६१
३१
२८
१८
४८
१८३

184
61
123

नैषधीयचरितटीका गूढार्थकाशिकाख्या

८।१०।१३।१४।१५। सर्गाः

६१ पृ० ३१ पृ०

~~२७०~~ २८१

२५

मालर

श्रीगणेशाय नमः॥ ॥अथेति॥ अथ प्रथमवरदानोत्तरमिति नन्ददरिः॥ देवेषु प्रारब्धस्य ॰गतिषु सत्सु
त्तरमिति शेषः॥ वरदस्य पक्ष जांघं स्थितः प्रक्षितास्त्विद्धितो वादेदिनां सुवद्ध निवस्त्र निवर्णवमै स्यागुणा
नां कीर्तनं कुर्वतां विशिष्यपूर्वैर्म्योधिकं धनं वर्षन् निषधावनीपतिर्नलः निजामुपकार्यां प
टादिनिर्मितराजगृहमिति नन्ददरिः॥ मीमकृतं सौधमिति शेषः॥ अध्यासीत्॥ कुतिपतीत्यादि
पुजपवादत्तिन्निपातात्त्यधिकाराद्वासरूपाविध्यभावोत्कीर्तनेनेति चिंत्यं॥ अतो वर्णनेति पा
ठ इति शेषः॥ दरदत्तस्तु कालापमतेन पुच मादृ॥ अबाधकान्यपि निपातना॰ नीतिं समाधिः॥ वार
कीर्तनमादृ॥ सामस्त्येन कुर्वतीति वा॥ काश्चिन्निर्मापितः यं तं वंशास्यमत्र॥ १॥ तस्येति॥ अथ नलः

पथित यात्यज्यत इतित्यागो धनादिः वितीर्णवान्‌ दत्तवान्‌ वितेनिवानिति पाठत्यागेद्वयम्‌ ॥
म घामागधैर्वंदिभि रत्पंतं भारस्याधिगमेन प्राप्तात्‌ सीकृतं तत्‌ रावत्स्य कमुद्वकैर्मदांतंर
तानांनिकायं संवमुल्मस्वलादि पतितं कराग्रदरांकुलस्तुक्तोभोक्त छिरं रंधि कायकुद्धःमम
शीचकार ॥२॥ त्रचेति ॥ तंतांतौवा कंपेतितिचेतेवंधि नश्चतस्य कवपश्व वंदिन क्रोतिवाते
षांवर्णनैः प्रसाधिवद्रशपतेसाम्रइशीराज्ञांसमस्तोराजकं ॥ तद्वंजपितुंशीलंयेषांते वतेला
काश्चतेषां वाग्गितिशेषः ॥ राजकरंजीतिवाग्विशेषणमितिनदरिः ॥ प्रवाकप्रधः कृता
श्रालुंनदतेत्यर्थः ॥ वाचमाद ॥ प्रस्यसदस्सिसभायां स्विपाऽव्यपात्ग्राप्तेः त्रपालक्रानस्या

नै० टी० पं० ल० दितिकाकुः ॥ अपोचितातदमावाल्लिखोऽर्थ पमित्यर्थः ॥ अत्यंतंरूपंयस्यसजनःसुरूपस्य
॥२॥ स्रा० भाजनंकुतः ॥ अतिसर्वत्रवर्जयेदित्युक्तेरेकस्यवाक्यभितिन्न हरिः ॥ कुतइत्याद्यन्यवाक्यमि
तितांडवशेषो ॥ स्वस्वनृपानुद्दिश्यपमुक्तिः सुरूपोरम्यांप्रियांलभते अतोस्मदीयान्नृपा
रम्यांप्रियांनालभतेत्यर्थः ॥ पक्षे ॥ अतिरूपः अतिक्रांतरूपः पशुःमूढोजनः नलोभैमीवा
सुरूप भाजनंकुतोजातइतिचित्रं ॥ नलमुद्दिश्यपमुक्तिः ॥ वाकुत्यवा [illegible] मितिविरोधाभासः ॥
कथमन्यवाक्करणं ॥ सभापाः सर्वाननादृत्यसर्वंसमत्वमितिरम्यभैमीप्राप्तानलस्यलज्जा
नजातइतिनिषेधएव ॥ विज्ञपित्वादतःकोपिलज्जादेतुर्नास्तीत्यर्थः ॥ पतातिरूपोजनःसु ॥२॥

खभाजनम्॥ ३॥ अदोषतामिति॥ द्विषामिति कर्तरि षष्ठी॥ द्विट्कर्तृका इत्यर्थः॥ मत्रा
दोषकरणानामधिरोपणात् सतां साधूनामदोषतां वक्तुं श्रीद्विस्तात्सुरूपो वा॥ अथ च दोषाभावव
त्वम्॥ अथ तद्दोषाभावमेव विद्विषश्च एव ते प्रकटयन्ति॥ यद्वा॥ द्विषामिति कर्मणि षष्ठी॥ सतां द्विषां द्वि
षद्भिर्दोषाविः करणार्थमुक्तं वाक्यं प्रस्तुतादोषमेव स्फोटयति॥ कथमत आह॥ सत्येदूष
ली णारोपणे कं भिष्णाभूतमवद्यं गर्ह्यमाधातुं आलुं ध्यमोन भवेत्॥ दुष्टानामिति शेषः॥ सति दोष
तत्स्थाद्देवतारोपः॥ असति दोषे दोषारोपो निर्दोषतामेव वदतीत्युभयथापि परदोषा गो
वेदनं कार्यमिति भावः॥ ४॥ विदर्भेति॥ हृष्यन्न विदर्भराजस्य राजा भीमोऽपि तनयामेष्यासं म्

नै॰ टी॰ ऽ॰ ल॰ पं॰ मात्मनोवरोधंप्रविश्यपानुमुद्धुर्जातःसंशयोपस्यास्तांदेवीभार्यांशशंसेतितांऽव॥नंदयिस्तु॥
॥३॥स॰ मैम्यासमहृष्यनंदेवीमनुप्रतिशशंसेत्याह॥ तेऽस्तुकेनलंयामातरंप्रतीक्षुजानीहि॥५॥त
न्विति॥समन्मयःयस्यतनुश्रियाल्यांतनुल्यः॥यःकुलश्रियाऽस्मदन्वयेपवित्ता॥त्र्यस्मनो
पिकुलीनइस्यर्थः॥जगत्त्रयव्यंतानांमेलकेसुतापरंकेवलमुल्लेखमीदृशंगुणिनंवरंविवे
कि॰ कुर्वेद॥६॥स्वजंत्विति॥हेदेविस्त्रीणांसमयमाचारंस्यशंतजानंतितामस्मजीहृशःपाणिगृहं
स्यो मंगलौचितापोग्याःक्रियास्वजंतु॥स्त्रीसमयेतिक्रियाविशेषणमितितांऽवनंहरी॥श्रुतीनां
स्मृतीनांचविधीनविधीयंतेतात्वयंविदधमसेइतिसभीमःप्राहवाख्यार्थःक्रमेनिर्णयोच॥७॥

॥३॥

लिरीयेति॥मृपेनांतः पुरात्लिरी पनिरी ह्नित [illegible] माननंपस्पाः सामद्भुतंबिदंतितेमोद्दतिविक्ताः॥
कल वयादितिठकु॥तेषांस सत्वसमा ग्वरीसोरत्पूनै गुरोः प्रतापां वं द्गुरुमुकोदपास्तद्दोष
हीनं॥पद्य॥ उदपशब्दे तनुदपलगं ग्वस्तपदेन जाभित्रं लगूजाभित्रदोषेःमुद्वं [illegible] पास्ता॥मं
निस्तुपेःमुद्वं [illegible] लेग्रेशकं लक्षराशेः शशंस॥सभीमः तदाकालेलग्नेवातनयाकन्यांदातुंप्रव
कमो॥ ८॥ग्रपेति॥ग्र यलग्नो तयनेतरंद्भुतामुखंपस्यसभीमः [illegible] तिः नैषधमित्यव
दत्॥इति विं॥देनेलममकुलमनुकंप्यतांवाला वानुकंप्यतां ग्रनुगृह्यताम्॥सनतःम
नोपधांकुरः तवचरणादकेः ग्रघाविरेगपल्लवतुपल्लववदाचरतुफलीभवत्विलपयी॥

स:२

नै.टी.क.ल. सपल्लवन्तुलितमेकंपदंवा॥पल्लवपुतोस्विलस्पर्धः॥आचारेप्रतिपदिकमात्राक्तिविति पल्लवराको
त्किंपा॥७॥तयेति॥सनलःदूतस्यवक्त्रोगद्गदान्तयोक्तप्रकारेण उक्षितंभीमवेर्वंप्रतिधातं
॥७॥स. लिपीपदेदूतगृहदंथ्रजाभिमुखोश्वरसोवंदेइतिभ्रुवन्वसुप्रकर्षेणादत्तातंदूतंप्रजिघायापाद्यपत्॥
॥१०॥लिपीतेति॥ततोनंतरंलिपीतंदूतस्यालापितंयेनसविदर्भायांभर्त्तानलंआगमयांवभूवप्रती
क्षितेस्मेत्यर्थःइतितांडवः॥प्राणाधिपतयानितिनंदति॥निशायाअवसानेसमाप्तौक्रताताम्रचू
डस्यकुंकोटस्यवा ... गेतसधताद्रसःस्यांगश्रक्रवाकस्तापनंस्यर्यपयाप्रतीक्षते॥११॥को
चिदिति॥तदाकालेप्रालेपनस्यसद्रिद्रायुततंडुलपिष्टस्यदानेपंडिताचतुरापुरस्त्रीताअग्रेके ॥४॥

तापूजिता च कक्षचिस्यानेकमप्यानिर्वाणंग्रहंकारमभिमानमगात्त्रापा॥क्वचिलग्रपूपा
नोद्भूतपङ्कजोद्धमापिष्ट विकाया मां निर्माणाकृतोपिदश्यया चतुरपादादद्दीनपा चतुंगेऽदूचे
ग्रासनेमचादोसे निवेशनादुपवेशनादादरः ग्रलंभिप्रायः॥१२॥मुखानीति॥तदातस्य पुरस्य
ग्रविलवेश्मनामपि मुखानि द्वाराणि मुक्तामयतोरणान्यां प्रविलासमाश्रितेर्मयीचिभिः किर
णैः स्वाप्रमोदस्य हासैनेव कुसुमितानि भिक्षाणि रेजिरे॥राजेन्द्र चरितेत्याकर्तृजे क्रियाफलेतङ्॥
॥१३॥पद्यामिति॥तदा पदानां द्विपादिदस्तपाग्रकालेभवाति पूर्वाकालिकानि वैपुष्पाणि तालिर
बतेभ्यो जाताः वस्त्रकर्तनेन नूतनास्ततः पद्यां वितानतां वंद्वापमताम नीयंत॥किंभूताः पस्यपु
ष्पस्य मादृग्गंधः तया तेन प्रकारेण धिवासनं अमराणामपि दत्तः विशिष्टः आमोदातिर्याभि

द्रुपोत्पादनात्मधुवृतातां १

१५ ८

स्तम्भेषु तेइति र
विभूषणैः २

नो०टी०कु०ल० स्ताः॥आतपान्निर्मपाम्रम्लानाइत्यर्थः॥२४॥विभूषणैरिति॥तस्मिन्पुरैकंचुकंसंजातंयासांताः
॥५॥स० प्रजाः बभुः॥विचित्राणि वत्तानि रत्नानि च तैः स्नापिताः त्विषोपेषांतेगर्वदाः बभुः॥विचित्राणि भूषणानि वि
शेषणानि वा॥विचित्रवचित्रैरिति पाठ इति नन्दरितोऽभवौ॥तस्मिन्पुरे उर्व्याः स्वच्छवपुर्मणीनां कुट्टिमे
६ वेद्धुभू[illegible]भिभिः प्रतिबिम्बितैर्नोपमीयते तत्र प्रतिबिम्बितं तुल्यं च भव॥भूपतिबिम्बैः पातालदर्शना
त्मपिता तनास्यपात्रदोश्चदृश्यपते भूः श्रमणिमयी भवति॥२५॥तदेति॥तदा घनं॥कांस्य
तालादिकं घनमित्यमरः॥तत्र घनं घनं निःस्वानमानतमांशवच्चचक्रे॥तस्मिन्काले ततं ततं वी
दि णादिकं वाद्यमित्यमरः॥ततं ततं विस्तृतं नितरां ननाद॥आनद्धं॥मुरजादिकं ततइयत्तयाश्च ॥५॥

मात्रो नामानमसंख्यमथ घनील॥ सुषिरंयाणि॥ वंशादिकं तु सुषिरमित्यमरः॥ तानि ठ क्कौरत्वं तेरा
याः शब्दोस्ति येषां तानि याणीनि ते षोमावस्तो ग्प्रवापुः॥ ठक्कौर्म दलसुषिरं छिद्रं येषां तानि पितल
दिमयानि वा॥ १६॥ विपंचिरिति॥ वरूभिस्त ह्नुवै र्विपंचीसा॥ वीणा तु वल्लकी॥ विपंची सा तु
तंत्रीभिरित्यमरः॥ नाद्धादि॥ तद्धृद्धः पयकु शुष्षुवे इल घंः॥ प्रणीतानि वतानि गीतानि वर्तेस्तवे
या वः नाद्धादिषत॥ कर्के रैस्तानि गीतानि नाद्धादिषतेति तांडवः॥ नचतेपीति न दरिपाठे प्रणीतानि गी
तानि पैरिति विग्रहः॥ दुडुक्के न आत्यमिप्रायमेकत्वम्॥ ते कर्के रान्नाद्धादिषत॥ उक्कयासद्धुडुक्कः ना
द्धादि॥ ढक्का पातेमर्दलो नाद्धादिषत॥ प्रत्रापिपंच्चादिरान्दै स्ततत धनयो ग्रहं तं। मे चाः कोशांती

वा॰

नै॰टी॰ कुल॰ ॥६॥ रा॰

6

तिवत॥ अनाह्लादनकथनेन सर्वेषां समस्कृतिरुक्ता॥१७॥ विचित्रेति॥ विचित्रैर्नादितैर्विनादै
मूर्छितः श्रि द्विप्राप्तस्तु दूरं चरीतुं शीलं यस्य सः पयोधेः पूरस्य नादइ मेदुरः मस्तानजनानां सम्पूतोऽजन
तानस्यामुरवातामारवः सहत्ताईशब्दः दिगंतानां दंतिनां कर्ण पुनममोक्तितु ततो दूरं गतः॥ सांद्रः स्नि
ग्धश्च मेदुरइत्यमरः॥१८॥ उदस्थेति॥ अथ वादित्रशब्दानंतरं पुरंध्रीणां सुवासिनीनां वर्गः शातकुं
भं हेमतन्मयां कुंभीं घटां उदस्थोत्थाप्य चतुष्कमादिक्षत् उष्टपस्य कुंभैः स्वस्तिकरचनया वाप्यंभः चतुष्कै
सोतिनंदतिः॥ वास्तविद्भूपक्षिन्वेदिकायां उदरे मध्ये पयाकुलां वापस्तयातामवतीद्रजांभेमीत्प्र
यमंगलम्॥ मंगलानंतरं शोरं भप्रश्नकातत्वै घयो [illegible] त्रय॥ मंगलं गीत पूर्वं भिति तांडवः॥ स्नपयां ॥६॥

वमूव ॥ १९ ॥ विजित्येति ॥ तस्याः कुचयोर्द्वयेन विशेषेण जित्वैव दास्याद्वारिद्रारितामवापितास्ताः
कुंभयुग्मा नतौ मुखे सहकारपतिसंगमपतित्वापुंसाचितिस सत्कारः तस्य शाखिन ग्रामस्य हा
स्यशिखां कोमलपल्लवानवाहं भवदस्त्र ॥ उत्प्रेक्षते कामिव त्रपाया भरेण म्लानिमिव ॥ नैतेप
ल्लवाः किंतु म्लानि रेवेत्यपह्नुतिर्वा ॥ २० ॥ प्रसाविति ॥ मुहुर्जातं जलाभिषेचनं यस्याः सा क्रमादं
गमार्जादिक्रमेण प्रमार्जनोत्तरमुज्वलं दुकूलं वस्त्रं सा वसाना सोमैमीपुरा पूर्वं प्रभिन्नाव
स्त्रवस्तेवतें वुदाश्चतेरत दुर्द्दिनं संपद्यतेतयाकृतांवेंदयुत्यासुंदरी दिवमेतरिहीनानिदं ॥ २१ ॥
विरेजिरइति ॥ जलकृतानिमैलवारिवतस्यविपुष्पाविंदूनां दलंकिरेतीति किरावि दोपकाः

नप

नै॰टी॰रु॰ल॰ तस्मात् श्रियकुराणां केशानामुत्करा संघा विशेषेण स्पर्शे जिरे भुभुः ॥ खलु विचार्यो ॥ उक्षेद् तेतम

॥७॥रा॰ सः सुह स्वदृशं चामरं रूपामं तस्य निजेयेनार्जिताः सितारः कीर्तिमुक्तावमं तद्दव ॥२२॥ श्रियइति ॥

वर्षता [illegible]नेनाविवडेन मेघेन शिरोरुहाणां केशानामोघेन कचिद्दुकूलेन ततुल्येन वर्षिता भुना

वंद्रेणात तुल्येन दुकूलेनोऽज्वला सा भैमी वर्षा व शार [illegible] ता सांद्र पयस्य संधय या से घिनात दाभ

वांतदा तनी स्वनाभितो सा दूरप साधु पयात यावंध ॥ सांद्रिवर्षा शरदं मे [illegible] घेन वंद्रेण च यु

तः ॥२३॥ दीपसेति ॥ जनयोर्मध्ये द्व[illegible]दमस्यं तस्य दु इति प्रदीपः [illegible] तेन प्रदीपस्य कोमलेन वा

सस्य स्नानजलस्य प्रमार्जनेनाधिकमुज्वली कृतां प्रकाशं योधिपेस्या सा भैमी स्वरमनिशा ॥७॥

यांमास्वप्रकाशरसो चिर्द्दं मजाप्रतिमेवादमंवद्रुग्धरा जता॥ अदमंवदुल्लंवद्भित्यमरः॥ २४॥
तदेति॥ सुवर्णांसु तमस्के मदरई षत्स्फुरतः कांचनस्य देमः केतकीदलात्पीतकेतकेतकीद
लाद्धेमकेतकीदला स्वपदिसोरमममप्यसतिंतदाविलेपनस्य वंदनस्योद्वर्तनस्य वामो
दं मुंबतितस्य स्फुरंतीरुकूमयस्य तस्याः अंगस्य विभ्रमंविभर्ति॥ अभ्रूतोपमा॥ २५॥ अवा
पितापाइति॥ सुचेः अंगायस्य करत्ना एवेविकातस्या अंतरेमध्यमवापितापास्तस्याः
सकलावानुपैतत्सदितासु सर्वासु कलासु वतुः षष्टिकलासु पंडिताश्चतुराः सस्य श्रि
रंशिरासयोनस्फुरदंम॥ प्रतिकमंगमंसरफारइत्यमरः॥ प्रतीकं प्रतीकमंगमंगंप्रतिदसो

टी. उ. ल. नतिर्मे मुग्ध कुः ॥ २६ ॥ विनेति ॥ विज्ञाभिश्चतुराभिर्विभ्रमैषां विनापि प्रियाम बधिरसौख्यम
॥८॥रा. भिभूषिता अधिकाबादर्शि दृष्टा ॥ यथा मैमीभूषणाद्धेत्वा नाधिचका दित्ति किंतु सा भूषान
पामैम्या चकास्तीति विचारे चातुरी कस्य अस्तु इति काकुः किंतु न कस्यापीत्यर्थः ॥ कस्याइ
४ तिवाक्छेदः ॥ २७ ॥ विधायेति ॥ अधरश्च लो वनं चाधरलोचनं तेनां चनेसंबंधः लघुमध
रलोचनां चनं येन तत्तस्या मुखं मनः शिलायाः चित्रकं तिलकमेतत्प्राप्य विधोश्चंद्रस्य वं
धूकं च पयोजं च ताभ्यां पूजनेविधायकृतां गंध फल्याचंपककलिकायाः बलेः पूजायाः श्रि
येतिनिद ॥ बंधूकस्य पयोजस्य चासंयोगे कुभयार्थे पूजने इति द्विवचनं ॥ अन्यथा पद्मा ॥८॥

तवंधकनिदोपेतस्यप्रयग्मावोनस्यात्॥ ग्रमतोपमा॥ २८॥ मद्वीमह्योनामिति॥ क
पापिसरव्यामह्यांमघोनांराज्ञांमदेनांधतैवतमीरात्रिस्तमपव्यपटस्तस्यारंभणाश्चतेतं
तवश्चतेषांसं ततिः तद्रूपाधूपेग ह्ाातिधूमगत्तः साचासोधमश्चतेनकोमलातस्याम्र
ह्रेआनांपाशःसम्रह्तःशपःपाशःकरोदस्तःकलापा याइमेसम्रताः॥ तस्यमेजरीग्रवंधि॥
॥ २९॥ पुनरिति॥ कचानांदृष्टापाधिपापुनःपुनर्धूपजश्चासोधूमश्चतस्यसंयमंवंध्यं
कुर्वतीसरवीनांस्मितैःकृत्वातर्जितोज्ञातस्तस्मिन्धूपेनिजभामोयपासाकावतसरवीतस्या
मेम्यामहेजादवचामरंविराद्धवंध॥ ३०॥ चलस्येति॥ घनानांमंगइवमंगुराघनाश्चते

अ॰टी॰उ॰ल॰ तमेंगास्तरंगासैर्भंगुरा वा पाकलिंदकन्यापमुनावलस्यवलमद्रस्य दलेनकृष्णेवमातितस्या
मेस्याः कुटिलावक्राः कचानां केशलकाः प्राविते क रूणा ई सस्य कुञ्जलैस्ताः पमुनां जत्नसा ॥ ३१ ॥
॥१०॥स॰ धतेति ॥ एतपाऽलिके भ्रलाटे ॥ ललाट मलिके गोधिरित्यमरः ॥ पाधतो हाट क [illegible] स्पर्दे
१ नः पद्दिकासा केशो वुदना बिंदुदेवव भव ॥ सुधांशुः पतेत स्यापुष प यत निपतं स्थिर त्वं कु
देतनु खेंदो संवधस्य वशात ॥ ३२ ॥ ललाटिकेति ॥ भीमन रैं द्र अन्मनो मेस्याः ललाटिका
पाश्रमांकारविशेषस्य ॥ पत्र पासपाललाटिके ति [illegible] ललापुधः ॥ सीमनिचर्यां कुंतलाः
स्पुरद्धमुः ॥ मतः त्रिलात्रिके तिलकः सएव दीपः संभवोपासाता ताः भ्रमी भत वक्री मृतः कज

॥१०॥

नेरो

लस्य पद्मस्य वल्लप इवेति लुप्तोपमा ॥३३॥ अपांगमिति ॥ अंजनेन जनिता
पाऽङ्के कैरवातदीपमपांगनेत्रांतमालिंग्य अदीपित्वदीपयावयः आपाताकृपायाः आपा
लोचनेवर्द्धपि तु तल्लत्रमिवापाति ॥३४॥ अनंगेति ॥ अनंगस्य लीलाभिः पुनः पुनरपांगे धावि
तुं शीलं यस्य तस्य कनीनिकैव ॥ नीलमणिस्तस्य तमि[illegible] स्वस्यां धकारस्य प्रभवेन जातेन
रश्मिना किरणेन सा स्वपदद्युतिर्मार्जः किमंजितं डजेन ॥ अपद्युतिः ॥३५॥ असेविषाताम
ति ॥ विदर्भजाया भैम्यां नेत्रे अपूजनरेखयाऽन्यपमवा[illegible]मुजद्व यस्यऽपा किरणापद्युती स्य
रातः तयोः स्मरेणावासीकृतयोः पयोजयोः पद्मयोः सुषमां शोभाम सेविषाताम् ॥३६॥

नै. टी. अ. ३. ॥तदङ्गीति॥विधिस्तस्याश्चदृशोस्तत्कालेतुलासाम्यंतद्रूपेराग॥गसाऽपराधेतनखंनिखा
॥२॥सा. यत्कृष्णस्यमगस्यचक्षुषीयदुद्धर्तुमैच्छत्तस्यदूरवर्तितत्वात्तेननखेननेकर्णशंसति॥३७॥
विलोचनाभ्यामिति॥ततःकुण्डलधारणोत्तरंविलोचनाभ्यामतिमात्रमन्तंपीडितोविदर्भजा
१० याःश्रुतीकर्णौतयोर्नेत्रयोःप्रतिद्वन्द्विनोःस्पर्द्धितोधियावतंसस्यनीलाम्बुरुहस्यछद्मव्यधि
रोपयामासतुः॥खलुरूपकेऽपिसम्॥३८॥घटनमिति॥एतयोःघटनंघटितंसौ.पलयोर्युगंमनो
भुवाकामेनदध्यमंध्यानंगमितस्यप्रापितस्यभैमीवपुषःकस्यदूषिकस्यलगित्वा
स्थितेऽस्याःभैम्याःपतितेदृशाविवरंराजतः॥३९॥विदर्भेति॥विदर्भसुभ्रुवोभैम्याःश्रवण ॥२॥

पोरवतंसिकापामरीणांमद्धएवचापःसस्वपलासकुड्मलोयस्यपलासकुड्मलइतिस
मस्यतोपुरुःपाठः॥३दीतानेत्रोत्पलवाणायोःसंभृतिर्येनससस्मरःनलंपरमेवलक्षपमवैदग्ध्यत्र
विशिष्टवाचकानांपदानांविशेषणपदसन्निधानेविशेष्यमापरत्वमितिन्यायवतंसपदे
नैवकर्णसंबंधविशिष्टपद्मप्रतीतावपिश्रवणपदसन्निधानेपद्ममात्रप्रत्यायकत्वविधि
मानतत्संबंधश्रवणादिपदमितिनतद्वैयर्थ्यं॥४०॥अनाचरदिति॥तथ्यंचमयाचतथाविं
चारणामनाचरतस्याज्ञानतंकर्णावेवलंतेतयोर्युगेनद्वयोःचंद्रयोर्युग्माऽस्यरूपकौक
ल्पितौमयाकुंडलेविधूजित्वावबंधाकेऽस्येदाक्षरूपके॥४१॥अवादीति॥वयस्ययामै

न·दी·३·भ० मीकुंडलेपरिधाप्याचाद्दि॥देमैमितववदनैदेयाभ्यांकुंडलाभ्यामयममितःसमन्वयः॥प्रियेपे
॥११॥रा कामस्यजन्मनिदुरुधरायाइयंदैरुधुरीतांप्रियंश्रयति॥रविवर्ज्जद्वादशगैरनफाचंद्रा
द्वितीयगेसुनफा॥उभयस्थितेदुरुधराकेमद्रुमसंज्ञकोतोन्यइतिज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धेचं
॥ द्रस्यगहदयमध्यवर्तित्वरूपेदुरुधरायोगेजातःपुत्रउत्पन्नभोगसुखमुकधनवाहना
द्यस्याशास्त्रिदुरुधराप्रभवःसुमत्यइतिसामान्यतोदुरुधराफलभाग्भवति॥यथाविवि
ख्यातवीर्यःस्थितिसत्वयुक्तःश्शरःसमःद्वौवहुसंचयश्च॥वशिगविशिष्टोनृपकल्पकारी
जीवस्तुतिद्वौरधुरेप्रदिष्टइतिदुरुधराविशेषफलभाग्वाभवति॥तयात्वंसुखवंद्रस्य

॥११॥

पूर्वोक्तप्रयोगे जातो नतु विषयकः स्त्रीकामः नलस्य त्वद्विषयकः कामो भास्यतीति भावः ॥४२॥ निवे
शितामिति ॥ तदीयस्योत्सीभिः पावकस्य पोरागस्तस्य दीप्तये प्रतिशयाय निवेशितं सिक्थकं मधूच्छि
ष्टं ॥ मधूच्छिष्टं तु सिक्थकमित्यमरः ॥ सुधापाः सधर्मिणीतत्रैव नितवस्तुमुत्सुकं रराज ॥ शोभायाः प
रगामित्वान्नतङ् ॥४३॥ स्वरेणेति ॥ खलु निश्चये तदीयाकंठकंदलीस्वरेण वीणोत्थ विशेषणी
पयातया पुरःस्फुरते ॥ काकलीति विशेषोन [illegible] ज्ञातः ॥ ग्रामांतरे सप्तमुक्तिकासदानंतं त्रीरवा
प्यपरिवादिनी स्मराजत ॥ सप्तभिः परिवादिनीत्यमरः ॥४४॥ उपास्यमानाविति ॥ केचुनः शंखस्य
मंगलं प्रयोजनमस्या मांगलिकेन वलयेन संगतौ सुदत्या भुजौ ग्रप्रौ टीकौ मलोसा वासौ मरणालं

शि

नालय वतयातत्तो भुजाभ्यां मृदुत्वं द्वितु मुपास्य मानाविवररा उत्तुः॥ नाला नालमथा स्त्रियामि
ति पाठ पक्षे नालाशब्दप्रयोगः॥ तद्धित स्यासर्वविभक्तिरित्य त्रतासिलादिष्वप्राक्वचनद्विवचनव
द्विवचनरूपासर्वाविभक्तिः उत्पाद्यत इतिमतेनतत्त इतिद्विवचनात्तप्रयोगः॥ उत्प्रेक्षा॥ ८५॥ पदेति॥
तदानीमस्याः पदद्वये ऽर्पितानवश्याम्सोपावश्च तस्यरंजनाजनैर्निशिपद्मौ परिरम्भाविक्षिप्य
मिन्नामृत्वा जागतीनवारविद्युति विवोदनीयत॥ पावोयावकः॥ ८६॥ कृतेति॥ स्तुतनोः स्मेम्पाः
कृतः स्वपराधोयेनकुसुमेषुः कामए पावकः ग्त्वनंतरंमैम्पाः कांतेनसमे समागमे विचिंत्यराग
एचिह्नतेनसहितः स्वरतो सिवेवयावकोन॥ उत्प्रेक्षापह्नुती॥ ८७॥ स्वपमिति॥ स्वपंचास्तां
वा वु

॥१२॥

गतेषु परस्परेणैव विभूषितेषु च तदंगेषु सत्सु यत्तेषामलंकाराणां करणं पृथैव बभूव तानि अलं
करणानि तद्वृथा भवनं किमलं विरेइति तांडवः ॥ यतस्तेषां करणं वृथैव बभूव ततस्तान्यलंकरणानि कि
मलं चिरं न जातइति मोघ इति तद्धरिः ॥ अलंशब्दः प्रतिषेधार्थे इति तद्धरितांडवौ ॥ अलंनिषिद्धं क
रणं येषां तानि अलंकरणानीति स्वरूपे स्वयमस्त्रपुरित्यर्थः ॥ ४८ ॥ क्रमाधिकामिति ॥ इयं भैमी
भूषणानां चतुर्वनैधारणेः कृत्वी क्रैतरमुत्तरं प्रत्यंगं प्रत्यंगे क्रमेणाधिकां यां श्रियं पुपोष पुरः पुरः पूर्वं पू
र्वं स्मरणीयस्य क्रमेभाबौवायामणीयकं तस्मिन्नंतस्यपुंजिस्थितवति सति तया श्रिया स्ववधीनां
पुद्धीनां धारणा परंपराबवाधे ॥ एकस्मिन्नं भूषणोयविधापिते इतो धिका शोभा न भविष्यतीति

नै॰टी॰क॰स त्यादिरबुद्धिरलंकार्यांतरेदत्तैवबाधे॥ एवमग्रेपि॥ ४८॥ मयाीति॥ मयाप: सनामौ तुल्येमुकुलस्या

॥१३॥ दर्शस्यमंडलेनजस्यास्यमुखस्यप्रतिबिंबंद्रष्टुंशीलंयस्याः साप्रतिबिंबंपुनःपुनःपश्यंतीवास्ता

स्यमुखंविधोश्चंद्रस्यादूरनिकटेविधाय[illegible]तयोर्विमुचंद्रयोर्विशेषंनिरूपयंतीववमौ॥ ५०॥

जितइति॥ तस्या[illegible]स्या॰प्रास्येनमुखेनजितश्चंद्रः द्विचंद्रधीः साद्रिकायस्यांसाधिचंद्रधीसाद्रि

का॥ कायस्यमाया कायमायासास्यास्तीतिकायमायी॥ तस्यभावस्तता॥ द्विचंद्रधीरेवासोका

यमायितातयादधे॥ ॰पूर्वमर्थः॥ एकश्चंद्रएकेनतन्मुखेनाजितः सन्मुकुरस्थलेनद्विचंद्रत्वंद साद्रिकाय

धे॥ [illegible]न्येनसखीमुजेनप्रदर्शितादर्शयोः पूर्वादर्शविशिष्टेनैकेनभवतातदास्येनतयापि

॥१३॥

तिष

त्रो [illegible]गानस्यैः सदता [illegible] योधिजितइतितांडवः॥नदरिस्तु॥तस्याश्चास्येनमुखेनजितश्चंद्रः कलानि
धिर्वादयद्यौ चंद्राविति धीः साक्षिणीयस्याः ताद्दक्षाय स्यमायाधैरूप्यंयस्यवाधितत्वान्मायात्वंतस्य
भावस्त [illegible]॥तयापिमायाधिकेपिसचंद्रयुगपतएकदैवसख्योपुंगेनप्रदर्शितयोराद
र्शयो. [illegible] बिबानुबिंवनद्यायाश्चवद्बुचंद्रभाविष्कृतेनमैमीमुखेनजिग्येजितः॥चंद्रस्तुलो
कप्रसिद्धाद्धचंद्रपुच्छा [illegible] मेवप्राप्तः॥मैमीमुखंतुप्रत्यक्षतएववद्बुरूपतांप्राप्तमितिजितइ
तिभाव [illegible]॥ अथ भाव. [illegible] चंद्राधिपो [illegible] प्रतिबिंबादेरपि [illegible] निरपया [illegible]
तेनेवबद्बुत्वेन [illegible] जितं॥प्रतरवाधि रिति॥पः॥ [illegible] मिति॥ [illegible] पंविदा [illegible] वेसा

नै० टी० उ० ल द्वीपे भ्रवा तस्मात्स्यास्ये अल्पलवकुम्भेवुजं पद्मे चन्द्रिमेषु निर्वाणमुक्तिं प्राप्य निशान्तु समाधिनिर्यां
॥१४॥ गाम्याप्नोति तद्दीपमे मीमुखीपे समानोलोकोपस्य ससलोकस्तत्स्वभावं सालोक्यं इतं किं व्यलोकव ॥१४॥
त[illegible]स्सखीमिति रितिशेषइतिताऽर्थः ॥ नन्दत विस्तु ॥ सखीभ्यां दर्शिता दर्शद्वीपे पाशि प्रतिविंबेषु तस्या
मुखमेके ॥ अन्यत्सर्वं पद्मं किं ॥ लोके यानि पद्मानि तानि सर्वाणि पि[illegible] किंदृश्यंत इत्यर्थः ॥ ग्रा
दर्शे पद्मानां कासं भाव्यनातत्राह ॥ अल्पोपि समाधिना मुक्तिं प्राप्य ब्रह्मसालोक्यं प्राप्नोति ॥ प
प्यासालोक्यमुक्तिं प्राप्ता ब्रह्मलोके ब्रह्मसदृशा दृश्यंते तत्पैपवकुमुकुरयो गात[illegible]भिन्नं
तादृक् भवतीति भावः ॥ ५२ ॥ पलाशेति ॥ पलाशपुष्पाणां दाममालेति भात्यामिलंतः शिलीमु

स्वाभं गावायाश्च येषां तैर्विभूषायसु ॥ सरागीनारश्मिभिरेव कार्मुकै र्धनुर्भि र्वृता ॥ प्रसौमैमी तदा
प्रसाधनकाले रती शस्यकामस्य सर्वस्य तया धनुषा लक्षैरभिरक्षिते वालाक्षि ॥ धनुषा धनुर्धरा
णामिव पर्यः ॥ कुंतः प्रविशंतीतिवत ॥ विविधरत्नप्रभाभिलिताः शक्रधनुरिति प्रसिद्धः ॥ एवंभैमेंषा मी३
मसिक्षिरसा कार्मुके वेष्टितारदपमासौ वभाति ॥ सा उ स्वंधनुर्धरैरदृश्यते ॥ ५३ ॥ विशेषेति ॥ तस्या
मैम्याः सुषमा परमा शोभा विभूषयो र्मंदाक्षिता महत्वं दुष्प्रापत्वमिति ताड्वः ॥ जगाम प्राप ॥ कैः
केव ॥ विशेषती पैः प्रयागहरिद्वारादिभिर्जह्नोर्नंदना गंगेव ॥ अभिर्जन्म ॥ तन्म पदिदीत्याअनि ॥ प्रा
जनिभवः प्राजानिकः ॥ प्रधानमादित्वात्ठञ् ॥ सकुशातिका दित्वा दुर्भयपदवृद्धि ॥ सयासे ६

ने॰टी॰ऽ॰ल नागराऽ [illegible] यद्द जडइत्यर्थः॥तस्य रागस्य प्रीतेर्भूमिः स्थानं पुत्रादिस्तस्य भावस्तत्ता सा गुरौ विनया

॥१५॥ दिमि [illegible] न्द्वरिः॥तोऽवस्तु॥ऽतनं जनं दुत्यक्तिः॥नऽसतोऽऽऽतनः॥अत्र जनेन सभावेन निर्दिष्टाऽप्रा

ज्ञावति [illegible] गस्य प्रीतेर्भूमिः स्थानं रागभूमिः॥अत्र जातिवर्ती वासौ रागभूमिश्चेत्तस्याभावस्तये

स्यादा॥ [illegible] स्वभावस्यादितिदासावली॥ऽअलैकत्वे स्वदोदितेरित्यर्थः॥भाग्येनीतिः वासा

व्यायेन [illegible] विघ्नेव॥५४॥नलादिति॥नलातस्य कृशात्व विश्वस्तायाभावो वैश्वस्य मन्त्र॥स्व

स्यवैवैश्व [illegible] मविधवात्वम॥विश्वस्ताविधवासमेत्यमरः॥पूर्वस्य प्रासौ तालव्यादिः॥भावे तः॥

त्र्यादितश्चेति [illegible] नारादिऽभावः॥विफलं विरुद्ध्वा श्वस्तं जीवनं यस्या विश्वस्तेति मुकुटः॥अने

ते

पुमर्थाप्युर्मतताननम्रा भीमिस्यमद्दोत्सवेष्वागतान् पार्थां प्रियाः प्रियाणां भर्तृणां प्राप्तुष्वेप्राप्तु
षर्देव्वेऽस्मिंदूरमि वृषास्यस्यकृतस्याभैम्याः स्वयंबुधोर्लदांमि दधंत ॥ दधधारस्योभुवादिः ॥ नलरिपुस्त्रि
ये वैरि[illegible] निसासायस्यच मर्त्यदत्ताय स्वावेधध्याय नलप्रीत्यर्थं च भैमी वरमावंदनां चक्रुः ॥५५॥
॥ श्रमीप्येति ॥ ततो लंकारणो नत्वं प्राप्य नाक्रियागुरुः सा भैमी श्रमोद्यमा वेनावंध्यतया प्रसन्ना श्रुते
रा गीर्वाश्रुते वाविरेष नेराणां स्वर्जामालानां वचमाभित्यर्थः ॥ सनाभितावंधुत्वं गताः देववचद्देवस्य
६ स्याद्यत्यर्थः ॥ दूसरी गुरूणां पित्रादीनां ब्रह्मणां विप्राणां पतिव्रतानां चाशिषः सुधिजगामखी चका
र ॥५६॥ भैमीचललन्वाङ्गनामाद ॥ निवेश्येति ॥ ततो भैम्यलंकारणो नत्वं नाधोमुक्तानामोद्यस्य

संघु॰ [illegible] र्कैरा चु वितांवाचित्रं सिंहासनं यस्मिन्नतादृशिकुट्टिमेमणिवद्धभूमौ [illegible] तलेनिवेश्यकु
चतुष्पादेम्नु॰ [illegible] कुंभिकाघटानुदस्योप्याप्यमंगलमाप्लुतमकारयन्न ॥ ययानलोमंगलस्नातो भ
वति स यः कुर्वन्निस्नर्यः ॥५७॥ नवमिति ॥ स्वयस्नातोत्तरं परैर्नवं त्रिमार्गी गंगा तस्या जलेन धौ
तं सालितमु [illegible] ऽवलंब्यैतदशाभिरान्वितमनुपमुक्तमन्येन स्वयंवाऽध्ततमहतमपाटितं ॥ स्व
त्तरीयकमधौतवस्त्रेत योत्तरीयं स नैषधे द्वपरिधापितः ॥ परिधानं प्रापितः ॥ पूर्वमधौ वस्त्रधार
णं ततनुत्तरीयस्य ॥ इबद्धौतं नवं श्वेतं सदशं यन्न धारितं ॥ प्रदत्तं तद्विजानीयात्सर्वकर्मसु पावनमि
तिस्मृतेः ॥ जलेनधौतमित्येकवचनाऽज्जलपदोपादानात्तद्धारादिनिवृत्त्या वाईषद्धौतनासिद्धिः ॥

ध्रौमितिधावुगतिशुद्ध्यो रित्यस्यक्तेर्द्धौः स्थाङ्गस्थादि इद्धौवोधय्यमा॥५८॥ अथधुनानलालंकरणमाह॥
॥तयेति॥ अथ यवस्त्रपरिधानानंतरं तत्कालमैमीप्रसाधनकालेएव तथैव भैमीवदेव प्रसाधनाधा
त्र्यासं ... निर्माणां तदेव शिल्पमिति तन्तदतिः॥ तस्य शिल्पविज्ञानमितितांडवः॥ तत्र पारगैर्निपुणै
रनुजीविभिः सेवकैर्जिज्ञस्यविभोः स्वामिनो नलस्यापि पाशिंगत्रस्यां विवा...हः सम्पवद्रहदाणाउक्त
वद्रतिन्तदतितांडवौ॥ सरोवेलेन्द्रस्यनन्ये॥ उचिता योग्या विभूषणा प्रसाधना कृता॥ भूषिमूरादिः॥५०॥
नपस्येति॥ तत्र प्रृंगारकर्मणीति तन्तदतिः॥ केशप्रसाधनमिति तांडवः॥ अधिकृतानि पुरुषैः पुनर्लिवो
पिकालिपुष्पाणि ... स्याप्यानि ... कयेस्याप्यानीतियोग्यायोग्यमावंधि आर्येति शेषवतृदरी॥व

नै.टी.रु.ल. पंतु॥ बध्नाम्यथ बद्धैर्यदवोह्ममीषु निवेश्याः इति विचार्येति भ्रमः॥ नलस्य तान्कबाम्बुधमवाप्य पत्रग्र
॥१२॥ बध्नन्नपैः केशैः शोभ इति पदान्यत इति तस्याः कलापिनां मयूराणां से सदः सभायाः कलापस्य लील
शोभाया रूपरूप निधिरिति सदरिः॥ कलापपदवनीलोपनिधिः॥ नीलः कृष्णः उपसमीपे निधिः॥ एक
द्वयाभिव्यक्तो निधिरपाल विधुं शाक्यो नवद्रुस्या भिव्यक्त इति द्योत्यते से सत्पदेन॥ श्लेषेतु नीलस्य नि
धेः॥ उपनिधिः प्रतीत्या निक्षेप इति ततोऽर्थः॥ अपालापि गत्वा नास्तीत्यपलापितः॥ योऽन्यस्य नि
क्षेप गृहीत्वा न ददाति स राज्ञोऽधिकृत्यैवं ध्यापिशद्यते॥ मयूरा शरदि च हान्मुञ्चंति॥ निधिस्वामी
निधिं मुक्त्वान्यत्र लेदत्ते॥ पुमानुपाधिर्न्यासो इत्यमरः॥ योगीश्वर स्तूपनिधिर्न्यासयोर्भेदमाह॥

नि

न्ये

कामनस्यमनारभ्यापदस्तेन्पस्यपदर्प्यते॥द्रव्यंतदौपानयिकंप्रतिदेयंतयैवतत्॥याचितान्वाहि
तन्यासनिक्षेपादिष्वपंविधिः॥६॥ पतत्रिणामिति॥कुड्मलैःकरुणामुकुलैरितिन्यदरितांडवो॥तस्य
तस्य द्राघिमशालिनाऽर्जितामाऽर्जनश्रीयेनतेनकजेनसमेत्यद्राघिमशालिनाजितमाऽर्जनाश्रया
...नसंयोगयुगंमनोभुवः कामस्यपतत्रिणांबाणानांसौभाग्यमलंभिप्राप्ते॥कामधनुर्या
...जेतिनदृष्टिः॥प्रापेणकरुणामुकुलानैवगण्यतइतितांडवः॥६॥ स्वनद्युतिति॥स्व
...आलोदतौघश्व॥स्वनद्युतिरत्नविशेषणांवा॥तन्मुकुलेषुमुकुटेषमजुतिमंडि
...॥हियतःस्वनलोकतापकानांयाङ्कतानांकल्पमस्तदः॥ततोमंजुरम्यामंजरी
...नन्दुषिरन्विव॥मुकुटीमजरीसदृगितिन्यदृष्टिः॥किरीटम...

चाठ पाठो दृदलिवेतिप

या

नैष.ड.ल. अर्थइतितांडवः॥ईदृ॥नलस्येति॥नस्यमालेयामसामपीवीदियदृिकावीरपुष्पयापीपदृिका
॥१८॥ वीरपुष्पदृि केत्युच्यते॥तस्यानिभेनव्याजेनलग्नः विधोपदिधिर्भो॥सिमांतेपपकूपदेतुमा लेर
॥शेषयां॥तदानवभाविति काकुः॥ननुपरिधित्वेसर्वतोदर्शनंस्यादतत्राह॥तदध्यंगारका
लेइति नृहरिः॥प्रियाविवाहनिश्चयकालेइतितांडवः॥शशांकाद्वेधादधिकरूपतामधि
व कसौंदर्यंत्वंगतेतस्यानत्रेमुखेमातुमाविष्टस्यानुमशक्तिमुद्वहन्नि तिंव्यावकुः शेषायां॥
द्वेवाद्धमादपापतेऽश कुवल्लिवेतिपुक्तं॥नद्दिवालकाकं कांतस्याः करेमातितयापंपरि
वेषः सर्वतम्राविष्टस्यानुमशक्तःस्युप्दिवेकदेशेलग्नदूस्यादुः॥लुप्तोत्प्रेक्षा॥ईइ॥वस्तवति॥
खलुसंभावनायामितितांडवः॥वायेंइतिनृहरिः॥मैथ्यामातंसमोकाररदंपस्यतंधेपेस्य

मृतोस्या॰

स्यतइतिनृहरिः॥त्व नृलुपमालोनाल्पस्यालेमाधितयावंद्रपरिधिश्चंद्राधिक ॥१८॥
तदास्येमातुमयस्यातद्वे ररसौ २

मरभितिपाठ इति शेषाख्याः ॥ मानसं हल्लसरश्चो कोपस्य तं धैर्यमेव रवगं हंसमितिवर्ण ॥ जिघां
सतो हंतुमिछतो मनोभुवः कामस्य ऊपमुभूः समीपे संभृता सम्यक् धृता तस्य नलस्य तं वर्तुलं त
त्रता वर्तितिलकं तद्रूपिणी गुलिकेव बभूव ॥ अन्यो धनुर्धरो मानसरोवासि हंसं जिघांसुर्धनुषि
गुलिकां योजयति ॥ कामोपि नलभ्रू धनुर्मध्ये तिलकमेव गुलिकां योजितवानित्यर्थः ॥ वर्तुलंति
लकमुक्तमिति निर्द्दिष्टं तांडवो ॥ तन्न ॥ दीर्घस्य वर्तुलत्वदभावात् ॥ अतः शोभार्थं विंदुरिति ॥ ५
पश्चु नलभ्रुवः समीपे धृता रेखा मनोभुवः कामस्य धनुः समीपे गुलिकागुलेलइव बभूव ॥ किं
भूतस्य कामस्य भेस्पा मानसौकसं धैर्यं भरं जिघांसतः हंतुमिछतः ॥ किं भूता सं भृता ॥ तस्या
गुलिकायाइव वर्तुलं चित्रं रूपं यस्याः ॥ पक्षे ॥ तस्य नलस्य भाले चित्ररूपं यस्याः चित्रं यस्या ॥

१५

ई रो क

दे.रु.ल दूडं पद्ये कैश्चिन्नस्तलेन व्याख्यातम् ॥ तत्पाठ्धि ॥ तदद्य वर्तुलाचित्ररूपिणी तिलकरूपा ॥ मनो
भुवः कोमस्य धनुः स्नापि गुलिकेव गुलेल इव मन्ये ॥ तन्न ॥ चित्रस्य वर्तुलतिलकस्य सत्रियेः
॥१९॥ सम्भवात् ॥ ऊर्द्धं पुं[illegible] द्विजः कुर्यात् क्षत्रियस्तु त्रिपुण्ड्रकं इति सर्वनिबन्धकृत्वचनविरोधात् ॥ तस्मा
च्चित्ररूपात्रवल्ली व्याख्यानं ॥ द्वैध ॥ प्रवुंवी ति ॥ स अंतार्जितानलीपवक्त्रेसापा चंदनविंदुक
तामंडली तिलद्दविः ॥ तिलकरूपाश्रुवितया चंदनविंदुमंडल्या शशांकस्येदोरंके समीपेव
१९ र्तिनी ॥ अयेश्रिता काचनतारकापोहिराप्यादिः सखीकृता ॥ पयेंदुसंगता सतारा शोभतेत पा
नलमुखस्य चंदनविंदुमंडलीत्यर्थः ॥ अत्रापि वर्तुलातिलकेनापि व्याख्यानम् ॥ तत्र स ॥१९॥

ना
माधिः चंदनपदं ॥ चंदनेनपप्रारूचीतिवचनात ॥ तन्ना ॥ ऽक्षांमिवाक्षाराणांयप्रारूग्गीतिवचना
त ॥ ग्रस्यपाविप्रादेरपिवर्तुलप्रसंगः ॥ द्वि ॥ नेति ॥ भैमीयावदग्निभ्रममभिप्रदक्षिणापर्यंतं ॥ स्र
ग्निभ्रममितितांडवपाठः ॥ तदायावदितिपूर्वकपदं ॥ नलस्य ऽदृढतापरिणीतं नेतिप्राप्नोति इ
तिस्वरेरिंद्रस्य दुराग्रपादुष्प्राप्तिलाभेणावृरितः सइंदुः चंद्र एव बिंदुः भाले इति लिपीपाठ तुभिवति
तांडवः ॥ लिपामिवपाठतुभि तिन्दुरिः ॥ किंप्रसितः ॥ ग्रस्य नलस्यभाभैमीपत्नीभवेन्नवेति ॥
बिंदुरेवेंदुः प्रसितइतितांडवः ॥ वाग्दत्तापिकन्याग्निभ्रमावधि ऽतमेनवरेणापरिणेयेतीन्द्रोदु
राग्रा[illegible]ना नैर्वैधितवान ॥ पाणिनतस्येपमितिनलभालेवर्णावलीस्यात्तदानलाभावेनला

इति

नै० टी० उ० ल० कुत्रमत्नान्मेयेरूपास्यादितिभावः॥ प्रत्राशिम्रमेणासप्तपदीं स्पृते॥ भैमी ऽत्र शिम्रमपर्यंतं
नलस्य कुह्रतोऽनलनोंदं रै रि द्रस्य कुरायांस बिंदुः पंडितः इंदुश्चंद्र इति लिपिं पठितुं प्रवृत्तः
॥२०॥ ॥ इति किं इयं भैमी नलस्य भाले ऽस्तीत्यानेति॥ लिप्यर्थं ज्ञातुं पंडितमेव जानाति॥ इति बिंदु
पदं॥ इदमपि पत्रवल्लीवर्णनमेव॥ न तु तिलकवर्णनं॥ तिलकवर्णनामति टीकाकृतः॥
विवहावदेश्वजाप्रजनयावहे इति मंत्रलिंगात्॥ प्रशिम्रपदर्दिशामेव भायांत्वजनकं इ
तिवकुं दुराशयेत्युक्तम्॥ द्वि॥ कपोलेति॥ नलस्य कुंडलेरावमंडलेतयोर्द्वयोः कपोल
पाल्योर्गंडफलयोः अतिकपोलपाली जेते च ते तनिजानु विवेचतयोः समाजमाल तत्का

॥२०॥

लंचित्तभुवः कामस्य रथः तस्कुरङ्गतञ्चक्रचतुष्कं च तस्य भारुतामवापेति तन्ददरिः ॥ तोऽवस्तु ॥ कुं
डलद्वयी नलस्य कपोलपालीजनितानुबिंबपोसंगात ॥ शेषः पूर्ववदित्पादृ ॥ ६७ ॥ श्रितेति ॥ कंठ
श्रितागुरुविपुवं दनाद्विजनम्रौमौलिपंस्यास्य नलस्य चिबुकाग्र चुंबिनी मुक्तावलि यं स्त्रा
स्यमेव बंद्रमाः तस्य तस्माद्वोस्रवंतीयासौ सुधा च तस्याः सुंदिलं तत्व विंदुवृंदं च तत्तामवाप ॥ स्व
वादिति विंदुवृंदं चविशेषबलं वा ॥ ६८ ॥ यदिति ॥ यद्दत्तस्य नलस्य भुजः भुजापांगुलीचेन मुद्राभि
वसितादिति तः समुद्रउदधिश्च तस्य भावं बभार ॥ क पं ॥ श्रीर्लक्ष्मीः समस्त पिस्मात्करादुगद्
ताऽस्य लाभि त्रासास्म ॥ रात्रे सामश्री पेदुद्धदताबा ॥ श्रीपंमुल्कं बेसागता प्रापावा ॥ श्लेपदो

ने·टी·रु·ल· श्रीविष्णुप्रिया ॥ स्त्राजिष्णुयुद्धेषु यस्येति कर्त्तरि षष्ठी यस्य तस्कैस्तावारो न निवारो न वल
॥२२॥ वालस्य बलोपि न नलः बलं सा सुसैन्यं द्विषन्बलत्वान्नवीर्यवान्बभूव ॥ यद्वा ॥ बाहुबलपर्य्ये ॥ यस्य
वाहोरस्रो न बलं द्विषत्सिद्धो ऽपीन्द्रतुल्यो न लोप्या जिष्णुसंग्रामेषु बलवान ॥ यद्वै बलं दैत्यद्वि
२। षन्द्रद्रु· यस्या द्वेवीरस्तो नग जैनैवा वतेन कृत्यात्यन्तं बलवान्बभूव ॥ यो भुजस्तान न बना
न्यहून कमलाया श्रियः प्रार्थितोपाय कान्त्यपारश्री यस्य सांश्चिचकार ॥ यद्वे यः समुद्रः क
मलस्य जलस्यापि नः घनान्मेघान पपार जल पूर्णाश्चकार ॥ द्वौ ॥ कृता येयन्निति ॥ तस्य
ननन्दस्य ...रः सुरासाद्देवानां मरु ...कल्पतरुर्बभूव ॥ कीदृक्करः कल्पतरुश्च ॥ ...नपतं स ॥२२॥

ततं ॥ सततेनारतास्श्रांतसंततारविरतानिशमित्यमरः ॥ त्प्रार्थिनां या चक्रानां जनानां संघानर्थिनस्कृतेज
नाश्चेति वातात्कृतोर्थः प्रयोजनं वंधनं वा येषां तादृशाः कुर्वन्न ॥ तत्करोतीति णिच् ॥ तद्दावष्टे इतवा ॥
ध्रुवंसंभावनायां ॥ तदीयमूलेनिहितं द्वितीयववद्वितीयकं करामिवेतितांडवः ॥ मनुवयं द्वितीय
६ पुतमित्यर्थः तिवयमः ॥ कंकरां स्त्रालवालतां दधे ॥ ऽपमारूपकं वा ॥ ६७० ॥ रराजेति ॥ सनलः
दोष्णोर्वाद्वोर्मेदुनानां मेडलीसंघं शुष्णतस्तपोयुतो रितिवापाठः ॥ वज्र श्रमा शिकंच चासिता या
रुता चासिताद्रूसायतेत्विवोचा ॥ वज्रमाशियोः स्त्रिताद्रूसात्विषोः तपोभिर्वेगावन्याभूमेर्जयेना
र्जितोदस्यतानिदिङ्मुखा ॥ नवताक्षप्रतिऽ मुखोयमः प्रतापोविभ्रांतसैतोसात प्रत्ययः पश्राः

नै॰टी॰कु॰भं॰ पूताप्यपोधिरिसाल योबसाद्वा नराजा ॥७१॥ घनेड्डिति ॥ नलः समस्तानि चतरानि प्रपघनानि मंभ्रेगा
।।२२।।स निश्चलं वितुशालि गांते षां विमुषणानां घनेवद्वैमशिामंडलेस्वरूपस्य रेखामाकारमवलो
कासेवपाचरणाःप्रसिद्धाइतितांडवः ॥ सेवयाक्ताः सेवाचरणाः तेन वितनइति चरणा ॥ तेषां दर्प
यास्ता पंमोक्तानं निःधन्लीवकारा ॥ दर्पसाकृत्यं मृषास्वबजातं ॥ दर्पेणार्पितमितितांडवपाठः ॥
॥७२॥ व्यलोकीति ॥ भरती मुतो षोपस्यतेन तस्पलोकेन केवलं तदीयानलीया ऽऽभरणानामपं
णं व्यासः धुति शोभा नव्यलोकि किंतु विस्फारिता निरतान्पवलो कना नियषां ये जं तैर्मृषणैर्विध
नैति १ रपि परस्परेया व्यलोकिं नतिनन्दरिः तांडवः ॥ नपः नलः रथमधिरूढवान् ॥ किंभूतं रथे ॥ वाहैर्
विस्फारितानि चतानि रत्नलोचनानि तैः कृत्वेतितांडवः ॥७३॥ ततइति ॥ ततः श्रृंगारवरणादनुष्ठानंतरं ॥ ततो ।।२२।।
न्वित्मातंतर्पायमिति १

मिति

पतत्समानि पतत्रीसारथिपर्वस्य निपतत्कपाठ इति नन्दहरिः ॥ निपत्रितमिति पाठस्त्वन्ये ॥ कीदृक्कृन्न
पः ॥ पुष्पितं सिता स्वरिद्दितिभतां अपेतः स्वपायेन जिताः स्वरिद्दितिभतोपेनेति पर्यक्पदं ॥ येजे
नस्पीपस्येति नन्दहरिः ॥ अल्पापांक न्यायावषपपेपपपा अपात्रयामुदितस्तुष्ट इति तोडवः ॥ जल्पाः
स्निग्धावरस्या ॥ स्निग्धानांपात्रयानुगमनेन मुदित इति नन्दहरिः ॥ किरीटवान् ॥ कइवपर्यायाः
कुल्पाः सनुरर्जुन इव ॥ वार्ध्मिपः क्षोनिपेतापस्य ॥ पुष्पितं दं स्वरिद्दितिभ अपद्रयोपेन ॥
अल्पेपुष्टं तद्बुद्धिरपपात्रयामुदितः तुष्टं किरीटवान् ॥ ७४ ॥ विदर्भेति ॥ स्वपद्यतं प्रसाधनमलंका
रोपाभिरस्ताः विदर्भनामा देशः कुण्डिनपुरं वा तद्रूपस्य त्रिदिवस्य स्वर्गस्य आसरसां नामुंदपर्यो वा वारांग
उज्ज्वलमलंकृतं स्व गारद्रूपं चनलं रसस्य प्राते उदपादि दीप्ति तुंग हा हादेत्वपाउप नाधिकं

१५

१॥४

नै.टी.५.ल. अमराजल ॥ त्रयो ब्रह्मविष्णुरुद्रास्त्रिदशा वा दीव्यंत्यत्रेति त्रिदिवं ॥ यत्र यैकविद्यानामतिकः ॥
पद्मापि यन्मर्यैकविधौ स्यात्त्रापाव्यधिद्द निपुध्यर्पमिति विरत्तो जयानेकृतेत यापि सभवेद्दादरयां
॥२३॥ ततापि द्यादयादित्याद्द शशब्दो लोपद्दातसर्वानंदः ॥ मुकुटस्तु मूलविभुजादिविलोकः ॥ तथा वत
नैरुक्तः भाषावृत्तौ त्रिदिवद्दस्तु दाहृतमित्याद्द ॥ स्वामीतु स्तीद्यौर्लोकस्त्रिदिवः ॥ दिवश
९३ दोदेतः इति पुरस्ताणी धिकं त्रिशब्दस्यात्र भागवदित्याद्द ॥ तथा च रायमुकुटत्रिकाण्डशेषः ॥
मेदरसे विभः शक्रभवनं स्वर्दिवं नमद्दति ॥ बुद्धेः वदितेपि ॥ नश्रोभते तेनादिनो विना पुरं मरुत्वता
वृत्रबधेप्यथादिवमिति ॥ यतेन दिवशब्दोकारांतो नास्तीति वदन्सर्वेऽपदपः ॥ रायमुकुटो
प्यदंतं दिवमाद्द ॥ ७५ ॥ त्रशानीति ॥ विलोकनेदर्शनविषयेऽस्तुका समीरणा वायुना धूतम ॥२३॥

द्वंपस्यतादृगपिस्तनांशुकमजानतीकापिपुरांगनाल्लितेतस्मैकुचेनपुरोग्रेप्रथमंचमंगलकुंभ
स्यसेवतिधारस्यंशकुनंचकारेतितात्ऽवः।।कुचेनेत्पुक्तेरेवकुंभदर्शनंशकुनं।।वाससाद्वैवोद्वृ
तंकुचमेवमंगलकुंभंदर्शयपिदितिनिंदतिः।।७८।।सरवीविति।।सरवीःनलंदर्शयमानयाद्विकर्म
कः कयापित्वंकृतः क्रीडाद्वुदोमध्याद्वाऽवाद्वेगादुदस्तस्योत्थापितस्यकरस्यकंकणोवि
षऽपलोगित्वाऽतर्कितैस्त्रुटितैर्हीरैः स्फुलत्वाद्दृशालाऽजाशांमोदयांकृतं।।विकीर्णानिमुक्ता
एवलाजा।।७९।।लसदिति।।लसंतोनखाएववादर्शाः मुखान्येवांबुजानि।।स्मितान्येवपुष्पा
णि।।वाणयेवमधूनि।।पाणयएवपल्लवायस्यास्तादृशापोवतंस्त्रीसंघस्तस्यनलस्यप्रशस्त

नै॰टी॰कु॰ल॰ वस्त्रविनिर्जिजेरेजातानि। रूपकं॥ युवतीनां समस्तदोषैर्वतं॥ मिन्नादिभ्योरण्॥ ७ ८॥ करोति॥
कारस्यवतत्तांबूलंचतद्ग्रुघंकुः स्वादितमिक्षुः॥ विलोकनेनैककालमेवतस्यरेविलोकनोत्स
॥२४॥ लोचस्यासायकिंकाविलासिनीद्वितीयश्चासौराजाचद्विराजःतस्यभावस्तत्तामुखस्यद्विरा
रा॰ जतांद्वैराज्यंविरोध इति यावत॥ मुखागे मम पयप्रोद्धितीयोराजेतिकोपादिवलीलाकमलं
२५ मुखेनिहितदीप॥ ७९॥ कयापीति॥ वीक्ष्यपानलदर्शनेनेनविमनस्केलोचनेयस्यतादृशेसमा
जजनसंघेएवसमीपुषः प्राप्तस्यौपपतेर्जारस्य॥ जारस्तूपपतिःसमावित्यमरः॥ घनपरि
वंभसादृसैःघनं स्तविधूं तस्यजलस्यालोकनमव्यमयत॥ पुनः पुनरालिंग॥ तं पुनः पुनर्न ॥२४॥

लदर्शनं चामदित्यर्थः ॥ ८० ॥ दिदृक्षुरिति ॥ नलं दिदृक्षुर्विगतो निमेषो यस्यास्तादृशी वीक्षसे ने
त्रैर्वीक्षसां बायस्यां न स्वां मानवानामयोग्यां तनुमिव दधती अन्यापत्त्वदग्रमात्रेण महीं भुवमस्प
र्शता केवलं नास्पृश्यमभवत् ॥ अनस्पृशस्यः अस्पृश्य अभवत् ॥ अनिमेषताद्यस्पर्शः चिह्नं ॥ भू
स्पर्शस्तदभावश्चिह्नं ॥ वटुर्देशपृष्ठवर्त्तिन्यो मित्यादिवद्वदिताः अङ्गुष्ठमात्रेणाभुवं स्पृशन्त्यः प्रो
न्नाभितांगाम्पृशन्तीति स्वभावः ॥ ८१ ॥ विभूषणेति ॥ विभूषणानां स्वेसन्नं पातस्तस्य शासनान्यपि
तैः करणां प्रस्तरैः संघातैराविध्य नेकांपैरपि हृत्वा सखीष्वेतर्ह्यदिव्यमातं समन्दं हर्षं पुनर्भवलातु
रासमापयन्ती व ॥ समापपादव ॥ अयोग्यतायाः सख्याः संभ्रमाद्भूपापातं दृष्ट्वापि ... स्या ता

नै॰टी॰कृ॰ल॰ मृगात्तं कर्पयितुं मम मत्स्यां करेणु सा ताडयति ॥ करेणु कृष्ण रथं नयति च ॥ ड॰ नकलकलेन यथोच्च
वशो नेष्टं येव सं ज्ञाप्य मृगा यातं दर्शयति ॥ ग्रन्थापि विघटाया वमोतं कर्पूरादिकं ताडनं घनं नभ्यां
॥२५॥ मापयति तद्धेत्य र्थः ॥ ८२ ॥ वतंसेति ॥ दर्शनेशा कृ चेतो यासां तासां मजीदृशां श्रुतीके यावि पिबतं
सस्यनीलं [illegible] वसं हेसा दृशा खिलोकमाने पश्यतौ विमनीव भवतुः ॥ विम न स्को जाते
किं ॥ तेन विमनस्क त्वेन तेन प्रभु [illegible] वतुः ॥ वस्तुतोन्यासक्त चित्तानां शब्दा दिग्रहणं तत्त्वेयमु
खेदा ॥ ८३ ॥ काश्चिदिति ॥ तासु स्त्री षु काश्चित्कांतातं न लं वद्धु च्चेव प्रसरति स्तया चुलुकि
तमाचांतामिव कृत्वा सम्यग् दृष्टु त्यर्थः ॥ एवमपरां कैत ॥ कीदृशां तं ॥ भूषणानां मणीनां मायोरा

॥२५॥

रघं २

चूलांन चुलितंसंवभितामिव ।। किमशंकंता ।। निमेषे निमीलने प्रकृतामतिर्पाभिः सादृस्वी
भिः सदृस्वसंख्याभिर्दृभिर्लिः ऽपेतिष्ठेमम्राद्यिपैं पांतेचतेयज्ञा श्चतेषां श्रुतंफलंस्वर्गः स्वर अ
गतीलोकस्तस्यसार्वभौमइंद्रस्तस्यश्रमेणालिंगितः किं ।। नलेइंद्रभ्रमः स्तेपुनेत्रभ्रमः ।। ऽस्वेदा ।।
।। ८४ ।। भवान्निति ।। स्तप्राय मपइत्पालेपुरिस्पंति मश्लोकेनान्वयाकुलकम् ।। हेसरव्यः ।। स्त्रीभ
५५ वन्मुधुम्नः नरपतिदिलीपस्य ककुत्स्थवंसो जननी मातामृता ।। ऽर्वशपोः प्राणानापितंतंकुरुवा ।। विजप
मानः स्त्रसोनलः हरेणारव्यः सवासौ क्रौ श्च तस्यैधनं वासौ मदनो श्च तस्यासिंहासनमलंक
र्तुं कामतेसा स्वमलंकर्मीणाताद्दकु श्रीर्यस्य स ऽत्र धुनाऽदमवत ।। कर्मदामो लंकर्मीणः क्रिया

ल १

नै·टी· ५·ल·

॥२६॥

रते ३

वाल्कर्मसहघत इत्यमरः ॥ अलंकर्मीणादत्युक्तः कर्मक्षमस्तु यः पुमानिति तितोऽप्यः ॥ अघडन्नेतिखः ॥
मनोः पुत्रः सुद्युम्नो राजा मृगयायां गौरीवनप्रवेशात् शिवशापेनाकस्मात्स्त्रीरूपमेव स्त्रीत्वं प्राप्तः ॥
यं इन्द्रपुत्रेण बुधेन योगात् पुरूरवसं पुत्रमजनयदिति भारतकथा ॥ ८५ ॥ अर्थीति ॥ हे सख्यः विशे
षेण या पुरुषपतायतम्यस दयाविदर्भराजसुतया सर्वेषां सुपर्वणां देवानां पतिरिन्द्रो यः एतस्य प्र
नः कृते यत्यर्थ्यत्याजित इत्युक्तं ॥ नामप्रसिद्धौ तया भैम्या अस्मिन्नले वृते सति तेन निर्जरा देवाः प्रास
द्धाः सुमनसः सुखितमनसः तत्संज्ञाश्च सतोपि यद्दुर्मनसो दुःखितमनसो जाताः नु पश्चात् ॥ तेषां
सा नो चिती सोढुं न युक्ता ॥ वोढुमिति पाठे सा अप्रनोचिती देवानां वोढुं न युक्तेत्यर्थः ॥ वस्तु प्रा

२७

॥२६॥

सोपयोगयस्तदप्राप्तौ विव्यते भ्र्योगेयस्य स्वेदस्तु परिष्ठासैव ॥ ८६ ॥ प्रस्वेदेति ॥ प्रस्यन्दनस्योत्कंठि
तःसाभिलाषः स वा सौकंठश्चातत्र लोठिनीलंबमाना सा वासौ वरसारसकृ बतस्याः सादिभिः प्रस्वेदाश्रु
भिर्दिग्धवैः स्वतस्त्रस्कुरुदपि प्रदः स्वंवदः शास्त्रादपि किमिति न स्फोटितं विदारितं ॥ मानुषालोक
यदिर्यताद्देवतवदः स्वतस्त्वाविदरितुं युक्तं ॥ का हि स्यात्क यं चिन्नदीसंबंधेद्वैरे वरासैतुः कृत्वा वला
त्किं न स्फोटितं ॥ तयामैस्यां व पर्यमनोरथे न व्याहतोपग [illegible] तेन शतमखेन देशासारसवीक्षितंति
पीज्वलितं प्राप्स्यांबु पयासारा वी प्रयकृपं प्रसाघाहाकष्टम ॥ ८७ ॥ मजानीतेति ॥ मुदइति हि
तीपावहु ववतं ॥ कीर्तितोषांश्चाजानती मैमीमावि सैतिकेचिदाहुः ॥ न दयितांऽकौतु हेसरख

नै.टी.५.ल. एवं वैदर्भीमुपस्तोषास्यक्ताप्तात् श्रेयसीं कीर्तिं प्रविदुषीमा जानीत भैमीरतिसुखादपि
॥२१॥ कीर्तिरेव प्रशस्यतरेत्यमुमर्थं न जानीतेइति मा जानीतेत्यर्थः इत्यूचतुः॥ सेयं भैमी त्वत्तो मानं धिती
पाशं वीमघवते दृशा नीकारयदिति यतद् द्वमेवाकरोत्॥ स्वयमिंद्रस्य पत्नीभूत्वा मा शच्याः स
० २० पत्नीनाभूदिति यत्नसाध्वेवेत्यर्थः॥ दिवइति पाठे दिवस्य जगस्य कीर्तिरूपां शचीमामानं पत्नी
करोत्तु युक्तमित्यर्थः॥ कः शच्याश्च वितेकाव्यं रचयां चकार स नः कथ्यतां॥ एतस्याः स्तुरस
पुत्रस्य गारादिधुनी नदी तस्याः पात्रे प्रवाहस्वरूपे चरित्रे कैः कविभिः काव्यं न [illegible] करिष्य
ते किं तु सर्वैः॥ अतो नेवं शक्यं भैमीसुखेद्धुपानलं शक्नीत इति॥ पात्रं तु कूलयोर्मध्य इतिदः ॥२१॥

लापुधः॥ सुमनसो दुर्मनस इति विरोधः॥ ८८॥ वैदर्भीति॥ हे सख्यः वैदर्भ्यो वकुजन्मसु निर्मितं
तद्वृत्तं न पश्यत तस्य शीलत्वेन काँ रूपपायेह ... श्रिया कांत्याकेत्वाकां सोपलक्षित इति शेष इति केचित्॥
७ प्रवनीवासः प्रसन्ना पुधः पुवापं नेत्राभ्यां स्वदते नेत्रयोः प्रीतिं जनयति स्वदते सः कर्षत्वाद्दुश्चर्याणां प्र
तिमालाइति संप्रदानत्वात् ... तुर्थी॥ यद्यप्यतनुः सत्यापि मे भीत वसातस्य देहो भूदित्यर्थः॥ गीर्वाणा
नां देवानामालयः स्वर्गस्तस्य सार्वभौम इंद्रस्तस्य सुहृत्तस्य पुरस्य प्राग्भारः पूरः तेन दुःप्रापया भीमजया
योगं संयोगं॥ ब्रह्माद्वैतपदे ऽष्टांगयोगमनुभूयाद्यात्विषामद्वैतं भजतां॥ कांतीनामयमेवाश्रयो नान्य
इत्यर्थः॥ पद्मा॥ स्वयमेव कांतिरूपः नास्मात्पर कांतिरिति॥ ८९॥ स्त्री पुंसेति॥ किं संभावनायाभिलितां

दी० ऽ० ल० डवः॥ कुत्र विहायाभिति न्दृदरिः॥ दंसरव्यः स्त्रीपुंसो श्च स्त्रीपुंसयोर्व्यतिषजनं संबंधं जनयतः प्रजानां पत्युर्व्रे
॥२८॥ ह्मणो भ्यासस्तयोर्मैथुनीनलयोर्दांपत्यसंपत्तये परिपाकोऽस्यास्तीति परिपाकिम इति तांडवः॥ परिपाकेऽपि
ईतः परिपाकिमः॥ मात्र प्रस्तांतादिम वैवर्त्यम् इति न्दृदरिः॥ किमनृत॥ चेतो भुवः कामस्यापीति न्दृदरिः॥
त्रासंसारं संसारमभिव्याप्य पुरंध्रिपुरुषयोर्मिथोऽन्योन्यं प्रेम्णोऽविच्छिन्नत्वं डयापीति तांडवः॥ पात
यो र्वित्योर्गर्भदाजरचनाप्राकृ वि प्रकृष्यमानं तं॥ कामस्य स्त्रीपुंसानु रागनिर्माणाभ्यासो मैथु
नलयोर्गर्भदानुरागकरस्तास्त्रकृष्टो जातइत्यर्थः॥ किं शब्दः ऽयमत्रापि संबद्ध इति तांडवः॥ नेति न्दृ
रिः॥ ८॥ ताभिरिति॥ देवपत्याः ताभिः स्त्रीभिः स्त्रीदृग्भिर्वा पथिमार्गे यानमध्ये नरवनलो दमयंते
इतिवयमन्मदेन पद्दृग्भिर्यासां दृग्भिर्याभिर्दृग्भिर्वा ज्येष्ठ देशापुरुषाः पौराणामासीज्ज्येष्ठीमदृतीवासो ज्ये

॥२८॥

श्री चतस्यां मदेमदति ज्येष्ठी मदेवा प्राक् पूर्वमं वमं वन्पुरुषो मम पवि चित कृत ॥ मंत्रारूढो विष्णुर्यासां
दक्षिणियां भिवां दृग्भिर्दृष्ट स्नाप्य एवं स्मृ यपा देन पश्यंतीत्यर्थः ॥ ज्येष्ठपां पौर्णमास्यां विष्णुर्मंचे आरोप्यते ॥ तदु
क्तं ॥ दोलारूढं च गोविंदं ज्येष्ठ पूर्णिमदृतव ॥ मंत्र स्यंवाम नं दृष्ट्वा पुनर्जन्म न विद्यते ॥ यथाश्रिया ग्रथा
नि पापानि प्रतिदत्ती लघाभिघा तीव्रबलः यमुना गंगे [illegible] घश्च तयोर्वीजे माघे मास समभिव्याप्य सदेवे
स्नानं का[illegible] विसा स्त्री प्रभितः पतनशीलैः शितपक्ष सिताश्च तैरस्य नलस्य दृग्गा मरैः स्त्री पुरुषादराणि स्या
त ॥ ऊ नमस्त्रीस्यादिसर्षः ॥ यथेदं कुर्याप्पंके तंतस्यामेव तलं दृ पतती ति भाव इति न्यदति ॥ सस्नेहइति कर्म
णि लिट कर्मत्वा त्के माघे द्वितीया ॥ नव स्नातें सो वा घर्षत्वेना [illegible] कर्मकत्वान्न माघे यं कर्मकत्वा ॥

घाति

नै.टी.न.रु. स्वकर्मकथात्तुयो जे [illegible] कालमाद्युदे शानां कर्मत्वं वा चप्रीतिसर्व्वा मेकत्वात्॥ अत
सहोमाघमघाति मे गानुमुनौ [illegible] यथे [illegible] जेनयति पाठः साधुरिति तिर्ताडवः॥ वयतुसहे इति लिट्
॥२७॥सा भावेन कर्मणि॥ कालादिभिः सर्व्वकाद्राव एवलकारविधेः कमशात तदायोगात॥ द्वितीयावत्यंतसंयो
जे॥ अतोन तसुंसे साधिति पुर्स प्रतामः॥ ५१॥ वेदमीति॥ हंसखवः वेदमर्चाः विपुलानुरागस्य कलना
त॥ अविरलैः सर्व्वैः तानि वृत्तानि जातानि वतानि वृत्तानि हंसप्रेषणादिचरितानीति नरुवि॥ नलीम्
तदेव ला जानीतिताडवः॥ तेषां क्रमापाति पाघः १ अनुक्रमाद्दत्य र्थः॥ तेरत्र द्वोरस्थिक्रस्य प्रातक्रताचि
द्वैनलसौभाग्यं निजगदेकतो॥ मेम्या १ अनुरागो स्यास्मे समं यं सो भाग्यं नलस्यास्तीति सूर्व्वजातवरि
त्रैरेव ज्ञापितमित्यर्थः॥ किं च॥ अस्माकं मियम स्माकीसाभासोन रैद्द म्र मैमी वतस्याः सुभ्रताया:

जा१

कौमारवयसस्तरुणाइ तिलद रिः॥कुत्सितामा
रैं॥रयेरिति॥अयानंतरं कुलजाः कुलीनाः कुमाराः
पस्यतत्कुमं॥अरीणां समदस्मारं॥कुमेस्मारयेवांते॥कुत्सितोमारो यस्यस्तेवा॥अविवासिता श्च॥
रास्त्रेषु ब्रह्मधनुरादिषु शास्त्रेषु वेदादिषु बलबंःपारोयेस्तेशंवरवैरिणः कामस्यकायव्यूहस्य
येहसंघस्येवश्रीर्येषांश्रियाजितौसुराद् कुवेरोयेस्तेरथ्येः कृत्वा स्वयंभ्रियतेस्मिन्निति स्वयंवरं
कुंडिनंप्राषुः॥प्राप्ताः प्रयुरिति पाठे गताः॥वर्हन्नोंतरसत्वेपिरथगहस्ताप्रावृषर्येविवाहेस्वभ
॥१२॥ दितत्वाद्रा...ग्रंरयित्वख्यापनायसेपदाधिक्यायवा॥कामस्यदेहव्यूहकृत्यनुकूलमायावि ॥१२॥
त्वद्योतकंशंवरपदे॥अत्रसर्वैवरगुणाउक्ताः॥माशौ शस्त्राभ्यधिकत्वात्पूर्वतद्गुहः॥वेदाभ्यधित
त्वेवैपरीत्यंवा॥सर्गेस्मिन्निपमियमित्यवधिरुपजातिः॥अनंतरोदीरितलक्ष्यभाजौपादौजौ

प्रदस्येभवेति देवतानामिन्द्रादीनां माषितानिवा चयनं नलां किपञ्चिरं कंचित्कालं किपंतं कालं वा ॥ नि
क्षोतुं गोपायितुं प्रभवंतु नाम ननु सर्वदेवर्षः ॥ नामेति शिरस्खालनार्थमिति शेषः ॥ किपञ्चिरमिति पुञ्जी
वा ॥ एतत्दृष्टांतेन दृढयति पलाल्लानां राशि तत्स्थानां ज्वाले विधित स्वाद्वादितः इत्थौ डिंभोंकुरः स्व
तः प्रकाशं स्फुरत्तामासादयति प्राप्नोति ॥ प्रकाशः स्वाभाविकः गोपनेत्वन्यकृतं कदाचित्कमिति भा
वः ॥ प्रात्मात्स्वप्रकाश इति द्योतितम् ॥ उत्पन्नस्य दौ स्फुरः रहार्थे उपरि स्थितम् त्वामुद्दिश्य यथोदिति
तयेत्यर्थः ॥२॥ नलदर्शनप्राप्यमाना पिकप्राधान्यौद्धा भैम्याः प्रथमे कामा दः ॥ अपांगमिति ॥ न
ख लस्य दृशोरश्मिर्भैमीमभिलष्य यावदपांगं नेत्रप्रांतमपि नापतावत्स्मरस्याशुगो बाणोस्याः सुभ्रुवि भै
म्याः प्रत्यंगं सर्वांगे पुंखं पुंखं स्पर्शितस्वा मर्यादा कृत्य ममज्जे ॥ शीघ्रं गत्वा सर्वत्र लग्न इत्याशुग पदम् ॥
नलदर्शनपवात् स्पर्शकामपीडाभूदिति भावः ॥३॥ अनुरागयोगपरमादः ॥ पादिति ॥ पंचबाणः का

ह स

प्र॰टी॰न॰

मः नास्ति क्रमोऽपत्रतयक्रमं युगपद्य्यातथा विक्रमनश क्तयोः शक्तेर्वसाम्यात ग्र्द्ध प्रकारोपस्यसो द्वि
द्धः प्रकारस्तागुणाव च नस्यतिद्धिर्भावः॥ स्य चासो विभागश्रुतं भजंति तादृशा न भवंति समाद्ध विभागा
वोऽप्येवंविधो द्वावपि भैमी नलो ऽप्पाचरत्वा वशी चकार॥ तैर्वांसोरमुख्यकामस्य वैमत्यं कलहो न
जीकारो वा कथं न च कृ॥ विषमसंख्यत्वात्पंचानां समभागयोगादेकस्य द्वैधेऽविरोधात्सर्वस्य त
त्प्राप्ते कालहदृश्यपि इति नलहरिः॥ नयं तु त्वद्रूपाचरणं कामस्य विगताविरुद्धा वामतिर्यस्य सः॥ यम
॥२॥ तेवौ भैर्विमत्य काये न चक्रे इति प्रश्नः काकुर्वा॥ युगपत् द्वयोः पंचभिः समुदिते प्रत्येकं वाऽवधे दश
बाणाल्पापत्तेः पंचबाणत्वविरोधः॥ प्रत्येकं त्रिभिर्द्वाभ्यां वाऽवधेऽप्येवमतः पंचबाणापदम्॥ क्रमेणा ॥२॥
वधः स्यादतोऽक्रमिस्थक्रमः॥ द्वाभ्यां नलस्य त्रिभिर्भैम्या वधे वाऽस्य पंचानुल्योऽनुरागो न स्यात्॥
न चैकं भत्वोऽद्धैर्वधः॥ मत्स्ये बोध्यं धोरास्त्रेः प्रतोऽनद्वि [illegible] धेस्तु क्रमः॥ एकं बाणं विसृज्य

द्वाभ्यां द्वाभ्यां धेवि निगमकाभावः ॥ कस्यचिद्ध्येविक्राधिक्ये सत्त्याधिक्ये वा तुल्यो नुरागो
नस्यात् ॥ अतः साम्यादि तु क्रम ॥ एवं मतेर्विशेषः ॥ तस्मान्मतिनस्याः किं करमणीति ॥ पद्यं ॥ कथं
मपाद्दोवशीकृतावितिवशीकरणोत रं विगतमतिर्मद्गोभूत ॥ अतो योगपद्धे वा तुल्य
त्वं विक्रमशक्ति साम्यादि तिविशिष्टमतिजन्म ॥ पद्यं ॥ वीणानामत्यो न्यकलहे मा भूदिति स्वविक्रम
साम्यादेवोपावरत ॥ पपाराजासेवककलाभिप्रायोऽन्यथा कार्यं करोतीति तद्वत् ॥ अतस्तैः कलह
नकृत इति भावः ॥ अथ पक्षैः पक्षिणः क्रमेण गमनेरात्रेः साम्यात् स्वलेकपोतमादिशत्यर्थः ॥ पद्यं ॥ क
पोतः स्वलस्यानान्नकणान्युगपच्चञ्चुवाग्रे हृतेति तद्वत् ॥ वातौरपि वेगे मत्विवमतिपञ्जतद्दैमत्यं स्व
लेकपोतन्यायपथ्यवक्रमेण वक्रे किं तु हृतः ॥ तैः पक्षभियुगपत्त्वौ वशीकृतावितस्यर्थः ॥ विक्रमो विद्यु
स्त तुल्यो नलः शक्तितुल्याभेमी तावव व पन्यपुष्कर पे युजे दिवा ॥ पद्यं ॥ विनापद्धिया क्रमो

द.स.

ऽटी. प्र. ल.

3

गामनं पस्य हृष्मस्य शक्ति युगपद्दुगो पीगट्ट दवासस्तत्सामपात् ॥ यथा कृष्णःपि तावद्दुगो
पीसंगं युगपद्ध्रुकेत यात तत्सुतः कामोद्वो वशी चक्रे ॥४॥ तस्मिन्निति ॥ सामे मीत स्मिन्नपुरः
स्येमसो नल इति देतोः सप्पमन्वरज्यदनुरागं प्राप ॥ स नलः इदोतः पुरेष्वकुतद्वति देतोः दास
मुदासीदुदासीनो सीत ॥ नलस्यादृ ॥ स्वस्य चेतस्तत्तस्यां मैम्यां पुनर्वलितेस्म ॥ श्लिष्यामीत्या
दृ ॥ द्वितीयेपुनस्त्वर्थे ॥ दूत्येन तु कारतो न कर्यं वा न्यवार्त्ति निवार्हितम ॥५॥ कयाचिदिति ॥ क
॥३॥ ।चिन्नलमालोक्य नलजैल आपे ॥ कयापि हृदा हुत्वा तद्वासिममनेमग्नम ॥ कापि कन्या
तं स्मरमेव कामाभिन्नमेने ॥ स्वन्यामनो भुवः कामस्य वशामूर्वेवश्यतां प्राप ॥ स्वक्रुप्राणा ॥ द ॥ ॥३॥
कस्त्वामिति ॥ नप क्षौरसोपासांताः कावित् गारवसे न्या तास्व वत्पन्या हुतवत्पन्या त्रपावतीस
वीमापि किलाकिं चितवत्यो वा ॥ स्वप्रतिमार्ध [illegible] स्वप्रागलभस्यातिमारादतिशय तैनलामि

पर्वोक्तं प्रष्टुमपि नेशे कुः॥ इतिकिं॥ द्रेत न रत्वं कः किं नाम किंजातीयो वा॥ देवो नरो न्यो वा॥ कुतो देशा
त्समायो जनाद्वागतः॥ निजासनादभ्युत्थितेर्वा द्वयेवो तस्यु रिमुत्प्रेक्षा॥ ७॥ स्वादं द्यामिति॥ मैमी तमालो
पयानंदानां परं परायणं किमप्यनिर्वाच्यं स्वादं द्यं स्वेद्धा चारित्वमवापके वन्हि कैरसी नदी धाराध्य
रामेध्यास्तेषां कैलेः कालं वर्षा कालं मासाद्य प्राप्य वा रां जना नाम दारयं वेगाभिव॥ ८॥ तत्रेति॥
त्रस्य भैम्या हक्कु त्रगे मयममस्य यदंगमपश्यत्तत्रैव मग्ना सती सून्य देगं नापास्य नगद्धतमपि व
द्वापदिति मैषः बुद्धिधारां विद्धिद्य विद्धिद्य त्रस्य भैम्यै दृशो ना ना दा स्यत॥ एकमंगं दृष्ट्वातिमष्यात
द्विषय बुद्धिविद्धदादन्य लगता॥ यद्वा स्य नलस्य दृक्कु त्रगे यस्या स्त्रंगमपश्यदि सा दि पूर्ववत्॥
॥ ९॥ दृशेति॥ सा दृशा स्त्रालिंगितं सवद्धमपास्यांगमन्यो ऽवगतस्यांगदर्षैः कृत्वा नजग्राह

र.स.

री.टी.प. नाज्ञासीत्॥ अनंतरमंगांतरे ईक्षिते ज्ञाते सति निवृत्य पूर्वदृष्टं अंगं तस्स्मार॥ दृश्यमाना
त्पूर्वदृष्टस्योत्कर्षं ततः स्मृतिः॥ इह तु वैपरीत्यान्न स्मृतिरिति भावः॥ शेषत्वाभावान्नेषष्ठी॥ प
र्वदृष्टात्॥१०॥ सिवेति॥ तस्यैकाप[illegible]नमंगं दित्वा प्रक्षी अंगांतरस्यानुक्तेः सीमां मर्यादां॥ व
शंती स्वभाववलोलातस्या दृष्टिः रूभयोरूभयस्य वालाभस्यालोभात्त्विरंकतमागतं चकार॥ प४
॥४॥ अंगं प्रतीकोवयोपघन इत्यमरः॥ अपघनांगमिति निपातः॥ अदन्यतेयघतोंगमिति स्य
दत्तः॥ ऽभयरावेनापि समासे उभयस्य पुवोऽयत्वम्॥ द्विवचनटा द्विषयत्वात्तस्य॥११॥ नि
रीक्षितामिति॥ निरीक्षितमत्यंतं दृष्टं अवीक्षितमत्यंतमदृष्टं अस्यांगं रभसेन वेगे[illegible]न सदृशं वा ॥४॥
यिवतीसादरं पश्यती समानमानं दधानेपविदमेस्मिन्भूमैमीइ दंदृष्टमिदमदृष्टमितिभ राम

कंनविवेदनजज्ञौ॥१२॥सूदम इति॥सूक्ष्मेकुशेष्ठनोभिविडेनैर्बधस्य केशपाशो निष्पत्यति
ब्धंपतसी भ्रूमां निश्चला भ्यां तस्यालो चनस्वजनोभ्यां तस्य केशपाशस्याकुवंधंस्नेहं तवंधनं चाव
मो व्यस्य स्कामो वापित्वा चगलुनापारि नराक्षाम्यां वभूव॥तनुर्धनश्रुकेशकृतःपाशो दु
र्मोचः॥पाशः शपश्रु सक्तश्रु कलापायोर्हमे त्रपइति मेदिनी॥१३॥भल्लोकेति॥दमस्वसु
र्दृष्टपपवसरोजानितेषां पाणिः स्व नेकचक्षु रिंद्रियोत्पाचमते नेति मुक्रमं॥क्रियाभेदे न दृष्टि
वक्रुत्वाभि तिन्यदरिः॥तस्य भल्लोकमर्तुर्नलस्य मुखं पाणी चपादौ चतयेव यद्मानि तीक्ष्ण
रं परिरंभमालिंगनमवाप्यासगंधस्य सतीयस्य वंधस्नेहं दं वंधनं चनतत्याज॥प्रस्पादिपद्मा
नां वक्रुत्वात्प्रत्येकं संवंधार्थमाजिपदम्॥दृष्टिसरोजत्वाजिरिवेति समासइति नदरिः॥सजं

धोवंधुच्यत इतिविश्वः॥ ह्यपोः प स्मलाद्वंधुलम्॥१४॥ तत्कालमिति॥ सचासौकालश्चतत्का
लमभिव्याप्यानंदः प्रचुरो यस्या इतितत्पुरुषः॥ तस्मिन्कालेतत्कालमानंदमपीत्यानंदप्रचुरा
भवंती॥ मैमीपक्षेप्राचुर्ये॥ मुक्तपक्षेताद्रूप्ये मयट्॥ अत्यंतं भवन्न् इतिभवन्नरः अनिर्व
॥५॥ चनीयः निर्वक्तुमशक्यः निश्चयेनाववचनीयो वामोदो वैचित्र्यंयस्याः॥ अनिर्वचनीयेसदसद्वि
लक्षणो पुनर्वकल न्नायोपपन्नमोदः सद्भूमोपस्याः सामैमी॥ मुक्तिश्च संसारीचतयोर्द्वयो
दशा 5 र्गो रसा भव्यां धिरस्वाद्यत इति द्वौ पक्षवाच्छिस्वादभिष्टं मधुरं मत्यमितिवापाठः॥ उल्ला
सेसुखमभुक्तौ॥ आनंदमयत्वान्मुक्तौरसः॥ मोदमयत्वात्संसादशारसः॥१५॥ ननुधात्री ॥५॥
मैम्याभिद्रुयव दृत कुतोन हेतोऽतआह॥ हेतीति॥ विधिरितिहेतौ नैवधकाययवमायाय

स्वतं नलरूपधरं स्वयमपि दृष्ट्वा मां प्रति दूतं न संव व्याख्यातं नाकरोत्॥ इति किं॥ नलस्याभि
प्रायं विज्ञातुं तेष्व स्वयं मा वीभावो यस्याः सा यं भैमी नूनं निश्चयेन स्वत्वं तत्कलंकवतीमा भूत्॥
यदि नलरूप इन्द्रो दूतः स्यात् तदा भैम्या स्वयं मे पतिरिति बुद्ध्वा नलमभिलक्ष्य कामात्यातिव्रत्यनाशेक
लंकस्यात् तो नेन्द्रो दूतः कृत इति भावः॥१६॥ पुण्येति॥ नलरूपधरे पीन्द्रे दूते भैमीमनो नलमे
व [illegible]त लिंदुमिति न वाच्यम्॥ यतो मुनेरपि कस्य मनः पुण्ये स्यात्॥ यतो मनः पनसिप्या
पापद्दशावृत्तेः हेतितिर्ये स्यात् तादृक् प्रमाणमास्ते॥ मनो हि पुण्य इव पापे पि प्रवर्तकं नु पुण्यपाव॥
स्वत्रमः एवमानमिति प्रमाणं द्योत्यम्॥ तु पुनरर्थे॥ दृष्य तु करुणा द्वन्द्वसल्लुपई स्वरस्तोत
स्यापं चितायि तु शीलयस्यतादृग्मनःकस्य चित्तं निवर्तयति॥ ईश्वरप्रसादाद्धि कस्मै नःपापत्य

८ स

नै.टी.प्र.ल.

त्काधर्मएवप्रवर्त्ततरतिभावइतिनहरिः॥शेषस्त्वश्रास्तांभैमी॥यत्त्वस्यविषयस्यमुनेरपिक
स्यमनःएवेविषयेप्रमाणंनिश्चितंस्यात्किंतुनकस्यापि॥पयस्मादधोपिपरदारगमनादौ
धावद्भीदृगद्दास्ते॥मुनेर्मनोऽश्वेनप्रवर्त्ततेइतिनियमोन॥तत्रायांविशेषः पापेशीघ्रमविचा
र्यैवप्रवर्त्तते॥साधुगधातौवदेशविधेः॥अतोभैम्यामनःपापेमाभूदितिनलोदूतःकृतः॥
॥६॥ नन्वेवंसर्वोपिपापःस्यादततउत्तरार्द्धमूर्वंवदितासे॥यथकुनलरूपेइन्द्रदूतेभैम्याःपतिबुद्धोपाति
व्रत्यभंगात्तेनेन्द्रोदूतःकृतइत्युक्तम्॥तत्रोच्यते॥इन्द्रेदूतेभैम्याःपतिबुद्धिरेवनस्यात्॥नहिधि
र्मिष्ठस्यमनःपापेप्रवर्त्ततइत्यतत्र्याह॥पुण्यइति॥कस्यमुनेर्मनःपुण्येधर्मेविहर्म्मोवा।उत्तरार्द्धं ॥६॥
श्रुतमित्पुण्योदुःस्वप्ननाशनइतिसहस्रनामसुपाठात॥प्रमाणंपुण्यविषयकप्रमाहेतुरेव

पर्वकं वा स्यात्॥ देउमात्॥ एतस्मिन्नवस्थाद्दशाहत्तिर्द्धत्तिरूपं ज्ञानं यस्य॥ पापे निपतं प्रवर्त्तति पुण्ये
तु कदाचित्॥ यतः पापेषु प्रवर्त्तते ऽतः हृष्यं तीव्रदुःमानां करुणा निरूपधिपरदुःखहानेच्छा यस्य
स परमात्मा परमेश्वरो ऽप्रतिहततेजः भक्तस्य स्वस्य सर्वकस्य तमीश्वरमेव चिंतापितुं ब्रतं सीलं वा यस्य त्रि
नेतरस्मा द्विपापप्रसंगाद्वारयति॥ यथा पापप्रसंगमेव न पतति तथा करोतीत्यर्थः॥ परमात्मा यस्य
स चावीश्वरस्य॥ पर रश्वासो मेश्वरश्च॥ परमात्मा येषां तेषामीश्वरः॥ परमात्मेश्वरा यस्येति वा॥
तुरप्यर्थे वा॥ मेश्वरोपि हृष्यत्करुणा इति विरोधः॥ न मे भक्तः प्रणश्यतीति यतोतकं भक्त
वदम्॥ तद्विंतीति स्वकक्षत्वमुक्तम्॥ तदुत्तरमेव चिन्तयदस्य हद्दलहेतुकं विलेपरूपहीनम
८७२ पकारित्वमात्मातो मेऽस्याः पापप्रसंगं वारितः॥ १७॥ सति॥ मदनेन नकुमार दशीलासमूलीकृ
मिथ्यादृष्टे नलेरालीनतयाप्रबुद्धः तथा प्रधीरत यामुग्धतया चेति ल हरिः॥ यथामो न नीयते ये

८ स.

द्वै. टी. पू. ल.

वसत्येपि नलमौनंतलेमेनतु मिथ्याभूतेनमौनं पुंसत्ये तु कथं मौनाभावइत्यतआह ॥ इदंसत्य
मिदमसत्वमिति विवेको मुग्धेषु रम्येषु वस्तुषु को नाम ॥ पद्य ॥ मुग्धेषु मूढेषु इष्टेषु सत्यं चमसत्यं
चतयोर्विवेकः कः मिथ्याभूतेष्वंकर्तव्यं सत्येनैवमिति विवेको नास्तीतिभावः ॥ १८ ॥ अपरंचेति ॥
मृदुश्वासो गद्गदश्रुतेनस्वचरणाध्याने विशेषपि वानिजं भावं हृदि तविभावयंती प्रकाशयंतीलज्जया
नमन्तानने दुर्मुख बंधोपसपासाः मेमीसखी नाचयेसं दृसाध्वसेन मयेनवद्धावागपस्यपेन
॥७॥ वाताद्दशिसतिस्वयंतप्रत्यचो ॥ कुमोदेशात्वौल्कर्तजफलेतड़ः ॥ व्यक्षीभवद्भर्वापिधानयता ॥७॥
स्वचरणस्या ... यश्रय गाद्गदेतिल्वहरि पाठः पूर्वार्द्ध ॥ १९ ॥ नत्वेति ॥ हेनरख्याचारंवातवि
देतिविते अचार विदानल्वौपि प्रियेरत्नानां रुचा दीप्यापिञ्जतिघिभ्यः पादार्प्यमुदकं पाद्यं
॥ पादार्घाभ्यां चेतिपत ॥ संपाद्यं कर्तुं मदमवरपकर्तव्यम ॥ मुखाभावप्रतिनिधुपाद्या

नार्घमाचारविदे ति॥ मुखं जलेन पाद्यं तदमावेरलक्ष्य चापीत्यर्थः॥ आचारविदा प्रियस्य वा विका
पर्दाराली तपापि वैधी विधिविहिता मधुपर्कस्य तत्प्रदिश्य मोविद्यपाकार्या॥ ३ तथापि पुनी
मधुपर्कं तत्प्रीणीत द्विरस्वाद्य शिष्ट ता मे इति तद्दरिपाठ३ स्त्रा-र्घेतानिपाद्यादीनि गृहा
ति वदाति तद्विरः मे अतिथिर्विमुखत्वे दोषाधिक्यात्तत्प्रदम॥ वैधीत्याव श्यकं द्योत्यते॥ आचारविदे
तिपः आचारकर्तृं जानाति नमतो विचारयति चेति त्रिविधस्यावश्यकमिदम्॥ २॥ तृणानि भूमि
रुदकं वाक्चतुर्थी च सूनृता॥ एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचनेति स्मृत्यर्थमाह॥ स्वात्मा
पीति॥ स्तिन र आचारविदा शीलेन स्वभावेन सद्वृत्तेन कृत्येतिशेषः॥ सहेति नसरिः॥ स्वात्मापि
–उदेतोपि प्रहतव्याविधेयं तृणासनकर्तव्यमित्यर्थः॥ अतिथये निजासनी पाद्यासनमर्धविसापदे
पा॥ आनंदस्य वा [illegible] प्येरक्षमिरपि सम्भः कल्पम्॥ मधुभिर्मधुरैर्वाचोभिः प्रह्वा प्रश्नाविधेया॥

स.

नै.टी.स्त.ल.

शीलं स्वभावे सद्वृत्ते इति कोशः ॥२१॥ पदे इति ॥ पदयो रूपसदारे पाद्यादौ पूजार्थं त्वरया शीघ्रमपा
मनुपनमतः प्र र्णं नपनमवाप्यपराधः संभाव्यते ॥ पदु ॥ अपां त्वरया संभ्रमेण अनुपनम
तान नमस्कारा भावपवापराधः ॥ जलानयनव्यग्रैर्नेमस्कारस्यावविस्मृतः पूर्वं नमस्कारे कृते स
र्वमातिष्पकृतामतिभावः ॥ ततो दृतोऽस्त्री चार विदग्धजलैः सज्जनेन पोजनेनापि स्वेन संभ्रिप ५
तेइति स्वसंभृतिः स्वयमेवसंभृतिः सामग्रीप्रस्पवेति न्दस्रिः ॥ स्वच्स्त्रामेव संभृति सर्वमुपक
रणामितिताऽर्थः ॥ स्वसंभृति स्वरूपास्वकार्यातिप्पसामग्री पावत्संपद्यते तावद्यादर्वं जलियो ॥८॥
जनेन स्वीयापांजलता नकृताकर्तुं प्रकटीकर्तुं मया सौचिता ॥ तावतापि पूर्वापराधः सो तिरिति
भावः ॥ यावत्स्वकार्यातिप्यसामग्री संपाद्यते तावदजलियोजनेनापि प्रांजलता वद्धांजलिताकर्तुं ॥८॥
र्तुं मया संतिवा ॥२२॥ पुरेति ॥ देवन रमेपास्वच्छी प [illegible] मासनपरित्यज्य भ्रत्पतेत्य स्वका पुरास्यमस्मि

दत्तं तत्र स्त्रीजनाधिष्ठितमिति कृत्वा ऽनर्हमपि ॥ पद्य ॥ आत्मनः पाद्यासनं वस्त्रं जायापत्यं कमण्ड
लुः ॥ शुचीत्यात्मन एतानि परस्याप्यशुचीनि लिखितस्मृतेः पाद्यमप्यतदाप्रानं तदर्हं किमपि वा ल
क्रियेत ॥ पद्यि वाप्यतोपि प्रयातुमीहा इद्धा ॥ पद्य ॥ वा प्यर्थे ॥ पद्यप्यत्यतः प्रयातुमिच्छा तयापि
सा सममलंकृतं वयम् ॥ २३ ॥ निवेद्यतामिति ॥ देव रक्षदादया पश्य तत्तेमनः कार्ये शिरीषपुष्प हृद
यस्य कोमलो मृदुः कुलस्तस्य मृदिमा मृदुत्वं तस्याभिमानं गर्वं समापयतीत्यादेः कियद्दूरं प्रयासनिधि
त्सतो विधातुमिच्छति ॥ कियद्दूरं गन्तुमिच्छत्यर्थः ॥ २४ ॥ अनायीति ॥ दिनरत्नयायी कतमो देशः
वरातमु कस्य वनस्य दशामवेश्याम नायनीतः ॥ कस्माद्देशादागतोसीत्यर्थः ॥ अनेन तमद्रुपद
जनेन त्वयि स्पृहः संकेतः वा व्यवाचकभावो यथा तस्या भावस्तत्ता तयाकृता घोसा यासं ज्ञापिन
श्रवणाः स्रवणा सो ॥ २५ ॥ तीर्णा इति ॥ यत्सुरद्धि तेरसदेशा प्रवेशो मे तयपम्रणसाजलानां निधिरेवाकि

१

तीर्णेन॥पद्मा॥ त्रितरणमशक्यं तत्र तत्र प्रवेश इत्यर्थः॥ एतस्य साहसस्य किं फलं तत्राव्याप्तिन
विनिश्चिनोमि॥ इदं साहसस्य किंफलार्थमिति भावः॥२६॥ तवेति॥ अत्र तव प्रवेशे मदृशोरपि सुकृ
तानि॥ सुकृतानीति वद्रत्वोक्तेर्हेतुरिति एकत्वोक्ते मिलितानां हेतुत्वं न प्रत्येकमिति हेतुस्तदुक्तं इति
वत॥ हेतुरितिमन्ये॥ सिरव्यव्यपदो ापिः॥ हेतुरिति वा पाठः॥ मानमात्त॥ पतत्राद्भिः भटैर्लनलङ्घि
तः पुरूपामावात॥ तत्वादेहेन जितः पुष्पधन्वा कामो येन स त्वं अत्राभ्यां नेत्राभ्यां पीतो दृष्टोसि॥ अपि
वार्थे॥ पुरूपादित्यर्थ इति केचित्॥ वयंतु॥ तदर्दशीते पिमत्सुरूपमेव हेतुरिति ब्रूमः॥ अन्वयव्यति
॥७॥ रेकौ पश्यतो॥२७॥ पधपेति॥ हे नरपपायत्प्रकारिकाते चनापूर्वोऽत्राकृतिराकारो ये वलीवा पपणा ॥७॥
राम चनापूर्वा हारेनिपुणौ वानिकास्तेषामनंधा अंधाक्षिपते पपासांघंकरणी॥ अत्र द्वासुभगेत्या
दिना अंघेडपपदे हृतः स्युः निटिङ्ग्राणाम् ति स्त्र वेस्युर्नडपसंख्यानमिति वा र्त्तिकात् ङीप्॥ सास्ति॥ सा

मर्त्यं तत्प्रकारेण जितं कां चतं याभिः रुचीभिः कान्तिभिः रोचते इति रुच्यः ॥ राजसूयेत्यादिसूत्रेरु
च्यशब्दस्य कर्त्तरि निपातात् ॥ सूपरुच्या व्यथ्याः कर्त्तरीति महाभाष्यात् रम्यत्वं पीयूषभुजां देवा
नांस्मनाभिः सोदरो देवो सीत्यर्थः सुधाभुक्त्वेनोत्कृष्टा प्रकृतिर्देवस्यैवान्याधकृतिशक्तिश्च ॥ स
कृत्या श्च सनाभय इत्यमरः ॥ आकारशक्ति कान्तिभिरमानुषीभिर्देवत्वप्रतिमेत्यर्थः ॥ २८ ॥ वे
ति ॥ त्वं देवपुष्कामनोदस्रो वा ॥ आद्ये त्वं मन्मयो न ॥ वैपरीत्यं वा हेतुमाह ॥ हि यस्मात्स कामो म
र्त्तिर्द्धिसंभवानास्ति ॥ पद्य ॥ नो सेविता मूर्त्तिर्यस्य ॥ प्रयोगस्तु कामस्त्वं नश्च मूर्त्तित्वात् ॥ व्यतिरेके मूस
यादिवत् ॥ त्वं कामो न मूर्त्तिमत्त्वात् ॥ अंसेत्वमाश्रितो नयो न ॥ हेतुमाह ॥ सदसत् अद्वितीयो नस्य द्वितीय
एव याति ॥ प्रयोगस्तु त्वं दस्रो न अद्वितीयत्वात् ॥ अय वा त्वं [illegible] श्रि [illegible] सैः किम् ॥ अ [illegible] न्य चि दृश चा
रया किं फलमित्यर्थः ॥ श्रीरवे वं प्रत्यदोता भ्यां कामदस्राभ्यां सकाशा [illegible] त् ॥ अधिको विशेषो न्याय

८ स॰

नै॰टी॰पू॰ल॰ निमतः॥रणे॥ आलोकेति॥ आलोक्यतेऽनेनेत्यालोकः प्रकाशः आलोकमालोकदर्शनं वा तेन तत्पूर्वी
कृतालोकालोको भातरतवर्षे वा पेन तस्य संबुद्धिः॥ पोत्ववापोवंशस्त्वामेनं पुरुषहंपीयूषमयू
खवंसुधांशुं चंद्रमसं तस्यकोवंशः उदन्वतास्समुद्रस्तस्य साधुस्य द्धितु॥ स्यद्धीकचंद्रभावतिरश्री
10 धुंगद्धति॥ आलोकोयंदनोद्योतादित्यमरः॥३०॥ इतीति॥ इति ईरयंती वदंती सा भैमी तं नलं रहिसणा
जनानामवंधादर्शनास्तामप्रच्छतेन्स्मरंदेवमत्वा ऽतिपयइदमातिष्ठम्॥ आतिथेय्यं इतिताद
॥१०॥ थैत्य॥ तस्य वाटनिपुष्पवाक्यान्यपदिश्य तस्मिवेत्यर्थः॥ तस्मिन्तु शेवनिनिस्यतां वस्तोतः प्रिय ॥१०॥
स्याप्रियमस्तुतां स्तोषीत॥ स्तुतिसुख स्पस्वगर्लोनत्वरु॥३१॥ वागिति॥ चेद्यदि मुसौ रद्भुतेऽपूर्वे
वस्तोतिमौमितावचनाभावस्तर्हिवाचोजन्मनतत्पत्तेवेफल्यनेः फल्यमसहायशल्यरूपमम्॥ अ
तामौनंनकार्यं॥ अत्योत्त्या पि मौनाभावसिद्धेवास॥ अतस्तज्जल्पितेपि वचनेरवलत्वसर्वगुणा

नुक्तेः॥ ततस्कृतोऽवं पिनः स्क्त तिकर्तु मेभिर्म [illegible]॥ म ज्ञानतस्य मामिताषिषपत्वमस्त
॥ तपास्त [illegible] वीत पपाजनस्य वं दि न्नमस्यापित्यर्षः॥ ३२॥ के दर्पद्वति॥ कामस्य मनान्यः पुत्रोनो
ष्ट नत्वोत्वद्ध प मिदं प्रत्य दो [illegible]पजन्मा विदतप्राप्त इत्य सम न्ये॥ पुत्रपमा हु॥ पत चंडीशस्य स्तु
स्यय [illegible] चुंडतो [illegible] सृवे दृष व कुता शस्य कुंडतत्रेद्धि पाणां भूराणादी नां मे पि रंद स्तजु दा व॥ चंडप
प दं प्रयुणां कुता शस्य कुंडस्य वाविशेषैः स्मृ॥ ३३॥ इदानी कामादेरधिक [illegible] स्त्वमित्या हु॥ जो
मीति॥ त्वं योभयापरो मि [illegible]शोभायाप सोमिर्वा जितः परा जितः सैव योनः कैलाशो येनतमै [illegible] पुरूर
वसंत [illegible] गुरू मोलिपं स्य ता इशांकरो षि॥ दस्यो स [illegible] तस्त्रिपो स्मरण दुष्कृतमस्य [illegible] पवो स्त्ता इत्ये
करो षि॥ कं दर्पमपि द्र जितः स्ववद्पीपेन ताहृशां करोषि॥ पमकम॥ ३४॥ ग्रवमीति॥ बलदा [illegible]
तां संसाबलपाद्व ला का इति वा पाठेवला का [illegible] तव कोति विषपापाः की [illegible] पत्नाः पुत्रा का स्तो

८ म

नै. टी. पू. न कध्याच्चा ॥ … वैमि ॥ पुलकास्तद्धर्षास्वेस्वायिलमरः ॥ उद्धूय प्रसवं तयोनद्योर्वेशता … नदीनां वा
पल्वलानां तेषां पूरं परितः पतिता … वं तेपुरुषम् ॥ सं सारस्वादे रक्षाद इति पुलकसाम्यम् ॥ दं सा नदी
पूरं मनसा क्षाव … तपूरं परितः पतिताः ॥ वेशन्तः पल्वलं चाल्पसरः इत्यमरः ॥ उप ॥ भवदिति ॥ कामेन
॥ भवतः पदाङ्गुष्ठमपि पिष्ठतापि श्री … वं निष्ठुतेन लब्धा ॥ सेतुमाह ॥ दिपतः … स्मिन्नङ्गुष्ठे नरव
स्पर्कोत वैर्न … जेनरती … स्य कामस्य जेतुरद्दै … दृश्मास्त ॥ कामजेतु … चि … वत्वादस्य तज्जे ॥२२॥
॥२२॥ तृत्वामत्यर्थः ॥ यद्वा ॥ कामजेता रं जित्वा तवि … येनापि हृतं तस्याङ्गुष्ठप्रियं कामः कार्यं वलभ
तिभावः ॥ २६ ॥ राजेति ॥ पूर्णमासं भिन्नः द्विजोनां राजचंद्रः पूर्णां तनुं देहं देवार्पणामितयोमि
स नूनं … पक्षे शा कृत्वा पूर्ण … श्च ॥ कुहपुरस्पेत रत्नमनुप्रत्यहं त्वं तस्य मिषेण भवतो मुखसा
युज्यं प्राप्नोति ॥ वन्दे चंद्रसायुज्यकांत्यादि कामम् ॥ प्रन्यो … विप्रस्तपः … पित देहो ब्रह्मसा

पुत्रं प्राप्तोतितद्वत्तं ततोऽस्तनुत्वकृतिरतिशयार्पो ॥ ३७ ॥ विधायेति ॥ विधिस्तोचित्रेश्वेत कुसुमर त्वा
दिवर्णं चित्रितेनेत्राविधायकृत्वा कुसुमसारस्य मृगस्य दृष्टोलब्धेत्रसेभाभिलाषिणो रदूरेजागद्विदर
प्रत्यग्रल्पाच्छलादर्द्द चंद्रं निष्काशनमुद्रां म्रपद्धत्किम् ॥ मृगनेत्रयोरधोगात्रीं दृश्यते तद्धौ जेनेत्वर्थः ॥
विदरस्फुटनं भेदेत्यमरः ॥ वीरेति संबुद्धिः रूपसारायोग्यत्वार्थी ॥ ३८ ॥ मुग्धेति ॥ भवतो भक्त्वोरस्य
नायचापंधात्रे ददत्कामः मासान्मुग्धो मूढः सुभगाद्विसान्तमुग्धोरम्यः ॥ मुग्धः सुन्दरमूढयोरि
त्यमरः ॥ स्वप्रतिस्पर्द्धिनस्तेचापादानानुमतान्मुग्धोन देहसौंदर्यादिति भावः ॥ यतः कामस्तवानै
नरूपेणापदातदापक्षिन्नकस्मिंश्चित्काले भूवो मे गगनजयो भूतः ॥ लीलयाजे यद्धत्वर्थः ॥ स्वचापस्य
पयार्द्धवोमेगनतिरापुद्धवाजेयपस्त्यर्थः ॥ ३९ ॥ मृगस्येति ॥ तवास्यमुखरूपविधोश्चंद्रे विधत्वेन
चंद्रत्वेनानुमितस्यमृगस्यनेत्रद्वयं दृश्यं ॥ यपस्पुरस्त्री मरणच्छः येजनकवपारास्य वयोवाजे

दस.

नै.टी.प.ल. यस्यस तस्यैवमनगस्यैव पुष्कः पदः पाशाश्च स सत्त्वकल्पापा यः किचात्पर इ [illegible] तिवि
ष्वः॥ अपद्रुतिः॥४॥ प्रास्तामिति॥ भवेनानंगीकार [illegible] प्राप्तादंगीकाराभावादंगरादित्यक्त
15 रणात्तस्म गोदृश्योत दर्शनात्सर्वप्य नेतिपुराणस्य ब्रह्मादेः पुराणानोदृष्ट्वा नापुराणाजीर्ण
वाचा प्रास्ताम्॥ पुराणप्रोक्षितिपाणिनिनि वाताब्लतुडे तिकाशिका॥ तु वस्तुतस्तु तवयदेदाश्रित
पाश्रियैवदृश्यो नेतिः नवो नोमादः वस्तुतत्वं प्रतिभाति भासते॥ पुरुस्तु देदाश्रितमेति पाठः॥ त
॥१२॥ त्वयदेदंश्राश्रितपाश्रियादृश्योन॥ देदेवाश्रितपाश्रियैदृश्यो नेति व्याख्या॥ पद्मा॥ वादः पूर्वं ॥१२॥
राम चः वस्तुसत्योन प्रतिभाति॥ ब्रह्मादिः हृदयसत्वाद्धृदानां बुद्धि भ्रंशाज्जीर्णत्वादेवपूर्वंयुक्तं न किंतु
त्वत्सौंदर्यं एत जयादृशोनेति भावः॥ सूर्यप्रभाण्यामयपादे श्रिव॥४१॥ त्वयेति॥ देनर त्वयाऽच्युतः
कांतिसारोपस्मात्ताद्दश जगतिलोके इंदुनापत दितोः शिलं दैत्रादिगत वक्ष्म रीकोहत्तणमुदृढे ऽ स्वकता

दिध्यतितकरणाग्रहस्तांताभ्यांवृत्तिर्जीवनमशीलत्प्रभ्यस्तंतद्धेतोर्मदेश्वरेणसदुराणपिमाणवक्रोवा
लोपिसवेद्दोमत्वराज्येमौलावारेपि॥त्वत्सौंदर्यंशोभग्रहणाद्धंद्रमप्यतेतिभावः॥४२॥प्रादे
ति॥ईश्वरेराधात्राकुसुमासुगस्यकामस्यादेहदार्द्धेदेहदाहमारभ्यजगत्सौंदर्यंकृपणपादरिद्रंद्रो
नंविधायकृत्वातवांगानासर्गोत्सवेः चिरेणपुनरस्वकंपिकृपणपुरुतंजाने॥वाक्यार्थःका
मी॥पर्वं कुधात्कामोदयः इदानींकृपणत्वंस्पष्टइतिभावः॥अभिविधावाङ्॥पद्धा॥स्वा॰प्र
देहदाहदैन्यदाहमावमभिव्याप्यतत्वर्तंतवासौंदर्यंकृपणपात्रदरिद्रंव्याप्तंविधायस्वंगत्वतःप्रो
त्पातत्वद्रूपात्शिल्पात्शोभःपूर्ववत्॥कामेसतिसौंदर्यवानीत्वापिवा॥अत्रपुनःशाब्दोपुरुषः॥
कुसुमापुधोपदंसौंदर्यापिम॥अन्ययामरकततदंसपत्यवद्रूपत॥४३॥मदृशीति॥दिनरयपद्विवंमाद

नै० टी० पू० ल

वो सितर्द्दिमसीकृतौ यैः फलं पपाताद्दृगस्ति न्मासीत भाविता च पद्ममरेषु कोप्यासितर्द्दिदिवास्ववर्ज
जितं लोकांतराद्दुलभ्य म॥ चेयदि त्वयोरगारात्माभिदं कुलमलंकृतं तर्द्दि मध्योपि नागलोकः कुस्यो
परि नाकिकुसर्वोपरि॥४४॥ स्वेयामिति॥ हेनरसेयं मेच्चितद्दृत्ति स्वापि चित्यमानेऽद्भौ मर्दतीमनुयपौत्ते इ प चसिं पु
13 नघत्ते॥ ससमुद्र स्त्वया तंगांभीर्ये च मदत्वस्यमुद्राम वीद्या च पस्य समा द्दकृ सन चुलुके दस्तो मद्रं समागेव नेव २
ममौ इदं न कुंपु स्तम्मा॥ प्रविरगस्य पदहस्ते कथं मनेगो गांभीर्य्यं दतिम दत्वाच्चेति शंकापो त्वयागांभीर्य्यम
॥१३॥ दत्वयोर्ग्रद्रादि पुनरम्॥४५॥ संसारेति॥ हेनरात्र संसारसिंधौ वैरसेनि लैनेस्ति सकृत्वा विवं प्रति विवौ
जागर्त्ति जाने वाक्यार्थैः कर्मौ॥ हि यतः धातुरति सुरूपस्याति रम्यस्य सदृष्टिं विना नु विंबौ विदाप ॥१३॥
विना जातु न दृष्टा॥४६॥ स्वपदिति॥ हे नस्त्र दोग्वाश्चर्यं महीजनौ यो मह लोके के [illegible] जेनेय दे ता वक्म
दायोऽतिमदत्सु कृतेह्ना तं पम [illegible] द्वि रमत वपायो वापि पद्य पाव नर्ग नोरजस्क पद्मनाभ [illegible] देराज चिकृप

स्थानां पादपस्थानां वा॥ स्रजं पंक्तिमारेभे ते॥ सरसि पद्धतिः पद्यावत्मनीत्यमरः॥ स्वन्यदस्तौ स्वजं
कुरुतस्तेषां पादविति चित्रम्॥ तव बालीति वा॥ अन्यस्य पल्लवांगमनमुचितं तेनेति भावः॥ ४७॥ अवी
ति॥ इयमेसं विज्ञानम्॥ सविलित्रयं प्रतिज्ञायामाचारे ज्ञानसंकरे॥ संभाषायां क्रियावस्तालेसंके
तेनाध्विभाषयोऽइति कोशात्॥ संदेहरूपां दोलामवलंब्य किं किं ब्रवीति न जाने॥ वाक्यार्थः कर्म॥ मु
दर्यमन्यार्थं वा॥ आगम इति संदेहालंकारः स्यधन्यस्य पुष्पवतः तपस्वीपुण्यवान्धान्य इत्यमरः॥ त्वं
गच्छतिथिरसि॥ अयं बालीकाभिः पाचा सेस भावनाचतया ऽलंबायया चैन्मनमे गच्छातिथि त्यर्थः॥ ४८॥
प्राप्नेति॥ मे दृष्टिस्तावदादौ तवरूपस्य छिन्निपीपजनुषो जन्मनः फलं प्राप्नेव॥ अतीकर्णावपि मम
तं नाद्वितीयं तामिति काकुर्निषेधो वा वेषादितपोः अस्मो गिरं प्रसादं कुरुते वाचा भृत्योः सुधापा
नं भवेदिति भावः॥ ४९॥ इत्थमिति॥ इत्थं पूर्वोक्तं पुत्र्यामध्रुत्यं रसमुद्गिरंती वमंती तस्याः श्रो ८०

ट स.

नै॰ घटी॰ ल वबंधूकं पुष्यंतदेव घनस्तेन विसष्टात्यक्ता प्रसूनाभ्या भुगाघस्य कामस्य पंचवाणीकवाणाकर्षं प्राप्य
न्यस्तो येषां च मीवाप्यपाभिषेकस्य नलस्य मनो विवेशापविष्टा ॥५०॥ अमज्जदिति ॥ असौ नलः प्रिया
पावदनानुरवात्प्रियं तिपीयूषात्वामज्जानंघपं घ्राणेनमभिव्याप्यत्वामज्जत्सुधास्वमतेष्वमज्ज
त ॥ रसासृक्मांसमदोस्थिमज्जशुक्राणि धातवः इति वैद्यकम् ॥ यास्तातिद्विषतः शत्रोर्मुखेपि स्वद
तेभिष्टात स्यास्तातेर्भिषता इष्टस्यामित्रस्य नेष्टस्योदासीनस्य वा मुखे अमेया अपरिमिनकिंवपरि ॥१४॥
॥१४॥ मितैव ॥५१॥ पौरस्त्येति ॥ पथ्यादूः पतिः सूर्यः जनतया लोकसंघेनोपनीतां दत्तामर्घ्यस्य पूजां गृ
ह्णन्नपुरा भवत्पौरस्त्यं शैलं उदयसंज्ञं प्राप ॥ अथ च योनंतरं तयास्तूर्यं वदतिष्विषु साधुं पूजां संप्र
तीच्छन्नसन्नस्यामैन्यावपस्यायाः सख्याः अभ्यासस्यते अस्मिंस्तदासनेऽभ्यासासाद प्राप ॥ पथ्यति पी राम
ति टेमः ॥५२॥ अपोधीति ॥ अपोधीति ॥ तस्य नलस्य धैर्यं च मनो भवस्मृताभ्यां ताभ्यां मे अमे मे मे भवि

पपमाधारंवा ऽ वलंब्या योद्धिपु द्धं चक्रे ॥ कामो नालिंगनं दोप्रि रितो धैर्यमाचचारितः ॥ केन जितम
त्यत्रास्ह ॥ पत्र युद्धं तमेघ्य हि त्वंभुवोस्मरचापेतपो धैर्य कामयो र्जयभंगवार्तामादस्मा ऽ वदत ॥ का
मस्य भक्त धनुष्क दार्ढ्यं पेहि जितमितिभावः ॥ जयभंगयोर्यथासंख्या प्राधान्या द्धैर्य प्राधम्यम ॥ ५३ ॥
अयेति ॥ अत्र योपवेशाने तरंतस्या मेष्या वा चा ऽ पवीणितो वीणा योपगीतो विसनलो [illegible] धैर्याल्सम
रात्मामवधीर्य तिरस्कृत्य रुद्धे ॥ वचैर्वृनादेशत्वेनस्याति यला कर्ते गेफलेत इ ॥ इति पतः कामो
विवेकः नित्यानित्यवस्तुनां तेषांधारा साणं प्रभा सा णां शातेन धौतं क्षालितं सन्नामतमनः न कलुषं करो
ति ॥ ५४ ॥ इति दिति ॥ दि [illegible] मे भित्वं दस्तितां दिशां पतीनां देवानां पस्य दसः समापाः सका शास्य द धर्मे वाग
तमति थिंसां प्रती तिजातीद्दि ॥ कीदृशं गुरु रूपाम दता श्रादरेणादरेण मयो नवास्य वः प्रश्न नाभिं द्राद्दीनां
स्वःप्रमोदं द्रस्यति वा [illegible] वाचिकानि संदेशावा चोंतःप्राणा निवर्वसं तम ॥ ५५ ॥ विरम्यतामि ॥ दमैभाव

८ स.

नै० टी० मल० ८

15

देमै ... ख्यतां विरामः प्राप्यतामम्॥ सपर्या पूजामूतवतीजाता तानिरूपतामुपविश्यतामम्॥ आसनं किं
ढज्जितं त्यक्तो म्म॥ पानो दूतता दूतकार्मे फलिनी सफलाविधेया कार्यसिद्धि ... पश्चुर्मंदती आतिथेयी
पूजाऽङ्गविद्धी भविष्यति॥५६॥ कल्याणीति॥ हे कल्याणि नित्यकल्याणपुत्रे॥ वाचो निरामयः क
ल्प इत्यमरः॥ काल्ये निरामयं वाचं शृणु इति प्राप्नोतीति॥ कल्याणिवद्गादिवालं ङीपू॥ तवाल्पाल्पगा
निमंगका निकच्चित्कल्याणि नीरोगाणि सन्तीति प्रश्नः। तिचितं मनः कच्चित्तमां किं मन्ता विलास
॥१५॥ व्यग्रमिति प्रश्नः॥ हे आकर्णितं ऽ आयतेदीर्घे आद्विदृशौ यस्याः॥ विलंबेनालं शीघ्रमदीयां गिरमा ॥१५॥
कर्णय शृणु॥ कर्णापर्यंतं च नयने॥ विलंबेने ... त्रकर्णयोर्गो ... मह्याकुं अवसानस्यादिति
व्यंग्यं संबुद्धेः॥५७॥ चतुर्णां देवानां कामं मादः॥ कौमारमिति॥ हे भैमि कौमारं पञ्चमाद्वंतं बाल्यं
वा रम्य तेजस्त्वान्नागणाः सुराद्यिराजेशाक्रसलिलाधिपवरुणां दूताशनवाद्धिकुपीव्याः रवेर्नंदन
यमं दिशाधिपानं हरति वशीकुर्वतीति इदानीमेव हरतीति न किंतु बाल्यमारभ्यैव यद्यैः॥ हे वैमि इति:

ततो वरुणोक्तिः शीघ्रप्रवृत्तस्य धीमन्॥ यमोक्तिः सर्वतिस्त्राख्यि विष्णु राजनि व्यावृत्यर्थं दिशामधीशानिति
॥ हरित्पती नाभित्वस्य विशेषणम्॥ ५८॥ बाल्येपी डामुक्त्वा वयःसंधावाह॥ चरादिति॥ शैश
वनपोरिदं हृचौरा ज्ञौ कर्मभावो वा वैराज्यं॥ ततः कर्मधारयः तत्वमजतीति तस्यां त्वयि चिरं चरत्
तेषां दृक्पाला नां रुचो दीप्तेः प्रीतेश्चौरतरेणापवेषु राज्ञा मे तन्तुं छितं धैर्य रूपवित्तं यस्य तद्धि
तंरवेदं दैन्यमेतीदानीम्॥ मोहणादिवाणवत्वादेकेणाचतुर्णां धैर्यं च नं हृतम्॥ स्वल्पया पुष्पेषु
ष्णत्यवद्यत॥ वैराज्यं चौरहृतं तेन लभ्यते॥ ५९॥ तेषामिति॥ कितानिश्चयेसाइदानींत्वदाशात्वां
प्राप्स्यामीति केवलमन्यनाजस्रं सदा विलसितिभ्राम नःस्वस्य याराः स्त्रियः पर्वाययत्राशास्त
तुश्चार्थे वा॥ शव्याघ्रीश्च उदारामदतीस्तनदेशानासाद्य पर्वकालवन्न दोषदाः॥ पर्वणि
स्यानवोढावस्था वन्नेति वा॥ सर्वना मोहितिमाचेपुंवद्भावः॥ ६०॥ पर्वोस्तियस्मिन्न पर्व

नैषधी॰ प्र॰ पुरुषमुरूवक्षोतिकाकुः॥ प्राप्य भार्यास्य स्यात्वदाशापाजीवंतीति भावः॥ स्व[illegible]ह्येवातिरंसेमनुप्राप्य
शेकापतयोवसवर्ह्यतिव्याजेनतेप्येवंभावीतिव्यंग्यम्॥ राजकन्यात्वात्सादीनोक्तम्॥६॥ इंदुस्य
विशेषमाह॥ स्वनेनेति॥ हितान्वितवाने[illegible]नयोवनेनसांईसह त्वपिवासवस्याद्विदु[illegible]रोनस्मरोद्
16 ढ श्वप्रेमाप्रीतिः सुमन[illegible]ःशरस्य कामस्य चापगुणोपि परा मुल्लेषामन्यो वक्रादिमर्यादामर्द
विचाध्याध्यासोहतम्प्रधिरूढः॥ बाल्याद्भूयः संधावाधिकंतेतोपियौवनेमानोधिकइति भावः॥ ह्यो॥
॥२६॥ प्राचीमिति॥ तावरसाद्वितोस्तापाचरूपाद्धुस्वैत्सात्तुलत्वाद्वासरसांकेयोकिलुरीलंयस्यस्वपंदुः ॥२६॥
प्राचीदिशंस्वभार्यांचप्रयातेप्रकर्षेणप्राप्तेगतेचभानौसूर्येपरस्यचंद्रस्यपरैरपराधेरूपाक्रोधे
नासयांमतोलौचनानांवृंदंनिदधातीति॥ चोमिषःसमुद्रपे॥ स्वभार्यांग[illegible]तइतिव्यंग्यम्॥६२॥ त्रिनेत्र
ति॥ यःकामःत्रिनेत्रेणजातिनेत्राणिपस्य सएवत्रिनेत्रमात्रःतेनराकेनत्रिनेत्रेणोत्पर्धः॥ ६३॥ त्रय

णां नेत्राणां समाहारः तेन त्रिभिरेव नेत्रैरित्यर्थः ॥ पद्म ॥ तृतीयं नेत्रं त्रिनेत्रं त्रिविष्टपवत [illegible]
[illegible] तन्मात्रे [illegible] णएकेनैव नेत्रेणेत्यर्थः ॥ पद्म ॥ नेत्राणां मात्राः
स्वल्पांशाः मात्रा विंदुस्तोकामिति पर्यायाः इति मसाभाष्यात् तिस्रो नेत्रमात्राः सामाहृताः त्रिने
त्रमात्रं तेन त्रिभिर्नेत्रांशैरित्यर्थः ॥ पद्म ॥ नेत्रस्य मात्रा तृतीया नेत्रमात्रा यस्य तेन एकेन नेत्रतृ
तीयांशेनेत्यर्थः ॥ पूत्कृतं तदद्यापि न सहस्रेणापि समाधत्ते ॥ अघ सहस्रनेत्रे रुष्टे सति सकाम:
कामवस्थां गेतादेतेदं न वेद्मि ॥ त्रिनेत्रेण वेकस्म कृतं सहस्रनेत्रेण किं कर्तव्यमिति चिन्त्यम
॥ द्रष्ट ॥ नंदनवनान्तर्कुरुवमतःप्रादुः ॥ [illegible]ति ॥ सप्रभुविकस्य कोकिलस्य वाङ्मात्रेण
कृतात् घ्यालीकात् दुःखान् नंदनोपि न नंदति ॥ कन्द्रकाम वैरित्वात् कुतो न सेवत इत्याशङ्क्याह ॥ बालस्य
सदसि सपरिसोऽस्य चूडाराशिनः अपराधात् लिनोप्याराध ने [illegible] न शीलति ॥ वागवालयो

रागसीनमंतु मर्द्दि ॥ सचक्षलरोगस्यानाशान्मदुःखनाशोदुःकर इति भावः ॥ फलेन संतुराक्तौ
स्यापीति वार्थः नंदनपदस्यान्वयीतांवकुंनंदतीति ॥ तात्कालिकसर्वस्वकनिरासाक्तौ वक्तुं प्रभु
रिति ॥ पद्धित्वेनपुरागमात ॥ व्यलीकं त्वप्रियेनृते इत्यमरः ॥ ६४ ॥ तमंति ॥ देनैभि स्मरस्येव वः प
रागैः दशादिशः तमः प्रचुराः कृत्वाराकस्य दृशां सदशानामपि दिशंति ददति ॥ कुह इति गीर्यस्य त
स्य द्विजस्य पिकस्य चंचुपुटेरा कायाः चोर्या नास्या रजन्यामपि सत्यवाचं दिशंति ॥ पूर्णिमाया
॥१२७॥ मानिकुहवाचो माबुद्धिर्जातेति भावः ॥ ६५ ॥ इंद्रो वज्रेण कामो किंन सतीत्यतश्चाह ॥ सारैरिति ॥ दे
मौभि सप्रसूनैः शरैस्त्व दतः स्मरस्यापरोनिनावज्रेणास्मर्तुं किंन करोतिस्त्रधुनापिकपामात्रावु ॥१२७॥
रोधं किन करोतीत्यर्थः ॥ त्र्यधी गर्धदयेत्यभितिष्ठीतिन्तदरिः ॥ वयंतु ॥ स्मरस्यसंतादिस्मर्तुम ॥

श्राजन्मस्मरणायोग्यमित्यद्भुतम्॥ अस्तदर्स्वेदे चेदस्य स्मरस्य गिरिशप्रसादजं नं गतां गमाभावः॥
श्रमे धर्मे तु मरालच्चे वर्मे कवचं नस्यात्॥६६॥ कल्पद्रुमैस्तस्य दादशांतिः कुतो नेत्यत अह॥ ध्य
ताध्यतेति॥ हिमे भिन्न अन्ये पादारि द्रुरस्य सदा अध्यमराणां तरवः द्रुमाः भवत्याधियोगालस
र्वं नाम्नो हर्तिमात्रेपुंवत्॥ ध्यताध्यतिः तेषां भावो ध्येयं येन तस्य इस्यान्यो अन्यास्ता श्यामा अ
तासां रचनाय पल्लवैः किंशुकैः प्रवालैः कोमलपल्लवैर्दरिद्राजाताः॥६७॥ वाक्पति वाग्मि सपिनदे
दशांति रतमुख्र्दः॥ रवेरिति॥ हिमौमिस्वर्णा घस्य क लौस्मरस्या गुण स्यास्य कालेन्योभवै रवै वधिराव
भृतां जातो॥ स्मरस्य मो दरूपा पाधिद्राया प्रबोधो जागरो ज्ञाने चतत्रय पदं तारिश कालिगुरोप
दारास्रि विकाकाय ध्र णोतु॥६८॥ स्वर्गादीनलिनीभिः कृष्णं तापशांति रतमुख्रदः॥ रवेति॥ हिमौमितस्य
द्रस्य स्मरनंगस्य कामस्य पस्तापेः तज्ज्ञो नित इत्यर्थः॥ मेनगेह पिता पावेति वे पर्यं धात्यम्॥ तस्य प्रक

 वेलासमापायामलालं तदभिव्याप्य मधोमधौषसंतेक दर्थ्यमानापीड्यमाना बाकनदी नलिन्य-
वरं शिशिरे ऽनुरागेवहंतामा ॥ नंदिपदिभ्यामिनन्‌वादुलक्का न्नलघातोरपी नानि जाते रितिगो-
रादित्वाद्वा ङीप्‌ ॥ पद्म ॥ नलशब्दात्पुष्करादिभ्यो देशे इतिमत्वर्थीये इनौ नांतत्वात ङीविति धा-
तु धातिः सोमनदी च ॥ नलि नमन्त्रासीत्यरभ्रा द्या चिगौयादि ङी बिति कलिंगः ॥ पद्मवचनानलल
शब्दात संघुखेलादित्वादि नौ नांतत्वा ङीबिति मुकुटः ॥ दृ ॥ दमस्वसइति ॥ ददमस्वसः जिह्वा
 रिद्रस्यसेपदाह एाजगति जगत्या वाग्रिमस्य प्रथमस्यलेख्यस्यालदमीमुपोति ॥ ऽ त्तमं प्र ॥१८॥
वैलिख्यते ॥ पतद्दशामधिः सदसद्दगासविंड्रः तब दृष्टे विभागस्यचितीयस्यभागस्यकटा
दस्पलोभेश्रुतिं विभर्ति ॥ सदस्य दशास्ते दृशि नोपपूर्वलात्पूर्वलेख्यः ॥ ऽ ॥ अग्रे बद्धि पी
डमादः ॥ अग्र्यात्ति इति ॥ श्रीदितामग्र्यपापेस्ते ग्रहमते रुद्रस्य देदीप्यमानामत्यंतदी प्ता

मिति दाक्षोद्योत्यः यां तनुं शश्वन्नित्यं सायं प्रातश्चोपाशाते अभिसरोऽग्रेण सेवंते समीप उपविशंति चे
त्येकांतामा वो द्योत्यः ॥ इदम यं तिस्मरेणा सोष्पामापतिस्ते दासीभवितुं त्वदेशि आज्ञप्तः ॥ शाश्व
त्सेव जातकी ऊर्ध्व मनवकाशोद्योत्यः ॥ आशापतिरिति मरुत्वं भावीतरस त्वं च ॥ ७१ ॥ त्वयि
ति ॥ त्वं गोचरो विषयो यस्य स पंचबाणः तापनादिबाणवान् कामः पूर्वमविनीतं तमभिन्नं सम्य
क्कापयित्वा मोदयित्वा तथा विनीतं नम्रं करोति यथास्य यमास्वादितमनुभूतं तत्पूर्वं वैनसो
ऽभिमूर्ध्यः परमन्यं नसंतापयिताः अभिरघ्य पावत्तावदुःखाज्ञातादन्यं तापितवान् अधुना नतरा
पयिष्यतीति भावः ॥ खलु निश्चये ॥ ७२ ॥ अयदीति ॥ पुरारेः शंभोर्नयनानलयोगस्य तेनाभिन्न
नायोदसाद्वाणः कामः प्रसाप्यर्वं मदादिमत्यात्मा वसंतशीलं यस्य तमभिनितरा दहन्स
कामः अधुनावैरस्य मुद्धर धर्मयोनि ॥ मेघदेशोकैन चिन्त स्याचित्यि तरि हृदयेऽपि वत्तापुनर्हस्तेन

८. स.

नै.टी.प्र.८८ दंतितावत्ततमधामर्गमादृः॥ इतेनेदानींवैरंगदीतमितिभावः॥७३॥ सोमापेति॥ इमैमिसोमा
पचंद्रापकुप्यन्निवसोऽग्निरूपमानंसोमंलताविशेषमाचामतिपिबतीति॥ कुप्यन्नितिइतोश
त्रुप्रत्ययाकोपाद्विवेत्यर्थः॥ नेत्यपपाठः॥ चंद्रलतयोर्मध्यात्कस्यकोपोऽतस्त्वाह॥ कतमेतेजस्वि
नःपत्रसाद्भोनामापिजागर्तितंसंदत्ते॥ सोमनामसाम्यात्कोपइतिभावः॥७४॥ पारैरिति॥ दृतसहा
कुसुमायुधस्यकामस्यशरैस्त्वदर्थंस्रजसंसंपादयन्यमानःपीड्यमानःपश्चाद्वेवोऽग्निरभ्यर्चय ॥९८॥
॥९८॥ द्भिःप्रजयद्भिर्विनिवेद्यमानाद्दीप्यमानात्कुसुदपिबिभेति॥ कुसुमायुधेतिहेतुगर्भंविशेषणं
॥स्रुतरागकुसुमादिषुत्तमम्॥७५॥ स्मरइति॥ इमैमितेनाग्निनस्मरस्येंधनेदीपकेदा
ह्येवतदयतानिदितासौवल्लवल्याचिवासवार्तिकानवपल्लवत्त्वेतोभवस्यकामस्यपावकं ॥

स्याग्नेर्धूमेनाविलाकीलानां ज्वालानां परं परैव चक्रास्ति अधुनापि॥ संवर्तिका नवदलाभि
त्पमरः॥ वह्नेर्द्रूपो ज्वलकीलाइति॥ ७६॥ त्रिभिर्युग्मपीडामाह॥ पुत्रीति॥ सरोरुहासनं सुहृद्
वीर्यं न रुत्वी पुत्री स्वातिसाधितपुत्रवानिति वरोतमल्त्वं कु[illegible]लीनत्वं च चंदनानीवासः संजातोस्य
स्या॥ चंदनैर्वासिता सुगंधा वादिकूं पस्यात्यंतप्रापाप्रेपसीति शानिव्याहृतिः प्रभुत्वं पतीवत्वं च घो
त्पते॥ विभुरपि तवैव सतः स्नेहसद्देतौरेव वा स्मरस्य प्रतापएव ज्वलने धैर्यं जुहाव॥ ७७॥ मलयचं
रि ४ दनैः किं न तापशांतिरत आह॥ तामिति॥ मलयोभिंद्यमानैरपि प्रवालैः कोमलपल्लवैर्देहस्तेमन्मथस्यै
धकाष्ठं तं यममनुपास्ते॥ कुतोऽत आह॥ यः पस्यामांदि[illegible]रंधनादीक्षांवसदाऽवलंबते॥ असौ हृष्टोपि
तस्य सेवां नो कृति [illegible] नत्यजति॥ ७ चा स्मरस्येति॥ सयमः स्मरसाक्षीत्यैवसितानि कृतानि॥ तस्यकामस्य
दोषावीक्षोऽप्रतापैरिव तापितानि चंडेन महता ज्वरेण नजरीरायंगानि हस्तादीनि भवत्याविषयोगात्वां

८ स

नै·टी·प्र·न ह्रुनिधत्तेकालोपीदानींध्वितइतिभावः॥७७॥ चतुर्भिर्वस्त्रपापीडामाह॥ यद्गिति॥ दैतान्विसायं
धुसृणेन कुंकुमेन समलंभने लेपे नित्ये कौतुकिन्याः दिशः पश्चिमायाः पतिर्वरुणः स तदानु
२० ष्यं चेतः प्रजिघ्राय प्रेषयत् यदागतः पांथः पुनर्निवृत्य नैति॥ नैयते नानिव र्न तेचित्राश्वातिज
तान रा इति ज्योतिःशास्त्रात॥ यद्वा॥ तदा सायंतनुष्यं चेतः प्रजिघायेत्यन्वयः॥ गोधूलिः पश्चिमां वि
॥२·॥ नेति ज्योतिःशास्त्रात॥ सायमिति नित्यपत्नी वंधोत्यम॥ ८·॥ प्राचीना [illegible] तापसांतिस्यादत
ष्यादि॥ तयेति॥ हेमे भिपपोनिधीनांकुभितः मत्स्यावडवातन्मुखोत्थः शिखानग्निस्तयातापा
पनयपास्मरपादेन दुःस्थः हृदिस्थः वारि पिवतीति पातिरक्षतीति वा तादृग पिनिजः पतिर्वरुणः ॥२·॥
॥८१॥ पदीति॥ प्रत्युत विपरीतं तेन वरुणेन शैत्यगुणादाश्रिताडवनीताद्वुघ्राम्रपालीयत्तवमद्भी
वी वाद्वंद्योस्मतीनां स्व जमाला गुप्तमतिकरोति ततोधिकतापं वघ्ने॥ ८२॥ न्यस्तमिति॥ ततोऽनंतरंता

पभाजिहृदितेनन्यस्तेमृणालदंडखंडंतस्याचितमगैर्नर्मदनस्यवाणैः दग्धोनशातांद्विंकृतमिववभासे
॥८३॥ उपसंहरति ॥ इतीति ॥ हेमैभिभ्रमोघंस फलंभवतीमस्त्रमवाप्यमदनेनगर्वेणदर्पेणमत्त
तयावांधतयानास्त्यर्गलामर्यादायस्यताहक्कृचापलंस्यतस्यमनोभुवः कामस्यात्रिलोक्यांक्षिता
षुतोह्वंद्वादिषुइतिपर्वोक्तविधयाकाममंकमस्यकामचारः स्वेच्छाचारोवर्ततइतिशेषः ॥ तत्कृतम
नुचितमेतदितिभावः ॥ ८४ ॥ अथपावकृतोनोक्तमतआह ॥ सारोपयति ॥ हे ... भैमि ॥ हृदया
निसंदर्पयतीच्चस्तावकस्यपंचशरोभावितेतिश्रुतिः शव्यस्तेषांनाकजुषांदेवानांश्रुतीकरौप्रत्यपादगद्गत ॥
कवेइ शुधावसस्यसारोयधामेवं ॥ ८५ ॥ श्रोत्वाकिंकृतमतआह ॥ समममिति ॥ अयपश्रवणोत्तरमनंगास्यसौधि
मेवानलस्तस्यतापनदुस्थेदेरितांदिशामरुद्भिर्देवैसपत्न्यामबोधिषांतानिवतानिदुःखानितैस्तात्रैः
खदारणानासासुपाधिकैःपायेमेरुद्विवपुभिःसमंससदप्रतस्येप्रस्थितम् ॥ ८६ ॥ अपास्तेति ॥ हेमेभिभ्रम

पास्तःपाथेयसुधापाउपभोगोमन्दारांपैस्तैर्दैवैःकृत्यंतत्त्वंचानिर्वापयतासामयताअत्यंतंस्वादुना
स्वादीयसात्वांचुंबितुंशीलंयस्यतेनस्वमनोरूपेणरथेनैववांछयावाधामाऽगम्यत्वात्त्वयागमितोऽति
क्रांतःअमृततादपित्वन्मनोरथःस्वादुरितिभावः॥तेनेयसुन॥ ८७॥ प्रियइति॥ त्वदर्थेनाप्रियादैवी
मनोभुवःशरासनंयावागेहेदाहेनितरांमज्जयाप्रिसैसुरेषुसारेरघुनाऽयंमम:पादार्पणमेवानुगतस
स्तास्यमस्यानंक्रियते॥ ८८॥ अलामिति॥ अलंकृतःअस्त्रासंत्तोनिकटवर्त्तीमिसदीविभागोमद्देशोषै
स्तैरमरैरपंजनानमद्रूपःसंदेशोवाचिकंतन्मयासूरासौनिर्दिष्टंभवतांजंगमलेखस्यलक्ष्मीमवाप्नि
॥२१॥ तः॥ संदेशवाग्वाचिकंस्यादित्यमरः॥ ८९॥ संदेशमास॥ प्रत्येकमिति॥ हेमैमिएतेदेवाःप्रत्येकंस्त ॥२१॥
नयोःकृपपीडमस्तनोपपीडम्॥ सप्तम्यांचोपपीडेतिणमुलपद्मप्यवउपपदशास्त्रतीयायामित्यत
स्तृतीयायामित्यनुवृत्तेस्तृतीयोपपदेपिणमुलितृतीयाप्रभृतीनीति॥ तृतीयासमासोपिस्तनोभ्यामुप

पीड्यतिसंभवतितथापिनात्रसः॥पुंकर्तृकस्यापदस्यालिंगनस्य॥यत्रस्त्रीकर्तृकंतत्तत्रसप्तीयासमा
सः॥यथास्तनोपपीडंपरिरब्धुकामेतिकिराते द्रौपदीवाक्ये॥तृतीयाप्रभृतीनीतिसप्तमीसमासः॥
त्वयिसंधिरसाति॥हेमुग्धेस्मरस्यभग्नानांबाणानांशल्यैर्मदंतांमदंप्राप्नुवतांनोस्माकंदोषाणां
वाल्मि ४ विशल्य करणेबधिरधिभव॥लक्ष्मणवत्तनोविशल्याकुर्वित्यर्थः॥५०॥त्वयीति॥हेप्रियेत्वस्मा
नित्यैवैतवकांतिंपिपासुदृष्टिमिंदुर्लिजःकटाक्षस्यकृपामनोरथेनाश्वासनयैवखलुभिष्याक्ष
यतिवासरानपिदिनानिपावत्यर्पितोविप्रलभ्यःप्रतार्यःभगवद॥ल्कीवेदिवसवासरावित्यमरः॥यद्ध
तागताविश्रांतिर्वैचित्र्येणविवर्त्तनम्॥तारकापाकलाभिजास्तेकटाक्षंप्रपद्यन्ते इति ह ह्वः॥५१॥
स्त्वनुग्रहइति॥हेपार्वेगिरियादिवदीपोस्माकंचनुग्रहःततोहिद्रुतंरीघ्रुमेहिस्वागद॥द्रुतमंकपा
लीमालिंगनंदेहिप्रसीद॥स्वैनगलीलालदरीतुषारैरंगैस्तावं निर्वापय॥५२॥प्रियइति॥हेप्रिये लिजे।

ट स

नै·टी·कृ·लं

त्वंनिजेमुजेष्वादित्यानांदेवानांसूर्य्यालंबवर्गे संबेश्वस्मासुपरिवेषस्यपरिघेस्तैपैंवैबैम
जंत्वैसेवमानेस्तजकुरु॥ चारुरूपंगानिपस्याः चार्वंगिश्वनंगस्यलीलाःसंभोगस्तासोलसद्पैस्तं
गास्तैस्तषारेःशीतैश्चागैतावंनिवीपपयशमय॥ ८३॥ दयस्वेति॥ हेप्रियेत्वंदयस्वदयांकुरु॥
श्वेद्दश्येरप्रत्यक्षैरनंगःकामः श्वगहीनश्चसखासौवडालश्चनिर्दयस्तस्यस्पृशांतिपिसतिशरैर्वा
णैरस्मान्नकिंकस्माद्धेतोर्भीतयासिकाकुप्रश्नोवा॥ ततोमदुदागोपत्वंडालेनादिसनं॥ हेप्रिये
॥२२॥ वयंप्रेमणाःप्रीतिरसाजलात्वपविवेस्तीद्यौःकटाद्वेरूपैर्वीक्षोभिन्नावरम॥ ८४॥ सर्वेपिकमा
क्षुरतंश्चास॥ त्वदितिसि॥ सोपुपेपरःसस्वौःसदस्याधिकास्त्वोनित्वमर्पयतेयाचंते॥ त्वयीस्ति
येषांतादृशाःसंतु॥ वैपरीत्येनबाधघेयत्वैस्मा॥ स्वर्धिवेपिमरणाभावइत्यर्थः॥ कुविशेषेइ ॥२२॥
दमदोनोमेप्राणाःप्रायापानोदयःपच॥ जीवितंवा॥ प्राणास्तुजीवितेइतिमेदिनीकोशात्॥ श्वेन

चतुर्नः श्रृंगस्यादीनां प्राणाः वद्दवसवं चरसोपपदे चरतां नाम्ना लिंगनादि॥ अन्य यात्वतयदमोऽप्रस
दइत्यवद्यत॥ तयोस्तस्यस्यवाप्रसादस्त्वां वि नास्मत्प्राणाएवनं स्पंतीति भावः॥ सर्वेकपटवेष्टस्यतन्त्रा
त॥ चेत यद्वित्वंकेतवस्यकपटस्यनाटितं विलासं वशंके से तार्दिष्यंतुष्वरोस्मन्नमध्यवर्तीकामः
प्रमाणां प्रमातास्मत्वीडयाः॥ पतो दिं सकावाणः॥ यद्वातन्मध्ये चरो वर्ती मध्यस्य इत्यर्थः॥ यद्वा
तस्त्वद्दृदये चरः त्वदीपः पंचवसारः कामः प्रमाणां साक्षीरूपं दिं सकस्त्वधरो यो धोभिर्ध्यानवद्दृप
तीति संपश्यप [illegible] इत्यर्थः॥ अतएव पुंसि महमूसवः प्राणादत्यमरात॥ प्राणापाव्य स्यवद्दवनांतवं
नियमं वद्दनरोप [illegible] प्राणापरत्वात्सा प्राणमल्लेनाप्यापस्त्वप्राणोपानः समानश्चेत्यमरात॥ गा
सग्रासांतयोः प्रावेप्रद्दष्टे मातरिश्वनतीतिवेद्य [illegible] वाज्ञ्मदाद्यदर्शनादुपेक्ष्यः॥ अतएवपर्काविं

पंस॰
नैष॰ पू॰ ल॰

यत॰

रोप्राणमापतं इतिवद्रुवचनांतः प्राणशब्दः पंचप्राणपीतास्तन्त्वैकैकमितिमुकुटः ॥९५॥ अस्मा
कमिति ॥ हे प्रिये तावदादौ भवत्या यतदस्माकं हृदयमंतर्मध्ये चिरकालाध्यासितम् ॥ इदानीं त्वयाव
दि हृदयमलंक्रियताम् ॥ कया कस्य किमिव ॥ श्रिया मुरंविद्विषतो हरेः रुक्मरइव ॥९६॥ यथादय
मिति ॥ हे प्रिये चेतव चेतसि यथा याऽहं दयो महं तर्हि द्याः स्वर्गमलं कुरु विलंबो विफलो व्ययः ॥ येजन्मम
मोमम मातवरतिः प्रीतिः तर्हि दमयंत्या मैव देवालयतां देवस्थानत्वं न यामः प्रापयामः ॥९७॥ धिनोती
ति ॥ हे तन्वि त्वया [illegible] प्रत्यहं वितन्यमाना जलजेनैकेन प्रजास्मान्नवधूत्वनाधिनोति प्रीणयति जल
पौरभेयात् जउजे नैत्ययि ज्ञेयम् ॥ नच जातचित् प्रापयेत् कुवचनम् ॥ जलजेत्वस्य खंडपदाधि[illegible]त्वनजा
तिवाचकत्वात् योगात् ॥ अन्यया कमलेत्यवद्यत ॥ एकपद्मे नचतुर्णां कियं प्रीतिः ॥ तव प्रसादयोपसमा
यनते न मन्नेनोऽस्माकं तु मौलौ तव पदपंकजाभ्यां द्वाभ्यां प्रजारक्ता ॥ एकस्यापि सेवं धे इत्यस्मदो द्वयोः श्वेति

॥२२॥

नो

वद्धकचनंतइति चनुग्रहेमौलावितिजात्यभिप्रायमेकवचनम्॥प्रत्येकंमौलावेव॥नहिसर्वेषामे
कोमौलिःसंभवति॥पुनस्त्वत्सर्वपदप्रयोगोवैपरीत्यनिरासाय॥८८॥स्वधौरिति॥हेवामेषंक्र रम्येर
वामेनेत्रेयस्याःभवत्योपासनास्तु पजाम्बूनदपुष्पितीरौर्दितैःस्वर्णौर्दुमिर्हैमभिर्वयंकिंफलंक
रवाम॥दत्तवद्धस्वर्णाधारसो त्वन्नेत्रमस्तु स्वमेवेतिवामनेत्रे इत्युक्तम॥श्रृंगकोमलामंत्रःस्रोतःपाशिः
नितरांपीतःनाशितःपीतातांहेमादीनांदर्पीयेस्तानितवांगानिपान्वतेरवलुनिश्चये॥स्वत्यागेन त्व
दतैःस्वर्णौर्नस्तुस्वमतस्तत्याम्नतैरंगैरितिचित्रैलस्त्रयोगाद्वैपरीत्यनिरासः॥९९॥वयमिति॥हे
प्रकृनालिनायाचायस्यतस्यशासनेनधनुपासहैकवंशःप्रभवोयस्यास्ताहृशोभकेवौयस्यास्तस्याःसं
वुद्धिःवयंवम्नापीतंदुष्टंवदुर्विनीतंदुर्विदग्धमचतुरंत्वंज्ञो रिमाणपुनःस्यद्र्तेतद्धेमकलायाःसु
वर्णकारास्वपदेम॥नाडिधमःस्वर्णकारःकलादोरुक्मकारकइत्यमरः॥कलास्वर्ण शि

नै॰टी॰पू॰ल॰ लंघ्याद तेऽइतिकालादः॥ म॰ लविभुजादित्वात्क इति मुकुटः॥१०॥ अ्रसरःसत्वात्कुतः खेदोऽतआ

दुः॥सुधेति॥ हे प्रिये नः तवाननस्य तापः सुधातो सरः सुनशांतः अ्रसरः सुद्रुतो च्यापि पुअ्रपांस

रःसु चनशांत इति किं पुनर्वाच्यम्॥ यो ऽम॰ तसरःसु नशांतः सजसरःसुक पंशाम्येदिति भावः॥

अ्रपिः स्वरंति पाभ्यः॥ मुस्त्यांगे जलश्रावेयण इति व्यंग्यम्॥ तुर्विशोषेतव ममतावी चकेनादारे

२४

णासनासुगस्य कामस्येषोः पुष्पस्य मधुनः शीकरैर्णोकेनानिवीतिशाम्यति॥ त्वयादेवामेइत्यु

॥२८॥ तिः स॰ येणांबुकणेनशाम्यतीतिचित्रम्॥१०१॥ खंडइति॥ हे प्रिये खंडइक्षो विकारस्तविगिरोवा ॥२८॥

णपाण खंडः किम्॥ शर्करा शितातस्यागिरः पथ्यमार्जशर्करैवाकिम्॥ हे कृशांगि तस्या गिरां मे

गीनरसः अंगारादि जलेचतस्मादुर्येन दुलणयद्विक्षुप्रणिता॥ सइक्षुः जलप्रायम नृपंस्या

त्पुंसि कं हस्तपा विध इत्यमरः॥ त्वद्गीः संगात्स्वेऽद्यो मधुरतीति भावः॥१०२॥ ददामेति॥ हे प्रिये

वर्षंतु मे किं दद्यामात्रमृतमिति चेत्॥ द्वि पतः सुधारूपेण धरेण स्वपमेव तवास्यमुखे मम स्रा
स्यतत्स्वपज्ञमागमिति चेत्॥ तवमस्त्रानंतं विधुं वंद्रं विशेषेण जित्वा स्वपमेव तस्य चंद्रस्य मरवमा
गमस्यं भुक्ते ताहृक्॥ अवश्यं पितः माभि॥१३॥ अमरत्वमिति चेत्तत्रा हुः॥ प्रियेइति॥ हे प्रिये त्वम
दघ स्मत्सकाशादमरभावममरत्वं दत्तवतीति नोऽस्माकं वचनं तत्र पालं ज्ञानं करोतीति ताहृक् किंन॥ कु
दप तइत्यतमृ॥ येन हेतुना वयं तव पादपद्मे स्मृति द्वितीयप्रवृत्त्यस्यपदस्य पंक्तिजीवाम जीवितुमिच्छाम॥ विप
दारणादराद्दिविज्ञोरिति श्वः॥१४॥ नास्माकमिति॥ हे वैदर्भि पीयूषस्यरसापना त्व॥ पत्नुरावा
धिराम नमो वयंत सुमापनामिति वेद्यकं पीयते इति पीयूषं पीयूषमिति सा त्रात्वातोः पाय रूप
ल्लिति भुवाल्लिति मुकुट॥ अस्मात्तम दनरूपादपमत्या सकाशादस्माकं त्राणं परत्नं नोपपन्॥
पा। सुधारसादधिकतिजाधरं नोऽस्मभ्यं प्रयच्छ देदि प्रसीद॥१५॥ मुग्धइति॥ हेतान्वि अस्माकं

ट.स.
नै.टी.पू.ल

कामःस्वैः चापेनरोपैर्वाणैश्च मकरेण केतुनापि सहप्रहृष्टो यद्योभूत॥ स्वयथादोत्तरं काम
स्त्वत्प्रसादान्तः मनसिजतां मनउत्पन्नत्वं कामत्वं च [illegible] धत्तां [illegible] दधातु॥ मानसः मनःसंबंधी
मनोजश्च नंदनः पुत्रश्चानंदकश्च सन्नेतोतोयात्प्रत्ययः॥ नंदनत्वात्पुत्रत्वादानंदकत्वाश्च तेभ
मांधन्वी धनुष्मान् भवतु॥ तव स्मिते श्वेतः स याबोरमे यातशितेस्तीदृशीश्चास्मितेजैत्राजपशीला
मल्लापस्यता हकृस्ताल भवतु॥ तव नेत्रे एवात्वं ते चंचतवं चत्तरं सफरयो युगं तद्यस्मिन्नो यो
॥२५॥ मीनः स ध्वजो केतुर्यस्य तादृगस्तु॥ सफरयुगमेवाधीनः स्वापत्तो मीनध्वजां केतुर्यस्येति वा॥
श्रिपुष्टिपुष्यपुषया दे इति श्यादेरुदित्तु दितोवेति क्ता प्रत्यये वेद्धस्य पस्य विभाषेति निष्ठाया
मिट निषेधा प्रपुष्ट इति साधुः॥ पुषपादे इति दिवायेस्तीस्से कृत्वाम्तुषित इत्येव॥ रवदुमूलगा ॥२५॥
यासक्ति कुंतो कुरा धनुषि च॥ पुषि निश्चतशस्त्राणि तेषु चीपप्रशेस्यत इति परचीयंद्भूतासद्धेन्ना

पस्याम्ब(?)दितत्वोत्तयापूर्वनिपातः॥ धन्वन्तराद्या ह्वाद्याया दित्वादिनिमित्ताद्धित इति टिलोपे धन्वीति
मुकुटः॥ पत्त्रीरोप इषुर्द्वयोरित्यमरः॥ २६॥ स्वप्नेनेति॥ स्वप्नेन प्रतिरजनि प्रापिता पास्तव श्री
पुनः कटाक्षो मग्नः तेजीतरूपेत्र मन्ताद्यौ नः स्रोत्रे मग्ने॥ ते तनुमेजयन्यास्सौकुमार्ये त्वगपि मग्ना॥
तेष्वासस्याधिवासे नोत्तासामग्नाते धरस्य मधुनि नो रसज्ञा मग्ना॥ ते च रत्रेषु नाभिं ते मग्नाः॥
ननु तत्वंगितत्तस्मान्नः केश्चिद्दपि करणैरिंद्रियरूपैर्वागुरा जालरूपात्वं न लंघितासि॥
सर्वाणीन्द्रियाणि त्वय्यस्थितानि॥ २७॥ दिव्यापि किञ्चिदुपससर्पतीति॥ इतीति॥ इति उक्तविधया ध
स३ तासुरेन्द्रस्य सार्थ फलतावाचिकानां संदेशवाचो स्वकमात्मनायेनेती द्रदूत्यस्य पक्षे॥ अन्यपक्षा
सुरसंबन्धेय क्ष्यतः॥ अन्यत्र सुरासां सार्थस्य संबन्धस्य वाचिकसवाद्येन तच्चूतन्निजरसनात्तत्परत्वं च
तस्य दारकस्य मन्दूतता सफलयः॥ प्रभुस्वपमवधा यनिरगीय पदक मेकसंख्यमुरवावाच्यमु

८ सर्ग.

नै.टी.प्र.ल. कोवरीतव्य इति निर्णयित्वैव वाच्यमतआह ॥ स्वयमिति ॥ सर्वेषु मे समत्वान्निर्णयाशक्तेः
शक्तावपि शापभयान्नेताहृदयीज्ञानाद्वा मया न वाच्यम् ॥ अतस्त्वमेव निर्णयं कुर्विति भा
वः ॥ हि सर्वैः वरीतव्यास्तत आह ॥ एकमिति ॥ नैकस्यैव दवः सदपतय इति निबध्यात्
ति भावः ॥ ननु व्यवहृत्य यं दिजीशमिति ॥ २८ ॥ स्थानेदये ति ॥ देतन्नदर्पि त्वं नतनाभिः
स्वंतराभिमिः केली मिर्मिनम येमस्ततामिदमानंदय ॥ अयमनन्मे येमगलमनिन्मुद्दर ॥ उदी राम
॥२६॥ तादयामस्मिन्न पस्यवेती द्वादे क्रियायावाधिशेषणात् ॥ मनः सामने यमेवाप्रासाययय
दिवाड्यनोतर्हि वस्तुयं नृणां यां ॥ दुस्यमदुर्लभ पत्नी सत्वात्को यंवरीतव्योतआह ॥
मन्मथेति ॥ मन्मथपदेनोत्यंतं कामाधीनत्वोक्तेर्न दोषइति भावः ॥ मन्मथ यामिन मयपुत्रो ॥२६॥
मित्येवावदयमा ॥ अग्ने दोदुकत्वात्को यं व... तव्योतआह ॥ मन्मथेति ॥ जनमग्नस्यदा

सर्ग.

नै.　　　ते

नै.टी.स.ल. स्मरांतिरिति भावः॥ यमस्या संतत्याक्षि पंचरीतद्योतयाद॥ मक्षमिति॥ मज्जेर्मय्य इति साहि जादुद्भत्वेन
दोषाभावादिति भावः॥ वक्तुसासा सदाय नव्या संगान्नवरीतद्योतयाद॥ मनमयेति॥ मन्मेघराषे
नश्चिडव्यतेऽ तस्वदगामनेपज्ञासंभवादिति भावः॥ सर्वो कृपत्वादि द्रप्राप्यमान॥ क्रमयुक्तागृहे
१५ दिक्रमेवाधकाभावात्रयोक्तिः॥ वसंततिलका॥१.८॥　　॥श्रीहर्षमिति॥ कवीनां कुलेन सं
वेनाद्दृष्टाधानिमापिपत्पिकेकाव्येयमष्टमः सर्गो गात॥ ॥　　॥ इति श्रीलक्ष्मणभट्टकृते नैषधज
॥१२९॥ टार्थप्रकाशवरे ८ सर्गः॥　　॥शुभमस्तु॥ ॥ ॥ ॥॥ ॥ ॥ प्रास्ततोमानुपमविबुधः श्रीरा　॥१२९
मकृष्णसान्नीयम॥ लक्ष्मण　　शर्मा कृतवान्नैषधज्ञटार्थकाप्राकांशीकाम॥१॥१॥१॥
श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीसिद्धअपैनमः॥ गोविंदायनमः॥ रमायनमः॥ रामरामराम॥ रा॥ १॥　　राम

गं ५४..८.

[illegible]द्रथ नृपेणापुंसि मिलितश्चंडकौशिकान्मुनेः पुत्रार्थिने तस्मा आम्रफलं ददौ ॥ तेन तद्द्वैधं
[illegible] भार्याभ्यां प्रादत्त ॥ ताभ्यां देहशकलद्वयं जनितं ॥ जरा राक्षसी संदधे इति सभापर्व कथा ॥ १ ॥

सुस्मृतं

गंगा। यांभास्करे ह्नेत्रेमातापित्रोर्गुरोस्त्रीतौ आधानेसोमकालेचववपनंसत्वकर्मसु ॥ अग्निष्टोमातिष
राजेंद्रखंवप्रभालयस्वटः। एषज्ञाहूयतेकुकूचवै। तुहिचवैतुहि॥ २॥

अष्टमसर्गः ८

नैषध ३३४०

स·

२·पू·ल

ते॥ श्रीः॥ अथ प्रपूत्य हत्वे मां वधारणो तयं स मस्तासु हृदयः सख्यः मदीमद्यो न मदीः रस्य मौ मस्य

सुता भैमी च प्राधान्यात् यथा ग्रंथि दर्शनान्तराग पूर्वकत्वलक्षणा विशेषद्योतना येति जीवातु॥

। अद्भुते नलोको नर भैमी पिसोदर्य जनिते नाश्चर्य एषास्तां गतास्य भावानि मेषस्य मु द्रो तिर्यस्य पनवी

श्राप निं दू ति अनुपमा निरोमाणि पश्यति विस्मयानुभावोक्तिरिति जीवातु॥ [illegible] सात्विको

वैनेत्य पूर्वः॥ तम [illegible] नैव पुनः सादरमवालोकयन्॥ अद्भुतेन तास्ताति मेषमु [illegible] तान्त्रपावि [illegible]

॥ वा॥ अर्धेन म [illegible] दर्वी रूपश्री [illegible] नलानि निमषता॥ अत्येपु वरमये नल वीक्ष्ये [illegible] ति भैमी ॥१॥

निर्जे [illegible] नलरूपसा दालोकार विस्मयेनास्त निमेषमुद्रा डल्लि दूरोमा सोपुवतयइति वि

रिसा मकार्ये पुवा [illegible] इति जीवातु॥ श्रीविद्धल [illegible] ल दशो सेकत्वात्सर्वा सा मेक व्यसनरा लि। धोतय राम

ते एकलो [illegible] नि शोचः॥ देव वरयाहृ रूपत्वालोकयेत्प्रत्यह [illegible] त्यतम्रास॥ किंयदि नि॥

दी॰॰वुपजातयस्मादितिलक्षणात्॥पूर्वोक्तमुपेन्द्रवज्रलक्षणम्॥१॥नेति॥कोऽपि स्मरस्य
तापकानामभिरविषयो नाभूत्॥सर्वः कामसंतापपीडितोऽभूदित्यर्थः॥तन्मध्ये कुलजः कु
मारः स्मरविवादेन ततः तद्वपस्यश्च जातमभिप्रायमेकत्वं सङ्गतानामभूत्॥कुलीनत्वमविवादि
तत्वं वयस्यो हेतुः॥अतः कुलीनो विवादितश्च सर्वोऽप्यजह्यदित्यर्थः॥सा तां प्रजेषु संवेषु यु
गपत्॰कामं प्रजा स्मृजद्ध त्सु धरसोर्भमेः कलालेशोऽपि स्वयं वायानास्यात्॥सर्वोऽपि भूदेशो मार्ग
एव जात इत्यर्थः॥पयोविभाविति॰जभावे रूपम्॥२॥योज्येरिति॥॰॰पजा मे मीवरीतुं प्र
जद्विषो ॰॰ये: वीर्यरूपा॰दमहि: तां प्रसमेनबलाद्वृतुं प्रजद्भिः अनेकैः स्वकुलजैः कुपे॰वी
रैस्तां दृष्टुं प्रजद्भिः परैः रवीरैश्च रूपैश्च॥तान्सर्वान् ताः पोज्यानदेह द्वष्टूं न॰॰ नो दुः॥पवि

१
नै॰ टी॰ ल॰

कर्त्तुमिति पाठे सेवितुमित्यर्थः ॥ व्रजद्भिरन्यैः [illegible] विप्रवैश्यशूद्रैश्च हत्वा दिशः ककुभः सर्वा
मात्रमेव शरणोपासांता दृशोव भ्रवु ॥३॥ लोकैरिति । प्रवनेभर्मे मेः श्रियंता मुद्ध्ह स्पदि शिभवा
दिस्पातैरशेषैर्लोकैः प्रजाभिः प्रस्थाने विहिते सति ककुभो दिशो विभागाः प्रदेशाः खव
॥२॥ त्विनः तैतैर्पे जनौघैः क्षोपं व्रणपांसवाधेन म्रातिः पीडा ततो विश्रांतिं सुखावस्थानं प्रापु
स्तत्र द्विति पेत्रणानामाहीनां वा विशेषणम् ॥४॥ तल्पमिति ॥ विकीर्णाः छिन्नाः सितातपत्रा
तल्पं तैर्पुस्तयासैन्यैः राजपथा बभूवुः ॥ तत्र यो मेऽमत्र पुरस्ताद्भवितुं प्राप सम्मेमील बभि ॥२॥
वस्ते ॥५॥ रूपइति ॥ पुरस्थैः पुरोगैः प्रतिरुद्धं निरुद्धं वर्त्म मार्गो यस्य पश्चाद्भवेपाश्चा

तस्मै ॥ नुद्य मासाः प्रेयिमाणः कश्चन नन्पः तौलिक्तानां यं येतिष्ठं तितेपं त्रे स्यिताश्च तो सिद्धार्या श्चस
र्वपाः स्लेषां पदे स्थाने मित्त दीर्कत्पसे केशरक्तिंल द्वा प्राप्याप्नि नासिद्धः निष्प्रान्तो म्नर्योपस्य
तमसिद्धा यं सर्वपात्वं वख्यमनन्यत । सिद्धा चीपि पुरःस्थैः सर्वैर्वे लिरुद्ध वर्मा पाश्चात्तनेनुध मा
नो भवति ॥ दक्षिणा पश्चात्सुरस स्यजि तिस्वकोमदा विभाषपा विकल्पात् तदभावे सायंचिर
मितेल्पुस्ता दृढ्वे तिन्द सरिः ॥ पश्चात नंतीति पवाय जिति के चित ॥ नयेतु छक्षिद पवाद विब
पेप्सु स्तर्जो भिन्नि विशात रतिल्पुतु टौ ब्रूमः ॥ ६ ॥ रत्नाभिति ॥ विदमैं दुस्य भीम स्यपुष्टौ प
ताकाः श्रग्रकंपैः कृत्वापायिनाजे स्यानतया धनत्वे श्चानुपूर्व्वी कमेण विलंघनायां रा

संपद्यतेत पा ८

त्यामत्र सा त्या वा विलंबभाजां यासां नाम्ना आह्वानस्य संज्ञानं संकेतमिव ददुर्विवेति वा ॥७॥ प्राजिति ॥
कर्कोटको नागविशेषः प्राणम्य पुरो भूत्वा प्राकृ दृष्टात् प्रथमो तात्कालवा वक्राद्विकूश
दंष्ट्र इवस्तां तेरचेलुर्जिगिति लुजि प्रीतप्रा पभूतं तत्वाज्ञतिसंज्ञा यां कुगतिप्रादय इति समासः ल्य
प्र॥ प्रप्राक् प्राकृ भूत्वा ॥ पूर्वपदं परः पश्चादग्रेसरो भवेत्यपि ॥ भुवस्तलेन कंबलेन नागेन स
हितं सकंबलमुद्वेमे सान्नागानां सर्पाणां बलं दर्पं च कर्षकुंडिनगामिनां मध्ये अग्रभूतरो ना
नागविशेषः वासुकेः सर्पराजस्य तत्र बलं अन्वगच्छत अनुगच्छति स्म ॥ अग्रय च वासुकेः श्वेतो अश्वः
अश्वतरीसटकः ॥ कंबलैः कुथैः सहितं ॥ कुथः स्यात्केरिका बल इत्यमरः ॥ नागानां गजानां पत ॥३॥
बलं प्राणम्य पुरो भूत्वा अग्रावके पंगु भूतरः खच्छुरः वासुकिसंज्ञस्य राज्ञः तत्र बलमन्वगच्छत ॥८॥

त्र्लगद्धदिति॥स्वयंवरमागतश्चतेश्चेतऽवींद्राश्चतेषावमन्मथःसमुसैभर्दैराजभिःपांडुरिताश्चेतीम
तामुखस्य श्रीप्रारंभशो भामुखशो भावदिशएवत्रघः दिशश्च वध्रुश्च दिशां वधु इतीवा॥दिव
धूनांपतीनामितिकर्तरिषष्ठी॥पतिकर्तृकस्यस्यजनंस्यागतस्यदशापाग्रकुरूपंपोज्वरूपंविस्य
ष्टस्फुटमावष्टावदत॥ग्रागडुतपदंयम्भविशेषणंवा॥वियोगिमुखंश्चेतंभवति॥ ॥ग्रारवंड
लइति॥ग्रासामहस्येजसंडपतीत्परीतिस्यारवंडलइड्ः॥खंडिभेदेवृषादिभ्यः कल्जितिरायमुकुटः॥
इतिनिदा॥त्र्लपयाहेंदुप्रवाइत्यवकृपत॥देऽस्यपमइतिनिंदा॥ग्रन्यपात्सपिसुतइत्यवकृपत॥प्र धरे
या श्चालनांसंस्वस्येतिशिखानगिनूरिति निंदा॥ग्रन्यपाकुशलुरित्यवकृपत॥पाशोस्यास्तीतिपाशा
वरूणाइति वंतुर्भिः कुकुभांदिशांनाथेस्तदुद्वाहरसाद्ययेशषैर्दिवैर्न॥किंभूतैरिव॥भैम्यवरस्रगु

१
नै. टी. चू. ल.
॥४॥

णो नैव सौंदर्य्यया रज्यावव[illegible]द्धा कुबेर इव तुष्टेदाः॥ १०॥ निर्ऋतिः [illegible] कुतो नागतस्तत्राह॥ मंत्रैरिति॥
रक्षः भीमपुरो[illegible]दि तस्य मंत्रैर्वेदको वैदेके राजमो तैश्च वक्षुभिः वक्षुरदाय स्वतनुरक्षे विशालृग्र
तो हतो यैन्तु धानो निर्ऋतिः दिक्पत्वस्थ्यं वरे आतु मुग्धमं आतु कदाचितनाततान॥ पातु निरीहां स
पातनावादधाति पुष्टमातीति मंत्रस्यादि विति कौमुदी॥ जातु कदाचिदं धुप्राप्याधातं सन्निधा
नमस्य नवर्गादि रिति पुरुजो नमः॥ ११॥ वायुः कुतो नागतो तत्राह॥ कर्तुमिति॥ मृगएव वाह
नं यस्य स गंधवाहो वायुर्मे म्याहगमो रसाभ्यां नितरां जितं तर्जितमिति पाठे भीतं मृगं च लपतः
ग्रभिमुखी कार्तुं न शशाक तेन भ्रस्यामेभ्याविवादायविदमनिन्नपयो॥ १२॥ कुबेरः कुतो नागतो
तत्राह॥ जाताविति॥ स कामः जातो न प्रवणा वितेन प्रवणाः गुणशेषा यदि दोन प्रवणाः परः॥ मतो वा ॥४॥

मः सुंदरः प्रतिकूलश्चेति तं उक्तः ॥ वामो वक्र इति दैत्यतोः स्वच्छे निर्मले स्वशैले कैलासे ईदित्वं कुत्स्यते
निंद्यते इति कुत्स्यं संवेरं वपुर्यैन्नस कुवेरस्तं आक्षितमां कुत्स्यां स्त्रीं नप्रत्ययात् ॥ त्रिवरत्नोपदं कु
पमिति कुत्सितं वेरो वपुर्यस्येति मुकुटः ॥ कुष्ठि वा कुवेर इति स्वामी ॥ कुत्सायां कि इति शाब्दोपदं श
रीरवद्वैरमुच्यते ॥ कुवेरः कुशमीरत्वात्क्लामात्तेनैव सांकित इति वायुपुराणांत वैकापिंजले
नैसाबामेनस्कुटितेन च ॥ कुवेरोभवनाम्नावे इति काशीखंडे टेः कुत्सितं वेरं नेत्रं यस्य स
न्ये ॥ नदति स्तकलेवर शब्दे पृषोदरादित्वान्मात्राविपर्यये सौ ककारस्य वकारस्य वं ही
ग्रीवा दीर्घ पलोपवेरपद सिद्धिरित्याह ॥ पद्मा ॥ कुविशादंते कुवेर्नलोपश्चेति परक्ष
तलोपश्च ॥ कुवेरो धनाह्लादक इत्यर्थः क्षितमामित्यत्र नधा शोषस्येति ह्रस्वः ॥ १३ ॥ मि

१
नै॰ प्र॰ स॰ टी॰
॥५॥

वः कुतो नागतो तस्मादाह ॥ भैमीति ॥ या गिरिशस्यार्द्धतनुः सा गौरी भैम्या विवादं कस्माद्धेतोः
स॰ इति तस्मिन्तेनास्य दक्षेनार्द्धतनुत्वेन वा विदर्भजानन्वुजं त्या तया गौर्या ईशानस्य [illegible] या ना या
तरा पो विबुधः विदधे कृतः ॥ गिरिई वा एष ग्रामनोयपत्यस्त्वनीतिश्रुतेः ॥ गिरिईना रीदेहत्वाद्व ॥ १४ ॥
शेषः कुतो नागतो तस्मादाह ॥ स्वयंवरमिति ॥ दिशः पतिः शेषो भीमनरेंद्रजायाः स्वयंवरं न प्र
विवेश ॥ शेषो द्विः मारं कस्मिन्निवेशप प्रयातु पश्चः का कुर्वी ॥ द्वि यस्माद न्यो मह्याम स्ते र स्यैतं
सहते सा द्विः कोस्ति ॥ स द्विवद्वि च लिपतिम्यो यडं तेभ्यः किङ्किनो वा च्याविति किः ॥ १५ ॥ ब्र ॥५॥
ह्मा कुतो नागतोऽतस्मादाह ॥ पयाविति ॥ वीक्षितं धर्मशास्त्रं येन स ऊर्ध्वदिशः पतिर्ब्रह्मा वि
मृश्य विचार्य स्वयंवरं न ययौ ॥ पितामहेन धापितुः पित्रा च समं विवाहः लोके का व्यलोकि

दृष्टः श्रुतिपुत्रवाद्धश्रुतः ॥२६॥ इंद्राद्यैः किं कृतमत आह ॥ भैमीति ॥ इंद्रप्रमुखैर्दिग्गीशैः दू
तीनां मुखात्स्वं किल निश्चये भैम्याभिरस्तं तस्मात्तैरवस्यचितस्य मांद्यं पांडुत्वं स्वदेवेगेनुखे
दौ चचितत्यविस्तार्य राजसभामीयुः ॥ भैमी निरस्तत्वाच्चिंतमांद्यं वलनेनमुखेवाविस्तारि
तामित्यर्थः ॥२७॥ नलेति ॥ भैमी कदाचित्नलस्य भ्रमेणाप्यस्मानपरीतमित्यात्वात्त गा
३५ मिफलेतदूतिशोभिता ग्याशापस्याशामहेंद्रादीनां चत्वारो वयवायस्याः सा चतुष्पयी
कदाचिदपूर्वा प्रलीकेभिप्यारूपयस्याः सा चतुर्णां नलानां समाहारश्चतुर्नली प्रभूत ॥२८॥
प्रयस्यतामिति ॥ पक्षेनाहंनलवत्किमस्मीतिपश्चात्पृच्छेन परस्परेणाथसः सम्भवितुं तद्भवि
तुंनलीभावितुं प्रयस्यतां पतं कुर्वतां सुराणां द्वयोर्भावो द्वितादितेव द्वैतं तस्य नलस्य द्वैत
स्यसिद्धिर्नानुमेनेनानुमतावक्तरवेदं ॥ हेतुमाह ॥ स्वभावेनभवः । स्वाभाविकतसमो

१

नै॰प्र॰ल॰टी

॥६॥

6

त्यानिर्वृत्तं कृत्रिममनन्यदेवविलक्षणमेव॥स्वाभाविकाकृत्रिमयोर्भेदं तत्रभिन्नत्यर्थः॥वै
लक्षण्यमानियमनिराकरणार्थ एवकारः॥यद्यपि स्वशरीरोऽप्यध्यात्मादिषु द्वारादैवपद्य
तेतदादिविधिश्च त्रेष्यते॥स्वार्थिकस्वाभाविके त्यादिभाष्यप्रयोगाद्वारादित्वादेजमा
वइति स्वरदृत्तः॥सुराणां नित्यवधारणोवाबह्वी॥सुराणां मुद्दे स्यतिवा॥१०॥प्रसादुमिति॥
तेदेवाः प्रसादं प्रसाद्य चंद्रं पुनःपुनरास्यं दृष्ट्वा मुखविविधमुद्धं कुः॥अत्रानुद्धविकासित्व [illegible] वं पुनःपु
नःमुखीयकुः मुखं चंद्रप्रत्ययोस्तौल्यं चक्रुरित्यर्थः॥तत्त्वे ईषत्सामं स्यादिति॥अथानंतरमादि
र्यस्यतले दृष्टादृष्टादर्शीदर्शीतथानलमुखवव्नातिमंजु [illegible] रम्यं स्वंवक्रं पुनःपुनर्वीमं जुं दुःखा
न्मुखभंगमकुर्वन्॥२॥तेषामिति॥तदानलस्वरूपकृतिकालेन तानानस्य हि मां [illegible] भाशि ॥६॥राम॰
यंशोभां लब्धुं प्राप्तुमनीश्वराणां [illegible] श्रीकानां तेषांवह्निमुखानाम भिन्नमुखानां देवानां

च॥ बर्हिर्मुखाः क्रतुभुजः इत्यमरः॥ अनलो ऽग्निराननं येषां॥ अनलस्य नलान्येवाननं येषां॥ नलस्येवाननं येषां ते नलाननाः॥ अनलाननाः ननलाननाः अनलाननलास्तेषां भावस्तत्त्वं
कर्तृ पुनरुक्तिरूपं दोषं तरीतुं नाप्यपि तुं मलं सतोन॥ बर्हिर्मुखशब्दो नाग्नि मुखवाचको
रनलाननपदेनापि तद्वाचकमिति पौनरुक्त्यं॥ अग्निमुखत्वस्य पूर्वं सत्वाद्यत्नेकृते ऽप्यग्निमु
खत्वतादवस्थ्यात्पौनरुक्त्यं॥ नलान्यमुखत्वेप्येवं॥ नलान्यतुल्यमुखतादवस्थ्यात्पौनरु
क्त्यं॥ अथवाप्य प्रतिभस्याननं पुनरुक्तिदोषं परिहर्तुं शक्तेन भवंति॥२१॥ तर्हि किमकुर्व
न्नित्याह॥ अथेति॥ ते देवाः सारैरुक्तिपाशैः स्वं नलस्यानुकृत्यं मुखसममुखाः किंचि
न्नूतनं कल्पयंति स्मा कुर्वन्न॥ किंभूतैः सारैः अपापाठ श्यावि योगेन विदूरस्य नयोगा
भावेन वक्रपितादेलास्तु रूखसः किं गदीतैः॥ गृह्णतीति गृहः राहुश्चासौ ग्रहश्च॥ ग्र

 दम[illegible]णां वाग्दस्रादेर्गदस्तेनपीडितान्नि[illegible]ष्पीडिताश्च द्राक्षु किं गदीतैः ॥ भवेन शिवेन ध्मा
॥७॥ ताज्वालितास्मरतोपि किं गदीतैः किमः प्रसक्तं योगः ॥ क्वापोगन्यादि विशिष्टयोगेन भ
वत्वपं तु योगाभावेनेति विरोधः ॥ मुख्याः स्यात्स्वपमः कोत्वोपोनुकल्पस्ततोधमहत्यम
रः ॥ सद्वैधार्यो वाचनिकः श्रद्धो नीवारादिः प्रत्यः पैतीकादिः ॥ तिलदस्मादेसारग्रसेथा ग्रोवतिजे जे[illegible]
योपि त्रपीडनं धमनं चेत्पुपापाः ॥ पाठांतरे तु नु इति सर्वत्रापि कल्पः ॥ प्रक्षितिवापदं ॥२२॥
नलिवरणा निश्चयपात्तदेवानाम[illegible]मनु चितं किं देवाद्यागमनेत्पत्यादा ॥ नलस्येति ॥ भैमी
नलस्य तैर्भीजैः सदेहे पदे तावदंतरं विशेषपश्य तु अतिदत्तार्वि धिर्जलास्यैमेस्यैनहपानाह
तानयत ॥ नलेसर्वदा जोत्कर्षे ज्ञानातार्थे राजागमः ॥ तत्वे देवानामागमनेन किमत आह ॥
दिगी[illegible]शानदेवानामपि नलस्य स्य द्वैर्कारयित्वा ॥ हा क्रोरन्यतरस्या मिवाकं मे त्वं ॥ ॥७॥

तेभ्यो दिक्पेभ्यः शक्राशात्तस्य नलस्यैव प्रधिमानं महत्त्वं मैथ्येकु चेष्टवक्त॥ साक्षाद्दर्शी
ने उत्कर्षो जायते इति न्यायाग्राह्यताः॥ प्रधिकेन सदृस्य ईति न्यायान्नलत्वेन विनामैमी प्रा
प्तमा वाद्भिर्वै स्तत्प्राप्य पूर्व नलस्यै प्रधारणान्नलाधिक्यमेवं घ्यात्रैते नित्यर्थः॥ इयमेतत्
मितिवा पाठः॥ तेभ्य इति वक्तुं धीवा॥ भवतो नलस्य द्विविधेति॥ २३॥ समेति॥ सा समानल
स्य श्रियोपमकैः प्रतिनिधिर्नलो विना वक्तुमिर्षमाणैः कृत्वा पादिजाते मामायाः सत्यमायाम
गनस्य प्राप्तुशाके अतिचोस्ति वक्तुमिर्दिवद्रुमैः संतानमंदारकल्पवृक्षहरिचंदनरूपैः कृ
त्वा द्यौरिवाशोभत॥ अर्थसत्यर्थभिन्नानां वर्णानां पापुनः श्रुतिस्तद्यमकं॥ किंभूतैरुम
पेः॥ दिव्यानिरत्नानि येषु॥ घृता[illegible]नि दिव्यरत्नान्याभरणानि यैः॥ घृता विविध्यानि

१

नै.पू.टी.ल.

रक्षाक्लियैषी॥२४॥तत्रेति॥ईशास्यमत्पालंकारःवासुकिर्नागस्तत्रसभायामागमत्॥किं
भूतः॥भस्मनउपदेशोलपस्तेनस्फुटंगौरंदेहोयस्य॥ईशाभूषेत्याद्येः केवापदं॥किं
॥८॥ भूतः॥फणाग्रैद्रागणांदेःसंबैः प्राणिगद्यमानः कथ्यमानः प्रसीदजीवेत्यादिरनुजीवांसेवका
नांवादोवाकुकोलाहलोवायस्य॥प्राक्भूतेत्याद्येपातालात्प्रचलनमुक्तं॥इहसभाप्राप्
९ रिहपीनसत्वं॥२५॥द्वीपेति॥ते प्रसिद्धा विद्वीपाःकुरभमयस्तासांभूपैःअन्यद्वीपाद्वी
पांतराणितेभ्यःसकाशात्स्फुटमेदनंनगरंनगरंपत्तनंपत्तनंपुटमेदनमित्यमरः॥
हंसादवाप्यप्राप्ते॥तस्मिकालेतत्कालमत्यंतसंयोगेद्वितीया॥केनप्रनासमरेभूरांप
दानिलयस्तस्यत्वलस्यग्रस्थिरदितकार्यासस्यलीलानालंभिअपितुसर्वैःप्रापि॥२६॥ ॥८॥रा॥

रम्येष्विति॥ सकुंडलमेव नाकस्तस्य नाघो भीमो रम्येषु सर्वेषु एककार्ष्टेष्टकादि कृतेषु धनि
गदेष्विति मुकुटः॥ निवेशनेनेनस्यापनेनेन वा सपर्यैयात्पूजया॥ प्रपोक्तिश्चादानं चादरश्चन
गेताद्या निवृत्तैः चारुरम्यं दान्ताव कंसंबं चारुपघातपारुपा वरदसे वत्त॥ शास्त्रेषु तस्त्ये
ष्विति पाठगदेषु॥ निशांतपस्त्य सदनं भवनागारमंदिरमित्यमरः॥ अवसथायंति संहता भवंति
जनाअस्मिन्नवसथ्यकः॥ वर्षिष्ठमाणु रित्यकारलोपेवस्य मिति मुकुटः॥ अपपवीचोवाष्ट इत्य
कारलोपेपस्त्यमिति स्वामिकौमुद्यादयः॥ २७॥ द्वूरस्याएते राजाकपंपजिताइत्यत अत्राह
वतुरिति॥ चतुर्णां समुद्राणां समाहारश्चतुःसमुद्री सैव परिखा यस्य तस्मिन्नं न्नं वासितः
कीर्तय एव दीपा यस्मिन् अस्मिन् जंबूद्वीपरूपे पुरमध्ये अवरोधे चन्द्राणामंतः पुरे दानंद

१
नै॰टी॰पू॰ल॰
॥७॥
१

पासन्नतांप्रयोक्तिः अतिथिषु साधुरातिथेयी ॥ पथ्यतिथीति ढञ् ॥ अर्घादिपूजासेवचतुष्
पीरक्षणाय सोविदल्लाः लीवाभ्यासन ॥ तेविनाराज्ञां कीर्तेः स्त्री त्यां चरद्यान ॥ द्वयोः स्त्रीवत्ता
द्वयोस्त्रीत्वो सौप्तिः स्त्री रक्षापु स्तो ॥ औदार्यदाक्षिण्यपदयादमानामितिपाठेदस्वपुंस्त्वा
तन्त्रंतः पुरचरो राज्ञो ह्रद्वोगुणागसान्वितः ॥ उक्तिप्रस्तुक्तिकुशलः कंचुकीत्युच्यते बुधैरि
ति दशरूपको के रविरुद्धः ॥ चतुर्थ्यीति स्त्रीत्वं ॥ स्त्रिपक्षीरक्षा पैतेनकी स्त्रिरक्षा पैसर्वपिप
वादानादिभिन्नपास्त्रोचिताइतिभावः ॥ सोविदल्लाः कंचुकिन इत्यमरः ॥ सौविदल्लाइति
वापाठः ॥ २८ ॥ अभ्यागतेरिति ॥ अभ्यागतेरागतेरातिथिभूतैर्वानपैः कुण्ठिनपुरस्ववासव
स्यभीमस्यतेषु तेषुपरोदेषन्योन्यमशीतेषुवार्हतेषाचरितेषुप्रत्नसैषप्युपायनदा ॥७॥

नादिषु जिज्ञासितो ज्ञातुमिष्टः सचासौवासितलाभः इष्टवस्तुभैमीप्राप्तिर्वा तस्यालिंगं ज्ञाप
कः स्वल्पोपि विशेषस्तारतम्यं नावापिन प्राप्तः॥ अतिथिपूजोत्तरं भैमीमेनकस्याकिमिष्टमिति
पृच्छान्वयः प्राप्त सर्वस्वत्वात् ततः किमिष्टमिति विशेषं नावियन्निति तन्त्र द्रष्टिः॥ शेषस्तु॥ भैमीमेनाये
दैतेषे दत्पाप्रियो न्यायादित्सादरं कृतमतो भैमीमस्मै दास्यतीति विशेषजिज्ञासायां तेनाविदुरि
तिस्याद्॥ अत्यन्तप्रियो न्यायादेविशेषो न प्राप्तः परो दानप्रियो न्यायादवपात्यपरेष्यः॥ सर्वं पंत्स
मक्षजो यन्नेन कृतमिति भैमीमस्मै वस्यादिति सर्वं प्यमंसतेति भावः॥ जिज्ञासित इति विसर्जपाठप
पक्षे पदं॥ अभ्यागत इति पाठे भीमस्यागते साद्दौ कृते आतिथ्ये तु पूर्वोक्तं तेष्वपीत्यन्वयः॥
अभ्यागते अतिथ्याविति वचं॥ २०॥ अकइति॥ एषसमज्ञेयस्मिन्निति समाजः सभाः॥ विदर्भेन्द्रपु
रस्यांके मध्ये तथा तेन प्रकारेण नसंममौ विति निषेधइतितत्त्वदृष्टिः॥ काकुरितिताडवत्॥ यथा

नै॰ पू॰ टी॰ येनप्रकारेण पयोराशिरविरजस्यस्पदस्ते समसौ ॥ पुष्पावा[illegible]जगन्मुक्तारैः कुंदैरसंसमसौ इत्यदंतरां
के ॥ यथं जयो सितु तो वैशिवी आदेशेन ॥ [illegible] जगदैशावाल जगद्दृष्टांतोनुरव्यः ॥३॥ पुरेइति
॥१२॥ तत्रपुरे पश्चिमाजे द्वार प्रधानानि सहस्राणि ॥ पद्मा ॥ येषां [illegible] द्वारा [illegible] सहस्राणि च ॥ पद्मा ॥
पश्चिद्वाराणि येषां तानि [illegible] सहस्राणि वा ॥ [illegible] स्वर्गं [illegible] देव विचित्रीकृतानि विचित्रयुतानि
लोकेसितिशेषः ॥ तेषां महीभुजां राज्ञां आभरणं नां [illegible] मिति [illegible] किर्मीरां चित्रमकारि ॥ वि
चं किर्मीरः कल्माष शैवलैः [illegible] कर्बुरः समः ॥३१॥ विलासेति ॥ विलासो देदवित्रमः वैदग्धं
वा तुर्यं महषणानि च तेषां श्रीः शोभा तेषां राज्ञां परिवारके [illegible] पितः प्रासात ॥ [illegible] शि ॥१२॥
राव [illegible] शा [illegible] [illegible] तरो [illegible] गतं केचित [illegible] मेवा [illegible] जानंति

स्मा॥ इरा॥ ग्प्रस्येदी॥ चलेश्च॥ भरा॥ मोद्वैः हत्वा न स्वेदो येषां ता दृंशि गा॥ त्राः पंगानि येषां॥
प्रतिवस्तु चिन्हैः हत्वा नास्ति मीलानि मेषो येषां ता दृंशि ते त्रा शिये षां॥ विपुलै र्मेद [illegible] रातप त्रैः छ
त्रैः हत्वा नम्लाना माला येषां देवा न देवा [illegible] प्रभि दां भेदं [illegible] वा वृत्तिं च नमे त्रु प्रा पुः॥ देवा
सा धारस्या स्वेद देहत्वस्य निमेषाभावस्या म्लान पुष्पत्वस्य च्छु सत्वाद भेदः॥ ३३॥ रूपादिना
मैदा भावेपि वा चाभेदः स्यादतः प्राह॥ ग्प्रन्यो न्येति॥ ग्प्रन्योन्यस्य माया या॥ ग्प्रनवबोधाद्धीतेः संख्या
रे णाप्र कृतिप्रत्यय निर्वचने नाति र्वृत्ताभिः संस्कृ त्रिमाभिः वाग्भि र्व्यवहार कृत्सु॥ चिरम्यः समेतेषु
मि लितेषु ग्प्रागतेषु वा जनेषु जनैः स्वर्गे भवा सौवर्गी देवा स्तेषां वर्गः संघः चिद्ध नो चिद्धि॥ ३४॥
ते इति॥ तन्त्रपास्त्र पुवि चि त्रैलि तलिमि तं पुरे भवैः पौरैलि खिता नि ग्प्रन्य दारा मे न्याश्चि
त्राणि ग्प्रद्भुतानि चरितानि नैरी दृपतस्या स्वप्न संभोग कलानां विलासे नित्यादि वसंत नित्सुः॥ ३५॥

१
नै. टी. चूल
॥११॥
॥

श्रीम

सेति॥ सा भैमी तस्यां निशि सा तां स्वप्नं गता प्रियतो देतोः स्वलामस्याः सल्लसद्रमणा विभ्रमं वशि
ष्ठन्नारतिविलासे चयम्यः न चेम्भो दयदे ततो देलो वद्यासीती पतिव्रता वसतीतेषां मध्ये नास्तां वर्त्ता
मभिद्धां चरयतिस्म॥ जागरे सा दृष्टा दृष्टं भोगादानात् सती स्वंरदितं स्वप्नेदाना द्वात्वं भ्रांतेदीना
सती त्वं विलासदानाद्भुतत्वं च॥ स्वप्नानिनो भवो कामा वित्व मरः॥ ३६॥ वैदर्भीति॥ वैदर्भस्य भीम
स्य दूते सुनयेनो प तैः शृंगारस्य भंगी रनुभावपद्धिः प्रकाशपद्धिः॥ शृंगारभंगीष्वनुभाव
पद्धिविति पाठे हृद्गतो भिप्रायो भावः॥ तज्ज्ञापकं चित्ते दूतेष्वनुभावः कं टाक्षानुजदोषादिस्तद्वु
द्धिरित्यर्थः॥ ते वीरे स्वयंवरस्य स्यानमंतो योजनीशमो मंडपः॥ मंडपोदृष्टी जना श्रयदत्या ॥११॥
मरः॥ ग्रागमदिनात्परत्रान्यत्र दिने प्रलमकारि प्रलंकृतः॥ ३७॥ भूषाभिरिति॥ विबुधा
नां विबुधामधिना यः संस्कृते प्राकृत बुद्धिम कृतेति विरोधाभासः॥ भ्रयतेनसोस माडंशेभि॥ ३८॥
मधिनाथइंद्रः येन नलं वीक्ष्य ऽमौ र्भ्य [illegible] मामेप प्राकृतस्य नीयस्य बुद्धिमेवाकृत॥ विबुधा
नां १

तद्
॥धृतेति॥ धृतमंगरागः कुंकुमाद्यनुलेपनं गंधलेपो येन तस्मिन्नराजसु चंद्रेण लेकलिता धृता
दिवःशोभा यया तां समां चंद्रवतिप्राप्नुवतिसति संत्राशोपवनहृत्रारिता॥ यद्वा॥ सत्राशिन सत्राशि
दत्राद्यातिव॥ द्यौरिव यासां दत्येवा चेत्यर्थः॥ कुलस्यकांतिरद्युतो विषयं बिलक्षकगतावतखे
देनजाने॥ अथ यद्वधृतोगराजोमकृतिमायेन राजा ग्रासो चंद्रश्च तस्मिन् कलिता द्युशोभा यया
रिस०६ तां समां दीप्तिमतीं ज्योतिर्मंडली प्रवर्तिसति नद्वकांतिः कगतेत्यर्थः॥३०॥ प्राजितेति॥ द्योशी
मतां दृष्टवस्तां [illegible] लेपाकूनलत्वज्ञानात् प्रवीमा भ्रुवौ यस्याः पयसुत्सु किताउल्लसिता निचतुरिति
[illegible] सि:॥ऽत्वं चिता नितरां चेतुः चिरं तस्थुरिति शेषः॥ अनंतरं नलत्वज्ञानो नरसौंदर्यज्ञानोत्
रबादंतु चिताः कुटिलीकृता भ्रुवो यैस्ते यारा [illegible] गता नितांतमत्यंतमीर्ष्या याकलुषा जाताः॥ अ
तिरस्ये स्मिन्नसती मेमीनाक्ष्मान्नवरिष्यतीतिभ्याः॥४०॥ सुधांशुरिति॥ किमसः [illegible] सकलवधः॥

यस्य

१

कौटु

नै॰ब॰टी॰मूल मुविरषप्रथमोन्त्तोऽ द्वितीयः सुधांशु श्चंद्रः किमिति पृश्नः का कुर्व्वां ॥ ग्र स्रो मुवि द्वितीयः स्म
रः किं ॥ मुवि प्रथंत तीयोदस्रः किं ॥ मत्सरि । सा ईर्ष्या मुतां: द्विती शाके वन नपाः स्तते: द्वला
॥१२॥ न्नि षा न्नलं निर्निंदु: ॥ नलप्रश्नार्थे त्वेतुष बुधित्यर्थः ॥ ग्र न्ये किं मः कुपी वा दंपं सुधांशु:
किं किं तुनेति निर्निंदु रेवं सर्व्वत्र ॥ एकेन मुव्वा ये द्वितीयश्च द्रः इति स्तौ ह्रेता यां म्बन्येन मुवि
द्वितीयवं द्रस्या भावा ज्ञायं चंद्रः इति निषे धान्निर्निंदु रिति भावः ॥ का कुपद्यौ किं निर्नि
दुरिति वाक्यो न्यमितिशेषः ॥ नह विस्तु ॥ एषमु विसुरवा: सुधांशु श्चंद्रः किमिति श्रा देपः ॥१२॥स
का कुर्व्वा ॥ ग्र स्रो द्वितीयः स्मरः किमिति ॥ एवं तृतीयोदस्रः किमिति द्वितीयानलं नि र्निंदु: ॥
मुर्व्वेत्वं तासं भावित चंद्रा दिरूपतया संभाव्य मानत्वा त्काति: ॥ मुवि चंद्रा दस्य भावा न्निंदत्या

स्तॉसुच्छुद घतिचोषपंतीतिसुधाः॥ताद्दशाम्बुंरावोपस्येतिस्क्ततिः॥सुच्छुचीपतेपायतेइतिसु
धातद्रूपाम्बुंरावोपस्येतिकलंकित्वान्निंदा॥द्वितीयोदम्धान्यःस्मर्तुं योग्योनतुद्रष्टुंदग्धत्वादि
तिनिंदा॥दस्त्रमश्विनीकुमारइतिस्क्ततिः॥पश्वपत्यत्वा दैद्वेयत्वाद्वादस्यतिरुपत्नीयतइतिनिंदा॥
॥५१॥ग्राघमितिक्षेपकः॥सएषभूमौविधोराद्यंजन्म॥असौपुआरतिवह्रभस्यद्वैतं॥द्वयोर्भा
वोद्विता॥द्वितैवद्वैतं॥नासत्ययोमध्येसिंयंतृतीयता॥मत्स्यैस्तद्वद्धिःसत्यइतिस्तोतः॥५२॥इदंति॥
दुष्टेस्वपंदोषयुतैःइदंसभायांईदृशानलतुल्याःकतिनसंतीतिव्यद्दरिः॥नमोऽस्तुतेस्तत्र॥कति
संतीत्येववदत्वःसंतीत्युक्त्वाम्बलीकातांमिथ्यान्वतानंनत्वानोग्रावलिदृष्टांतितानलस्तोतृ
न्प्रतीतिशेषः॥दष्टःप्रस्ततस्यार्थस्यातोनिश्वयोयत्रेतिदृष्टांतः॥ग्रंतोम्बवासतेमत्स्यौस्वर्दू

१

नै.सू.टी.ल.

॥१२३॥२॥

परस्परद्दनयु ४

13

चेति श्रुयेतिव्यक्त इति विश्वः॥ दृष्टांतः कृतात् दृष्टांतितता॥ परदृष्टांते स्वस्यकार्यसिद्धिरताग्रा सा॥ मत्सर
णा मा च्छायवृतां॥ मत्सर्यं स्वरसो ग्राह्य च॥ तेजसां दिनवय इति वत्॥ क्षेपणां नां वाम्भात्मनः स्वस्यापकर्ष
न्धनत्वे सति द्विषः शात्रोः परेणा सह स्वर्द्धनया सर्वं बौत्यत्वास माधिः॥ स्वदोषापरिहारः॥ यद्वा
शत्रौ मत्सरत्वात् समाधिः॥ स्तुः सम यनेनी वाकलिश्वमाश्वसमाधयइति न्ददिः॥ द्विषः शत्रोः श
काशादात्मापकर्षेन्धनत्वेस्य द्वैस्यास्तीति स्वद्वी॥ द्वीह्यादित्वादिनिः॥ तस्य भावस्तत्तातया स
माधिः परिहारो भवतीति शेषः॥ ६३॥ गुरौ नेति॥ केनापि लोके नरे णेति शेषः॥ सोदयार्थिना गु
रोनापीत्सर्यः॥ पुत्रेणास्य वृद्धदोषापस्मिन्न जने ग्रन्थो दोषो दोषान्तरं॥ मत्पूर्वस्य सकाशात्
त्वात्सर्वसः॥ तस्योक्तिरस्य दूषणो पः तलवलत्वं रवलु निश्चितो पत्सु रेसू पणा क वातयासम
दासमापासस्तदिवा ग्रद्दूषितस्य तस्य नलस्य नरत्वं मनुष्यत्वं मरणध र्मित्वमदूषि दोषतेपा ॥१२३॥

पिदीतं॥ अथवैतादृशेऽन्ये देवत्वं युक्तं॥ नरातिसुखमादत्ते इति नरत्वं पुनर्युक्तं॥ अतिरम्योऽप्ययं
मनुष्यो न देव इति दूषितमित्यर्थः॥ पक्षे॥ नरत्वमित्यत्र रलयोरभेदान्नलत्वं स्वरूपेणादूषितं॥
तेषां खलत्वं तलखलत्वमित्येकं पदं॥ अनेकनलकरणादन्यसाम्यात्स्वैरित्वं दूषितमित्यर्थः॥
सृष्टेरितिवद्भुत्वं व दुर्वचः प्रामाण्यापत्तेः॥५४॥ नलानिति॥ स सत्यो नलः अलीकान्मिथ्याभूतान्सावधे
समीपे कृतोपवेशान्नलस्य वेषान्वदन॥ भवंतः नासत्याभ्यां युक्तौ युतौ उभौ इत्याभः पुरूर
वाः दर्पकः कामश्च किं मनुं भवंति अश्वः कात्कुः॥ यथान्येषां नलदर्शने विस्मयस्तथा नलस्या
पि मिथ्यानलदर्शने विस्मयो जात इत्यर्थः॥५५॥ अमी इति॥ अपर्यंतरंगाद्दत्तो नल्लोऽस्मादुः॥
अमी देवास्तं नलं मी ज्वचो जगुः॥ देवनलं अत्र तव तुल्यं मध्ये इत्यायां भूमौ कस्यापि पुलचित्ति नीचत॥
देवत्वात्॥ अथ यवेत्यायां वुधपत्न्यामनुस्मृतिर्नाम्नदिति॥ इत्यायां पुरूरवो मातरि बुधे मूरूपाय

नै॰टी॰प्र॰ल॰

॥२४॥

स्तनाम्बुजाभिरितिशेषः॥इत्नामक्वाकसुरासुरस्वादित्वमरः॥तत्रसमीपेस्थिता वयंनास्तितर्पोगवो
पेषांनिर्गर्वाः कामादन्येव॥नास्तिदर्पः कामोयेषुतेतादृशाश्च स्मः॥अत्र तत्र कश्चिन्नासत्यतां
दसत्वं नविमर्शिनि॥अयवासत्यतां न विमर्शिनि॥पद्मा॥अत्र तत्र कश्चिन्नात्वरः सत्यतां न विमर्शि॥
स्त्र यंत्रीसंनामराश्वारूपातपस्गता॥स्वयेप्पश्वस पस्तदृतेदृ तत्समीपमगात्॥तयासोन्य
पुधिया पप्रस्तत्सन्नासाप्पारेतोसि मन॥तत्रयाता वित्या श्रयंपव॥ अतोजासांत्य तोवंताविस्य
पेत्यजेरन्बेन्योपिदस्यत इति ॥ अपावादितिनास्माणवदृशस्तद इतिमुक्तु तः॥सत्तु साधुसत्वो॥
तत्रसाधुरितियत्॥नसत्वोन्नसत्वो॥पुनर्नत्रमासेनभारातपादिनञः प्रकृतिभावइतिस्वामी॥
॥५६॥केतदिय यमत मुद्रादुस्तोभ्य इति॥देनलनत्वं नोस्मा नते न्योदस्यादिस्यः परान्तस्मानुत्के
श्चां श्वप्रियाकांत्याविशेवशादूरीकृतः कामदेवः स्मरः॥कामश्चदेवाश्चयेषांन॥पद्मा॥स्व १४

ऋपालस्मा विदूरी कृताः कामा ऽप्यर्थिनां कामो वा येन तादृक् त्वं नः देवानपरिकल्पयजा
नीहि ॥ कामदस्या यास्ता नः सेवका ॥ यतः अस्मिन् समाजे अमंती उद्धं तीमैमीव दुष्यस्मासु
घटिष्यते संपो ऽप्यते ॥ अस्मासु अमंतीमुत्स्वंतीकस्मिंश्चि दुटिष्यते किंतु संभावनायां ॥ ४७ ॥
अस्मा मेति ॥ हे नरेंद्र नामस्संभावनायां लिः अपेवा ॥ स्वेन नवयोयादिना सादृशं तेस्वरूपेसौंद
र्यमधिगत्य त्वादृक्षामैमी प्राप्य पायाप्रितः मुग्धभावो सौंदर्ये स्तादृशाः संतोपद
स्मादिहसभायामस्मा मतिष्ठाम ॥ यद्वा ॥ स्वेन देहेनतव स्वरूपमाकारमधिगत्य प्राप्य प्रितः
मुग्धभावः सौंदर्येस्तादृशाः इह लोकमध्ये ऽस्माम दीप्यामन्वदे ॥ अस्मजतिदीप्त्यादाते
धितिधातोरस्तेर्वा लोघु तमवद्रुवचनं ॥ अथवा स्वेदेहेतव स्वरूपेनाधिगत्य न प्राप्य प्रितः मु
ग्धभावो महत्वं यैः किं कर्तव्यमितिव्याकुलाः संतस्तावनामतव स्व्यातिं वा ऽप्रसाम नाप्रि त

१

न्स४

नै.प्र.टी.ल

वंतः॥ऽप्रनेकनलकरणात्॥ द्योतकमेरसीतिधातोर्लुङ्युत्तमबहुवचने विभाषाघ्रेतिवासिजलुक्॥
तत्र ऽप्राशयामैमीप्राप्त्याशया ऽप्रापतिता नागता न नोऽस्मान्न धिगस्तु॥ ऽप्रयवनोऽस्माकमाशानां
पतितां धिगस्तु॥ यद्वा॥ ऽप्राशया तन्मात्रेणापतितां भैमीपतित्वे धिक्॥ देवत्वं तस्कामानुबन्ध
धारणात्॥ न इति द्वितीयापाठेऽस्मान्न्वयपादिवच्यतित्वस्यवाजपत्वीत्॥ पुनरस्मच्छब्दः॥ अस्मा
दिति पंचमी वा॥ विबुधत्वं तद्भावो वा॥ अस्मात् विहायान्यत्र देवत्वं पाण्डित्यं वा धिगित्यर्थः॥
वसामेति वा चोऽस्मान्मस्तुतिः द्योतकमेरसीत्येतदप्रतीत्यर्थः॥ एवं प्रतरस्य भावो इति वा चेमु
ध्यपदं व्यंग्यार्थे॥ मुग्धः सुंदरमूढयोरित्यमरः॥४८॥ देव्यालोनलेन किंकृतमतऽआह॥ से
ति॥ तेषां देवानामनाशंकितमाकूतमभिप्रायं नतेन नलेन सापूर्वा स्तोमाकृतावाणी ऽप्रवन्ना पितमा
मत्यत ऽप्रवन्नाता॥ कुतः तत्राह॥ हृदयस्मात्तस्त्रीरत्नस्य भैम्याल्लाभेऽभिलाषोऽपतितः ऽप्रजागरादिस्तस्य ॥१५॥

15

ऽपायोयत्तत्रमनसमेनेप्रति किंचिदपि वक्तुं कर्तव्यमु सवंन भाति स्म ॥ बुभुक्षितं न प्रतिभाति किं
चिदिति वदमितइत्यादिना प्रतियोगे द्वितीया ॥ ग्रन्थादेशात्वादेनादेशः ॥ मैमीप्राप्नुपरत्वा तदुक्तिं
न ज्ञातानोत्तरितेति भावः ॥ वचनं वा [illegible] गुच्यत इति वा वाक् ॥ क्लिष्टी वित्पाकस्यादिना क्लिष्टी वैविदु
लोकैः ॥४८॥ देववावप्रावज्ञाने देवत्वतरमाह ॥ पइति ॥ पः पुमान्क्रये नस दस्पर्द्धपानि ज्ञांस्ताप्राप्त
ष्ठां गौरवं लिप्सुर्लब्धुमिच्छुः स एव स्पर्द्धितात तस्योन्नतत्वं महत्वमाह [illegible] क इति ॥ क उक्षः स्वि नैवा
मिदितास्यस्य तारचिन्न्यूनतायेन तस्य स्पर्द्धितुः स्यानैव हतलां महती मवदेल नाव ज्ञानकुर्यात् किं
तु सर्वं ॥ हीनोधिकं स्पर्द्धतेन तु वै परीत्यं ॥ तत्रस्पर्द्धि त्रास्पर्द्धयैव तस्याधिक्योक्तेः स्पर्द्धेन तस्या
धिक्योक्तेः पुनरुक्तत्वान्नैकार्थी ॥४९॥ जीरिति ॥ गाश्वासोदेव [illegible] ता वगिसंवादेवता श्री
तिवात्साताभिर्वाजीतार्यशासः प्रशस्ति गौरवं यस्य सः ॥ श्रियाल्न दम्या श्रीभया वताडेतो मेद्य

स्खलल्लितस्याभिनेता त्वनुकर्त्ता ॥ ७ ॥ अपरे तिष्ठ तिकेशवस्तस्य पंचरस्याडंवरं संभ्रममतिशोषन्तं सरी ॥
मुदाडवेद्रत ॥ तडित्वद्दित्य वतांतत्वे नतसोमत्व यदिति भावो ऽब्जजश्च ॥ केशवपदनिरुक्तिर्द्दतिरिवंशे ॥
यस्मात्त्वयैव दुष्टात्मा हतः केशी जनार्द्दन ॥ तस्मात्केशवनामा त्वं लोके ख्यातिं गमिष्यसि ॥
सत्वं यद्ध्यक्षेशिनिं स्तवानित्यर्थे ऽन्येभ्योपि दृश्यतेरितिडः ॥ प्रबोधयाविवा केशिमार्वेकारस्या
१६ कारेनल्लोप वकेशव इति मुकुटः ॥ स्वर्णपद्मा एव केशसंज्ञास्तद्वत्पाणाकेशवः ॥ तदुक्तं भार
ते ॥ अंशवो ये प्रकाशंते मम ते केशसंज्ञिताः ॥ सर्वज्ञाः केशवं तस्मान्मामाहुर्द्विजसत्तमाः ॥ यद्वा ॥
ब्रह्म विष्णु शिवाख्याः शक्तयः केशसंज्ञिताः तद्वत्तया केशवः ॥ हरिवंशे तु ॥ को ब्रह्मेति स
माख्यात ईशोहं सर्वदेहिनां ॥ आवां तवांगसंभूतौ ततः केशवनामवानिति सहस्रनामाध्ये शांक ॥ १६

राचार्यः वैयाकरणास्त प्रशस्ताः केशांसंत्वस्येति केशवः ॥ केशाद्वोऽन्यतरस्यामिति मत्वर्थे वप्र
त्ययस्याद्युः ॥५॥ स्रष्टाविति ॥ सदः सनो धि इद्रूर्दं वाव हला स्रष्टासुन्दरित्सु धिमास्तु स्रष्टौ दृष्टी
तिं यदि देशान्तुष्टौ दिशोऽपयपदित्यर्थः ॥ सः कः पः लिंगस्य मां लैंगी स्त्रियः श्रियं स्रष्टु दृष्टुा पिदृष्टौ दर्शी
ने विषयेऽस्मत्तामिप्यावा यितावाचि [illegible] ता केतकी येन ॥ शिवलिंगशिरोतं दृष्टु ब्र ह्मोपरिगतो
तमदृष्टुं वदेवा गे शिरोतो मया दृष्ट इत्यकेतकीजाचसाक्षित्वेनोपन्यस्तवान्न सर्वदेवसमसंकेत
क्याद्भ्रं नागमनकाले लिंगशिरसि मया स्थित मिति कूटसाक्ष्यदत्तमिति । लैंगेऽकथा ॥ योऽन्यंमि
थ्यावादयति सरव्यंमिथ्या [illegible] तं वदिष्यंतीति सम्भंतो दृष्ट इति वदतीतिव्यंग ॥५१॥ एकेनेति ॥
द्वादशात्मास्त्र्यः एकेनात्मना द्विमे स्वपर्यौ द्विपत्रप्रदक्षिणं चक्रे ॥ परेशामु [illegible] सारे [illegible] ब्रह्मदक्षिणमव
त ॥ शेषैर्दशभिर्लोकैः प्र [illegible] दशस्रलोकतायस्यपत्त ॥७प्रालोकतेति पदे म्राङ् सामर्थ्ये ॥ द्वादशात्मे

17 १७

तिदेतुगर्भं विशेषणं ॥ पर ॥ प्रदक्षिणामिति ॥ देवतानां दर्शने गच्छं मेरुः सदैव प्रदक्षिणां कुर्वन्नपि
सर्वं परित्यजेदीशाश्चंद्रः महेंद्रस्यानुजस्य कनिष्ठभ्रातुर्मद्दत्त्यदनुजं पदस्य द्दृष्टे वो विशेषण
णं ॥ विष्णोर्हृदये मेर्दर्शनेच्छा दशरीनष्टलिः दर्शनसाधुकारीनासन्नतत्पसदसः स्वपं वरस्यवाद
र्शनस्य विघ्नं नतापं नाप ॥ कुर्वन्निति शतृप्रत्ययो हेतौ ॥ प्रदक्षिणक्रुते विघ्नताप तदभावे बाधे
तुत्वात् ॥ सकृदेकापि देवस्य प्रदक्षिणां सर्वं

१७

ऊ. च. ल. सी.

श्रीगणेशाय नमः॥ देवप्रसादनार्थं चतुर्दशं सर्गमारभते॥ अथेति॥ अथ वधूसंशयोत्तरं सा भैमी नि
षधानामीश्वरं नलमधिगंतुं निश्चलं प्राप्तुं वा ऽमराणां वृन्दानां देवानां प्रसाद्यंते ऽनयेति प्रसादनां
प्रसादोपायभूतां पूजां मम॥ एषं ताद्युवं॥ अप्राद्वियतादृतवती प्रसाधनामिति पाठे ऽप्येवम॥ यतो हेतोः ऽवेध
सां सुराणां सुरभिस्तस्मै नाकमा... मनोरथानदोग्धि कामधेनुरस्य ऽस्तस्या॥ नराणां नराणां तु सा
नधेनुः५ देवपूजा कैतव॥ देवानामभिलाषं सुरभिर्ददाति नराणां देवपूजेति अर्थांतरोक्तिः॥ कामधेनुसदृक् पूजेत्यु
पमा च॥ काव्यलिंगरूपकं वा॥ अत्रोपजातिवृत्तम्॥ अथवामेति पावत॥१॥ अथाधिगंतुमिति क्षेपकः॥ सा
॥१॥ भैमी निषधानामीशं तं नलमधिगंतुं ज्ञातुं प्राप्तुं च यदा नवानां रात्रव पवशा नवाः॥ प्रज्ञादित्वात्स्वार्थेऽण्॥ ॥२॥ राम
तिशेषः॥ अमरीणां प्रसादनां पूजामाचष्ट ताकृत॥ हि यतः देवानामाराधना पूजनात् देवनत्वनुष्यस्मान्मनस
तीष्टस्य प्रार्थितस्य सिद्धिर्भवति॥ अर्थांतरन्यासः इति शेषः॥ काव्यलिंगं चेति चंद्रः॥२॥ कुतः पूजेत्यत आ

तर

दा॥ प्रदक्षिणोति॥ इदं पूर्वश्लोकेनान्वयइति तांडवः॥ दिवस्मादेवानः मनुष्याणांकल्पद्रुमाणांकान
नंवनम्॥ किंभूताः प्रदक्षिणा प्रादक्षिण्येनाक्रमणंगमनं वलयाकार प्रदक्षिणाकरणांतदेवालवालंइदं
मूले जलधारणार्थं वलयाकारः सेतुः तद्यावलेपोगंधादिनाधूपः कामशरादिः तेषामाचरणमितिशेषः
चेद्रतांडवाः॥ आवरणंवस्त्रमावरणपूजावेति वृत्तिनरेंद्रौ॥ अंबुसेकः स्नानम्॥ तैः॥ दैवपक्षे॥ वनपक्षे
तु प्रदक्षिणमनुकूलवातं आलवालं च विलेपो विडंगादेः भूयो दोहदादेः॥ आवरणं कंटकादिभीर्हरणं अं
बुनो जलस्यसेकः तैः दिष्टमभिलषितं मिष्टं स्वाभाव[illegible]रमणं स्वादु च फलं मनोरथरूपमान्त्रादिकं फलंसु २५
वानाजनयतः॥ शेषाद्युक्तमावरणमितिपाठः स्वेबाभावादयुक्तः॥ श्लेषानुप्रासकाव्यलिंगार्थांतरन्या
साः॥२॥ नतेरंतेकर्तव्यत्वेपि आदरार्थं प्रथमं मादु॥ अद्धेति॥ सा मे मीश्रद्धाऽस्ति कंतत्प्रभुरानूत्वेति
श्रद्धामपीभूय॥ पदे श्रद्धा पाकरोतितदेवडीर्घवत्तरमवतीति श्रद्धा पाः सर्वकर्मांगत्वात्॥ तानशोभनं
पर्वचरितमुत्सवो वा येषां तान्सुपर्वणइतिमुकुटः॥ शोभनपर्वत्वान्नातिमात्रेण तौ च वक्तुमिदम्॥ अ

प२

ति॰ग॰ल॰टी॰च न्यया ह्विवौकस इत्यवदन्त ॥ देवान्वाम्प्रो गदस्तामुख्यास्तामग्रे पत्रेति नामगदस्तामकं ननामवंदे ॥ इंद्र
वंदे इत्यादिवाक्यैर्ननामेत्यर्थ इतिचंद्रतोडवौ ॥ शेषस्तुनामवतु पर्यंतम् ॥ स्त्रीशूद्राणां भवतिनाम्नावेदो
वतार्यं नमितिनाम्नः साधनत्वोक्तेर्नमस्कारेणामन्त्रेण पंचयज्ञान्वतापयेदिति नमः शब्दोक्तेः श्वेतद्वीपे
वत्स्वपर्यावसमवात ॥ देवमन्त्रेस्त्रियाश्चानधिकारान्नामगदस्तोत्रमाह ॥ तथावेंद्रा पनमइत्यादिवा
क्यैर्ववंदे इत्याह ॥ श्रद्धापूर्वं किमितिननामेत्यतश्चाह ॥ हि यतः सुरेषु श्रद्दधती तेषां श्रद्दधतां नमस्का
॥२॥ रेणां नमस्या नमस्कृतिः सर्वैश्च तेश्चर्याश्च तेषां सिद्धेरंगानोस्तेतनां भियो न्योन्यं समस्या पः श्रद्धयादे
वेभ्यो नमस्करोतितस्यकार्यसिद्धिरस्माभिः कार्येतिसंकेतः रतिशेषः ॥ सर्वदेवनामेकत्रमेलनेकार्य
सिद्धेरावश्यकत्वादेकत्रमेलनामतितांडवः ॥ संदेपइतिचंद्रः ॥ समस्या पि सर्वार्थसिद्ध्यंगानां पदा ॥२॥ म
नां पूरणं करोति ॥ नतिमात्रेणातोषेदेतुः सुरपदं ॥ सुरतीतिसुरा ऐश्वर्ययुक्ता इत्यर्थः ॥ सुरपदस्वैश्वर्य
ति॰ पोः ॥ अन्ययादेवेषु लेखेषि वावदस्पत ॥ यमकार्यार्थ तरन्या सौ ॥४॥ प जोगध्यानमोदा ॥ हृदिति ॥ अ

पनमस्कृत्पुत्तरमेकतानातत्परेयंमैमीएतान्देवानहदेवपश्यंतदेवसद्मनगरंतत्रबुध्या तानेना
धिवास्यसंस्थाप्याथपश्चादेकतानाऽविच्छिन्नचित्तादध्यौध्यानंचक्रे॥एकतानावुध्यैतिचाधिवा
सेध्यानेचंद्रिकेतु:॥जुष्टाद्दृष्टापवेतिपाठेजुष्टासेवयादृष्टायददर्शेतिव्याख्या॥व्यापकानपीद्राक्
न्हृदिस्त्रीआरोप्यध्यानेनसादाद्दृतेत्यर्थः॥दिपतःस्फुपर्वतांदेवानांयास्फुटाभावनेतिचंद्र:॥स्फु
टचितेतितोऽर्थः॥ध्यानबलेनप्रत्यक्षेतितिशेषः॥स्फुटत्वेतभवतीमितिवपत्॥साफलस्यभावनायाःसि
रितिशेषः॥उत्पत्तेरितिचंद्र:॥यथाफलापर्वम॥प्रतिपेदेरितितोऽर्थः॥यथानवनीतंछतपर्वरूपंतथादेवानां
स्फुटचिंताफलोत्पत्तेःपूर्वरूपंप्रारंभः॥नयंतु॥फलस्यस्वर्गादेर्भवतोउत्पद्यमानस्ययाभावनाउत्प
दनात्स्याः॥तथाद्वि॥द्वेधाजाज्यस्यव्यापारः॥सामान्यरूपोविशेषरूपश्च॥तत्राद्यःसर्व[illegible]धावर्गी
साधारणःश्रौदासीन्यप्रभृतिरूपःक्षतिपतादिपदवाच्यः॥अंत्यस्तुवाह्योदीसरणीपादिविशेषव
स्तत्रद्योतयस्यासाधारणः॥एवमनंतपवतीत्यादावप्यंतरायतोवाप्यश्चा[illegible]धिश्रवणादि:॥फल

नै० उ० व० ल० प्रमुखादर्थं पततेतदुपाये त्रिज्ञासते ज्ञात्वोपायमनुतिष्ठति॥ सैषा स्वर्गादिफलोद्देशप्रवृत्ताकृतिर्वी
दृशाशीवादिरूढवसानां ताफलभावनेत्युच्यते॥ पागमावनाव्याहत्यं पफलेति॥ यस्यां फलंभाव्यत्वे
नाव्येतिसाफलभावनेति क्रमः॥ एवंतस्यवसे: प्रकृत्यंतरत्वादुपान्वधपाङ् वस इतिसप्तनोनकर्मी
3 फलमितिशेषः॥ सद्वेति॥ व्यधिमास्येतिचपद इतिकेचित्॥ यमकानुप्रासरूपकोकाव्यलिंगाद्यौ
तरन्यासाः॥५॥ ध्यानफलमाह॥ यत्नादिति॥ सामैमी भवनायाध्यानस्य फलेनेति कर्तव्यता वा
वलेनाखिलेषु सर्वेषु वस्तुषु अशात्वेनस्थितान्व्यापकांस्तानिंद्रादीन्यतासादात्म्यस्यदानकृ
॥३॥ ता॥ व्यापकानपिहृदि नत्वान्ददर्शेत्यर्थः॥ ततेषांसादृश्यं कृपामस्यामैम्या स्वभोग्यस्वफलप्राप्ति
रूपस्यप्रतिभर्त्तीश्वरूपकर्तृत्वंभत॥ दि यस्मात्तदृष्टास्तेदेवाः परंश्रेष्ठनास्तिपरःश्रेष्ठो यस्माद्दि
त्यपरंवावरांवृपमाणांस्वेक्षितंपरिणतारंवददते॥ नाह्येवदर्शनं निःफलंभवति॥ यतःनादातु ॥३॥

देवावरमर्हंति प्रत्यक्षं दृष्टा मनुष्येभ्य इति कठश्रुतिः ॥ अतस्तद्दर्शनं नलप्राप्तिप्रतिभू जीतमित्यर्थी
तरोक्तिः ॥ घत्वनेन ध्यानमुक्तमिति शेषस्तद्भातिहेतुकम् ॥ अतएव केऽश्चिदिदमेव व्याकारिकैश्चित्स्वे
वेत्यपि प्राप्तम् ॥ यदि पूजायाः पूर्वमुत्तरं च ध्यानद्वयोक्तेरयौनरुक्त्यमिति शेषः ॥ तन्न ॥ ध्यानद्वयस्य भि
न्नफलत्वात् ॥ ६ ॥ पूजामाह ॥ सभाजनमिति ॥ अस्य पर्वरस्थानेऽकस्माद्देवपूजारंभाया दरेण पूजना
र्थं विस्मिते साश्चर्ये सभाया जने पश्यति सति पश्यंते जनमनाद्दृत्य वासोभिर्भीतेषामि ड्रादीनां सभाजन
सेवामिति चेद्दतां उवौ ॥ आराधनामिति शेषः ॥ ससर्ज चकार ॥ यद्यस्मात्फलस्यैवस्य सिद्धोदाने वि
षये सुषु शोभनं मनो येषां तैरेव सद्भिः मालतीपुष्पैर्वा सुमनोभिर्देवैरेव मत्यादरपूजयाऽनुष्ठेते हषेर्षे
पते ॥ एवमेवेति पौनरुक्त्यमिति शेषः ॥ अपच फलस्य सिद्धो सुमनोभिराप्नुयते आमोदं प्राप्यते ॥ पुष्प
विकासं विना फलाभावात् ॥ सभाजने पश्यतीति पश्यचेभावेनेति षष्ठी [illegible] चानादरइतिसप्तमी ॥ अत्र

६ णि १

३ अभिरामोपेषामितिवा।।आमोदपेतितोषघंल्यवरूपमामोदिनस्तैः।।आवरपकौनरितितां ऽव।।ताद्धीलपेणिनि ६

रूपकाव्यलिंगमिति।।समाजप्रीतिसेवनयोश्रुरादिः।।७।।वैशद्येति।।अयसेवोत्तरसामैमीकैस्तवाप
5 वप्रसून्नानां पुष्पाणां स्तवकागुच्छाः स्तवाः प्रसूना [illegible] नीस्तवा अप्रसूनस्तवकाअ्रे तिवा [illegible] ते स्तान्दैवान्त
नेर्वैकिंतुसर्वैः।।वाशब्दः समुच्चयेति।।किंभूतैः।।वैशद्यं स्फुटापीत्वामितितां ऽवः।।निर्दोषत्वितिचंद्रः।।प्र
सादइतिशेषः।।तेन हृद्यैर्मनोहरैरितिचंद्रः।।हृदयप्रियैरितिशेषः।।प्रदिम्नाप्रसादेनेतिचंद्रः।।अनि
ने ५ श्रुखलात्वैतिशेषः।।अभिरामैः रम्यैः।।पुष्पपक्षे।।वैसद्यं श्वैत्यंहृद्यपेयाम।।विशदश्वेतपांडुराइत्यम
रोक्त।।प्रदिम्नासौकुमार्येण।।म्रदिमांशितिचंद्रः।।पुष्पपक्षे·आमोदः सौगंध्यम्।।सोस्तियेषां तैः।।म
त्वर्थे अतिशयेइनिः।।जातिषुरुत्तीयिषु एकादशादिषड्विंशत्यक्षरपादासु [illegible] ताभ्योवाजातैः।।वर्णाछंदो
भिः।।पुष्पपक्षे·मालत्याजातैः।।गीत्यार्यविशेषरूपयेतिशेषः।।ताऽवस्तगीतपःगीत्युपगीत्या [illegible] घ्याअं
दृ १ दोविशेषाइत्यादि।।तयातार्भिवाऽन्विताप [illegible] दपदानिवर्णाणपेषांतादृशाः श्लोकाप्रवृत्तिपदबंध ।।४।।
दप [illegible] दादिगायापचेतिचंद्रः।।पुष्पपक्षे·गीत्यागानेनान्विताः षट्पदाभ्रमरायेषु।।षट्पदो·नानावि लर

समास

घैः स्तवैः पुष्पगुच्छैः श्वापरपुञ्जदित्यर्थः ॥ जातीनां जातैः संघैरुपलक्षितैः ॥ गीत्यन्वितेत्यापि जाति जातावि
शेषणम् ॥ श्वापी पूर्वमदलो नृपदिक्षयमपि लक्षणं भवेद्भयोः ॥ दंपत्योः कृतपतिशोभो जातिं जीतवाननु
जगराः ॥ शेवाङ्गौ भिः षड्भिश्चरणौ श्वोपलक्षिता ॥ अथोरम्भेकादशात्पादादेकेवर्णे दृश्य वर्द्धितैः ॥ प
पञ्चकं दो भवेत्पादं पादं तथ द्विंशतिं गतामिति आतिल सेराण्मेर इतिच्छंदलक्षणम् ॥ हृद्य इति हृदयस्य
प्रिय इति यत् ॥ हृदयस्येति हृदादेशः ॥ अथ मितयम्यतेपेरितिच्छंदम् ॥ श्लेषोपमारूपकानुप्रासाः ॥ ८ ॥
भक्त्येति ॥ तत्र देवानां चतुर्णां रूपमेव भक्तिनिरपेक्षमेव तुष्ट तस्या मे म्यास्तपैवाल्पयापि भक्त्या प्रससाद ॥
कुतः प्रसन्नमतमाद ॥ स्वलु पतः स्वे नस्वतत एव स्फुटतां प्रियासा यन्निमित्तकोऽन नलस्याग्रे नृः
किं प्रमाणं पश्यास ॥ किंपती भूत कृते मुखवायोरपदोस्यातमवेत ॥ तादृशाद्भिश्चित्रैः पूत्कारे दीप्य
तेतरामित्यर्थः ॥ अथ यथस्वरूपमेव स्फुटीभावितुमिच्छोदनलस्य नलादन्यस्यैव द्रादेः पूत्कृते लेशो न
पान्वेषणात्यपेदोकि पतीस्यात किन्तु नलस्यापि ॥ नलत्वे नस्फुटत्वं कुः शक्तो नलो न्यत्वेन तत्स्फुटम् ॥

उ. ज. ल. यी उपमानुप्रासा यॆतरानुप्रासाः ॥ ८ ॥ कथं प्रसस्सादेत्यतत्प्राह ॥ प्रसादमिति ॥ सा भैमी सुरैः कृतं प्रसाद
मासाद्य प्राप्य सरस्वत्या इमाः सारस्वतस्य स्याश्रुतास्तत्पश्यतां सा सस्कृतिसस्मार ॥ अपि गच्छति व
ष्टी ॥ श्लेषार्थं त्यक्त्वा गाथा यमज्ञासीदित्यर्थः ॥ देवीवचः स्मृतिमात्ररूपः कः प्रसाद इत्यत आह । स्वा
दि यतः देवाः प्रसन्नास्ततः अन्यत्किंचिन्न वितरंति वदंति किंतु ते देवाः प्रसद्य प्रसन्नाः मत्वा साधुं
॥५॥ कार्यं सेतुं धिषंतु [illegible] बुद्धिं ददते ॥ तदुक्तं भारते ॥ न देवा दंडमादाय रक्षंति पशुपालवत् ॥ यं तु रक्षितु ॥५॥
मिच्छंति बुद्ध्या संयोजयंति तमिति ॥ अयं तदनुप्रासः ॥ ९ ॥ स्मृतिमेवाह ॥ शेषमिति ॥ शेषं सत्वं नलं प्र
ति लंदीक्षित्य प्रभुत्वाश्रमः । किमित्याकर्णयेताः एवं इत्यादि सा धारणीमित्येताः दं डामत्यादि णं
प्राकृत्यं तां पासवंत इत्यादि ग्रंथे त्वतः पापागाथाः प्रसादेन यें ये न वेनैंद्रादि नापि सदस समयोः स दा२
वज्जा यमवन्नदा प्रदाकाले सा भैमी तागाथाः तस्मात्पूर्वोक्तेन गाथा प्रतिपाद्यादि इंद्रादेरन्येन देवे
नेति मंइताडंवो ॥ श्लेषेण प्रतिमासमानेन नलेनेति शेषः ॥ खलु निश्चितः प्रलग्नतीसेवद्वार्थः बि र१

शेषप्रतिसंदधे यो जपा मासेति शेषः॥ प्रवधारया मासेतिता उव:॥ सस्मारेति चंद्र:॥ तां गाथामेवाशे
शेषं नलाद्भेदकमानं प्रतिसंदधे सस्मारेस्म यद्दतिवा॥ प्रसादात्पूर्वं बुभ इत्यादिना गाथाः श्रेव ण नलेंदु
दि प्रतिपादिकाम्रुज्ञासीत॥ प्रसादोत्तरं तु। ताएवं द्वाभ्रिय माध्वति विचपत्वेन निर्णीयेंद्रादीन्नलंच
मे देना आ नादिस्यर्थः॥ बुभइत्यादौ वा लोधि लोकेत्यपेत पद्यषोडशकेसर्वत्र न लानु वेतोर्यद्रादेष्व
प्रत्येकं चतस्र एवगाथास्वनुवृत्तेस्ता स्ता इंद्रादिगाथास्तदन्येन वहुयादिना सहालगंती विशेव
मज्ञासीत॥ पैईण नलेन यसमर्पा ताभि इपरामेवसस्मार॥ एवंदेवत्रयेपि॥ एवंषोडशसुगाथासु
नलानुवृत्तेरिं ड्याव्यावृत्तेश्चावापोद्धापाभ्यामेतेयेवा म्रयंनल इत्यजानादिति भावः॥ ११॥ एकैकेति
पाः गाथाः स्वित्याजीत्याथाश्चतस्रः एकस्मिन्नेकस्मिन्निं द्रे नोपमेऽप्यतो बहुत्तेः सत्वात्यतितलो का
पालभिंद्रादिकं प्रतिदिशां प्राच्यादीनां पतिव्रतात्वं जगदुस्ताभिलिताश्चतस्रो गाथास्ता दाप्रसादका

ल्लेऽस्मो मैमी एकस्य नलस्य वरणा न लैकानि याचिनी वेदस्मा ज्ञासीत ॥ मिलिताः सर्वाश्चासादिशो
वणा नलस्य वरणा ॥ स्वार्थे नामना शावा ॥ दासा इवेति पाठे स्फुटोऽर्थः ॥ प्रत्याशा इवेति दृष्टान्त प्रत्याजीत्या
दियत स्त्रयम्वरणा याविषयः ॥ प्राशा नो चतुः संख्यात्वात् ॥ दिक्पा तिशब्देन गाया मिलित्वा दीतामिति प्रतीय
6 मानो भेदः ॥ इवोक्ते रुपमा च ॥ एकं वहु श्री ह्रि वाद [illegible] त्येकपदस्य द्वित्वम् ॥ १२ ॥ पति ॥ किंतु इत्यादि
पीगा या नित्वं पारोऽस्ति न नाप्यति नैवं समातुल्या यी नत्वन्येन द्वादिना पाचात्याजीत्यादि दश
॥ ६ ॥ निर्वन्ध्रपायाणि घस्यते नैं दैवत्व ॥ प्रदत्तरणा यीनां परे तिष्ठा सम्मया वितिसन्नमीपता ॥ समानत्वन्येन ॥
यानवप क्षांडिमेत्यादि यं मे नैव समानत्वन्येन ॥ पा वपे नामुनेत्यादिरग्नि नैव समा ॥ नत्वन्येन ॥ सैषा
मैमी तामेव नलस्य संवेधिनी वतुष्टयी रूपां मिलितां गायां दातेदेव प्रसस्मुतरं नलस्य विशेषापेक्षा ॥ ६ ॥
दिम्यो भेदन्नानाय मेनं ॥ इंद्रादीनामेकैकास्यामेव सत्वान्नलस्य तु सर्वत्रानुवृत्ते रेकस्मिन्नेवा

शासंभवेनपं चवर्णनस्यायुक्तो वासर्वलोकपांसवान्यं चा र्थः॥ त्याजीत्यादि चतुष्क, यप्रतिपाद्यो
नल इत्यन्नासीदिति भावः॥ ग्रमुमेवार्थं विशेषमित्यस्योक्तो वांश्चंद्र इः॥ यानलस्यगा घेति संबंधः॥ पा
शिनेवं द्वैरोवयमेवांग्निनैवसमानलस्य मिलितानलेनसंद्धार्यांतामेवामिलितां नलाविशेषाय मेने
रतिमिलितामित्येतस्मिन्मिलितेतिविपरिणामप्यवा व्याख्या॥ समाश्रीकोवा॥ पाशिनास देतिवा॥ ता
मेवानलस्यनलान्यस्यं द्वादेमैं ... दा यमेने॥ मिलितयानलेनश्रितेऽर्था तदन्ये देवाश्चापितयानि
श्रिताइतिवा॥ तथानलस्येतिपाठे मिलितांनलस्यतयाऽनलस्यनलान्यस्यविशेषायमेनेइतिव्याख्या॥
शेषाइतिपाठे शेषांश्च मइत्याद्याः त्वंयार्थिनी तिवा॥ पूर्वश्लोकाभ्यासमर्थत्वात्कैश्चिन्नव्याकृतापि
म॥ पद्य॥ यायाशिनेत्यस्यादेवःपतिरितिविबयः॥ तत्रद्वयीगतिः॥ एवकारःस्रग्यार्थः॥ पाशिनापीत्या
दिपुगपत्वं वार्यभानम्॥ पंवार्यानान्तामितृत्वेनएवकर्मतयपाश्रितइतिशेषः॥ वं इस्तो ग्रयश्लो

नै॰ ५ च॰ ल॰ टी॰ कोऽपि निश्चित्यैतस्योत्तरं शेषः ॥ कश्चित्तु स्तवकेतथ्यादर्शनात् ॥ त[illegible]दा भ्रांति काले पात्याजीत्यादिः पाश्या
दिभिः सङ्गतिः ॥ या पूर्वं भ्रांतास्ता हृतामेवाभिलितानलस्य विशेषापमेने ज्ञातवत्यस्मिन्न नलस्य वमेपाय ॥
न्न न भीषयत तत् ॥ शेषमित्यादि तु कापि वचदत्यतीर्थ इत्याह ॥ तन्न ॥ तदेव वाक्यं वासांतरमनुप्र
विशतीति संकीर्णतादोषात् ॥ वयं तु ॥ शेषमित्यस्य भ्रममित्यादिषोडशगाथाविषयः ॥ एकैकेत्यस्या
त्याजीत्यादि चतस्रो विषयः ॥ पापाशिनासदेव नलस्य समा ॥ एवमन्येपि ॥ तदा प्रसादोन्नतां मिलिता
॥७॥ नलस्य विशेषाया मिलिता प्रत्येकं नलस्यैव द्वादेमें दायमेने इति ॥ एकैकेत्यत्र नलस्यैव द्वादेमें ऽप्र
कः ॥ इत्यर्थः द्वादेनेला[illegible]दृढत्क इत्यपौनरुक्त्य ॥ पाश्यादि नामोक्तिरित्यनुसारेण ॥ अनलस्येति
प्रत्येकतये कवचनम् ॥ यमकानुप्रासो ॥ १३ ॥ निश्चित्येति ॥ असौ भैमी विशेषं पश्यंती नरेशा ना ॥७॥
नं निश्चित्य प्रकृष्टेन मोदेन हर्षेण मेदस्वितरमत्यंतं प्याप मितां नरेंद्रः ॥ पुष्टतरमिति शेषः ॥ प्र
मोदः मेदस्वितरो यस्मिन्नेता दृ[illegible]गात रयस्याइति ताऽदः ॥ तां दृगम्हत ॥ रलयो रभेदान्नलं श्री

सावीशब्देति च॥ देव्या गिरां वाचां भाविता ज्ञातेति चंद्रः॥ पर्यालोचितेति शेषनरेंद्रौ॥ भंगीप्रकारो यथा॥
गिरां देव्या भाविता भंगीवचोरचनाविशेषो यये ति वा॥ नलाभिलापात् पूर्वं चिंतास्वरूपस्पार्श्वस्य पाद
सा जलजंतुरूपेण॥ तन्निश्चयोत्तरं भाषितत्वात् स्तुपापचिंताच्छि जलचरेणा चेति चंद्रनरेंद्रतांड
वाः॥ देवीवचोविंताडाः तं पश्चित्रमाश्चर्यं ददते यो जलचरेणेति शेषः॥ चितेनेदं वस्पमाणा
मारभ्यतस्मात्॥ मनस्येवाचितपदितपर्यं॥ अनुप्रासो यमकं च॥ १४॥ किमुना चेत्याह॥ सति
॥ खलु निश्चितामिति शेषः॥ हित्वयैं इति चंद्रः॥ सा प्रसिद्धायं मूर्तिमती शारी रसी भारती वाजेयं भा
रत्येवेति भारतीत्वं वा विधेयम्॥ यदस्या वाचिकापि लोको नरभंगिः रचनास्ति तस्मात्॥ यस्मा
दिममेवं मूर्तिमती भारती तस्मादस्या वाचि सा कापि भंगिरस्तीति काश्चितः॥ भंगामाह॥ यत्नाश्लिष्ट २४
मनेकार्यशब्दं यथा तथा निगघोषको वासवादीनां हतविशिष्यशेषाकारेण मे इति पक्षीवक्तु

मौवा॥ नलमप्यवादीत्॥ अमहत्यादिनेंद्रादयः स्वप्रेषणवार्त्तिताः॥ लोकपोशानां नलेस्य स्वसत्वा
त॥ नलान्यं द्रागेकैकश्य स्तौपं चानां वर्णनस्यायुक्तत्वादत्याजीत्यादि पद्यमतुषेणापं चार्पी
न च सर्वलोकपाशस्य नलस्यैव वर्णनं युक्तमिति भावः॥ अनुप्रासः॥ ९५॥ जगंत्र चेति॥ साप्रास
द्वैपं देवीमपि अनुगेहेसाक्षपयेति शेषः॥ प्रसत्येति ताडवः॥ नलस्य ष्ठ कार्त्तुं चतसो त्याजीत्वा
घा पाश्वतस्रः वचसांस्त्र जो माला जगत्र यच कार तन्मध्ये द्वैतेवचः स्त्रजो नाम गादं मया नलम
॥८॥ तिसैषा नले इत्येवं रूपेन लंलक्षापिकुं स्मेशा तो भवतः॥ अहतो आश्च यंम॥ ममैवेति शेषः॥
अयमेवेति नरेंद्रः॥ अपमेतावंतं कालं अत्यंतमसत् नितिमहीयान्मोहः॥ नलेस्य ष्ठ मुक्तेप
एतावत्कालं मेनिश्चयोनाभूदिति चित्रमित्यर्थः॥ ९६॥ अत्याजीत्यायाश्चतस्रः वचः स्त्र ॥८॥९॥
जः स्यष्ठापितुं तदर्थं स्यष्ठ कार्त्तुं येद्वैवचः स्त्रजौत्वं यान्ध्वंनीदेवः पतिरित्येते देवीजगंपते नवं

नलानपि तुं दमेशात्क्तौ॥ यंपाथितीत्वस्य पूर्वव्याख्यायां स्वयं नलोक्तेः॥ अन्यत्रापि देवान्संतोष्य नल
एव योगी कार्य इति नलस्यैवोक्तेः॥ देवाः परित्यज्य नलस्यैवेंद्रादिपंचरूपत्वसंभवादिन्द्रादेश्च तद्
योगान्नलत्वोक्तेः॥ अथ प्राग्यस्त द्वंद्वसंग पौ स्वोविधेयसंस्पर्शीर्यस्तस्यानेव॥ यं दूतोक्तेवैव्यावस्थौ॥
व:४ पद्या॥ यतस्त्रोवैस्त जोगयेत्येकं वाक्यम्॥ तेद्वे जगं येत्यपरम्॥ तत्त्वं येतिदेवद्वतीद्वेवनलेन
दापि तुंदमे न च तस्थः॥ पद्या॥ अस्मद्व्याख्याः पूर्वास्तु तस्थः अत्याजीत्याद्याः पराश्च तस्थः वाचः नलं
स्य ब्रूपितुं जगत्य॥ अन्यत्पूर्ववत्॥ पद्या॥ चतुर्णां श्लोकचतु[illegible]ष्कीणां मध्ये द्वाभ्यां चतुष्का
भ्यां निर्णयो घटते॥ 5 मयत्र नलानुक्तेः॥ अतो द्वाभ्यां तिरविसंभवेप्यत्र तस्थो जगत्यतनमवाक्यपद्ये
व॥ तथापि यन्मोदतो मदितिचित्रम्॥ यं दस्तौ इयं पूर्वास्तु तस्थो वचः स्वजर्द्वादीन्तु तराश्च नलं
स्यब्रूपितु जगत्य॥ तथा तेद्वे नलेन दापितुं दामे इत्याह॥ अपि जगथिपि दामित्वं जो चेति नित्यं किल वि
ग्रे धेज्येति धेत्या॥ अयपतुरस्याधापि दुदा हतेःपितु किल्वाभावाज्जगत्येतिपु त्कामिति चेत्॥ अत्रेत्तर

नै॰उ॰च॰२ दतः॥ यदि संयोगार्थैवमुक्तिः॥ पितृ न भाव्यम्॥ अत्र यसंयोगार्थं पदर्थं वा पलत्व पिभाव्यम्॥ नात्र निर्णो
यविभ्रम इति॥ वेति केचित्॥ २॥ अत्र यतु रित्याद्यर्थमित्याह॥ २६॥ एकैकं प्रति क्रमादुक्तगायासुकर्षो द्वि
तीयार्थं बोध इत्याह॥ स्निग्ध्यतीति॥ अमुख्यादेव्याः अमूः पूर्वोक्ता वाचो यत्र स्निग्ध्यंति अन्ने का
र्यतया भांति तेकं विलक्ष्य निर्माणं तदनुकूलशक्तो विलासावि ॐ महाम्॥ काचित्व शक्तिा विनाशं
यव बोरच नाकर्तुमशक्येत्यर्थः॥ स्निग्ध्यतीति त्वयाकृतो ज्ञातमतज्ज्ञाह॥ किल यतः व्यतिभेदिनो य
॥१७॥ न्योन्यावेदना नलाचे दृष्टावाविशेषस हस्ते जत्यादिनात्वंतं भिन्नाऽपि अमीलो कपाला इंद्रा
द्याः भूपालस्य नलस्य तिशेषः॥ भूपाला नाभिति चंद्रः॥ लीलाः विलासानसमा विशंति विभ्रांति॥ अत्र
यव नलवर्णकेषु पद्येषु भूतीमूषप्राविष्टा इव दृश्यंत इत्यर्थः॥ नलेलीलाः संतो लोकपालानां ॥१८॥
पाविशंतीति नरेंद्रः॥ अत्र न्योन्यं भिन्ना अपि लोकपालाः भूपालनलीलाः संतोशनं नल्पत्वं प्राप्ताः संतः

किलैकीभवंतीतिवा॥ अतो नलस्य लोकपाशप्रयुक्तदेवीवचसां स्वैधात्कृत्वशक्तिविलास
यव॥ अतः स्वैबवशान्मेभ मोम्ह दितिभावः॥ शक्तिः कवित्वबीजम् ततः संस्कारविशेषः॥१७॥ पुनर्दे
वीवचः स्तौति॥ त्यागमिति॥ इयं देवी प्रत्याज्ञीत्यादिश्लोकचतुष्केणावं पार्थिनी देवः पतिरिति जा
या छ्वपेन वक्रमे याऽस्वचि तस्यं आदिचतुष्टयस्योक्तव्याख्याविधया त्यागं किंच [illegible] म्यनंदत॥ त्या क
गमुद्दिश्य किमभ्यनंदत्॥ उक्तव्याख्याविधया नलेमां प्रेरयामास चाकिम॥ कथं प्रेरयामास॥
एकवाक्येन द्वयं कथं चकाराश्चर्यमित्यर्थः॥ किंशब्दो वाश्चर्ये॥ नलेचेति चकार एवकारार्थो वा॥
ततस्मादस्यादेव्याः वासस्तिः वाक्कोतुरीकितुलोको तेरा॥ ममप्रकृष्टो मोदश्च कः [illegible] किंतु सो
कौर पित्नौ हरः॥ अस्याइयमुक्तिः धर्मे मोक्षश्च कौत्यर्थः॥ एवं देव्या आदित्यागेन नलवरणे चानुज्ञाते
मेमोक्षोत्तम युक्त इत्यर्थः॥ एवं मोक्षोम्ह दधुना निवृत्ते मतिभावः॥१८॥ देवैः प्रसादोऽस्याः पच्छिद्रं स्पु
टः।

त्पा

उ.च.ल.टी. टीकृतमोदः॥परस्येति॥तस्मिन्नेव [illegible] वप्रसादकाले एषा भैमी परस्य सर्वोत्कृष्टस्य विष्णोः॥अ
न्यस्य नलस्य वदनं रूपं यस्य स एवंविधं देवं एव रूपं नलस्य रूपमनोहरत्वं नु च दृश॥भर्तुर्नलस्य वदनान्
मन्त्येव दधानो धारित्रीनृपरूपता॥देवानां भुवोस्य श्रीन नरस्य नरस्य श्रीन्निद्दृददर्शत्यर्थः॥उक्षिवेदौ
10 ॥१९॥सुरेष्विति॥सा भैमी सम्मुखी बुद्धिपूर्वं च श्यन्ती रेखां दृशा निमेषेन पश्यत॥उर्वीभृति न
लेप्सु चैव ॥उक्ष्येद्युते. देवमभिव्यमागत्य सन्धिचिह्नितेन नलो भिलेतिपदमेवेष्टानिर्भावेत्पाभिवेत्पुरो माप
पोद्द दो॥सम्मुखीमितिपाठे भावमाणमिति उपमा॥२०॥नाबुद्धेति॥सावाला तेषु विबुधेषु द्वितेः दौदं
रेशं नाबुद्धदर्शनैषधेषु एवं देवता॥देवानां भरं जायेगोन॥पत्येन नलाय परिहं भमालिंगनंस्प
॥१०॥ जत्याम भैः संभृतः संभेदोपस्पनलतलम्भमितस्पर्शः॥अश्रो सयमित्तुत्पेदा॥पत्ये [illegible] ति क्षिपयापम २२
भिप्रैतीतिवत्तुर्था॥२१॥स्वेदइति॥तथा संस्ददौः ससद्भुमाभितुभिर्द्धौ नैलस्पस्वेति भैमी नलोवा ॥१०॥

मिो

देहस्य भैमी वियोगजं तापं निर्वापयिष्यन्न ।। निर्जगाम ष्यन्निं स्वेदः नलं प्रालोकि दृष्टो देवते पुन
दृष्टः ।। नले जातः सात्त्विकः स्वेदो विरहताप शांत्यर्थं स्वेदो नोच्छ्रितः ।। नलालिंगनोत्सुकभैमीदेहस्य
वै३ विरहज्वरं समापि लिंलिति वा ।। सात्त्विकस्वेदयुतो नलो नयात्युप्र एव वा ति भैम्या विरहज्वरशांतिः ।।
अत्र स्वेदस्य नलस्य वा तापस्य भैमी नित्वाल्कार्यकारणयोर्भिन्नदेशत्वाद संगतिः ।। कस्मिन
नवकंदव ।। चारुत्वाणि हृ मनीहारी कुरव ।। इयमुत्प्रेक्षेति शेषः ।। ऽपमेति चंद्रतोऽवो ।। देवताभाव्या असंगतिरल- लंकारः ४
त्वार्थे प्रत्यायरि । दैवतानि इति मुकुटः ।। शोभा च्चवम ।। २२ ।। सुरेषु इति ।। सा बाला सुरेषु मालां पु
ष्पस्रजम मन्त्राभिर्मलाम म्लानानां वा वपयत ।। नले तु पुनम्लाना नाममलो वकालनसैणो भ्रमरा वम्लानां पे२
मलिनां च अभवं तीम पयपत ।। छ्य योपम ।। सुराणां मम्लान पुष्पत्वं नराणां म्लानं पुष्पत्वादित्यर्थः ।।
उत्स्वेदं तेन नलो यं स्वयंवरदिने इमामनतोपि मरुद्भी प्राप्य मोभ्र द्वी स्यते प्रावरेणा जाक दिव्यति किंतु

९४

नैषोल-ठ-च नेतिचिंतयेवमलिनामिलुब्धेस्तानुप्रासश्च॥२३॥अपमिति॥देवाऽस्यास्यिपेकिं यदुदुमजंता
मिति चंद्रः॥किंयदल्पामितिनरेंद्रः॥शेषस्तुदेवाऽस्यास्यिपेकिं यदुजंता नकिंचिदपीत्यर्थः
इत्यादि॥तथापिनलस्यछायायाशोभाएषांनास्ति॥अथ चनलस्यछायापास्तिएषांनेति चंद्रः॥छा
॥ यायाशोभाऽत्रातपाभावश्च नास्तीतिनरेंद्रः॥शेषस्तुएषांदेवानांनलस्यसंबंधिनीतयातादृशी
प्रसिद्धाछायापिकांतिलेशोपिनास्ति॥एषांनलकांतिलेशोपिनतेनलशोभांकेयंनाश्नुवतां
॥११॥ किंतुनकापिचिदित्यर्थः॥अथचैषांनलस्यतथाऽदर्शादिस्थातादृशीछायाप्रतिबिंबमापिना॥
प्रतिबिंबतुल्याऽपिनेत्यर्थः॥एषांनलप्रतिबिंबेनापिनसाम्यंतेनलाश्रयेकथंभजंतामित्यर्थः॥
तथापिएषांनलस्यछायास्वाभाविकीकांतिर्न॥अथचास्याश्रयेस्यदकिंयदुदुमजंतीतितथापिन
लकांतिरेषांन॥सपदातुल्यत्वेपिकांत्यातुल्यत्वंनास्तीत्यर्थः॥अथचास्याश्रयेकिं यदुदुमजंतां॥
तथापितमःप्रकृतिःछायादेहत्वंवहित रूपविपत्तोपलाद्दितःस्पामाकायेनस्पास्तिदेवानांन॥ ॥११॥

लो।

ति १

तेजोरूपत्वेन देवानां छाया नास्ति तद्वास्तित्वेन नराणामस्तीत्यर्थं वदंतीव यत्रा स्ववर्त्तसप एव नल इंप्रका
शयती सा छायातया नले कप्रालोकि दृष्टा तेषु त्रिदशेषु न ॥ छायास्वभावभावाभ्यां देवत्वनरत्व
त्वं जिज्ञा जातेत्यर्थः ॥ ऽस्त्र दृ ॥ २४ ॥ चिह्नैरिति ॥ अस्यामेव्याप्र यमेऽपजाता दूत्यक्ता नलोयन्नोति
नरेंद्रः ॥ इतरत्न नलतुल्या भागिति पर्यो कृत कृत्यन्ते तिताऽथः ॥ देवीष्टो कार्यो नुरा[illegible]धेनोत्पन्नो विचारणो
तिशेषः ॥ नलस्य स वितर्कनावं भ्रमीभिः पूर्वोक्तैर्हैर्भस्य शादिभिः सवादे स्त एवायं नल इत्यनुव्य
वसायरूपमिति शेषः ॥ स घटनमिति ताऽथः ॥ आप भ्रापक्षितिपाठ इति रेनेंद्रः ॥ प्रमेन लोघमितिवु
द्धिरम्यत्सायुक्तेति चिह्नैनि छिकायेत्यर्थः ॥ सा नेमील दृशा यानादेवनरचिह्नानां व्यक्तिभिः स्फुटं
ताभिर्नदृशो व्यक्तिमयाक्तरैश्चेतिवा ॥ ताभिरेवा सादितं प्राप्तं देवानां प्रसादमप्यबोधि अज्ञासी
त ॥ एतावत्कालं चिह्नानि न दृष्टानी दानीं तु दृश्यंते तो देवा मे प्रसन्ना इत्यज्ञासीदित्यर्थः ॥ दिशो दैव ल

ना १

१५

१३।

नै. उ. च. सटी. त्वज्ज्ञापकैरपि भिन्नत्वाद्दैवीतिनलरूपत्यागात्स्फुरैकरैश्च कृत्वेतिवा॥ तदैव नलरूपेत्यक्ते पदगे
उत्सृज्य सा मा ज्ञात्वेत्यादिना नलरूपः॥२५॥ [illegible] नल इति॥ अथानंतरं स्मरः कामस्तां वरणस्य स्रजं
मधूकपुष्पमालां नले निधातुं एतां भैमीं त्वरयति स्म शीघ्रं प्रेरयामास॥ अथ त्रपा लज्जा तां भैमीं
निषिषेधेति शेषः॥ तां मालां [illegible] निधातुं निषिषेधेति चंद्रः॥ तेन सा भैमी द्विपस्यकामलज्जारूपस्य
शु ५ तुलितं सममैराधंदधौ॥ समा नलज्ञामदतां मध्ये तिलस्तुरागादिपं मध्यानामिकेति व्यंग्यम्॥२६॥
स्रजेति॥ सा भैमी रसात्स्त्री तेन जा मालया प्रयो ज्यप्ययेति शेषः॥ प्रियं नलं सा मालिंगयितु रसालव दृश्या
॥१२॥ सौप्रपलश्रुतमधत्तेव॥ वर्द्धितिक्रियाविशेषणं वा॥ तु पुनस्तदीयपाणिपद्मस्तंभेन त्रपया नमंदो विस्वत्स्था
पिस्पंदः चलनं न प्रभवत॥ यजेत्पनुक्ते हेलुकर्त रित्स्ती पा॥ प्रभुपासौ तस्तु नप स्तंभत्रपासां शावलता
॥२७॥ तस्या इति॥ धृतं एतां कश्चिद्दत्तात्कुलस्य छाया विश्रांतिकामित्वान्नलरूपमातपत्रं छत्रमे ॥१२॥

नेन नलेनानु[illegible]सिंधा क्रीडं चंमनो भवश्च ताभ्यां दोलायां विलासे क्रीडां समवाप्यं नेको टिद्वयपो
गात्सप्रवृत्तिनिवृत्तिसंशयं प्राप्ते इत्यर्थः ॥ तादृशीतस्या हृदि स्थितं शृंगारं रुद्र धीश्वरा भूपसी श्री रधीश्व
रस्य रा ज्ञो वा श्री रालिंगन ॥ शृंगारो राजा ॥ भैमी हृसि स्तासनं ॥ नलः छत्रं ॥ लज्जा कामो चामरे रौद्र
धीश्वरस्य नलस्येति पदोलज्जा कामाभ्यां दोलायमानां भैमीं दृष्ट्वा ज्ञातो नलः पर्वं विप्रलंभं प्राप्तः त रधर
तः सापि तं तादृशं दृष्ट्वा तदीयशोभां जीकारा त्स्वयमपि तादृग भूत ॥ अथ च द्वाभ्यां यानवाहनाभ्यां दोला
रा[illegible] श्रिभिका गमनं प्राप्यमाणां द्वाभ्यां चामरधराभ्यां दोला विलासं प्राप्यमाणां धृतं समीपस्य कुल
[illegible] सूतं तं तदुपन्नाभिव श्वेतछत्रं यस्योपरि तादृशं शृंगारमुज्वलवेषं नृपं श्रीरालिंगति ॥ यद्वा ॥ सर्व
विशेषणानां व्यंजितराजत्वं शृंगारमुज्वलवेषं नरमीश्वरस्य प्रभोः श्रीः शोभा आलिंगति ॥ यां दोलिका
छत्रे चामरे रथे प्रभुरिति ज्ञापयते ॥ दोलाशब्देनादोलिका चामरे वाच्यते ॥ समासोक्तिः ॥ [illegible]त्रितमिति वा पा ति
ठः ॥ २८ ॥ कारइति ॥ स्रजा मालया सज्जतरः तदीयः करः प्रियस्य नलस्यान्मुखः कंठमालो से मुमुक्षापि

१५०

नै॰ टी॰ ७॰ टी॰ ततः सम्भ्रमयः विरराम॥ तदीयोति चलः कटाक्षः लेनै मुखस्याद्वयपयौ प्रत्यापयौ च॥ दिदृक्षा रसा

दृष्टुमार्जगतोलज्जयानकटाक्षसंबंधात्पुनानिवृत्त इति भावः॥२८॥ तस्या इति॥ तस्या मेस्याश्रि

तं नलमुपेतं प्राप्तमेव स्खलितुं पापातुं न चेमन नभ्रवसमर्थं नाभल॥ ७छेदते॥ प्रदिशाल ज्जोति

13 तं नताना प्रवादः प्रसिद्धिः श्रामालाकुः स्पष्टतयासत्यः कृतः प्रभृतं॥ प्रन्यपाल ज्ञा याश्रितधर्मता

घितस्य तलप्राप्तिरपुनरागाऽदृशो नलप्राप्तिपुनर्ता॥ प्रेमो द्रेकाच्छ्रितैनलेण वर्तते दिल ज्जयाक

टाक्षेण द्रष्टुं नाशकादिति भावः॥ ७छे सानुप्रासो॥ ३॰॥ कथमपि॥ प्रत्यंतं त्रपावती सा भैमी॥ न

॥२३॥ पयोर्ष्य रस्यास्यमेव यः यं कपंकपं विन्नमदता लोकोत्तानदरईषद्गोद्वितां श्रीः शोभा यस्य तादृ

कृत्त्वा वालदेवता पाव दनारविंदं साभिप्रायं दृष्टं न कृत॥ त्रपावती तु भप त्रयोऽथ॥ नालोन लकं

ठमपाहारयेति देवी मुखमीक्षितमिति भाव॥ सलमेलेकारूपमाच॥ दरेत्यव्ययमीषदर्थे॥३१॥ अ ॥२३॥

जानतीति॥ मैम्यास्तत्पूर्वं श्लोकस्य चित्तमाकूतमजानतीव देवी एनां मै[illegible]मीभिदं वदन्य माशाम
वोचत॥ इति मैमितेत्र पापान्मे पस्त इपपा प्रतिसीरया जवनिकया तेभाव श्राशयो मेमह्यं देव्याः प्र
पयाविश्वासस्य सख्या लक्ष्यं ज्ञातुं ने क्षितीयं तेपते॥ तदाकूतं लज्जया तिरस्कृतं मया विज्ञापते तः किं
लेजात्य स्कास्तु द्वदेति स्रासेनतामेवस्याशापं वादयितुम गो वादित्यर्थः॥ प्रतिसीरजवनिका स्या
त्तिरस्करिण्यावेस्यमरः॥ हृपको स्वसा॥३२॥ देव्याइति॥ देव्याश्रुतौ कृतौ नेति नलस्या [illegible] घेना
प्रिगृहीते उच्चारिते एवसाति चपपा स्नितरां पीताऽ हा दिताले तिद्धिती घात्स रमु[illegible]रापितुमस्रा स्लास
तीम्र पाने तरं देव्या मैम्या वांगुलीः अंगुलीभिः स्पृशं तीसा दूरमत्वे तं शिरः नमयां चकार॥ लज्जावु
भावः॥३३॥ करेरति॥ गिरामीश्वरपा देव्या विदस्य करे जटीत्वा इन्दुस्य पधिपां या हृता इन्दुवर
णार्यं नीतास्त्रा मैमी पुरंध्रि षु साधारणः सविभागो यस्य सर्वे स्त्रीवा च कं वा मेति नामेव वक्त्र

त्वात्सार्थकं मेजे ॥ इंदुं प्रतिनयने वक्रा जातेति मा वश्यापयाऽमुखी जातेत्यर्थ इतितांऽव: ॥ प्रति कूला
जातेत्यन्वे ॥ सा यीमेवतिवा पोऽजना ॥ नो मेवेति पाठे सार्थमित्युखेदा ॥ वाम: सत्ये प्रतीपे च ह्रै विवे
वाति सुंदरे ॥ पयोधरे हरेक्षामे विघाहामामिपिस्त्रियामितिविश्व: ॥ ३४ ॥ वितस्येति ॥ सुध्यवा
न्यो तरं सा देवी विदस्य करेण भैमी माकृष्य ध. त्वैदं प्रतिनेतुं प्रयाता सा रया ततस्तदुत्तरीयं भैमी
वमत्कै त्य किंमिय मिंदुवरलो मां नियुक्ते: इति भीत्वा भ्रमा द्वां ते: स्पृहर्दहेद दत्तामिव स्वकरेण कद्यं ॥
ऽद्धे ह्रो ॥ स्पृहेदस्तं हस्तं य याकृष्ट्य स्त्रमत्कैत्य कर्षति तथे सुपमा वा ॥ ततो देवी करद्वा ॥ ३५ ॥ भै
मीमिति ॥ वाराज्यलक्ष्मी भैमीम भ्रोन इंदुस्यामिमुखं निरीक्ष्य सपत्नीवुद्ध्या प्रभ्वस्य यामदसे
नमग्रतदधे ॥ ततस्तां भैमीत मिंदुं परि हरति त्य जतिता इष्ट्वा इष्वा विडोजा सिंइंदु प्रवणानुर
क्तौ ब्रीडांल जामभ्य पादि प्राप ॥ देव्यपेवलानुखं नीतानें इम भैलषतीति मयाहे ये व्यां कतेति ||२४||

||२४||

लज्जां प्रापेति भावः॥ पद्यं॥ मैत्र्या मिंद्रासिमुख्य मा॥ त्रमादादरविशेषेण स्वाराज्यलक्ष्मी र्दीप्त
कं॥ सा स्वरूपादि नारी दीप्ता भवति॥ पराङ्मुख्या चेतस्यां शांतमाना जाता॥ स्व पंच [illegible] राधिष्ठात्री शक्ये
व स्वाराज्यलक्ष्मीरिति तात्पर्यः॥ ३६॥ ललनेति॥ स्व यानंतरत्वं तत्त्वतत्समकाशा [illegible] लौ विषये नेति निषेधः
श्रीलो तो हेतोः परं ललान्येव दस्वाप्य [illegible] लपदे नेति न ललना मोऽई श्रीतमतो न कात्यरमनंतरं वशी
लं वदस्वेति देव्योदिता स्त्रीलज्ञा मन्मथः कामस्तयो [illegible] रथ्ये रथ्य संबंधि युद्धं तस्य रंगभूमिः स्था
नं मैमी दृशा कृत्वा वामा षितो नैव घोषयाता ह [illegible] गम्भ ललकार [illegible] मवदत॥ वदस्वेति भासने सां
त्वं नेत्रलक्ष्मा दिवाङ्॥ ३७॥ हसत्स्विति॥ रसादुभयापाराय ज्ञाना [illegible] मा [illegible] देव्या गाया ज्ञात्वी तेर्वा स्मरस्सां
पार्तो ज्ञाता वेकत्वं पालिं प्रणीपता लिकां दत्वेत्यर्थः॥ दिविषत्सु इंद्रादिषु हसत्सु सत्सु सा देवी [illegible] मे
मीमालिंग्यां कपालिकपाधत्वा भूपालो न ललः नीतिशेषः॥ भूपाल इति ब्रह्मरिनरें [illegible] द्रे॥ दिक्पालइं

१४

दे.म.टी.सं.

द्राघ्यास्तेषां कुलं संघस्तपोरघुनो मार्गस्य मध्ये नीत्वा पांथानां दुर्गां सिंदुराद्य र्चितशिलामयमा
र्गे देवीलज्जया निश्चलत्वादिति शेषः चंडताऽवाः॥ नद्यदि नयै दुरौतु पोयया वासो दुर्गा चेति समासः॥ता
मप्रकृतकंचिद्देशेऽतस्ववादो मे चे दुर्गमारोप्य राजमार्गमानयेति॥ तद्येतामपि चलदुर्गमप्रकृतेत्य र्थ
स्तप्रचलतुः॥ रंद्रादिपे वक्रमार्गमध्ये मुमोचेत्यर्थः॥ पद्म॥ देवे च न्यो त्वं पाणौ पाणिं प्रसौ पहृसतु
सा देवी रसादस्य रसांपाणौ पाणिं कृत्वेतिवा॥ वपेतुग्र सरसामिति कमेष श्री॥ अ स रसोदतु॥ पू
॥१५॥ पेव कुपुरुषजाः॥ इयं त्वस्मान्नु द्विरपापि न च नतीति तासः॥ स्तपकान्नु प्रासो॥ ३८॥ आदिशि
तामिति॥ अथानंतरामेंद्रादिसमुखमाणदेत्यादिष्टामा स ह्यामपि मंद मंदंशनैर्नलिस्वे वादशता ॥१५॥
चलंतीं विलोक्य म पः पुनरर्द्ध मार्गो सकाशान्नलत्व त्काता निद्रादीन्पुत्वेवनेनु मना देवीतामेमें राम
नुनोद॥ आदेशसंजातो स्पस्या स्तामादेशिता॥ आदेशितामिति चंद्राठे देशातं देशःससंजातो

स्वस्यास्तामता देशिता मा॥ग्प्रा देशिता मिति चं द्र पाठ देशानंदेशा:समं जातो यस्या स्ता हृद्र॥ नलंगछेस्य
ना दिष्टाम पीत्यर्थ:॥३१०॥ मुखा ज्वमिति॥ग्प्र था नंतरं भीमोद्भवा तां देव्या: दृष्टीक पाली मालिंग नं
मुनु वेनुनु दानु दे स्चरितेतत्वा ल्का र्ट गे फूले त द्र॥ किं कृत्वा मुखमेवा ज्वं प मंग्प्रावर्त्य नेन नलो मु:
नालं: कं द्रहू पोयस्यत पा कृत्वेति चं द्र:॥ ग्प्रावर्त्तित कंठ नालमिति पाठ इति तां डवा:॥ ग्प्रावर्त्तितनली
लनालं मुखा ज्व ग्प्राली नां सखी नां ये हुं [illegible] हुं खा स्ते षां ल दा संख्या तस्या ल क्ष्यं शा ख्यं कृत्वे ति न्द हरि
न रे ड्ता डवा:॥ देवी प्रतिकूलां सख्यां हुं कारे निषधे तीति न्द हरि:॥ शयस्त॥ ग्प्राली नां सखी नो नलस्यां
मुखा निवारणा व्यंजकै हुं का रह्ये लद्यमभिभ्रि दै ग्ध्यि कृता नां बा लद्यं विप यम्॥ पद्मा॥ न ल वस्त्रा
निषे धि न्ताति वा रकाभे ग्पा हुं का रा:॥ ग्प्र प च यो ग्प्राली नां ग्प्र मरा णा मिव पे हुं का रा:॥ ग्प्र प च पा ग्नि
नील्या तं ग्प्रमरा णां हुं का र [illegible] वि दै र्ल द्यम्॥ पत [illegible] हु जन्य गं मुखा ज्वं मुखप द्मं ग्प्रावर्त्तनेन

१८

र.रु.टी.स च नोलंनालंकंठरूपं यस्य तथा कृत्वेत्यादि॥ लदमलद्वयमिति पाठश्चंद्रो रूढः॥ काकस्येव॥ नवो ढवि
वोढुर्भर्तुरिव॥ सा प्रभुरूतविशेषणाविशिष्टं मुख्या ज्वमावर्तयिति॥ पद्ममपितया॥ श्लेषरूपकानुप्रा
सोपमासंकरस्वभावोक्तिरिति वंद्रः॥ नालेन कंठनिगरणादिति शायोक्तिरपीति शेषः॥४०॥ देवीति॥
स्मितेन सितकेसर फेरणीश्रोष्ठप्रातौ यया स्वासया नोनात् सा देवी कपं चिन्नमिततात्कष्टेन देवानं चाति
॥१६॥ गढ तितया न भवंतीतो मे मीन्म्रा तस्त्म॥ विषयदेवयोः श्रद्धेररज्जेवता विति देवपदस्य टेरज्ञादेशः॥
देशशांकालवंद्रादपि कमास्यावि वंयस्यास्तस्याः संबुद्धिः तमोप्रत्ययिका पुनः शक्तिपतो मदाति
म गते वंसीतिशेषः॥ ग्रनुप्रासव्यतिरेकौ॥ ४१॥ इंद्रादि समुखवनयनाद्धे केत्यतत्र्यादि॥ एषामिति॥
सिमै भिषकोदेवानां वरणघोप्रणाममकृत्वा तयानलवरणार्थमेषांसम्यगनु नो मननाप्यत
वस्तु पर्व स्त्रां देवानां वैरेस तिरपवैरसेवि नलं वरीतुं ईत्ताचेष्टारक्षा वाक्यमौचितीयोग्याप्रक्रमः ॥१६॥

च३

काकुवी ॥ देवचिद्धस्फुटीकरणानुप्रसादेनानुज्ञालाज्ञेपि साध्वौ ध्विरः कं पादिनानुज्ञातौ
सम्यगित्युक्तं ॥ देवत्विरोधनिरासार्थं तान्प्रति नयनं तत्तु तद्वारणार्थमिति भावः ॥ कृतमौलि
तीति पाठ इति नंदनरेंद्रौ ॥ कंपमिति शेषः ॥ स्यामित्यौ क्षितीति विशेषणं वा ॥ प्रवानति
श्चिद्धस्फुटत्वा चेति शेषः ॥ वयं तु चरणयोः पदयोः प्रणामम् ॥ प्रवानिति दूरतः इयं तु सा दा
स्पदयोर्नतिः ॥ पद्धा ॥ स्वाचारेणानुष्ठानेन प्रणामम् ॥ प्रवंनति वीचि वही ॥ नाम गत्र स्तोतित त्रै
तैः इयं तु क्वापि कीर्तिमे दः ॥ पद्धा ॥ प्रकृष्टो भक्तिमत्रद्धातिशयपुक्तो नामः ॥ स्वाचारणं प्रना
नाम स्वेति वा ॥ सम्यगिति वोभयत्रयोज्यम् ॥ ४२ ॥ इतीति ॥ देव्या इति प्रवीतो ईरिते उक्ते सति
विश्वसितां विश्वासं प्राप्तामिति शेषः ॥ विश्वासः संजातो स्या इति वयम् ॥ त्यक्तदुःशको

ने॰ टी॰ कु॰ ल॰ तांमेमेनीपालोपुनरापदापद्यत्वासादेवीविषत्सुदेवेषुप्रकर्षेण्णनम्रांविधापतान्दे
वानाहस्मऊचे॥देदेवामत्तोपंप्रधुनाऽनुकंपांकपामहेति॥४३॥एतद्वरणाद्येमेवाग
17 तैःकृपेनलवरणार्थमाज्ञादेयेत्यत्राह॥पुष्पाणीति॥सर्वेवरातत्पापकोपा॥अत्राद्य
हेलोकपालाः सतीपतिव्रतेकामत्तेकेपमेमीवदूत्पुष्पान्नहरणीतेपतित्वेननांगीकरो
सती ५ ति॥मेस्यापदत्वेत्वंदेत्तुः॥देवानांपदत्वेवदत्वंदेत्तुः॥द्वितीयेप्यर्थे॥सेषानामवृतानो
त्रयाणामपनामामेवत्तुनध्येएकमपिनहरणीते॥विनिगमिकाभादितिमावः॥तत्तस्मा
॥२७॥ त्सर्वेषावरणापोदोषात्तुसमेतानेकत्रस्थितानखेशामहतानवोपुष्पानपर्णनंपम॥प्रपुष्पा
वा॥वइतिषष्ठीवहुवचनांवा॥एनमितिपाठइतिशे पनरंडो॥इयमित्यवसिद्धसती ॥२७॥

स्तुक्तिर्हित्वा पर्या॥ एवं पुण्यानि तिसिद्धं बहूनि ति सत्त्व पर्यन्त्प इति लोकपाला इति सत्त्व पर्यम्॥ नप
त्वा लोकपांश जत्वं॥ लोकपत्वा [illegible] घ्न त्पेमवदे मा:॥ अत्यपानलमाधिते पारत्यवदूपल॥ पति
व्रतत्वं स्पृविवाहे उत्तरे माविद्वाद्विवाद मादृ॥ यद्वा॥ परस्त्रीत्वादपीपं भवाद्वि रनुकंपे पादृ॥ ४४॥ भै
म्या इति॥ हे देवाः वेधाः प्राकूपूर्वं पश्चिमात् [illegible] ल्लवरहगमनमार्जे भैम्याः स्वजो मालायाः सज
नने [illegible] भैम्याश्च पंवरम्॥ अस्य नलस्यालिंगनया संभोग बाह्य रते सम्यक् जनयां बभूव॥ प्रस्तुप्र
सा [illegible] धिगते ति तथ्यं मिथस्त्वा वितिवोक्ते:॥ भैम्याः आलिंगनया अस्य नलस्य संभोगमिति वा॥
अप्रा [illegible] लयाऽस्यास्वयंवरस्य संभोगं फलं च कारेति वा॥ एक एवान्वय इति शेषः॥ अन्वयपक्षे प
मितिल [illegible] हरि:॥ हन्त॥ अप्यध्यात्मा दारापतेः॥ तु: पुनरर्थे॥ तस्मात्के पुनः शेष [illegible] वशेषमे प्रे हेतुं
नाशायक्ष्मि पक्षे लाकारधारणादिवविधा [illegible] पतर्धं मधुप्रपतने कुरूप किं तु न कोप्यवशि

कु॰टी॰ल॰ षेंशस्तस्माद्धृष्यापासेनकार्यः किंत्वासैवदेया॥वाह्यरतस्याभ्यर्हितत्वात्तत्राप्यालिंग
नस्याभ्यर्हिततरत्वात्तस्य।बहुतत्वात्कं शेषं संभोगे हन्तुमियघातध्वे इतिवा॥किमितिपाठश्चे
षातुलोकस्थितिरितिकामशास्त्रोक्तरीत्याशेषं लोकस्थितिरूपं संभोगे हन्तुंकिंपतध्वे इतिव्या
ख्येया॥पतध्वमितिपाठः किंपतध्वे पतनं कुरुत किंतुयत्नोनकार्यइतिव्याख्येयः॥नेमीकेर्स्कपा
मालाकर्मिकयासंजनयालतस्यत्वयंस्यमितिव्याख्यायामनुमयत्रषष्ठी॥४५॥देवागमम
नवैष्यथ्यपरिहरति॥वर्णीति॥वाशब्दः पूर्वोपरितोषे॥स्वाभिःप्रजाभिःसदैववर्णाविधायाः॥
॥१८॥ श्राश्रमाश्रेस्मिन्यथायोग्याः तेषामाचारस्यपथो मार्गादस्खलतेएववाच्युतायपथापथमा
वारमनुष्ठात्रेऽनुष्ठायपित्रेवनलापई हृशंयष्ठतस्थावाराचरसंनालस्यमेभ्यावीतस्यमं ॥१८॥
ग्याव्याजेनतिःकापटहृत्यवारतोनप्रसेदुषः प्रसन्नान्वः कीर्तेः हिलादातुमिहैवमुवमा

नयत ॥ ब्रह्मदिसापद्दोक्तीर्त्तेरिवेत्यन्वयः ॥ तत्रश्तं देवानांचिह्नादिः कृत्यादिवरदानांतं
तेनदिसा ॥ देवदिसायांयथाकृतं ॥ तत्राभिगम्यदानाद्रीमादाधिवचं ॥ दिसेवेतिपाठ
उक्तेदृा ॥ ४६ ॥ इतीति ॥ इतिपूर्वोक्तेवंसिश्रुतेसतिभ्रस्यादेव्यावचसेवजातात दृास्या
वलास्यनसद्दितोधरश्रोष्ठोयस्यताहृगास्यविंवंकृत्वाएतेषुदेवेषुमध्ये विभ्रमम
येयाकृतेनाभिप्रायेणकृताम्यनुज्ञायेताहृदुसकुमयानंतरंसादेवीनलायनलंप्रा
यथितुंनलायैवातिन्येपुनर्नल — संमुखंचकार ॥ क्रस्यर्थः ॥ उक्तंजनेतङ् ॥ ४७ ॥ तांमैसी

मंदाक्षेति ॥ सा देवी मंदाक्षा त्रपया निस्पंदा निश्चलतनुर्दैन्येयस्यास्तंभैम्याम स्मा १
नो मुखा कामेन दुःखेरमपि मधूकपुष्पमालया मधुरं रम्यं करं बस्सुधापां मुविश्रु
धा स्रोअर्द्धेद्रस्य नलस्य कंठस्योपकंठं समीपे स्थानयति स्म ॥ निस्तंभेति पाठ इति शे
19 षः ॥ तत्र नितरां स्तंभ इत्यर्थः ॥ निष्पंदेति पाठ इति नरहरिः ॥ निस्पंदेति पाठ इति नरेंद्रः ॥
॥४८॥ स्वयेति ॥ स्वयं करस्य नलकंठसमीपनयनेन तरं सा जनी भैमी दूर्वांकुराङ्घ्री
मधूकपुष्पाणां स्रजं मालां नलकंठनालेऽसस्रजे तत्याज ॥ उखैर्नते ॥ अभिलिखम
मधूकमालां दीपमानां निजेनात्मनापन्नलस्य स्वीकरणमंगीकरणं तेदर्पनीमदर्शा

डिंरौ पंक्तिमिव ॥ मया त्वं हृतो सीं निश्च्रयार्थं पत्रं दीयते ॥ मालादाने निश्चयो जातः ॥ दूर्वा
णां श्यामत्वान्मषीत्वम् ॥ मधूकानां श्वेतत्वा [illegible] ल्लिखिता द्रसं [illegible] धिस्यत्वं ॥ कंठस्य नाल
त्वान्मुखस्य पद्मत्वम् ॥ मधूरिति वा पाठः ॥ वयं तु निजस्य मे म्यास्वं बंधनं तद्धेत्कुरसानली
धीनत्वकृतिः तवास्मीति ॥ ४७ ॥ तामिति ॥ स्वैम्य नालः श्यामया श्रृंगाररसस्य मया संनिम
पातुल्यकां त्वया दूर्वया ऽतिबेलमल्पे तं स्तु रो भां प्रस्त नायुधस्य कामस्य पा [illegible] शास्येव मा
यस्य ह्या मालां कंठेनाविभरां वभ्रेवद्धे ॥ मालानि दोपो त्तरमेव कामाधीनत्वात्काम
पाशत्वं स्रजः ॥ श्यामा भवति श्रृंगारः सितो हास्यः प्रकीर्तितः ॥ कपोतः करुणा कौवरौद्रौ रक्तौ

१४

टी.कु.ल. स्तपैव चेतिमरत्तोक्तेः शृंगारः श्यामः ॥ स्मरत्ववत्तोपि श्यामलया दूर्वया ॥ यद्वा ॥ दूर्वया

॥२०॥ तया श्यामया पार्श्वे मेघपंक्त्या शृंगारस्य सिंदूरस्य लवंगपुष्पाणां चाभया कांत्या कृत्वा

सम्यक् दिमया चोपलक्षितां शोभां ॥ तया विंदुच्युतकेन मालायां योग्यान्युत्तमानि

कुसुमानि तैरास्तु गैः श्री वृंदैर्भ्रमरैर्वा युभिर्वा पाशैः पद्मपादिवंधनैश्च भासं दधाति ॥ प्रसू

20 नैरास्तु गैः पाशैश्च भासते तां शोभां भिति विशेषणं वा ॥ शृंगारः सुरतेनाद्य रसोपि गजमंडले ॥

शृंगारश्चूर्णासिंदूरे लवंगकुसुमेषु च ॥ पाशः पद्मादिवंधने इति विश्वः ॥ कंठे सहेति पाठे इ ॥

तिशेषे [illegible] निरेंद्राः ॥ कंठेनेति तांडवः ॥५०॥ दूर्वेति ॥ मानेन कोपेन नमित मानतं यया सा ॥२०॥

पुतं

मे मीदूर्वांग्रासेषु बद्धर्वागग्रासीय वाजा गतीपुलकानां रोमणां मावलिः पंक्तिर्यस्यास्तां तलां गस्य
संगाद्दाक्षेपा लभ्य शमुल्लसंती शोभमानां सहृदयीं तां मालां प्रस्तुय यास दृसा स्व यंयथात
थाऽलोकता द्राक्षीदित्यर्थमन्वे ॥ लज्जयानम्रमुखीमालानं नलवद्दोददर्शी ॥ लज्जयानम्रमुख
लेकोपोदेतुत्वेनोत्प्रेक्ष्यते रागालंकृता देशण व ॥ मालायां नाधिका त्वारोपा तत्प्रेक्षा सा
सापलम्मुखेदितम् ॥ उत्प्रेक्षोपमारूपकानुप्रासाः ॥ स्त्रीणामीर्ष्याकृतः कोपो मानोत्यासंगि
नि प्रियइति विश्वः ॥ ५१ ॥ कोपीति ॥ पुरसुंदरीणामाननेभ्यो मुखेभ्यः प्रमोदेन हर्षेणाकं
ठस्य गद्गदत्वादस्फुटानि जिह्नानानिर्गच्छतः वर्णायस्याः हं गेन यां कापिलोको तरामंगल

ता

१४

नै·टी·ल·उ स्यसंबंधिनीगौतिरासीत सैवोद्धैर्मिदाकुल्ललाकाशे धनिरुद्धवायोदलसत॥ मत्रकर्मकृत्वान्न

॥२१॥ तङ्॥ जैाडदेशरीतिरियं॥५२॥ सीति॥ तस्यानिर्मलेहृदि वर्त्तिस्थितां ततः प्रतिबिंबिताचसाम

धूवकमालाकिंचित्हृदिमग्नाकियतीवामग्नापुष्पेषोः कामस्यबाणानामालिरिवव्यलो

किदृष्टालोकेरितिशेषः॥ पुष्पेषुरितिजीवनपदम्॥ मालास्पर्शान्नितलः कामवशोजात

राम इतिभावः॥ उत्प्रेक्षा॥५३॥ रोमालीति॥ तदातस्मिन्कालेवालभावात्कैशोरत्वायदपवशि

21 शुत्वाद्वरस्यप्रियंवीक्षितुमुत्सुकानितंबटकाः संजातायस्यास्तादृगंगयष्टिर्यस्याः पितस्या

स्रप्रोषपाणिसर्वापापिरोमालिउतउत्प्रेक्षे ग्रीवायस्यांक्रिमापांसोर्द्धीविकातस्याःग्राद्रान ॥२१॥

मैम्या १

मंडीकारं श्रव्यमत्रवल्लिव ॥ सा विकोयोमां वंस्तमश्र जातद्उत्पर्यः ॥ वालावरंड्रषु मुत्सुक
उद्भीवामवंति ॥ उ श्रीविकेतिवदुश्रीहृतेकप्र ॥ उवाच ॥ ५४ ॥ रामेति ॥ सोमात्पवांकुरास्ते
तुरीशि संजाता नितुपितान्पखिलान्पंगतानिपस्याः सारम्पोऽधरापस्याः वेदिकापदेतु
रम्याधरापस्याः साश्रितामंडना श्रीपेयासा मैमीसुतरा मत्पंते विरेजे कार्त्तगपकानता
तङ् ॥ केव ॥ शर [illegible] व्यदंडैर्लक्ष्पत्वेनापितै दंडैः श्रितामंडन श्रीपेपादिप्त संवंधिन संपव
सास्मरस्येयंस्मारी शरशांउपसमीपे श्रसनस्पदे पराम्पवेदिकेव ॥ उपमा ॥ ५५ ॥
वेदाहति ॥ तदास्यां निखिलाः सर्वास्ता श्रेष्ठावने शन्ननष्टाः ॥ उवाच ते ॥ स्मरेषणां

नै० टी० कृ० ल०

॥२२॥

रा०

वातैर्विधूताइव॥ वेसुत्वे दांत रसमुद्गमपेइवाथैवा॥ कलिना युगेन तस्या भैम्या लाभाय वद्ध
प्रकोपैर्ग्रस्तुं प्रेषं करुं मम पर्णे भैमी मे वयाचित्वामुद्दृतैर्दक्षणमात्रं घोटकाद्धयंनीताइव॥
कलिना ध्वस्याल्पाविलासत्वेन भैमी प्राप्त भावाद्दुर्बिलासा यं भैमी विलासा एवं याचिता
इति भावः॥ दारामात्रं नीयते॥ स्तंभात्कटादक्षादिदीनाम्नीदिति भावः॥ नशिमन्योरलियेत्वंकुदस्य
भिपनोरपि॥ स्वनेरान्मेन केस्येत डोमानेलिङ्ि येचिरान्निति भाव्ये कुंदसीत्यस्यपूर्वैणापि
येगाह्याषायांनैत्वमिति कै पटोक्तेः॥ कुंदसीत्यस्य सर्वशेषत्वेनमत्वतेः कुंदो विषयत्वस्य
निर्दीतना न्वयेकसमासोपातंनसे रच्चैत्वं कुंदस्यैवेति हरदत्तोक्तेः श्व भावाप्यामनेरान्निति ॥२२॥

ह्रे ४

चिंत्यं॥ यदीष्यते तदा पञ्चोदरादित्वात्साध्यम्॥ इति कुत्र भाषाविषयत्वमाह॥ पद्म॥ ग
धुना नलस्य सात्विकानाह॥ तदिति॥ पंचशरः कामः तया भैम्यान्यस्ते च तन्मात्यं च तत्
नःपुलःस्मरातिता दृशेन नलस्य करे पतस्वेदं धर्मजलं चकार तद्वि विष्यतउद्वाहरूपस्य मस्तौ
वस्य ४ त्सं संबंधि हस्तोदकं कन्यादानजलमेव जनयांबभूव॥ नलस्यापि सात्विकं भैमीदिति
भावः॥ नेदं स्वेदजलं किंतु हस्तोदकमिति भंग्याऽपह्नुतिः॥ स्वेदो हस्तोदकमिवेति प्र स्वेदो ४
तीयमानोत्प्रेक्षा निर्देशनावा॥५१॥ ललनेति॥ मृदोः कोमलायास्तस्याः भैम्याः स्तले
न कार्पासेन मृदुत्वेन तुलनासाम्यमस्तीति शेषः॥ सा भैमी मन्मथस्य वाणावतिः

९४

नै॰ टी॰ कु॰ ल॰

तेन

कंपश्चात्ता॥ नलस्य नलस्य नलघुक्त्वाद्धातेन कंपो जायते तत्तुल्यायामैस्यामपि वा कंपो
द्भूतः॥ मन्दोस्त्वादिति पाठे यतस्तत्त्वेन साम्यं तस्मात्कंपो स्त्वित्यर्थः॥ एतन्नु चित्रम्॥ यद्युक्तै मर्द्दम
॥२३॥ त्तराजा नलः पर्वतश्चतैः कामबाणैर्वा तैः कृत्वाप पुर्मद्दावेपथुः कंपो यस्य ताद्दृगभूत्॥ तत
23 चित्रं कृतं चित्रीयितं कामबाणैः चित्रं कृतमित्यर्थः॥ नलस्य तत्सम सख्य वा वातैः कंपो पुनः
गिरेस्तु वातैः कंपोत्पत्तं चित्रकारइत्यर्थः॥ उक्तैः पयुवेपथुरुक्तौ शिचित्रीयितमिति वा यो ऽन्य
म्॥ नलस्य लाघवियोपोपि गिरिः॥ राजा गिरिश्चेति विरोधाभासः॥ त्र शावस्य गिरिरूप
णाद्विशेषश्च॥ नलतुल्यत्वादिव कंपेति प्रतीयमानोत्प्रेक्षा दोऽनुप्रासश्च॥ चित्रीयितमिति ॥२३॥

नमोवरिवक्षित्रङ्ग इतिकस्य जंतान्लिष्ठा कयाचि चेतीत्यस्य ।। तेननरेंद्रो क्रुक्षित्रापितमित्यपपा
ठः ।। ५८ ।। हृदशोरिति ।। हृशोरंबुनि क्रोधजेऽश्रु लिप्रातिबिंबितन्माल्यं मालासरागान्नले क्रोधा
तअनेत्रलौहित्यात्ससर्वेषांरक्ते हृशोरपित्यक्ताभवकेनचिल्लालद्विप्रभिवास्त ।। यथाव
क्षित्वस्य चि[illegible]न्नेत्रे तत्सादद्वि प तितन्नेत्रस्य लौहित्यं भवतिततो श्रु निर्गच्छतितथाक्रो
धाद्दर्शनेनैव तन्माल्यं तेषां द्वयोर्दृशोः द्विसंशल्यमिवाभूत ।। खतस्तयोरश्रु लौहित्येजा
ते ।। मनस्येवनस्येवनशल्यं द्विसंकिल हृदशोरपात्यपेरपोः ।। अथवानुरागाद्वैम्यातन्मा
ल्यं नलकंठेयथान्यस्तंतथानलस्पर्द्धयानलानुरक्तै मैम्यभिलाषाज्जयोरागैः क्रोधस्त

स्त

१४

नै·टी·कुल स्माद्ब्रह्मैवराशां दृशोरपिन्यस्तमिवामृतं॥दृगंबुप्रतिविंबात्॥अत्रनलकंठसमुच्चयोप्य

॥२४॥ र्थः॥अथचसंमुखंपश्यतांतेषामश्रुणिप्रतिविंबान्माल्यस्यदृशो र्पस्त वं

मता॥घटते॥नलमसदृमानामस्यवैनपामालादर्शनेन क्रोधेर्ष्याविरास्तांनापश्यपाने

२४ तिभावः॥नेत्रांतःप्रवेशादप्यदर्शनंकज्जलवत्॥नपस्यनलस्यनेत्रयोरंतर्मध्यःकर्णौ

रा· प्रालंब्यंहर्षविस्फारितत्वमालंवतप्राप्येतियुक्तम्॥प्रालंबमितिपाठेप्रालंबोहारभे

देस्यादितिविश्वः॥प्रालंबमृजुलंविस्यादित्यमरः॥तन्माल्यंपीतवतीःसादरंपश्य

तोरिवेत्युत्प्रेक्षा॥हर्षजंविस्फारत्वंदर्शनजत्वेनोत्प्रेक्षितं॥यद्वा॥नलनेत्रमध्यःम ॥२४॥

त्वमेवग्रालंबदुर्मैलंविहायमालंबत।।सादरालोकनान्नेत्रांतःप्रतिबिंबितमालापाग्र
ङ्गुलंबिल्वंनेत्रयोर्विस्फारित्वंवितानेतितदाक्षिपति।।नलःमालांदृष्ट्वात्वरयान्विस्फारित
नेत्रोजातइतिभावः।।उत्प्रेक्षा।।नलादन्येदर्पक्रोधाभ्यांविस्फारितसंकुचितनेत्रप्रती त्व३
तःपर्यक्रमत्।।पद्य।।तन्माल्यंरागाक्रोधाज्जांदृशोर्न्यस्तंशल्यमिवास्त।।माल्यंपीतवोरिव
नलनेत्रयोर्मध्यःरागात्स्त्रीतेहृष्टत्वंप्राप।।अत्रैकेनरागेणविरुद्धकार्यद्वयोत्पत्तेर्विरोधः।।
रागपदेऽर्थभेदात्परिहारः।।पद्य।।तन्माल्यंनलपांतःकरणमालंबत।।प्रीतेनेत्रमार्गेण
गत्वाचित्तेलग्नमिवाभूत्।।पद्य।।तन्माल्यंनलनेत्रमध्यमिवनलांतःकरणमप्यालंबत।।

नै.टी.५.ल स्त्रपयद्धेषान्नस्तमिवास्ते ॥ प्रतिबिंबस्यमिथ्यात्वोन्मासस्यभोक्तुमशक्तेर्माल्यदर्शनोप
भोगस्तेषांनाभूदितिवा ॥ यद्वा ॥ राज्ञौतंमध्यमालंबतनाभौलंबतेस्मेत्यर्थः ॥ यतःप्रालंबंदी
॥२५॥ र्घं ॥ राज्ञेतिपाठेप्यानंदाश्रुभिःप्रतिबिंबितंमाल्यंराज्ञानलेनानुरागात्तद्दृशोरपिन्यस्त
मिवास्ते ॥ नहृद्येव किंतुनेत्रयोरपिन्यस्तमित्यर्थः ॥ तन्माल्यंपीतवतोर्नलनेत्रयोर्मध्ये
प्रालंबत्वमालंबतेतियुक्तम् ॥ दीर्घमालायाःप्रेतधारिण्यांनेत्रमध्येपिदीर्घंजातम्
वेतिभावः ॥ प्रालंबमित्यत्रगुणवचनत्वात्ष्यञ् ॥ यद्वा ॥ स्तंभ इति ॥ तदामालानिवेशो
पक्रालेभैमीकरस्पर्शेनजातायामुदोहर्षस्यप्रसादरूपःस्तंभःसात्विकभावोनलेन ॥२५॥

तस्याऽवलंबितमां प्राप्तः प्रयासनकंदर्पस्य लक्ष्मीकरग्रणायार्पितस्यारोपितस्तंभस्य वे
धकाष्ठस्य दंभं सादृश्यं चिरमापत ॥ लक्ष्मीकरेरोर्पितस्येति पाठे कंदर्पस्य लक्ष्मीरे
वकरी गजस्तस्य बंधार्यमारोपितस्येत्यर्थः ॥ रूपके लिंगभेददोषात् कामलक्ष्म्याः
करे रोप इति संबंधे व्याख्या ॥ रूपकोपमे ॥ ९६ ॥ उत्तरस्येति ॥ सामास्यं चक्रवर्त्तिपदमुत्स
ऽपत्य क्षमाभिदामिव ॥ तारुण्यमुल्लंघ्य जरामिव ॥ अथ नलवरसौन्दर्यं दिशामिंद्रादेवा
यातुं स्वर्गं गंतुं तं चासुरम्यं नलाकारमुपेत्य निजां स्वीयां तनुं देहमारान्नलसमदेहमा
दधिरे श्रीयंचक्रुः ॥ आडोदोनास्येति तड् ॥ नलाकारस्यागे दुःखवाहुल्यं जातम् ॥ निजरूपा

नै·टी·कु·ल

दानेतिजत्वंदेतुः॥६१॥तत्रपूर्वमिंद्राकारधारणमाह॥मयेति॥मायानलत्वंमिथ्यानल
त्वंत्यजतोमम्बोनइंद्रस्यपूर्वैःप्राक्तनैःनिलीनैःपूर्वंगुप्तैर्नेत्रैर्भीमोद्भवायाःसात्विकभाव
रोमांचादयस्तेषांशोभायादिदृक्षयाद्रष्टुमिच्छयेवाहंपूर्वमहंपूर्वमितियस्यामवतित
या॥यद्वा॥अहंपूर्वमहंपूर्वमितियस्यांक्रियायांसर्वेभवन्तेसाहंपूर्विका॥ऽप्रत्यक्षा
र्यैकःमत्वयैव्वा॥मनोज्ञादित्वाद्वाभावेवुञ्॥पृषोदरादित्वात्साधुः॥ऽप्रदमित्यस्मा
दर्थेवयम॥६२॥गोत्रेति॥गोत्राणामद्रीणांशत्रुरिंद्रःगोत्रयोरद्रिभिद्भ्योःरूपयोरनुकू
लत्वेनासमत्वेनभवेयचगोत्रयोर्नाम्नोरानुकूल्येनतत्तीयैकादशादिसंख्या[illegible]शिकूटे ॥२६॥

नगोत्रयोः कुलयोरनुकूलत्वेनासपिंडत्वेन मध्वे जायमाने विवादे निषेधविवादार्थमिदमुच्यते ॥
पंचवरं श्रेष्ठं प्रवरं तन्नामानं सखायं पुरश्च कार पुष्पजा ... मेव ... कैव प्राप्य नसवर्गो भुवमा
गच्छन्नस प्रवरो विप्रस्तया मेध्यास्ता वधा न या वदद्रिरो दृष्ट ॥ सखायमिंद्रमायन्नप्रवरइति वा ॥
प्रपमायन्नसखायमिंद्रस्य दृष्ट इति वा ॥ इंद्रो यं पुरश्च ... कैतं प्रवरमायन्निंद्रो दृष्टइति वा ॥ प्र
वरसाम्य कुलेन पुरस्कारे उत्पद्यते गोत्रस्य वशिष्ठादेरनुकूलत्वं भेदस्तस्माद्भवे जायमाने विवा
दे तन्न विवादे गोत्रस्य वा प्रातिकूल्यादि विरुद्धत्वादिव ॥ गोत्रयोः प्रातिकूल्यं बहुधा प्रवरा
लय न जायते ॥ यद्वा ॥ गोत्रयोरनुकूलत्वेपि समानप्रवरत्वेनापि विवादनिषेधार्थमिदं प्रव

नै॰टी॰कुल॰ प्रवरस्मार्षेयपुरस्कारः ॥ यद्वा ॥ गोत्रस्यनाम्नोनुकूलत्वात् ॥ नाम्नोराद्यद्वयोर्राशिकूट
॥२७॥ स्यचक्रयोगगणनायांषडष्टकादिसद्भाराशिकूटादिवर्गोत्तरशत्रुः ॥ यद्वा ॥ गोत्रयोः कुलयोः शत्रु॥
३७३ सादिं कूलयोः शत्रुत्वं ॥ प्रथवर्गोत्रयाणांपर्वतीशत्रुः ॥ प्रवरोदेवदूत इति हृदि परिचयः ॥ मात
लिरितिकेचित ॥ दंशे ॥ अग्रेस्याकारधारणमादत ॥ स्वेति ॥ दीपिकाभिर्वन्हिज्वलितवस्त्रप्रा
॥राम॰॥ लाभिः स्वस्यकामस्यसंमोहोऽविवेकः सएवमहांधकारंतमः निर्वापयिष्यन्नरामयितुमि
गो कलिवनायोस्तरवाशितिर्निजंस्वं वपुर्दत्तउज्ज्वलैरीभिः उद्गमनशीलाभिः शिखाभिर्ज्वालाभिः
कुरितंध्वानंवितेनेचक्रे ॥ स्वपितेतत्वात्कर्तजफलेतद् ॥ उत्प्रेक्षारूपके ॥ उज्ज्वल ...ते ॥ ॥२७॥

त्वरश्चेति करपाणिपातात् ॥ रिद्धाशिति डीप् ॥ ८६ ॥ पत्यावीति ॥ यः प्रकाशः स्वप्रद
पसीघ्रं निजद्युवेवर्द्धैर्भिष्यपानलत्वकाले गोपितः सोग्ने सदा यः मित्रं प्रकाशोदीप्तिसं
बः अप्रकाद्दिवसेनाप्रकाशो प्रकटो भवत् ॥ स्फुटोपि रविकराक्रादितत्वादस्फुटो भ
दित्यर्थः ॥ हाकष्टम् ॥ मीमजयापत्यो[illegible]चाधिपेव द्दौ नवृतेसती ॥ यद्वा ॥ पत्यौ न लेवृतेव दौ
नवृते जनालोकापत्रपेव लज्जित्वैस्फुटो [illegible] नाभूदित्युत्प्रेक्षा ॥ दिवसपतेर्वदूमालिनं
मैभ्यवरणहेतुकं बुध्यत इति खेदः ॥ अप्रकाशपदेन नञ्तत्पुरुषे विरोधः ॥ बहुव्रीहौ वर्णां
तरेणासमाधिः ॥ पम क्रानुप्रासोच ॥ ८९ ॥ पमस्य स्वाकारधारणमाद ॥ सइति ॥ कालो

९४
नै.टी.कु.ल.
।।२८।।
२८

पमः दंडेनसहितं खलकृकेनरकं तेनरकृमित्यर्थः।।वस्त्रमिवरक्ताभ्यां नेत्राभ्यां चंडुमयं कर
म्।।खलकृकेनरक्तेइव नेत्रेताभ्यामितिवा।।तमसः किरंतमुद्गिरंतम्।।कालत्वात्।।तमसोवि
दीपकंवा।।स्वोत्कृष्टश्यामत्वेनतमोजयंतमित्यर्थः।।कापदेहमधत्त।।उत्प्रेक्षतेतस्मिन्नेका
लेनलवरक्तांतरमाविनिन्नपार्श्वमेतः कुरग्णामध्यासितुमधिष्ठातुमुपतम्।।प्राप्तवंतः को
पइव।।ईई।।दृग्गोचरइति।।अपायानंतरं एतस्यपमस्यापमुच्चैरत्वंतमुन्नतोवागुणाः सेवकाः
उच्चैर्गुणापयस्या[illegible]वाताद्द्रुकुवक्तायस्यः एतन्नामकःजातिविशेषवान्नचित्रगुप्तनामाद्यःसोजी
वरःप्रत्यक्षोभवत्।।अपमवक्त्रपदेहेतिष्ठतिसउच्चैरतपंतंप्रसिद्धंश्रीमेत्रेयाश्रवर्णनालोको
रेणागुप्तः तादृग्गुणाः रूपांमंरूपंदृग्गोचरोभव।।द्वयोर्विशेषमाह।।एकःश्यामः पत्रस्योपरि ।।२८।।

मर्षीददातीति मर्षीदः॥ प्राणिनां शुभाशुभं कर्म मष्यादिभिर्लिखन्नित्यर्थः॥ प्रम्नः कृष्ण
रूपं गुप्ताः स्वोत्कृष्टरूपामत्वेन मषेरूपरि पत्रं ददत्पत्रावलंबनं कुर्वन्न कृष्णमनमदित्यर्थः॥
यावन्योन्यसमुच्चयेत्वयोवा॥ द्वयोरर्थयोः प्रसक्तत्वात् श्लेषः॥६७॥ वरुणाकारधार
णमाह॥ तस्यामिति॥ तस्मिन्काले इति तत्कालं नलवरणात् परं तस्यां भैम्यां पूर्वं कृतस्य म
नसोबंधस्य भैम्यां निश्चलीकृतस्य मनसोपि मोचनस्य तया नले वृते सति हृ रणमेव यो नत२
न्मोचितस्येव करबद्धवासं पाशं दधानो विभुः प्रकृष्टं चेतो यस्य स प्रचेता वरुणः॥ प्रा
प्यं जलमयं देहमवाप्य वभौ॥ प्रचेता इति विवेकयोग्यत्वं विमुक्तिस्याकारांतरधारणस्य

१४

नै॰ कृ॰ टी॰ ९

॥रत्न॥

रा॰

क्रियेत्यितो ॥ उक्षेवृत्यानुप्रासो ॥ ६८ ॥ सहेति ॥ द्वितीयेनँ सस सहद्वितीयः ससहायः स्त्रि
यमभ्युपेयादुपगच्छेत ॥ कामिनी कामये तैवनिर्जनेपितं स्तुतम ॥ सद्वितीयोभ्युपेया
तामतः परिसातामपीति एतं नयस्योपदेशं कुर्वंध्या द्वितीयया सहधर्मिण्या सहेति सद्वितीय
पइति कुष्ठकु — ध्या भार्यया सह सभार्यः प्रन्यां स्त्रियंकयं गच्छेतिप्राप्नोतीति मत्वा जला
नामाधिपो वरुणः प्रचण्डलयोरभेदात् जाड्यानामधिपो मूर्खतमः नास्ति सहायो यस्य
सो ऽसहायः एवाभूत ॥ एकाकी स्फुटीभूत इत्यर्थः ॥ स्त्रियमभ्युपेयामिति पाठे स्त्रियम
प्यसहायो न गच्छे — त्किंपुनः पुमांसमित्यर्थः ॥ अभ्युपेयादित्येव पाठः साधु मन्ये तु मा ॥रत्न॥

स्व
सरस्वती ४

घात॥ क्षितीशासद्दधर्मिणीत्यमरः॥ तेनसद्देतिवद्रुवीदैवोपसर्जनस्येतिविकल्पः॥ नासद्द
स्यसः॥ ६०॥ देव्यास्त्वाकारधारणमाह॥ देव्येति॥ देव्यापिचनभ्रतो विश्वेशोर्बुदःतोषान
स्य ऊंतो द्रुविभवादिव्यास्वस्यतनुःप्रकारीकृतास्फुटीकृता॥ बालाभैर्मीगप्रानिद्रुतैःस्फुटै
श्चिन्हैस्तांमवधा॰ ॰लिक्षित्यतस्याबाचिश्लेषा॰ ॰ऽशिथिलमद्भुतमाश्चर्यंयस्या
स्तादृशमभूत॥ पूर्वंपोषिदीदृकपंवदतीतिसाश्चर्यानातासीत्देव्यानेतच्चित्रामितिबुद्धिर
भूत॥ ६१॥ विलोककैति॥ विलोकयतीतिविलोककाःतस्मिन्नायकानांमेलकेसंघेस्वरूपस्य
पूर्वस्यान्यतासद्दस्वनेत्रत्वादिःतदेवकौतुकंदर्शयि॰ ॰तुंशीलंयेषांसाचतेचतैर्देवीसहिते

१४

नै॰ पू॰ टी॰ ल॰
॥ ३ ॥

रिंद्राद्यैर्निर्जले जलदर्शनादिरूपा ऐंद्रजालविद्यां विदंति तेषां बाधारूपा न्यता दर्शनजीवनो
पायस्य स्वयमंगीकारात्पीडा व्यधायि चक्रे उत्प्रेक्षा ॥ पद्य ॥ इंद्रजालविदां विलोकके ॥ ऐंद्र
जालिकस्य त्वैंद्रादेरेव दर्शनाद्बाधेति तत्त्वार्थः ॥ अनुप्रासः ॥ वृत्ताद्यर्थ इति शेषः ॥ रवेद
30 इति तांडवः ॥ ७१ ॥ विलोक्येति ॥ अयजेष्ठनंदस्य हे मूढ वीधस्य मेरोः सार्वभौमश्चक्रवर्ती
अतएव प्रभुः राजा इंद्रस्तोमैर्मीनलोभ्याः दुरापः दुरापः कामोपायां तौ परस्य परस्य
परस्मिन्व्याप्रेम्णाः प्रीतरसेनवा कुल्येनाभिरामो रम्यो विलोकय प्रीतं मनोस्य ताट्टगवे
माषा ॥ प्रभुजौ वृनंदे त्यादिना चव रदानरातिः प्रीतमना इति स्वेच्छये वरंदातुमारब्धे वा ॥ ३० ॥ सा ॥

न्सपाचित इति प्रतारणामावेद्योत्पते ॥ ७२ ॥ इंद्रस्य वरदानमाह ॥ वैदर्भीति ॥ हे वैदर्भि त
ल[illegible]बलस्य मंत्रपस्य पृथ्वीशो नल एव दुरापो वरः पतिः श्रेष्ठश्रापय देवप्रसादो मे दत्तः ॥ तवे पा२
ति पष्ठी पतिसंबंधार्था ॥ एवं भैमीमुक्त्वा नलमाह ॥ हे नल पक्षं मम द्रुत्यममायं मायाहीनं कृ
तवान् न तत्स्वरूपं भैमीरूपस्तम्राप्तिलदाणोव द्रवमाणो वात्यपि मम प्रसादः ॥ रूपकानुप्रा
सो ॥ ७३ ॥ यस्य द्वै ति ॥ हे नल तव तिकर्त्रिषष्ठीत्वेत्कार्ते केषु अजेषु यत्र यदेषालक्ष्यां हरपं
मूर्तिं दे हम बलंब्य हुता निहवी षिडप मोदये ऊपपो दपइ तवा ॥ इंद्र वैरणमे केलामद्र
स्पतस्माह ॥ हि पतः जनामरव मस्मा मिर्भु कामवीदपमंत्रादधिके मिन्त्रे दवैमा वेदेवत्वेदेवा

न

जै·टी·उ·ल· नोंमावेसत्त्येवासंशेरतेसंशयंकुर्वंति॥मीमांसकामंत्रभिन्नांकर्मस्त्वमवाप्यिनीदेवतांनोरीच
क्रुः॥वेदोविनिस्तत्र्विग्रहवतीमाहुः॥मपाल्वघ्नइत्येप्रत्यक्षदेहेनकृतेभुक्तेतत्संशयोनिरस्तः॥पद्धा॥
॥३१॥ श्वीहपात्म दर्शनमकारपित्वाऽभुक्तेमरवसंशेरते॥अग्नेहोतुतस्यभस्मदर्शना यन्तःसत्यो
31 ऽसत्योवाकुतंदेवाग्रहति वेतिमंत्रप्रकारपेंद्रादेरदर्शनात्किंमंत्रम पीदेवताभिन्नावेतिसंदे
॥३२·॥ होजायतेप्रत्यक्षदेहेनमरवेभुक्तेपसंदेहोनंदृपति॥कस्मिन्सतिमंत्रादधिकेदेवेषुभावोवि
श्वासस्तति॥अतःसंशयनिरासएवलाभइत्यर्थः॥प्रर्यातर न्यासः॥पत्नीषिवतिवकुत्वेनपु
तियज्ञमेवंकरिष्यामीतिद्योतितम्॥ऽपयोस्यइतिसकर्त्यकेफलेस्यरितेतत्वात्नेइ॥अर्के ॥३१॥

दृंके शेषा प्यामिति ॥ ग्रसमाभिरित्यकृत्वे प्यस्मदोद्य यो श्रेतिबदुत्वं ग्रसादि ॥ स्वी
दपोत्पाद्ये केवलाल्प ॥ ग्वंतेणपंतालः ॥ मवानीति ॥ देतनलभवानीपितवदापितद्विपामेभ्य
पिरोषस्मापुषांते इतितांडवः ॥ मत्लोकभोग निमित्तकर्मणः शेषस्य कालइति शेषः ॥ शिवश्व
शिवाब इतिनरेंद्रः ॥ शिवा च शिव श्चेति पुत्रः ॥ स्तरगैतो भ्यांसहसायुज्यमेवमासादयतं प्र
सुतं ॥ त्वं शिवेन गौर्या मेमी ॥ स्वकर्मप्राप्तमिदं स्वपमेव भवांस्त्विवर दानेनैतत्प्राह दिय स्मा
दत्तप्रेमा मतिं प्राप्य कीदृक् प्रेतो देवो नरः स्वर्गस्थो नय कीवा भविता स्मा ति चिंता जंतोरंतमें नास
संतापं महाधितनुते करोति ॥ वरदानाद्भितानिष्टतमेतत्तापनाशः फलमित्यर्थः ॥ ग्रथतरना

२४

गौरीकुल्म

॥३२॥

32

सः॥प्रेत्येतिसुवंतप्रतिरूपकोनिपातः परलोकार्थी वा॥प्रेत्यामुत्रभवांतरइतिहलायुधात्॥भावित
स्मीतिधातुसंबंधेप्रत्ययः॥अस्मीत्यहमर्थेऽव्ययम्॥७५॥तवेति॥हेतल्लनिर्वाणंमोक्षंप्राप्तुमिच्छोरपि
तववासायवसत्यामंबारात्र्याःस्याऽउपसमीपेऽस्यानघापारेतामधिवृंदं यस्यतत्पुरंनरिपेतीदानीपु
रास्तेभविष्यति॥मेस्याःसंभोगस्यसंकोचोल्पत्वमितिशेषः॥निवृत्तिरितिवापमः॥ततोभियाऽ
धिकाधिकाश्यानकृतम्॥मुक्तिपुर्यांतल्लिमोक्षामुमुक्षोस्तवश्रमवर्यकापमितिवुद्धेःसंभोगसं
कोचोभवेदितिकाऽस्यानकृतम्॥पुरास्तेइतिपावत्पुरेतिभविष्यतिलट्॥उपवासरत्नसीतिसा
मीप्येऽधिकारीतिससमप्यर्थेऽव्ययीभावः॥७६॥व्रजेनवेंद्रदानमानेह्येनेति॥ततोजनतरद्धमस्ता ॥३२॥

वलिः श्मश्रुपस्यतां हकमस्वास्वादविदांदेवानांमुखंस्तुपर्वदिवसंतनलमृचे॥ देनलत्वदीयोमुद
यःसमद्धिमेमेतिकर्तविकमीणि वा षष्ठी॥ ईदृशाद[illegible] शनितद्रूपायाः कामधेनोः कामयपयैष्ठुपयोदुग्ध
मिवाचरत्तु प्र ततोमववित्पर्यः॥ ५ पमारूपकं वा॥ पयरपतामित्याचारे क्तर्तु क्यङितिक्यङ्ः सलो
पो॥ ७७॥ यति॥ देनलदारुपाके वोपमिकी देतुर्यामेतबुमूर्तिः स्फुरद्वित्पर्यः॥ तस्या[illegible] म
ममूर्तिर्विभुःस्यामीसनतयापरामृतातनुर्यस्य तस्याः कौर्मेदधिकः एधिभव॥ रम्पदेदत्त्वात्कामा
दाधिक्योपित्वद्वरायां मतत्वा कामेजितततातप्याधिक्ये भवेति भावः॥ ७८॥ म्रक्षितेति॥ देनलत्व
पासाधितेपक्कमेनलंग्रुदिमीनामत्याद्याः रसाः पानककुग्धाद्याः स्वादमुखंपस्यतदनम

नै० टी० उ० ७० दाभिश्चापूषस्यामतस्य रसमातमो तेतद्धीलममताद पिस्याद्रुग्रस्तमवतु ॥ कीदृगेतद्धस्दानमतप्रा
॥३३॥ ता ॥ क्षिपत देमपत वशीलं स्वमावं स्वपकागसांस्वदानांक्रियासु विषयेक्कोत्वदलेन सालितुंशी
33 लं पस्यताद्दग्रविनः ॥ अतएवं वरोदत्त इत्यपीतरन्यासः ॥ वित्तमिति कचित्पाठः ॥ अनुप्रासः ॥
विस्मइत्येकत्वेप्यस्मदो द्वौ पोश्चेतिव द्भुत्वम् ॥ ७८ ॥ पमस्यवरमाह ॥ वैवस्वत इति ॥ स्वत
पिप एव वैवस्वतो देवतं धराधिराजमाचष्टे ऽचे ॥ हेनलतवावदा नैदैत्यकर्मभिः पर्यंगावदा पञ्चेऽगपेर
प्रसादस्य नैवोद्यमदीयारसनाजिह्वावरस्यं प्रदानाय धिरस्तुद्भुरोत्स्तुका ॥ अवदातैरिति पाठे शुद्धैः कर्मभिरित्यर्थः ॥ ८० ॥ सर्वांगीति ॥ हेनलसर्वांगिमंत्रप्रयोज्य ब्रह्माद्याद्यादि संहितानिमा ध्या

॥३३॥

णीकुंतखड्गादीनि ॥ प्रंगाणां मोहोपसंहारादीनां मंत्रदेवतानां चक्रैः दसस्वाद्यंगसंसितैश्चक्रै
राष्ट्रैर्वा सहदशास्त्रसां [illegible] जैतैवजैत्रस्तस्मिन्नप्यस्याविर्भवंतु स्फुटीभवंतु ॥ किमित्येवं वरदानमत
स्याह ॥ वीरव्रते पुष्टाद पत्नापनरूपेणदीतनिमानां ॥ अस्मात्सर्वास्त्रशस्त्रज्ञानादधिकमुत्कृष्ट
मवाप्यं न जागर्ति [illegible] करोति ॥ अथ यीतरन्यासः ॥ प्रगेति स्वबुद्धिः ॥ चकैस पुष्पैराष्ट्रैर्वा ॥ दीक्षिता
नामितिकृत्यपोजपाठी ॥ ८१ ॥ वरांतरमाह ॥ कं कुमिति ॥ अहदशाविपाकरूपं कं कुं कष्टंगत
स्यापि तवेदं चेतः धर्मान्नस्खलतात् ॥ कोयंवरइत्यत आह ॥ पु[illegible]रापधर्ममत्यजतः नैतस्य
स्मिन्पापे मतोपि यस्य तस्य पुंसः अपातोधर्मार्थकामानां वर्गः सर्वः स्वदत्तेव सतीतिकरश्राह

नै॰टी॰ उ॰ल॰ वमन्वति॥ अनन्यस्यभक्तिर्भजनंतदभावोनन्यभक्तिस्तस्याद्देतोधर्मान्यभजनाभावाद्धेतोरितिवा॥
धर्मेत्यक्तेतदायन्तायपैकाभावपिप्राप्तेतेइत्यर्थः॥ अत्रपर्यंतरन्यासउत्प्रेक्षाच॥ ८२॥ वरुणाव
॥३४॥ रदानमाह॥ स्मितेति॥ प्रचेतावरुणः प्रसन्नंचेतोयस्यतादृक्नृपतिंप्राप्तस्मितेनान्वितांवाचमव
३४ वोचत्॥ हेनलतेतुभ्यंभैमींप्रदायाधुनातस्याःयौतुकंजामातृपरितोषकम्॥ कन्यांप्रपय्य दा॰४
त्किंचिद्वरपात्रप्रदीयते॥ वैदिकानांस्थितायेवतद्यौतुकमितिस्मृतमितिहृद्द्योक्तिः॥ युतकं रा॰
युग्मंस्त्रीपुंसौतत्संबंधिदेयंयौतुकंतस्यकौतुकेनतेतुभ्यंवरौददामि॥ कन्यादानांगत्वेपफलाभा
वान्नतद्॥ प्रसन्नेतिकपटनिरासार्थम्॥ देवादिनिरासेनप्रकर्षद्योतनार्थंप्रसादः॥ प्रतिबंधका ॥३४॥
ने२

भावकरणेवस्यचस्मदात् लोपेवाप्रदायेल्लुकम्॥ मधुनोतिवापदंमधुरेणोत्मर्षः॥ परिणामानुप्रा
सो॥ ददामितिपाठेगौरवार्थंवद्धक्तिः॥ ८३॥ पत्रेति॥ हेनलपत्रदेशेतवजलाभिलाषः तत्रधन्वनिम
रावधिदेशे॥ समानामरुधन्वानाविलमरुः॥ परं मरणं जलमस्ति॥ मरणमितिशेषपाठः॥ कोयंव
रोतम्प्राह॥ हियतइहलोकेपंच भूतेषुवाप्प्रापोजलानियथालोकस्यपात्रंजीवनहेतुत्वंरहसां
वाचरंतितथापरायपन्चानिभूतेजोवायुाकाशादि नजीवनहेतवः॥ पयादवागमद्दूः॥ पानीयं
प्राणिनांप्राणोविश्वमेतद्भवतन्मयमिति॥ अतोजलं द्धानुसारित्वंमरणान्नुरूपार्थोइतिमुक्तरवापंव
रुदत्मर्षोतिरन्यासः॥ पात्रानुजीवनोपायेगतोदे – वार्चनोत्सवेदतिविश्वः॥ अनुप्रासः॥ ८४॥ श्र

१४

नै॰ टी॰ उ॰ ल॰

नो१

सारीति॥ द्वैतलक्रमेलकानां मुख्यनां निलयं स्थानं मरुः भवतो मनस्कायस्या भिलाषस्य पल्लवस्य पल्लवस्या
॥३५॥ स्योद्गमे नस्रुचेर्ग्रीष्मस्य भानुनास्यपेशा स्रुचेर्वैडवाग्नेर्भानुना किरणेन ऽवालपावाप्रसारीताघो
स्य पूर्वेंद्रियानी स्रुचयो निर्मलाभा नवः किरणा यस्य तेन प्रसारिता श्राघो यस्मिन् चंद्रोदये ऽभि
35 वर्द्धते॥ पूर्व मुख्य स्यानमच्युनालवो द्रुमे सति तन्कारणां यादसां मेलकानां संघानां निलयः समु
द्र ऋमेलकानां निलयो मरुर्भवन् समुद्रत्वं प्रपद्यापि चंद्रे णाप्रसारिताघो नास्तु किंत्वस्त्वेवे
तिवा॥ ऋमेलकानां निलयो ऽस्तु किंत्वस्त्वेवेतिवा॥ अत्रविनिपमेनविधेयत्वम्॥ अत्रबोमरुत्वेम
रोवाग्नित्वे विरोधाभासः॥ अत्र भो तरयातत्य संहारः॥ श्लेषोपमे॥ मनसए काम्परसां मनस्कारः॥ वि ॥३५॥

नी२ क१

तामोगोमनस्कारइत्यमरः॥ ८ प॥ अम्लानिरिति॥ दैनलभवतोंगस्यसंगालुप्येषु अम्लानिरसंकुच
सर्वीवर्णत्वंदिविभवोदिव्यः स्वर्गीयश्चामोदस्यसुगंधस्यभरोतिशयश्चयस्मात्॥ कोपंचवरोइत्यतआ
ह॥ यतयतः सपाप्रसूनस्यपुष्पस्योपमयाधर्मस्यपुण्यस्यशर्मणः सुखस्यचोभयस्यकर्मणि
घटतेतत्कर्मठं मयकरणाप्रणीतं मन्यन्तेदृष्टम्॥ देवा[illegible]यिपूजयाधर्मसुगंधेनचसुखंकौतितस्मायुक्तो
पंचवरइत्यर्थांतरन्यासः॥ प्रसूनोपमयान्यसूनमितिपाठेऽन्यत्सूनंजातमन्यस्माद्वाजातंप्रसवयोग्यं
पुत्रादीत्यर्थः॥ अन्यसूनानुगुणोत्कर्षोत्प्रसूनपदम्॥ प्रसूनसममन्यन्तेदृष्टंयद्धर्मादिकर्मठमितियत्प
दविशेषणंवा॥ श्लेषाद्वयपरत्वेनवराधिपतिद्विवोक्तिः॥ शर्मेतितुत्वाद्धर्मपदपूर्वनिपातः॥ पमकानु

जैरीकु ल.

॥३६॥

36

प्रासो॥ ८६॥ वागिति॥ वाचां देवता स्त्रासौ देवतेतिवा सापि स्मितं पूर्वं यत्र तद्यथा रमसाद्गाद्ग
र्षाद्वा ऽव्वां सुपर्वसा ऽदं देवैं द्वंवमाषे॥ तवप्रेयस्यामे म्याः सं मदं त्वत्प्राप्तिजं दर्षमाचरं त्यामनमन्तःते
किंचिद्युद्दरा ऽध्यतं किंन॥ अनुप्रासः॥ ८७॥ ममा त्वतो नग्राह्य मत आह॥ अर्थ्ये इति॥ अर्थ्यनयाया
अयात्वं मत्समीपमागच्छेति प्रार्थनया वा विनैवोपसीन्तत्समीपमागच्छन्त्स्वयमेववा भव ऽ बा
ल्योपि अर्थ्यते इत्यर्थः॥ फलं वस्त्रवाधीरैना वधारणीयः नो प्रेक्ष्यः॥ पतो मानं पूजा ज्ञानं वार्हति
तेन पूजनेन विधिनाधात्रा देवेन वा चितीर्णादतः सप्रीतेः प्रीत्या वादापो वक्तुमंतं ज्ञातु मर्हसीयोग्यस्त
दमन्ये॥ वाच्या चर्चः कर्म॥ अर्थ्यनयोपसीदन्मदानप्य वधीरणीयइत्येतद यंधीरपदमन्त्र॥ अर्थय ॥३६॥

मान्येनापि त्रादिना गुरुणाज्ञेन चाविधिना विध्युक्तमार्गेणादत्तः प्रीतिपूर्वं दत्तश्चैव कुमंत्रमर्दइत्यर्थी
तन्यासः॥ अन्योपीत्यनेनामहात्म्यावज्ञेय इति द्योत्यते॥ महतोपि वरस्याल्पत्वोक्तेर्गर्वपरिहारः॥ स
इति प्रीतिदायस्यापेक्षस्य वा विशेषणम्॥ मानपूर्वमीप्सं तान्मतेर्वा तदस्तीति मत॥ दीयते इति दायः कः
मेति श्लोकार्थ॥ ८८॥ वरदानमाह॥ प्रवाम इति॥ राष्ट्रं प्रतिराष्ट्रजपोवा यस्य देन नर पते: मंत्रंसे
दुमंद्रिशमागे वेदकांस्यापुतं गौरीभागेपि वेदार्द्धपुतं निराकार्यं निश्चितप्राकारः स्वस्वरूपं यस्य निर्ग
६ तमाकारा द्वंद्वा माजेयायास्ताः कृपमपि विचारे विद्यमानाकारं कर्म कृतार्कानपूर्ववरपदत्तौ नं वासमरेखी
मानंदरतिसत्यानंदरूपत्वेनेति स्मरदहः शिवस्तन्मयं॥ पद्य॥ स्मरः काम: दह: शिवस्तद्रूपं कर्मानुति

नै॰ठी॰ उ॰ मुक्तिश्रमीहू[illegible]पमेतत्वंतः करणोसतेसाधवेतेनु म्पमलमत्पंतांसिध्यप[illegible]तु च समाध्यौस्फुरत्वित्य

र्थः॥[illegible]रपयेदनस्त्रीभागोलद्पते॥ग्रतः[illegible]रद्तमपप राक्तिशिरूपंतन्मेरु पंतेतः सिध्यावितिवा॥द

॥३७॥ रः शि[illegible]नमपंमेस[illegible]मत्पंतंस्म रचितपसतेतोसिध्यतु॥ग्रयतिद्रूपमितिवा॥द्रत[illegible]म्रे

पंस्मर[illegible]ग्र ज्ञ पवतेतोसिध्याविवितिवा॥संदु[illegible]वंग्रम मलमस्पष्टदोषिकापूरगौ यंचदरांत्राव

३७ रूपमपंश्रुमावद्विधि मूतांतन्मेरूपंस्मररपतेमाषमाराण यस्तुवतेसतेसिध्यत्वर्पातिदेवक

पमितिवा॥यद्व॥रपतेतेसहरःसिध्यतु सासाद्रवतुकार्यसाधवे[illegible]स्वितिवार्थः॥दिनरपत

लिशिषं तन्मेम[illegible]स्मरहरमपशिवमदसाश्व[illegible]पसदास्तुषंद॥ग्रेतमेध्वेमंत्रः श्रेवाःशात्ता ॥३७॥

श्वपस्यतत्स्या।।किं यद्रूपं भगवती च भगवांश्च भगवंतौताव भिधेयं वाच्यं यस्य तत्स्या।।कयमित्या
ह।।स्त्रियास्त्रीपुंसरूपौद्वौप्रकारौ भूतं जातं प्राप्तं वा।।तदपि कथं।।यतोद्विधाऽऽप्रवामानस्त्री किं
तु पुमानित्यर्थः।।अर्द्धे वामभागे वामा स्त्री चेत्यर्द्ध राद्वदक्षस्त्यापोऽवम्।।अवामान्यश्चासामस्त्येतवा
मायुक्तेऽर्द्धे ऽप्रर्द्धे समैभागे भूतं प्राप्तं सद्विधा यद्भवति।।उभयोराकारयोर्घटनान्मेलनात्सकलं
संपूर्णं विरूपमित्यर्थः।।ऽप्रर्द्धे वामभागे ऽप्रवामा ऽप्रप्रतिकूला प्रसादसुमुखी वामा स्त्री पार्वती भ
वतीत्यर्थः।।तदुरमयं रूपमित्युक्तेऽर्द्धे द्विधा द्वैरूपम यांत।।ऽप्रवामावामेति विरोधः।।स्मरद
रमर्द्धे वामा चेति विरोधः।।तयोमयोराकारयोः स्त्रीपुंसयोर्घटनान्मेलनान्मेपुनादित्यर्थः।।सकै

उ.टी.ल. त्वं कर्मभिर्मितं जगत्तद्द्विधा स्त्रीपुंसरूपविधाद्वयेन मतं प्राप्तं भवति॥ स्त्रीमात्रं गौरीरूपं पुंमात्रं रुद्ररू
पं॥ लिंगांकितं पश्य जगत्त्वम गांकितमिति पुराणप्रसिद्धेरिति भावः॥ यद्वा॥ यद्रूपं स्त्रीपुंसा
॥३८॥ कारयोजनाद्द्विधा जातं सत्सकलं स्त्रीपुंसरूपं जगद्भवति॥ उक्तरीत्या भगवदभिधेयं च भवति॥
स. यद्वा॥ यद्रूपं भवानी स्त्रीरूपं न पदवामं दक्षिणमर्द्धं तत्र संदुमम॥ दक्षिणा शिवस्य वामं चंद्रकांति
युतमित्यर्थः॥ कलया सहितं सकलं न तु पूर्णं चंद्रेणेत्यर्थः॥ कलाभिः रशिमादिभिः चतुःषष्टिक
लाभिर्वा युतं॥ अमलं संदुत्वेपि कलंकहीनम्॥ यद्वा॥ यद्रूपमर्धं प्रकाशो वा माया शक्त्याभिको वि
धुरर्द्धे॥ मालक्ष्मीश्च॥ वा वाची॥ अवतीत्यवा पद्यकूपदम्॥ ताद्दृक्प्रकाशो माया चेति समासो वा॥ दृशेर्वा ॥३८॥

मनेत्रस्येंदुत्वात्सेंदुं ॥ सेंदुकलापुतलक्ष्मीध्यानात्सेंदुमम् ॥ दक्षरेईश्वरामे[illegible]द्दुरमयंलक्ष्मीनारायणात्म
कं रूपं स्मरजपस्तु हि च ॥ यद्वा ॥ पतत्स्वरूपा विष्णुरूपधारिणी वा माशक्ति र्वामार्धे दक्षरमयमर्धाद्धे दि
शाभागे शिवः तन्मेदक्षरिदक्षरा त्मकं रूपं स्मर ॥ इति पदार्थः ॥ अथ मंत्रोद्धारः ॥ मंत्रयैव प्रकाशिकायां
विद्यारण्य श्रीपादाः ॥ अथ वामे त्वौकारमकारयुक्तं प्रणवं उक्तः ॥ वामार्धे कैवल्यमिति वामदेवायव्याशि
वाष्टमूर्ति र्व्योमाग्निबीजदक्षकारेरेफाकारकला रूप बिंद्वात्मकहक्लौखोमयाकारद्यर्णाद्विधा मतं
रूपं यत्तदंतर्मे भगवदभिधेयं श्लोमिति बीजं प्रणव हक्लौ खाभ्यां संपुटितमुक्तम् ॥ मंत्रं चतुर्थीनमों
तसरस्वती शब्दं ॥ दक्षरमयमित्येकादशाक्षरम् ॥ सेंदुमक्षरं शांतम् ॥ अमलं निर्मलं कोष्ठरा शिव दक्षदी
नं निराकारमलिखता दक्षरं मंत्रं पादिजातोमव्यसरस्वती मंत्रं स्मर राध्वजपेति ॥ ॐ ह्रीं ह्लौं ह्रीं ॐ स

त्रै.उ.टी.नं. रस्यत्वेनमन्द्रा इति मंत्रः इत्याहुः अस्य ध्याने दंसवा दनत्वो क्तेरस्त्र दंसेनपांतीमित्यग्रे ऽ केरपमेव मंत्रः
।।३५।। श्रीदर्पस्येपट्टइति वयंप्रतीमः।।शेषस्तु।।भागेनतुल्यंभगवद्यो निसदृकूत्रिकोणं द्विधामतं द्विलि
39 खितम्।।ऽ भयोराकारयोः त्रिकोणयोर्पीडनाद्यरूपमभिधेयं वाच्यं भवतिषट्कोणमित्यर्थः।।तस्य
षट्कोणस्यात मध्ये ऊर्ध्वैक भागे अवा ओकारेण मानुस्वारेण वमापवर्ग पंचमेन वा तत्या ध्वं ऽ
परभागे अवामा ओकारेण नुस्वारेण पवर्ग पंचमेन वा युतं।।ऽ भय त्रयो ओकारद्ध येश्च कारयो
रमौकारयोर्घ टनात ऽ भयपदम कारयो विशेषणं वा।।प्रणवाभ्यां संपुटितं सकलं पूर्णं दरम
पंदस्येति नाम रूपं मेमं त्वं भपा जप्यमानं स्मर चिंतय।।२।।पद्य।।प्रवा को कारेण मा सदृशं कूप्र
णाव युतं सकलं दरेति नाम रूपं मेमं स्मरे त्युत्तानो र्थः।।३।।रहस्यं तुतन्मे रूपं मंत्रमं तमेनाक्षस्म ।।३५।।

त्रै।

श्री

रशाश्च जितस्वं जयसमं वस्तोसिध्यविष्टदोस्तु ॥ कीदृशं मे त्रमम् ॥ हँसक्षस्त्सौतद्रूपम् ॥ पुनः कीदृशम् ॥
ष्क्ष्रष्क्षौ ॥ तयोराकारस्वरूपं स्वरूपेवाऽकारै निर्गताधकारौ जस्मात् तन्निकारं ॥ दकारे रेफ
वे पावकारौ तद्धीनम् ॥ संपुटं त्वंजनमात्रं दृढ इति ॥ ष्क्ष्र ष्क्ष्रौ विकृशोषात्कार प्रत्यये नित्य
समासे ष्क्ष्र आकारश्चेत्वत्रापि ष्क्ष्रैवं क्येविरूपमोरप्येकशेषाल्लिखकारा भिं स्यात् ॥ पुनः
कीदृशं संपुटं ईश्वेदु ष्क्षतामासदितं ॥ कलानुस्वारस्तत्सहितं [illegible] ह्रीरूपमित्यर्थः ॥ ष्क्ष्र मलं वे
वशा कादि दोषहीनम् ॥ मेमलयति धारयतीति ममलः संपुटश्चासौ ममलश्चेति वा ॥ तान्किं ॥
यदर्थं पूर्ववद्यामदर्दितायारखामाऽ [illegible] स्ववाऽँ च ग्रमावद्रूपेन पुतम् ॥ तयापत्त्वं [illegible] मुम
यो रखकारयोर्द्धं टनाद्धि धाम्नृतयप [illegible] म्भृतमसंपुतमद्भगवान् भिभयो वाच्यो पस्यद्दरेति नाम

भु·री·कु·ल· भवतीत्यर्थः ॥ पद्य ॥ पूर्वं द्विधाम्नृतमसंपुतमपि निर्गताक्षरत्वात्कुत्तरमुभयोर्दरेफयोमावाक्त
॥५०॥ रोक्षंजनरूपेतयोर्दिनालसकलं पूर्णमित्यर्थः ॥ भगवती भुवनेश्वरी प्रभिधेपापस्य ॥ शिवांत्योवह्नि
संपुत्तो ब्रह्मद्वितयमंतरा ॥ तुरीयः स्वरसंतीतं शरेखा तारासमन्वितः ॥ एषचिंतामणिर्नाममंत्रसर्वो
पेसाधकेद्रुपागमातप्रणावद्वयसंपुटितभुवनेश्वरीबीजरूपाचिंतामणयाख्यंमंत्रंस्मरजपसतोरि
धपतु ॥८॥ ग्रस्यविष्णोर्वमाद्वीलदमीलदर्पमीः स्यादनव्यावमित्तुकेरीकारः सावामायस्य
लिखितादक्षरस्य वामार्द्धपुरोभागेभवतिसकलंसचंद्रसेंदुसबिंदुतादृशंमंत्रंस्मर ॥ अन्यत्प्र
र्वचन ॥ अत्रैकः प्रणवोनैपस्तदुक्तं पेणावमासूर्ध्वईश्वरश्वडिंकुविंदुस्तोदित्तेम ॥ पो अवद्वस
तल्लखंतस्त्तविसर्गवसंदोद्धवि ॥ हृररेफमकारईकारसमाहाररूपम ॥ गमवधो नितुल्यत्रिकोणं ॥५०॥

यद्रूपं यंत्रं तदंतस्तस्य त्रिकोणास्य मध्ये ईश्वचंद्रविंदु चतैः सहितं संदुवाख्यादिबीजैः कृतमोषादि
भिस्तद्दोषत्वादमलं ॥ पूर्वं द्विधा मतमपि द्वयोर्व्यंजनयोर्व्यटनात्सिंवक्षो ह्यारणात्सकलं सफलमि
कं बीजं मेसरस्य त्वात्पदरमयं मंत्रमेकादशरं हस्त्रैखारूपं स्मरसाध्वऽऽपव ॥ मायारात्कैवर्णमार्द्धं
शैवस्यात्कैमंत्रस्य शिद्धये शात्कैभागेऽवामाऽवर्ग्रम्रऽनुः ॥ एत्रत्पदद्रै श्रौंकारहीनो मंत्रः ॥ यः ॥ वा
मार्द्धं इति ॥ ह्यदेसरत्वात्मंत्रस्य वामेबीजतः पाश्चात्यभागे ॥ यद्वा ॥ त्रवामार्द्धं बीजस्य दक्षिणा
भागे पूर्वार्द्धं स्रवा श्रौंकारेणमाप्रकारेणपुरुषम ॥ पूर्वोक्तबीजं प्रणवमायाबीजयोरुभयोरा
कारयोरस्यापोर्व्वटनादव्यवहितोच्चारणाद्द्विधाऽदस्दयतां मतं गतं एवं सकलं मंत्रं जप ॥ अत्रस

टी॰ठ॰ल॰ प्रणावमायावीजा दोमद्व पस्रूपोमंत्रः॥ ई॥ कश्रुलक्ष्मकलौताम्पांसदितंनिराकारेसं डुमुभ
॥४२॥ पस्करखबटनादितिसंवद्धं॥तेनक्लीमितिकामवीजं॥पूर्ववदवामेति प्रणावोद्धारेभ्रदैं हीकारा
५। स्रवैमालद्मी॥ वीजं श्री॥भ्रवतीत्यवामालदमीः श्रीः पस्प पूर्वक्ति॥ताहृग्धरमयं॥ प्रणवोल
द्मीवीजंमायावीजंकामवीजं॥श्रीमायामदने:प्रो क्तोमंत्रोवीजत्रयात्मकः इत्यागमात्श्रीं ह्रीं
क्लीमितित्रिपुरामंत्रं॥मायावीजंकामवीजंश्रीवीजंचेतित्रिपुरमेरवीमेत्रः॥वाग्भवंप्रथमंवीजं
कामवीजंद्वितीयकं॥तृतीयंशक्तिवीजंस्यवंत्रिभिवीजैरुदीरितेत्यागमात्॥ उक्तप्रत्यासक्ति
श्रीकारोद्धारोनवराकारमितिग्प्रकारदीनमितिकामवीजोद्धारेउभयोःस्वरसल्लदोणाका ॥४२॥

रवौ योर्योगाद्विद्यास्वरद्वलरूपविद्याद्वयेनमृतं स्वभावतस्तु सकलाभिरकारादिमात्राभिर्युतं भग
वतीसंमोदनीमातृकाभिधेयायस्पतं संमोदनीमंत्रं ॥ शक्तिं श्रीकामबीजाद्यां देवीश्वरीं तन्मुंउद्दित्या
गमातृ ॥ ८ ॥ अर्थः ओंकारेणामामकारेण ओंकारेणयुतं अस्य विग्रो वर्णमा[illegible] श्रीरीकारः कीदृक्
सः ॥ अर्ईनमः ह्रं ॥ अथ घेवृध्य पोद्रावेतः अकारेणास अहं अकारस्यईकारेणगुणेरकारोजातः ॥
त्रितरं बाकापूर्णचंद्राप्रतिमालदाणमार्शद्विर्यत्र ॥ एकारस्यवृद्धिरैकारः ॥ सेंदुमंसबिंदुकम् ॥ ए
वंप्रथमैकायरूपंवाग्बीजं ॥ ततः सकलं ककारलकाराभ्यां सहितं ॥ उभयोः ककारलकारयोः ककारेण
राभ्यां घटनात्पूर्वं पप[illegible] मृतमाश्लिष्टो भावितं ॥ अकारयोगात्स यगभूतमित्युक्ते स्तदमावेश्म

भै·टी·कुल ष्टोद्धारितमितिलाभात्तल्लकइतिलभ्यते-ईचइंदुश्रुतयोर्मध्यासहितं॥पद्धा॥इंदुश्रमाचउकारीस्या
॥४२॥ ईकारस्ताभ्यांसहितं॥तेनवाग्बीजोत्तरं क्लींवीजं॥ततोसिंदुमामितिक्लींवाजोत्तरं ह्रींवीजं॥भग
वतीत्रिपुरभैरवीत्यभिधेयापस्या॥एवंसप्रणववीजत्रयात्मकमलमत्यर्थं स्मर॥ऐं रं श्रीं ह्रींसि
ध्यात्विति॥वाग्भवमित्याद्यैस्त्रिभिर्वीजैरुदीरितैस्तैपंचकूटात्मकाविद्यात्रिपुराभैरवीतिचे
पुर्लेम॥कूटाक्षराणामेतत्-बीजंत्रयांतरर्वर्त्तित्वात्प्राधान्यादेतद्बीजत्रयोद्धारेणैवतान्यप्युद्धृता
न्येव॥पद्धा॥विपद्गुरुकुतारास्योभौतिकोविंदुरा परइत्यादिकूटाक्षरात्मिकाभगवतीत्यभिधे
यावीव्यापस्या॥पद्धा॥भगवत्याःकूटाक्षरात्मकमभिधेयंनामयत्रतादृगित्यागमप्रसिद्धत्रिपु ॥४२॥

दरमयप्रतिह्रींकारे [illegible] वीजोद्धारे ८

रभैरवीमंत्रपरत्वेनव्याख्या॥स्मरंकामवीजंदरस्यानपतीतिस्मरदरीमितिकामवीजोद्धारेकलास्या
मूलरेखद्वावित्यभिधानात्कलालक्षणायाइहस्तयासहसकलंप्रवामाक्षोंकारेणप्लुतमित्योंका
रवृद्धाभौकारोभवतीत्यौंकाररूपत्वतीयवीजोद्धारेडौंल्कींश्रोंमितिमंत्रंजप॥७॥प्रथमेनावामेत्य
नेनैकारवाग्वीजोद्धारोद्वितीयेनावामेत्यनेनास्यवामालक्ष्मीरितिश्रींकारवीजोद्धारेसकलाभि
तिल्कींवीजोद्धारेप्रणवोद्धारे॥वाग्भवंविश्रुवातितामायामकरकेतनः॥वतुर्वीजात्मकोमंत्रश्च
तुर्वर्गफलावहइतिश्रीमंत्रपरत्वेनव्याख्या॥श्रीसरस्वत्योरभेदान्मेमंत्रमित्युक्तिः॥८॥देश
ध्वजपसमंत्रस्तेसिध्यतु॥सि [illegible] द्धःसिध्यतिकालेनसाध्यःसिध्यतिवानवा॥सुसिद्धोगत्रद

१४

स्हृद् कालयोः २ ख्वर ख्व१

नै॰टी॰कु॰ल॰ शादेवसाधकं नाशयेदरिरित्यागमे चतुर्थोक्तेषु मंत्रेषु साध्यत्वं त्यक्त्वा सिद्धो भवात्विरस्पर्शः॥
॥४३॥ कीदृशायते स्वयं शुभावहं मे रूपं मंत्रं रपते जपते॥ कीदृक्॥ स्मरैं स्व स्मरौ॥ हसैं स्व हसौ॥ स्मरौ
43 च हसौ च स्मरैं॥ ककारलकाराभ्यां सहितं॥ उभयोः स्मरयोर्हरयोः — — श्वा ककारेणायोगात्
स्य पग्भूतं भिन्नोच्चारणात् गतम्॥ ततो निर्जितोच्चारणायोः कारव्यंजनमात्रयोगात् क्लिष्टोच्चा
रणं सर्वत्र॥ सेंदुमीकारैर्भ्यां युतं॥ मलमिति मलं नमलममलम्॥ संभवात् स्मरपदे मत्याग
स्य दृशात् स्वरूपे सशयोरैक्यात् क्लिष्टे श्री मिति बीजं सिद्धं॥ एवं सकलमिति कलमायारव्यं का
मबीजं स्मरेति सारमायाख्यं श्रीबीजं हरेति हरमयाख्यं ह्रीबीजं चोक्तं॥ भगवत्पदमभिधे ॥४३॥

५३

पाद्रस्य॥ पूर्वापरयोः प्रणवद्वयेन युतं॥ तयोः प्रणवयोरंतर्मध्ये सदित्यर्थः॥ तत्स्वरूपं मंत्रमंतर्मनसि॥
एवं प्रणवसंपुटितं ह्रीं क्लीं श्रीमिति बीजत्रयस्वरूपं मंत्रं रूपतेजःसमं मंत्रः सिद्धो भवतु॥७॥ अवामाप्रण
वेन युतं अर्द्धं एकभागे सकलेककारलकारयुतं॥ क्लीं इत्युक्तं पूर्वमुभयोः कलयो रकारेण घटनाद्द्विधा
भूतमपि पश्चाल्लिंगिताकारं एवं ह्रीं इति सिद्धं॥ भगवत्या ईकारेणावाच्यं तद्युक्तमित्यर्थः॥ मायामावायुतं॥
क्लीमिति सिद्धं॥ तयोरो क्लींवोर्मध्ये तत्समयं लिंगिताकारं ईकारयोगात्॥ मायामावयुतमित्याधृत्तिः सं
डुंसाईं वंद्रं॥ लिंगिताकारसं दुमीकाराबिंदुयुतं मे मंत्रं स्मर॥८॥ यदि तिरावद्रूपं लंलकारं प्रतिदल
नयतु॥ पुनः संस्मर अर्पितमेवलकाररेफं चिंतयेत्यर्थः॥ एतत्कारस्य जलत्वाभावे यत्रमिति सिद्धं म

त्रैरी कृ. ल. ध्यंजनमेत्रीतिमयम॥ऽथपीघोऽत्तरस्थमकारंमोघादुत्तरोयत्रोतिया॥मस्यनक्ष्मापयदांतस्येत्यनुस्वा
रेतस्य परसवर्णोयत्रामितिसिद्धम॥कीदृ गं त्रामित्यत्रतदुद्धारमाह भगवत्त्रिकोणं॥पुनः कीदृकु ङम
॥४८॥ योस्त्रिकोणाकारयोर्वृंदनमतीति॥त्रिकोणाद्वयपोगात्षट्कोणं॥ऽप्रेतमध्येमंत्रो यस्यालिखितमंत्रवर्णं॥
५५ द्विधाद्विवारमित्यर्थः॥भुवाम्मूमंडलाकारचतुरस्रेणाऽऽनरपुतं॥चतुरस्रद्वयवेष्टितं॥मंत्रोद्धारमा
राम. ह॥पवमावमाचमेइकारावतीतिप्राप्नोति॥पद्भ्यां वृत्तिसामर्थ्यो घृतपदलाभः॥प्राप्तयेः॥की
दृशो मे॥ऽप्रर्द्धेन अकारेण सह स्वधाहंगुणा पयोस्ते॥ऽप्रकारस्यकारेणागुणो एकारत्वप्राप्नोऽ॥पुनः
कीदृशो॥ऽप्रवामावामाचेत्येवंरूपे॥ऽथपीठेत्रमध्यलिखित [illegible] वर्णो यदापातयातयोर्मध्येप्र ॥५६॥

कारत्वं प्राप्ते कालक्ष्मीर्देहिनां त्वावामे॥ द्व[illegible]प्यपि लक्ष्मीर्निराका नितरां राकाल क्षणापा[illegible]द्धि पिक्षपाः॥
ऐकारस्य पदेद्वौ [illegible]प्यप्ये कारतां प्राप्ते त्वर्थे॥ कुप प्राप्ते सैंदु॥ सबिंदुकं यथा स्यात॥ वाग्वीज पुटिता
मां [illegible]विद्येयं [illegible]हरी मतेत्याग[illegible]मादैकार वाग्वीजसंपुटित ह्र[illegible]सौ खामेत्रोप[illegible]मध्ये लिखि तस्त्रपात्रमे
रूपं[illegible]रेति स्मर पदार्थ[illegible]त्ति॥ बसते प्र[illegible]शास्ता बस्तु प्राप्यैत्वांसिध्य सिद्धो भव॥ पद्वा॥ यदि तिशावर्
पमंत्र[illegible]मिति वर्णा[illegible]ति हरनय॥ कीदृक्यते [illegible]प्रंतर्ये तयोर्मध्ये स्थितमे॥ एवं यंत्र[illegible]मितासिद्धं॥ यसेंदुमवि
दुरो[illegible]पुतं य[illegible]स्यादेव सु रूपु कथारेव कारतां प्राप्ते ह्रीकार पूर्वापर स्थं मे प्राप्नोति॥ यतन्मयं यमे
शिवेम[illegible]माया[illegible]वेति कोशां रुद्रयाति तन्मयश्चिव परं यत्रम यन्मे रूपम लं नितरां स्मर॥ मत्र

रु॰ल्वा २

नै॰टी॰रु॰ल॰ स्वरपञ्चकादृष्टिर्नि ॥ एवं तत्त्वमं बोद्धारे हंसान्तु ते हंसेन यान्तीमितु तत्रैहंसबोधनोक्तिः संप्रद
॥४५॥ मेवात ॥ ११ ॥ प्रथममवामाप्लुतमित्येकप्रणवोद्धारे ततऽ भयाकारघटनाद्द्व्याभृतं सेंदुस्वरम
४५ यामिति ह्रीकारोद्धारे प्रतो द्वैध्याकारेण गुणोसतिसकलं सविंदुपयास्यादेवं निराकारप्रा
सा द्विधिरवामेत्येवं द्वितीयेनावामेत्यनेन ईकार इत्येवमैंकारवाग्बीजोद्धारे ततो दरमयामि रु॰ ५४
त्यनेन ह्रीकारोद्धारे ततः प्रथमेनावामेत्यनेन पुनः प्रणवोद्धारे द्विधाद्वाभ्यां प्रकाराभ्यां
प्रथमं ह्रीकारपूर्वभागो द्वितीये ह्रीकारो त्तरभागे च प्रणवप्लुतम् ॥ तथा द्विधा प्रकार ॥४५॥
द्वयेनाद्यप्रणवो त्तर द्वितीयप्रणपूर्वभागे च दरमयामितिद्विधा पदार्थस्या प्रणवंद्व यस्यैहं

ता

कारस्यद्रूपस्यो चोद्धारः॥पद्य॥घ यमेना वामेन प्रणवोद्धारैतोद्धि धादरमिस्येनेनागमस्त्रे
प्रदायाद्धितीया [illegible] तुर्यादरस्यानेहीकारद्व योद्धारेसकलमित्यनेनसकलःसबिंदुःई श्वासो
सकल श्वाई सकलस्त्र द्रूपं॥ एनत्र द्युतोपस्यत दर्द्धतश्वतदीमूकलेच॥ तदर्द्धं एकारत्वेप्रा
सेसबिंद्वीकाररूपं॥ परनिराकारएकारत्वप्राप्तोपुनर्नितरां कांशद्धिदात्पादत्तेएकारत्वप्रा
सवाग्वीजरूपतां तीपवर्गो द्वारेप्रतमेलमितिनिषेधा यैनाकारेणनकारे [illegible]
[illegible] लादितेः प्रश्नमश्न स्रमोनकारमकारैलात्पंजीकरोतीत्यमलम्॥ परंसेडुमिंदुतुल्या
भ्यांविसर्गमिंदुभ्यांसहितं॥ स्वपोस्वमवर्णो तेसविसर्गम्॥ समासेनमः शब्दः॥ पद्य॥

नै॰टी॰रु॰ल॰ हश्चरश्चमश्चपश्चेति द्वीकारेद्वयोराकारयोर्मध्ये प्रयमाणो व्यंजनगकारो यत्रेति वा भवी
जोद्धारेतदंतरित्यग्रांतरस्पाव्ययस्पग्न यमर्थत्वांगीकारेतदेंतोदकारइति व्यंजनकारेद्वा
॥४६॥ वैसेंदुमित्यत्र विंदुच्युतकेन सैतपरेणोता द्व स्वेनेकारेणासंहितमिति दिकारो द्वारेनिरत्य
त्रानातिकुदेननिरावोद्धारेसकलमितिसे नपुता कलनामात्रायपतादृक्॥ कलैपुकेस
रा॰ कारेऽकारेरुद्धाररणाघे इति व्यंजनसकारोद्धारेवामातीत्यार्थत्पासकारेणावाकारयोगा
स्याराव्योद्धारेहभवीति तत्॥ पंपः सर्वनामा निलयो रिति कोशाद्वापुरूपंवापुवतवरी भुपा
लदामित्यर्थः॥ शकलामिंदोर्विभ्रतीतिध्यानादुसंवुद्धौ रुपेणै चशिववचीवनव्यपामितिको ॥४६॥

पादेः शिवस्य मा शोभायेतस्तदूमश्च्रंद्रस्तंमलतिघनं दस्तुममनम्ना॥ शुभ्रकांतिरितिध्या
नात्वेनाक्लांपूर्णिमांसतितादृक्मंत्रंवागीश्वरीमंत्रमत्र॥ रमतेइतिरमविलासिन्यरोगिरि
वमायस्येतिनरपतेस्मररस्य अपि॥ सततसिध्यतु॥ प्रग्निर्वक्रेसंसद्वेदवाग्वादि
भिरुद्धयं॥ वागीश्वर्यादशाक्षयंमंत्रोवाचंवरप्रदइतिदशाक्षरवागीश्वरीमंत्रपरत्वे
न व्याख्या॥ १२॥ प्रवामेतिप्रणवोद्धारेवामार्द्धेऽनंतरमंगमेभगवदःस्यान्मपू खद्भुतं
न कोत्पादुत श्वासोगश्वसोक्षियस्मिन्॥ प्रणवांतरंसस्वरोगकारसकलंसानुस्वारंपश्य॥

९४

ने॰उ॰टी॰ल॰ कैंकारबीजाम्यांपागाद्विधाम्रतेद्यदनंवस्तुतस्त्वेकाक्षरं॥क्षरमयंशिवपरंपित्सेवारते
॥४७॥ क्षरंविग्रहरंवा॥प्रपस्पंदुवालेंदुद्योतिमौक्तिकभित्युक्तेः स चंद्रकलं॥प्रमलंरक्तदीप्तम्॥
निष्क्रियताकारंतन्मेरूपमेकाक्षरगणपतिमंत्रस्मरेत्यादि॥पंचाननकंराशिधरंबीजंगण
पतेर्बिंदुमित्युक्तेः॥२३॥प्रणवोद्धारेनंतरानिर्गताकारंपश्यतिभगवदितिपूर्ववदुकारोद्धा
रेकुतमित्युकारोद्धारेसकलामितिबिंदुद्धारेमबीजोद्धारेनेतिहृदान्तसेंदुममलमितिप
र्वबन्नमःशब्दोद्धारे प्रोः पिंडपंचपस्यासावुभयोर्जातस्तुरस्तदाकारसंबधाद्विमूर्धवत्तंप ॥४७॥
स्यमुखभाजेएवजडाकारं॥पूर्ववदभिधयपाद्येपंचतद्धरमयंमेरूपंहेरंबगणेशमंत्रंस्म घ

वीर

रत्यादि।।पंचांतकोबिंदुयुतोवामकर्णविभूषणं।।तायादिहृदयांतोयंहैसंवमनुरीरितः।।चतु
र्वर्णात्मकोमंत्रश्चतुर्वर्गफलप्रदइत्युक्तः।।२४।।अथवामेतिप्रणवोद्धारे अर्द्धं प्रणावो तरं मायाबी
राशिर्ह्रीकारइत्यर्थः।।एवंह्रीकारोद्धारमभिधायविवावंकंदं ह्रींरितिपदंतदस्तिपत्रतद्भगवदि
तिपदंस्मरितुद्धारेकल्पामतिव्यंजनस्यकारोद्धारेरूपमित्यत्र कंडुपामितिकुपातिरस्तितत
कुपम्।।व्यंजनस्यकारस्य युतंतयोर्मध्ये सकारो कारयोर्यावाकारोस्वरूपतयोर्योगाद्भिवाःऽ
भूतंजातंकिंतुपुत्रमितिसकारोद्धारेरूपमित्यत्रस इतिच्छे दोलव्यंजनरेफोद्धारेपदित्य
त्रयेतिच्छेदात्वपकारोद्धारनाभ्युक्तात्वाद्धिबन्नाकारोर्यतिर्यत्परतन्नाकारोद्धारेतदंतदे कारो

त्रै १

भवतीति पूर्ववद्व्यंजनदकारोद्धारे भइत्यत्र भाईद्रातिहेदात दकारो भवतीति दिकारोद्धारे प
दिति व्यंजनतकारोद्धारे त्रपभिति अकारपुक्तो व्यंजनयकारोपत्रेति पूर्वं तकारे आसद्दमका
रोद्धारे सेंदुभितावसर्गोद्धारे भइत्यत्र भादद्रातिहेदान् मंत्रांते मालदमी वीजश्रीं कारोद्धारे प्र
भिमयसीनं पप्रातय्याधार्यपतो दत्तंरहरातिरोगानक्षमलंदीप्रं द्ध सोमंत्रं जप ॥१५॥ यद्वा ॥ प्र
णोमेति प्रणवोद्धारे वामाद्दिद्वातपूर्ववद्धीकारोद्धारे वटनादिति ह्यो व्यंजनखकारस्याट तं ग
तिसंबंधं मतति प्राप्नोतीति व्यंजनघकारोद्धारे राकारमिति उः अकारस्याकारस्य रूपं
पत्रेति नाकारे नवे पूर्वं सासद्दद्दकारोद्धारे तिभवतीति निकारोद्धारे रेफेदत्त्मा ब्राप्नोपि से ॥४८॥

स्वाइच्छामयात्मितिसात्वेनसोऽकारो ह्वारेसेंदुमितिविसर्गो ह्वारेततः सकलंरूपमितिसमस्तं दु ह्वारेग्न
[नकार] पभित्रेकारो ह्वारेततः पूर्वमौ शब्दोत्तरमाकारप्रश्लेषाद्यकारोस्य पञ्चताकारो ह्वारेदौ व्यंजनद्वका
रस्यविधाविधानंद्विधातामतंप्राप्तमितिव्य. [illegible] दकारो ह्वारेमेदत्य त्रमादु इति ह्रुदाद्यकारे प्र
वैरासहृद्धिकारो ह्वारे यादिति व्यंजनतकारो ह्वारेपभवतीतिपूर्वेण सहृत्यकारो ह्वारेसेंदुमित्यस्या
श्रत्याविसर्जो ह्वारेग्नं तः समाहोमाश्रीकारोभवतीतिश्रीकारो ह्वारेहरमलाभिपूर्वेवद्धात्स्याते
ताहृदराद्य शिमेत्राम्र. शिवाद्भूपयस्यासा वुभयः कामस्तस्येयाकारो यस्येतिनपसंवुद्धिः ॥पद्म॥
भस्यान्मयपूर्व इतिकोपादेः शिवस्यभोमयपूरवस्ते जद्दत्यये ॥तथातिप्राप्नोती [illegible] तुभये ताहृग

कर्ण

नैरी-कुल

कारोपस्यैतिन्दपरवंसवीजशक्तिपञ्चशिमंत्रोद्धारः॥तारंपञ्चशिर्भगुःपश्चाद्धामाँविमृषितः॥नह्न्या
॥४७॥ सनोमस्तद्वे ॐ पसद्वे त्रोत्रिरपाघ्रिम इतिवीजशक्तिहीनाष्टादशरपञ्चशिमंत्रोद्धारेतुसर्वामितिप्र
णावोद्धारेवाई इत्यस्यप्रणावपुरोभागइतिव्याख्यानेवीजव्यतिरेकेणाव्यंजनदकारपर्यंतंपूर्व
५९ वदत्रोद्धारेदकारोत्तरं॥ दुःखे — दपरूपो नैोचक्रादेवेत्यनव्यपभितिकोषात्स्मरपदेनस्व
यायकेकारलह्रींस्मरमिकारहसतिप्राप्नोतीतीकारोद्धारेततःत्वस्यपूर्ववत् [illegible] दुह्यमेमं
त्रामितिपूर्ववदमेदैपोगेश्रीकारहरूपमात्यभावइतिव्याख्या॥ अत्र त्रमन्मंत्रेऽपादिशिरोधःपू
र्ववत्पविहार्यः॥ हंसेनसूर्येणासहपांतीसरस्वरूपेणास्वर्पीभिन्नतंपञ्चशिमंत्रमृतिंमामितिवापरि ॥४७॥

द्धार्यं ॥ २ई॥ अवामेति प्रणवो द्धारे रूपमित्यत्र पूर्ववद्दात्वर भवतीति व्यंजनरेफो द्धारे सकौला
तीति सलमित्यागमसं पूर्वपाल्क्कारो तरं सकारः तेन षत्वस्यानिनास्वादेशः षकारो लदृयते नित्य
कारमिति ककार षकारौ व्यंजनतपेः श्लिष्टो द्धारे ग्प्रनुस्वारसनालेर्दृौ धमाव्यंजनमकारेणापुक्तमिति ॥
रसरेफ णमाशोभायस्यस रमः तादृक् पूर्वस्थितरेफो यो पकारो यत्र पादृशाम ॥ रेफः पकारस्यो रक
रउद्धारस्या यैः ॥ एवंव्यंजनरेफपकारो द्धारोत्तरमर्द्धसति ग्प्रकारस्यस्य द्वेशद्धि रेचीति रुद्धोसत्याम
वा ग्रौकायेणासदेत्यौकारो द्धारेरूप मिति पूर्ववद्दूकारो द्धारसेंदु मित्यनुस्वारो द्धारे ॥ पद्धे ॥ सर्वमं
त्रसाधारणपाश्र्णावेलद्वेततः पूर्ववद्देफो द्धारेततो वा माद्धे पुरोभागे सकारो घस्यमात्रका पाठ

नैरी॰ऊल॰ कमेसनामार्द्धसः॥वर्द्धलो कैरलुक॥वामार्द्धसश्रुकश्री॥लट्टसा(है)त्वौपितिहिर्देशान्नकपूर्वभि

॥५०॥रा पातः॥तौलातिसकर्त्तं॥कोकारस्पत्पागात्पकारस्पग्रद्यातडाइलुद्वारेमापुरूभितव्यं॥इन

मकामो द्वारेहरमयाभितिपूर्ववद्रूपं पकायोद्वारेनितरांसकामारावेद प्रवो ग्रो कायेरा ग्रोका

50 रेसोल पडुत्पोकारोद्वारेततोरूपसेकु भित्पूकारो द्वारेस्त्रीपुंसाकारद्ध प पोगादि द्वे धामू

तंमर्वै [illegible] नर्द्धः नापी श्रुवसोभिधपेपापस्पतादृसामममैलंकपूरनगैरं हप्रासिद्धं चिंतामणापाख्य

बीजंमतंमेमं [illegible]॥श्रामुसंवर्तकादित्यमालिलोपष्ठविंदुमत॥चिंतामणिरितिख्यातंबी

जंसर्वसमृद्धिदं॥एवंश्रम्य[illegible]पन्चदेवर्द्धनारीश्वरंपरं॥तेजःकोतिजसोलक्ष्मीवाचांभव ॥५०॥

दं सक३

तिवल्लमद्दति [illegible] चैतामसिापराव्याख्या ॥ १७ ॥ प्रवामोतिप्रणावोद्धारेवामद्वि
प्रणावस्यपुर [illegible] मयमितिद्वामितिमः स्तुंडपवाजोद्धारेसैंदुंसकारपुताविंदूपत्रेतिविंदुद्वय
पंपु [illegible] पुत्रासस्वरसकारोद्धारेमोलिस्येंदुलेखौलदमः तडलाद्रिमितिधोनोसकलचंद्रव
लं पेतस्पर्शीकरडातमुत्रागोरमितिध्या नादमलंधवलंमेत्रदेवतयोस्तादात्म्यात्स्त्रीपुंसाका
रद्वयप्रयोगाद्दि धामतंभगवंतमः स्तुंडयोमिधेयायस्पनिराकारांनाक्षितामकारंतादृक्मेदं च म
याकूप्पमासांचित्यमानंमेमंत्रमर ॥ पद्धो ॥ प्रणावोत्तरंजपेत्पत्रजप्रचेतिद्धिदाव्ञसंवतीति
वंजनंडकारोद्धारे कृतमित्मूकारोद्धारेसकलमित्पनुस्वारोद्धारेजमितिवीजोद्धारेसेंदुमिति

ग

ने॰टी॰उ॰ल॰ पूर्ववत्सइत्युद्धारेद्विधामर्भवतंपत्रेतिम । त्युजपाभिधेयंदत्तमयंशिवरूपंमेमंत्रंस्मर॥१८॥
॥५१॥ ग्रोंनमइतिपूर्ववा हुविद्दुद्धारेसकलमितिस्वरापौमेदाद्यो जनसकारोद्धारेइकारस्यवर
पेत्यस्यच पूर्ववदुद्धारेऽपपदानांवे पापेयोगोहृदयं चपयंसादितांतोनां ताल्वितोमरू
त॥पंचादयोमनुः प्रोक्तः तारापोपंचडदूद्दइतिशिरपंचादसपरा व्याख्या॥१९॥प्रमा
मेतिप्रणवोद्धारेदभवतीति व्यंजनदकारोद्धारेहकारागेसकलमिति व्यंजनसकारोद्धारेवि
तरोरारकोथाद्धिमायातीतिवाद्धसादितेनानाम्रोकारेणोत्वोकारोद्धारेसेदुमित्यनुसारेहोमि
तिद्वयेनरदपाव्कायपोऽवैटनालेनरदपरूपंमगवानदपगीवोमिध्येपापस्पताद्गुमक॥ ॥५१॥

त्र्यरमयमित्यत्र त्र्यंत्र्यमितिकेदान्त्रयंश्रुमममतप्रासेत्र्यरमत्वंतममनमधिकगोपवांत
मिति प्रानाद्भुवलतादक्रमेमत्रंसपग्रीवमंत्रमंतः स्म॥ तिपद्गुस्मम धीरांविंदुमद्वीजमीनित
मित्येवोदरः॥ २॥ द्विधापदस्य चतुस्संयुत्पाचतुर्धायोगे प्रवामैकारेत्वाद्विधात्र्याद्येतयाधु
क्तमित्यो कारद्वयेद्विधात्र्यागमसंप्रदापादाद्योकारागेमालदमीवीजं श्रीस्पानमेदनश्री
कारद्वयेद्विधाद्य श्रीकारागेनिराकारसेंदुद्वरमयमितिस्पानमेदनह्रींकारद्वयेद्विधात्र्या
द्येह्रींकारागेनिराकारंसकलमितिलींकारद्वयेगवत्वइतिद्वेदा दुमवती तिगकाराकारस्यो
द्यामत्ता पेल्वाद्यंडनगकारोद्वारेत्र्यघेत्रकारस्यगुणसातिमतंमुविगकारागेउनाकृतंमुक्तंप्रा

वे

सै०रा०उ०ल० सवर्णानुङकारेण ऽप्रोकारेणात्पर्यः ॥ तेनपुक्रमिति ञाकारोद्धारे अप इति कृदात्पभवतिपकारे
ञ्बकारङ्ञ्चारणं यं इति वं ञ्जनपकारोद्धारे ईमतातेतीयादतिईकारस्योरे पूर्णासदृपीकारोद्धा
॥५२॥ जभवतीतिसस्वरजकारोद्धारेनेतिकृदन्नभवतीतिसस्वरनकारोद्धारेवलभवतीतिवकृच्येद्धा
58 रेरमपामितिकृदेरेशो[illegible]के सामाशोभापस्प ॥ पद्ध ॥ रोत्तरंमाशोभापस्पसः मोलकारस्तंपा
तिरमयम ॥ पद्ध ॥ रलयोरभेदाद्रमयमितिसस्वरलकारोद्धारे पूर्वतकारस्यतोलीतिपरसवर्णा
द्धकारेणतरद्विस[illegible]लकारोद्धारे ततोभभवतीतिभकारेलद्योततोवामेत्यस्मादाकारप्रश्ले
षाद्वाकारेपूर्वेणासदृ[illegible]कारोद्धारेङभापइतिकृदाघभवतीतिसस्वरपकारोद्धारेसततामि ॥५२॥

त्वक्रसतिह्कुंदाह्वांजनसकारोद्धारेवाभवतीतिपूर्वेणासदृस्याकारोद्धारेप्राकारस्यव र्णोमतती
स्याकारयुक्तोदृभवतीतिहाकारोद्धारेग्रष्टादशाक्षरगोपीनाथमंत्रंस्मर॥ श्रीः शिवस्यैवभाव
स्योभशिवांशत्वात्तत्सदृशान्लपबीजत्यागेतुदशाक्षरःसएव॥पद्मा॥ ग्रगमेतिप्रणवोद्धारेभगव
तीतिसस्यरगकारोद्धारेभृतमितिगकारान्तरमुकारेगुणासतिगोशब्दोद्धारेनिर्गताकारत्वात्भवती
तिब्वेजनपकारोद्धारेमापूर्ववदितीकारेणसदृपीशब्दोद्धारेजनवल्लभायेत्येषांपूर्ववदुद्धारेवा
भवतीतिपूर्वेणासदृस्याशब्दोद्धारेपूर्ववल्लहाकारोद्धारेरौद्रमभितामेवमापस्यासोधवलोवलभ
द्रसदितमेवंभृतमेनिर्बीजदशाक्षरगोपीनाथमंत्रंस्मर॥२१॥ ग्रमामेतिप्रणवरमयामित्यक्षरस्त्रम॥

अप्रभितिद्धदेप्रसावोत्तरंर भवतिततोऽप्रमामेतिप्र श्लिष्टनिर्द्दिष्टः आकारोभवतिततोभ्रः अत्र नुस्वारो
भवतीत्येवंरामित्युद्धारेनितरां राकारोपत्रेतिराकारोद्धारेततोमाभवतीतिमाकारोद्धारेततोऽप्रपामि
तिसच्चरपकारोद्धारेसेदुममलामितिप्रर्वंवल्लमः शब्दोद्धारेरामचंद्रपरप्रुरामयोराकारयो
र्घटना द्विधाभ्रांसममेककालेकृतावतारद्वयंविदधातिकरोतीतिविधा जननीभूयेस्याः सा
विधाभ्रूसीतातत्पाउतंसीतापार्थ्वंगंभगवान्‌रामचंद्रोमिधेयोपत्स्पतंरामषडक्षरंस्मर।।अ
नंतोऽन्मासनसेदुवीजंरामपत्तनमः।।षडक्षरोपमादिष्टोभजतांकामदोमतः।। शिरस्तुकेक्षिता
मसित्वम्।।२२।। शेषं पंचाद्दर्वंतदाकारोद्धारेरंमिनातिक्षिपतीतिरमः मीनातीत्यात्वं।।अतो ।।५३।।

नुपसर्गेइतिकः॥रमश्वासोपश्चानिलःक्षिप्रफलदायीसर्पः॥ततोरमयंरेफकारउच्चारणार्थेइति
रेफोद्धारेततोनितरांसाक्षात्मारातिःप्रत्योकारेणप्लुतंपांचजनमकारेणेतिद्वौमिलुद्धारेप्रणवानु
रक्तेऽभयोर्नरसिंहयोराकारपोर्ध्वटनाद्विधामतंनरसिंहत्वाभ्यांसंमतंभगवान्नृसिंहोमिधेयो
पस्पसेंदुसचं शुक्लमनलमतिदीप्तम्॥दकारोवह्निमारूढोमनुस्वरसमन्वितः॥विंदुनाद
क तसन्मूर्धवीजं नरहरेर्मतिमित्येकादशस्पसिंहमंत्रंस्मर॥३२॥प्रमामेतिप्रणवोद्धारे सका
रस्पांतमात्रा॥प्रकारप्लुतास्कलामत्रेतिसस्वरपकारोद्धारे॥प्लुता॥सकलामित्यनेते वक्तं
जनसकारोद्धारेप्रस्पमलवारगमलमल्लधारणइतिधातोःपचाद्यच्॥एवंसस्वरसकारोद्धारे

२४

नै॰टी॰कृ॰ल॰ द्विधाग्रका-- रेद्वयेतमूर्वचनंपत्रेतिदमवतीत्यकारपुक्तस्यकारोद्धारेसकलमित्यस्याद्यत्वा

॥५४॥ व्यंजनसकारोद्धारेततोनितरांरा कारोपत्रेतिपूर्वेणासहदस्याकारोद्धारेरंमिनोतीतिसस्वररेफो

द्धारेऽत्रपुनस्त्याव्यंजनदकारोद्धारेऽनाऽतमिस्युकारोद्धारेसेंदुमित्यनुस्वारो--------

54

॥५४॥रा॰

मंत्रफलमाह ॥ सर्वेति ॥ सुष्ठुविधिःपुरःपंयस्यतेमयेनसाधकेनायंपर्वश्लोकोक्तोमन्त्रयफ्का
सौचिंतामणिःचाचिंतामणिसंज्ञोमन्त्रंत्रइत्यर्थः ॥ सर्वकामदत्वान्मंत्रएवचिंतामणिरितिवा
चिंतामणितुल्यइत्यर्थः ॥ विधिनापुरश्चरणादिनाजपादिनावाहृयेकृतःसनरःसर्वाणिगाणि
व्याप्नुवंतितैःश्रृंगारादिरसैरेवातिमाधुर्यादुत्वादमृतरूपैःस्मितयायतया ॥ ईदृशावाक्काव्यादि चा४
रूपयाहेतुभूतयावावाचस्पतिःसर्ववाङ्मयेतदधीनंभवतीत्यर्थः ॥ तथासःस्वर्गीयाणांमृगी
दृशांरंभादीनामपिवशीकारायमारःकामइवभवति ॥ यस्मैफलायसःस्यात्सयतिप्रत्नेनमं

श्रै·टी·कु·ल·

त्रेयासतत्प्राप्नोत्येवमूपसायत्नेनकृतेतवाकिम्॥ शार्दूलविक्रीडितम्॥ ॥५१॥ पुष्पैरिति॥
॥५५॥ यारुःश्चासौहंसश्चतेनवाहनेयस्यतस्यहंसेनयां तीमंत्रमूर्तिमंत्रस्यवर्णैःपरिणादाकारंसं
त्राक्षरदैवतांवामांसुभगैरम्यैःसुगंधैश्चपुष्पैरम्यैर्गंधैश्चादिपदाद्धूपाद्यैःषोडशोपचारै
55 रभ्यर्च्यतयामपिमतिःयस्यसप्यवमक्तःदेवांतरत्यागेनसेवमानःयदिजपतिजपतोऽ
पतावांवत्सरांतेप्राप्तेसतिप्रसोजापकःयस्यस्त्रीयालमूकादेःशिरसिकरंधत्तेसोऽपि
मूकादिरकांडेकालेप्रौढगीर्वाक्समाद्भाक्षिप्रानगुरालंकारादिपुतान्श्लोकानपु
घानिरचयतिकरोतिपं[illegible]सुसिद्धमंत्रःस[illegible]वंश्लोकान्करोतीतिकिंवाच्यमित्यपिपरार्थे॥ ॥५५॥

कस्यापि२

अस्यामंत्रमरैः कौतुकं दर्पं अनुभवेनास्याश्च मत्कारोद्दरपइत्यर्थः ॥ वारुणाद्दिसेनजपा
मंत्रेरापरमात्मभावाकुंडलिन्यावोल्लसंतीमितिकेचित् ॥ संपूज्यनरोमार्गे वेत्ताप्नुयादंतका
लेमद्रूपोभवेदित्यर्थः ॥ उदात्तयमकानुप्रासाः ॥ स्रग्धरा ॥ ८१ ॥ गुणानामिति ॥ रीतिर्द्विधा ॥
पंचालीगौडीवैदर्भी [illegible] चेतिवामनः ॥ काव्यालंकारेतु नाम्नां वृत्तिर्द्विधाभवतिसमासेनासमासेन ॥ एतैः समासवत्यास्तु अस्फुरीतयस्तिस्रः ॥ पांचालीलाटीगौडीयाश्चेतिनामतोभिहिताः ॥ वृत्तेरसमासायावैदर्भीरीतिरेकैव ॥ चंद्रालोकेप्येवम् ॥ तल्लक्षणान्यादर्शस्थदृष्टः ॥ द्वित्रिपदापांचालीलाटीयापंचसप्तवापावत् ॥ शब्दाः समासवैस्तायथाशक्तिगौडीया ॥ वा

त

९४

नैरो॰ऊ॰त॰ ॥५६॥ रा॰ 56

मतस्तु॥माधुर्यंसौकुमार्यंपुतापंचाली॥ओजःकांत्यमावादवुल्वसाश्लेषपाविद्धापाय॥
ओजःकांतिमतिगौडीया॥माधुर्यसौकुमार्यपोरभावात्समासवद्रुलौत्पुल्वसाद्धापाय॥स
मग्रगुणावैदर्भी॥समग्रैरोजःप्रसादैः॥प्रस्यष्टादोषमात्राभिःसमग्रगुणगुंफिता॥वि
पंचीस्वरसौभाग्यावैदर्भीरीतिरिष्यते॥श्लेषःप्रसादःसमतामाधुर्यंसुकुमारता॥अर्थ
व्यक्तिरुदारत्वमोजःकांतिसमाधयः॥इतिवैदर्भमार्गस्यप्राणादशगुणाःस्मृताःतदुक्तंगु
णोगुणानामाख्यानीमाधारस्वरूपम्॥प्रसादादिस्वरूपमुक्तंचंद्रालोकेयस्मादेतैःस्थितैः
सर्वस्यचमर्थोविभासते॥सलिलस्येवकाव्यस्यप्रसाददृतिस्मृतः॥समतात्यसमासत्वं॥५६॥

स१

वर्णाद्यैस्तुल्यता यथा ॥ माधुर्यमुक्तमर्थस्य वैचित्र्यं चारुतावहं ॥ सौकुमार्यमपारुष्यं वैगंध्यं स्या
दुदारता ॥ ओजः स्यात्प्रौढिरर्थस्य संक्षेपे त्वातिमयसः ॥ समाधिरर्थमहिमा ॥ नारीतिश्चेति वि
दितं नारी चेत्तादृमिमेप्यवना त्येतिप्रसिद्धं ॥ ७ प्रथैरीतिषु पूर्वोक्तासु विदितात यानेत्यरीति विदि
ता पुनर्नञ्समासः ॥ नञ्वरीति र्नारीतिः सा चासौ विदिता चेति वा ॥ ७ प्रेतर्हि दिरसैनरचसो मागेय
ननलैऽनुराजेण स्वास्मिन्वललानुराजेण वा स्फीतां समृद्धां मः ॥ रीतिपदं ततः श्लोकमध्ये रसैः
शृंगारादिभिः स्फीतां पुष्टां ॥ स्फीता रसा यस्यां वा ॥ तादृशीं वैदर्भीरीतिं च क्रमात वचत वक्ते चरित्रे
चकवितुः काव्यकर्तुः कंठे इत्यधिकं ठमत्वहं सदा परीरंभम् श्लेषस्य क्रीडापा श्रुवतादेश्व ॥

स्या १

नै॰ टी॰ कु॰ ल॰

वा१

परीरंभरूपायां क्रीडायां॥ चरणं कृतिः तदेव शरणं जीवनोपायो यस्यास्तादृशी मम॥ परीरंभ
क्रीडायैत्व चरणशरणां॥ प्राश्लेषायैत्वस्यादयोः पतंतीं वा॥ रीतिपद्दे परीरंभस्याश्लेषा
॥५७॥ लंकारस्य क्रीडायावक्रोक्त्यादिविलासस्य चाभ्यासस्तेन चरणं तदेव शरणं यस्याः॥ पद्य॥
श्लेषालंकारक्रीडाः चरणशरणाः श्लोकपादचतुष्काश्रयायस्यां तादृशं मधिकं यथा तथा
यानितरां रचयितुं कामं मदं भाविनी॥ नारीत्यत्र नारि इति संबुध्यंतं पदपक्षे श्रेष्ठपुरुषेति सं
बोधयतिवृत्त्यादिरीत्याविदितामिति वा॥ रूपश्लेषयमकानुप्रासाः॥ प्रास्यानाली
वमास्यानामित्यमरः॥ प्रातिष्ठत्यस्याभित्यधिकरणे ल्युट् टित्वात् ङीप्॥ कवितुरितिकु ॥५७॥

57

ङ्याद्व[illegible] इतिह्रस्वांत निर्दिष्टत्वात् दीर्घो तस्य कुटादित्वाद्गुणाभावे उवङ् स्यात् ॥ अतः कर्तृ वर्गादिड्
ति वक्वारांतस्य ङीप् ॥ ५ ॥ २ ॥ वरांतरमाह ॥ भवदिति ॥ भयात् उपरक्षितो धिष्ठितः कंठो यस्य भवतोऽहं
तस्य चरितस्य स्तोतुः कवितुर्मुखात् [illegible] ल्वापि विषये पुराणे श्लोकाभिर्निर्मले श्लोक पद्य पशो
भि श्रवणेन तित्विडंप यातया ज्ञनानां मुदे दत्त्वोपदेशम् ॥ ततो हैतो वा पुराणः वास्तु रमल श्लोकः
कः पद्यं कीर्ति श्रवय स्पसभवानाख्यातः कीर्तितः सन्नदितात् भुवनस्य लोकस्य हरि दिवकलर्पुंग
स्य कलुषं पापं हर्त्तुं शीलं यस्य पुनः पुनस्तद्दुरण्यकृतद्दुतो वा भविता ॥ यथा हरिपदस्य सहक्रु
श्रीरणात् सर्वपाप हविस्तुपमा ॥ पुराण श्लोकत्वादिव पुराण श्लोक इत्युत्प्रेक्षा च ॥ भुवन[illegible]पोः

जै टी. उ. लं.

॥५८॥सा.

58

पुनरुक्तवदाभासश्च ॥ पुराणश्लोकेन नलइत्यादिना तत्त्वं कर्कोटकस्येत्यादिना च कीर्त्तनस्य कलि
नाशकत्वमुक्तम् ॥ पुराणादौ हरिनामोच्चारणस्य पापनाशकत्वं चोक्तम् ॥ द्वौ शि खरिण्यौ
॥८२॥ देवीति ॥ देवी च ते इन्द्राद्याश्च मे मी जगदुः ॥ हे भैमि वयं जगतां त्रैलोक्यस्योत्तमांगस्य शि
रसः स्थानस्य ... तापै ते तुभ्यं कं कामरत इति कामम् अभीप्सितं वितराम ददाम इति प्रश्नः काकुर्वा किं
किमपि दानयोग्यं नादियः त्वया किमपि दुरापं नात्र देवतुः पतिव्रतयेति ॥ पातिव्रत्यात्सर्वं सुप्रा
पं ॥ मस्तकपातिः ... लोपामिद्धः समस्मास्तु ॥ धर्मैका व्यलिंगानुप्रासाः ॥ कामभित्यकर्त्तरिनेति
कर्मणि ... ॥ त्वयेति खलप्रयोगे षष्ठी निषेधात्तृतीया ॥ इकुसित्यस्य योगेन लोकेति षष्ठी ॥ अ ॥५८॥

यथाद्भुतलोपेद्विं शीया॥ वसंततिलका॥ एष॥ वसंतनमा दुःा कुटेति॥ दमै मिलंकू टसुकपट सव
काचं दमपास न्काञ्चपुष्पिग्नि ततोनोस्मान्बीद्पाविशितामादवर्षासि॥ अत्र तः मैचितामि
सितामाकृतिमाधुर्याधिमनसिविद्यापाज्ञानेतमंत्ररातयावादीपतामा॥ हचितोपयोचितेतयापी
त्वपरयो॥ अपर्नेलस्यापीतिकेचित॥ रथोद्धतास्म॥ एषा॥ द स्यभिति॥ तत्पदेवेष्वि संवर्ताविती
पिदलांबरंखमाश्रयलसुसत्तु तिष्ठतानिपाणि परिजनानां सेवकानामालपनैर्वाक्यैर्विपुलः दापा
नलमैमीखिवादोत्सवाद्धर्षाद्वास्यवीक्षिन्यांरदैः संप्रहैर्हतास्ताडितायेदुंदुभयस्तेसां द्रोनादोयस्य
सप्रसादरुदलसत॥ गुणसामान्यात्सामान्यं॥ कारणांतरयोगात्समाधिः॥ एकस्यतस्मिन्द्वितेतु

श्वा२

नै॰टी॰उ॰ ल॰ लेन्वस्य तत्कारित्वात्समुच्चयो नयोः संकरश्च ॥ वसंततिलका ॥५८॥ नेति ॥ प्रतिकूलान्प्रतयः पु
रापश्लोके नलेभेभ्य प्रासायां द्वेषादपि दोषमरम्यत्वादिकं न जगुरूचुः ॥ कुतो तत्त्वाद नास्य वक्ता शो
५८ वस्था तं यस्य ॥ अत्रापि हेतुगुणमयेसौ दर्यसौ शील्यादि प्रचुरे पुराणश्लोके च ॥ तथास्य मरस्य
॥५८॥ पुंडस्य समारंभस्य सदृशं योग्यमधिक्षेपादिकमपि नोचुः ॥ अत्रापि हेतुर्वैरेणाज्ञाता वेकत्वं न
रैषां प्रान्यस्वाशिरे इत्यादीनि येन किंतु स्वमिथ्यासे मैत्र्या हृदयमुदपंतीति निर्भरा वृहद्दयाकृपाप
59 स्य तादृशं विदधुः ॥ आमास्ते पुराणश्लोकमिति च पाठे तन्नपानलमुद्दिश्यदोषमपि न भाषासा रणा
रंभोचितमपि न भाषाता: किंतु नलं पुराणश्लोकमेव जगुरेवाघन ॥ काव्यलिंगमनुप्रासश्च ॥ शिष्व ॥५९॥

रिणी॥ ऐं ७॥ मृन्म द्विनि ति॥ मृन्म द्भिर्न्दे पैः कारुण्यस्य स्वरसस्य जलस्य नद्या मूर्त्तिमत्याः देवताया
भावं लंभिता प्रापिता सा सोमै मीसप दि त्रम्यर्थिता तेन तेभ्यः रूपकुलादिभिर्योग्या निजसर्वाद्वयपा
मास॥ तेन पाः त्रपि मात्रा भिस्सख्या मैम्याः विद्याः से सिदपस ततध्व तः वयस्याया मैम्याः प्रनुकारेया
भिस्त्रा भिया भिः सखी भिर्वैदर्भी नैम्या इति षष्ठी॥ पंचमी वासकांघा हृत्किकदेहरूपाः स्खलाभात कृति ४
कृतं गमनेच्छ तस्या जेमनो वैस्तैवतेष्वाणा श्वतेषां वांछां विजघ्नुर्भिच्छित … वंतः॥ रूपकरूपमकालांभि
द्विकर्मा॥ कर्मण्यण् ३ कौरसा वितिप्रथमा॥ स्रग्धरा॥ ऐ ८॥ त्रदसेति॥ श्रयसखी दानो तरंम
धावें द्रासस्य श्री प्रविष्टाभ्यां समाने तुल्ये पर्वनिलयमभिलक्षीकृत्य प्रतिष्ठा समानेगंतुमिच्छति

४८

नै·टी·५·त्र·

नत्वैनमस्त: पुष्पवृष्टिर्न्यपतत्॥केव॥मत्स्यीवद्धापुतागलंत: पतंत:प्रालिपुत्त्रामधुवाष्पाम्बुधः
पातजकु:रवाभ्रू विंद्वोपस्या:सा॥ऽ मरभर्तुरिंद्रस्य कीर्त्तिरिवेत्तुस्वेदा॥प्रदत्तेति दर्पइतिशेषः॥ख
॥६०॥स· दइत्यन्वे॥रूप क्रोखेदानुप्रासपदांतयमकानि॥प्रात्स्यस्तड्: विधे: पूर्ववत्सनइतिसनंताद्व
शालंपु॥मालिनी॥ ॥स्वस्येति॥स्वस्यां रामस्नुत्पतित्पजद्विं [illegible] रमरेतदाप्यजगमका
60 लेऽशास्यदत्ताघवयवेस्यच्छिदाद्धदत्तस्यकदनमेवसा द्वादध्वगाभिप्रासमः॥निजविभ्रम
धामपातीधाद्वेवताभि [illegible] त्वनिवृस्य [illegible] ऽत्तांमेमोपस्पतिस्म॥वसंततिलका॥२॥२०॥
॥सानंदमिति॥स्वमीमोम्नमीपतिरेकस्तनुजाविबाहनमसेवेदमीनिबधेस्मरोद्दीनपाठां ॥६०॥

नै॰ टी॰ कु॰ ल॰
॥६१॥
श्रीराम

नस्यसंभवस्येति कन्तरिषष्ठी प्रतिष्ठो क्षीनोसमधिरपासनंतदर्पेम॥ स्वानिस्वानिशिविराणिग
त्वाणि उद्धिरपयोतोधराधिपा प्रपिवद्दवः क्रमात्मेगलंचकाशस्त्रजतः स्म॥ प्रातेनिरे ॥२१॥ इति
श्रीरामकर्णेभट्टात्मजभट्टलक्ष्मणकृते नैषधार्थप्रकाशे चतुर्द्दशः सर्गः॥ ॥प्रास्तूतोमानुपमाविवु
धः श्री रामकृष्णरामोर्यै॥ लक्ष्मणशर्मा कृतवान्नैषधगूढार्थप्रकाशिकांटीकाम्॥१॥ राम॥

१ ग्रंथ १४सर्ग [illegible] सूर्यमणिशर्म्मणि
१ नस्येदं पुस्तकं॥

॥६१॥ स॰

नै॰ टी॰ उ॰ ल॰
॥६१॥
॥६३॥
61

चतुर्दशसर्गः १४

सर्गः
२८

॥६१॥

त्रयोदशसर्गः १३

१२

पं.स्त.टी.

श्रीगणेशाय नमः ॥ पंचस्तवीवर्णनमारभते ॥ कल्पद्रुमानिति ॥ अथ पंचस्तवदर्शनोत्तरं विमानपुष्पी
स्तां भैमीं राजकन्याद्वाङ्गां संवादमागम्य दूरे कृत्वा नलाकृते धैरात्तं चवीरां विनन्युः ॥ केकांकाश्म
त्कानिव ॥ परिमलाः सुगंधाः भृंगाणां मालां पंक्तिं निखिलं संपूर्णं तथ्वतन्वतं नंदनशाखिनां हृदं च
तस्मात्परावर्त्यपि च कल्पद्रुमानिव ॥ किंभूतां भैमीं भृंगमालां च श्यामामा अथ योषि स्ताम ॥ स्वास्याः
॥१॥ तच्याद्धिमानस्यत्वाद्वा ॥ भृंगापि सुगंधा अपाः वीरो तथा कल्पद्रुमसाम्ये न च सौ पौ दायेना
नापकल्पस्तोव्यज्येते ॥ नंदनद्रुमतः कल्पद्रुमोत्कर्षवद्राजकात्तदुत्कर्षः ॥ सर्वकामप्रदत्वसा ॥१॥राम
म्यान्मंदारादावपि कल्पद्रुमशब्दः ॥ उपमानुप्रासौ ॥ पः स्यादमी घितपं तं वसंततिलका ॥१॥
साधनादिति ॥ सादाकृतं प्रपक्षीकृतमखिलजगतां त्रिलोक्या जनतापालोकसंब्रस्य चरित्रं य

याख्रखिलेतिजनतायाः चरित्रस्यवाविशेषणमात्रात त्रतेषुमध्येप्राधान्यादुपवेशनक्रमाद्वादिवःस्व
र्गस्याधिता ष्वंक्रमधिकृत्योद्दिश्यपतयातेनप्रकारेणोवेषयासपुरोवर्त्तीशचीपतिरिंद्रश्चाम्यधायित
स्यैदस्यनैषधकाव्यमायादेवैर्द्रष्टव्यतप्राकाशिस्फुटीकृतं॥कावृत्ती॥तस्यकपटनलत्वंतप्र
काशितम्॥चौभिप्यःसमुद्भवे॥इंद्रादिप्रकाशनेतेभ्यःशापशंका॥प्रकाशनेदमयंत्यामंगःइ
हुदि॥नतमांकाचमौनप्रतिमाशंका॥अतःसर्वसमाधिचातुर्यंसूचितम्॥सादोल्लतेतिगुप्तंद्वा
दिनांवंद्योतितम्॥छेकानुप्रासः॥२॥त्रमइति॥इंद्रपदे॥देवरवारीणिरुद्धतमे॥उत्तमावरवारीणी
नीत्यमरादितिशेषः॥शीतेसुखोष्णसर्वांगीग्रीष्मेयासुखशीतला॥भर्तृभक्ताचयानित्यंसाज्ञेया
वरवर्णिनीतिरुद्रः॥वरश्चासौस्वयस्या इतिमत्वर्थे इनिरितिमुकुटः॥धर्मशीलवर्णिताद्भेतीनि
निरितिशेषः॥वरंश्रियमाणांश्रेष्ठवानलमेववर्णयितुंशीलंयस्यावा॥अस्यैदवीराणां सेनायाः

१२

नै॰उ॰ल॰टी॰

सैन्यस्य उद्भूतिं ऐश्वर्यं सामर्थ्यं बाहुल्यं वा किं ब्रूमः अवर्णयित्वाद्वागोचरत्वस्य यः॥ किंनामयपूरेशाद्
तें गच्छति वीरः कार्त्तिकेयः॥ शेषं पूर्ववत॥ किंभूतस्य॥ द्विषन्नरा जुर्योवला नाम दैत्यस्तस्य विजि
त्वरं जयशीलं पुरुषस्य कर्मभावो पौरुषं यस्य पराक्रमो यस्य॥ यस्य रणश्रीः सेनाया च रतस्तौ स
नायचैतयाभवतौ इभाननो गणेशः दानवा नाम रिविक्षुतयोर्वा सेनाधिष्ठानेन जक्षिता असु
रभीयेयासा॥ पद्या॥ गणेश दैत्यापि धिष्ठानेन कत्रीसुराणां दैत्यभ्यो भियई रणं दोपस्तेन या श्रीः
॥२॥ शोभा सा यस्य अर्जिता॥ असुरेभ्यः भीयइरणं वा॥ वीरसेनो द्भूति द्विषदितिपाठे वीरसेनो द्भूते द्विन्न
सहः॥ नलपदे॥ वर्णयाचने॥ यस्य वीरसेनाख्यान्नृपादुत्पत्तिः किं कथयामः कामुकः किंतु न॥ ॥२॥राम॰
प्रसिद्धस्यापि आदिप्रसिद्धिर्वर्णनीनापेंतयेति भावः॥ किंभूतस्य॥ द्विषतां बलस्य सैन्यस्य विजित्व
रं पौरुषं यस्य॥ उद्भूति द्विषदितिपाठे वीरसेनाद्भूतिर्यस्य इति क [illegible] त्वोतरेक मेधारयः॥ यस्य रणश्रीः

सेनापां वरीभवंतोयेइभास्तेषांमाननानितेषांदानस्यवारिणामदजलेनसुरभिर्जनिता ॥ रलयोरभेद
सेनायामवलीभवंतःपर्वतापमाःशेषः प्राग्वदितिवा ॥ निंदापदे ॥ ग्रस्येंद्रस्याद्भूतिं वैभवं नभ्रूमः ॥ किंनिंद
पाम ॥ न कुंनार्दतीत्यर्थः ॥ ग्रत्येवदंतुवयंतुनब्रूमइतिभावः ॥ वद्दोधार्चेवाभ्रूमः परस्मैपदात ॥ पद्दा ॥
ग्रस्यइंद्रवीररसेनाइनःउत्पत्तिकंपंभ्रूमःकश्यपत्वात ॥ ग्रत्रहेतुगर्भोसंवुद्धिः विगतःएकामस्यरसो
यस्याः तस्याः संवुद्धिःवीररसे ॥ यतस्तेइंद्रकामरसोनातरान तद्वैभवोक्तिर्द्वेषेतिभावः ॥ कीदृशाः ॥ द्विषतां
वलस्यसैन्यविजित्वरंजित्वरत्वाभाववत्यौरूपंयस्य ॥ द्विषतांवलेनविजित्वरं त्विजेयंपौरूषंयस्येतिवा ॥
यस्यरने नसूर्येणासदितारणाश्रीः चरीभवदिभाननदानवारिवासेनसुरभिर्मनोनाजनिता ॥ नायंस्व
तःस्मरः किंतुयैद्वादिसदापत्वादित्यर्थः ॥ पद्दा ॥ यस्यरणाश्रीःइभाननदानवारिवासेधिसुरभिर्मनो
नाजनिता ॥ इतआरभ्यात्याजीतियावत्सर्वंभिंद्राघुक्तिस्ततोनलोक्तिःशचीपतिस्तेनेपथस्यकापमा

१२

नै॰ उ॰ ल॰ टी॰

येतिसंशय्यःश्राखंडलोपि च नलोपि चेत्युपसंहारात्॥ छेकानुप्रासश्लेषसंसृष्टयः॥३॥ अमुत्रेति॥ इंद्रप
दोर्दै भैमि एष इंद्रः अमुत्रामुत्र इदं हरस्येमे हारा एकादश रुद्रास्तेषां गणः संघः॥ पद्म॥ हरस्येमे हारास्तेच
ते गणाश्च नंद्यादयः तान् हरतीति आत्मना सह नयतीति युक्ता इत्यर्थः॥ तारदशा मे पयोधरा मेघाः॥ पद्म॥
३ हरस्यापत्यं हारिः स्कंदः गणाशो वा पयोधराः मेघाश्च तेषां मेरुकं चुंबी चेद्दृग्यद्वे इदुस्येस्ते चापयोध कु॰
स्तत्र खचिता संबद्धा द्युमणेः सूर्यस्य अश्वा दिव्यानां वाप्रभाया सुताभिः॥ व्रजाभिरितिपाठे समूहैः व्रजौ
॥१२॥ पासु॥ बकुर्भूपान् लाभोधनादेर्वेपुतेतैर्वै रणाश्चेते पार्चिताभिः॥ बकुलेरुचिमपद्मेरश्वाभादीप्तिर्वे ॥३॥
बोतेषांरद्धसारशो ग्वार्चिताभि रितिभवदत्तः॥ बकुलाभादीप्तिर्यासां ता अश्वतारणार्चिता श्रुतिवा॥
श्रमराणां देवानांवाहिनीभिः सेनाभिः समितिसंग्रामेषु याचासु चाविलासस्य त्रिलोवास्यते सेव्य राम॰
ते॥ यो मिथः समुच्चये॥ नलपद्मे॥ एषः नलः समितिसभा यात्रासु पुत्रास्तु प्रभाश्वशावो येषां ता पं॰ १

दृष्टा येमुक्ता हारगणास्तैः कृत्वा हारी स्तनः पयोधरयोस्तनयोरंकोमध्यस्तद्भुवि इंदुर्मणिशि
रोषास्तेषु वचिता द्युमणिप्रभा यासु ताभिः चामरवादिनीभिः स्त्रीभिरन्वास्यते ॥ भितिर्मानं तेन सहि
ताभिः समानाभिश्चामरवादिनीभिरिति वा ॥ समितिर्यथा तथेति वा ॥ अत्र चचकारोप्यर्थे ॥ यात्रा सत्र
पीत्यर्थः ॥ हारमणी नामनेकवर्णत्वादिंद्रचापसाम्यम् ॥ शुभ्रांशवः स्वच्छाये हारा हारगणा
स्तैर्हारिणः सुंदरा ये पयोधराः कुचास्तेषु मिलिताप इंद्रचापलं दर्शयाना स्वदंता नितेषु खचि
म६ ताल गता द्युमणीनामुत्तममणीनां प्रभास्विति वा ॥ प्रा[illegible]धान्या द्वारा तौ ॥ आभरणपदस्य तदन्या घ्यघत्रसं ४
लंकारवाचित्वपौनरुक्त्यम् ॥ यथा सभायां निर्भीतयो नार्थस्तथा यात्रा स्वपाल्युत्तमा ॥ शुभ्रं ऊंसभ्रु द्वी ३
त्योयोरित्यमरः ॥ वादिनीस्था तरंगिरापांसे नासेत्यप्रसे दयोरिति विश्वः ॥ छेकानुप्रास संकरो ॥ हा
रीत्यत्र ताच्छील्ये णिनिः ॥ अपवादे वा इत्यत्र ॥ नयापद्दो ॥ आभिरिंद्रसेनाभिः समितिर्यात्रासु चेत्यना ॥

१२

[illegible]
अशनीवस्यतर

नै॰कु॰ल॰टी॰ दरेसप्रमी॥ समितिपाचाश्चा नाद्दत्याश्चामराणांवादिनीर्गंगाग्रासेव्यते॥ एतत्सेनाभिपुद्धंत्स
त्कीगंगापो तपः क्रियेत इत्यर्थः॥ कीदृग्गंगा शुभ्राश्वेतीदृग्यो हारगणाः एकादशरुद्रगणाः ते नदी
रिमनोहरंयस्य यो जलंतस्यधारा॥ यद्वा॥ शुभ्राः शुभ्रतोयो हारगणा मुक्ताहारसंघः तद्वन्मनोहर
पयोधरा॥ अंकचुंबिनी प्रतिबिंबिता रंद्रचापयुतायु मणिप्रभायस्यां॥ रमिरितिदेवसकामा
भिः॥ एवगणामेयो ज्ञातो॥ इष गतोयेगत्यर्थास्तेज्ञानार्थाः॥ तेनवकुलान्ताभिनस्तोग्रारभणंयस्या
॥४॥ सा॥ अर्चिताभिः पठ्याभिः॥ पद्मा॥ एको विद्यते येषां ते एकाः॥ अग्रशंग्राह्यं च॥ वकुलोयस्यां॥ भर
णमात्रेणाद्यार्चिताभिः॥ अतएनंतत्यजेतिभावः॥४॥ दोषाभिन्ताभिति॥ इंद्रपद्ले॥ द्रुमे भिस्त्रलुलाः
साम्यहीना कर्कशाकठिना विगतादेहा येषां तेषामुद्धामानिर्मर्यादः दर्व्वीयषां ते व्रते हरपः ॥४॥
सिंदगजाश्चैतेषांकोटिसिरव्यामयां यावाभजतां दोषाभिन्तापवर्तानांपदोषाणांद्विदोद्वेदविधायके

त्वा॥ उदग्रो वलो दैत्यो पस्य॥ पद्म॥ उत्तरुत्कृष्टः अग्रे पुरः वलो वलम द्रोपस्य॥ पद्म॥ उदग्रं मस्तलव
लं पौरुषं यस्य तादृग्भिं द्रोपं ग्रासस्य भयस्या वो समुद्गमगृतमखिलं जगदुज्जहार उद्धृतवान्
मगृतं विपज्जोलनि चावितिघोचित्या ठः सुगमः॥ पर्वतपदं दृढं दाहिपद्दीने चक्र रस्य पः॥ नलपदे॥
स्वतुल्यान्यखिल दृशानन सुग्रीवान्वाकर्णाकनश्वेताश्च नस्पतिभूतिता दृशा विगन्ता देता वैरवायपांउ
द्दीमदर्प्पा स्तरपो श्वा: कुंजराश्च तेषां वीरिभा जां दोस्तामन्तारा जां पदाशां ससायया नां छिदां वि
धाय कृत्वा उदग्रं मदहलं पौरुषं सैन्यं वा यस्या यं नलस्तु सा वो मगृतमखिलं जगदुज्जहारत्विष राजो
पद्रवा द्रक्षितवान्॥ निलपदे॥ उदग्रो वलो यस्मा दोर्दृगायं दोस्तामन्तवन्तं कांपदा छिदां विधा
यत्रखिलजगदुज्जहारेति का काकुः किन्तु नो जहार स्वयं नेपकरति शेषः॥ ५॥ मन्मतइ
ति॥ इन्द्रपदे॥ वरस्य प्रतिमटौस्पर्द्धिनौ सत्तनौ यस्याः सवुद्धि हे मेमि समिति रसो मन्मीमत: पर्व

तान्न जिह्मुं नास्ति पवैर्वर्ज्य स्वापापोनाशोपगमो वायस्यामुं कं पंचित्केणापि प्रकारेणामघवंतं
मानिंद्रं न जानीहि ॥ भूमीभृतः शैलस्य रणो ऽप्यमुमपव्यपापमनिंद्रं मजिह्मुं च न जानीहि ॥ किंत्विंद्र
एवायं जिह्मुरिति च ॥ न जिह्मुमघवत्स पयोः पौनरुक्त्यमत्र ॥ श्वाघस्य जेतृत्वाचित्वात ॥ एवं सद सं
ने अंतास्यादतत्र्वाद ॥ एतदीयं शापं पाणिं प्रसृतिमतिक्रांतं प्रसृते दीर्घं शापं हस्ततलम् ॥ हस्ततल
॥५॥ यो नैं आभावादिति वा ॥ अतएवाद्भुतमाश्चर्यकारिकं पंचि ह्रुतम् ॥ बहूनि चतानि नेत्राणि च ते
षामपंवा द्रुनेत्रस्तमतिशायं ना लोकसे निषेधस्काकुर्वा ॥ वाद्रुनेत्रमतिवा ॥ नलपदे ॥
हे भैमि त्वममुमघं पापं दुःखं वातद्वंतं न जानीहि ॥ पुण्यश्लोकत्वादिति सूचः ॥ समतिरणो [redacted]
स भापां वा भूमीभृतो राज्ञः जिह्मुं अपगतः व्यपाय पलायनं पस्य ॥ एतदीयमद्भुतं शापमतिक्रां
तं दीर्घं हस्तत्वं गुणं प्रावरणं वशालवा द्रुनेत्रं च प्राणपंगत्वादेकवंते ॥ नालोक सेक्ताकुः किंत्वा ॥५॥

लोकसे ॥ अतिअतिशापितौ वयान्यौ शयौ पपोस्तौ वाहू ॥ शपं प्रस्तुति मति-क्रांतेनेत्रे च ॥ तयोर्द्वंद्वे नपुं
सके कशेष: ॥ पद्मा ॥ एतदीयं गुप्तमनेनरक्षितं वस्तु वस्त्वं ते नेतारश्च वहूनां नेतार इति वा तेषां संयमतिश
पितौ शपौ पस्यपोड्डारयातारवा नालोकसे ॥ अरावदान्या आनेन पोषिता: ॥ अहो दु:खव्यसने पद्म
मित्यमर: ॥ नेत्रं वस्त्रं पूर्णं मुक्तम ॥ वाहूनेचं वीरपदृमिति कोष: ॥ व्यतिरेकोपमा श्लेषानुप्रास संसृष्
य: ॥ अटेति संबुद्धिस्ताहृशेष नवाल्पा वा पादप्रतापैर्वा यर्ही ॥ निंद्यापदे ॥ देमैमित्यमुमं जिष्णुं सामति
संगामिमभीम तः राज्ञ: पर्वताद्वा अपव्यपायं जिष्णुं जयशीलं न जानीहि ॥ अल्पादि संगातम ॥ अप्रबवं
तम ॥ उत्तरार्द्धं वदूने त्वातकुरूपत्वं घोत्यम ॥ ६ ॥ नेरवा इति ॥ रंइप [illegible] दै ॥ प्रीतिशापितो नितंवोपस्य
स्तस्या: संबुद्धिर्ते नितांविनिवलोदेत्यन्छादिर्भवांवलिहन्नादीनां सम्हृदं पद्मा ऽपतस्यपद्मा ऽपे पिनुपमो
गास्तस्यापि शुना: खला: तद[illegible]सहनादेवा कर्त्तार: एतस्य पाणी च पररोौ च पा ॥ शा च रणां कर्मरणे या

नै॰ टी॰ ष॰ नुरागेणास्य सहपयातयां धत्ते धारयंति ॥ अमपार्थं दस्तयानान्मेद्रुनातिसूचनमाख्यापयति ॥ तत्र पर्यपा
दावित्यर्थः ॥ पिशुना वर्णिका वा ॥ त तस्मादनेन पत्याद्दत्तिरितों द्रुमासा हर्षसहमदं दर्षमुत्सुकोऽभूं वदस्व
प्राप्नुहि ॥ बद्धे स्वयमिति तत्वात्कुतर्गे पालेतरः ॥ केवशा वीद्भुत्सी वे द्वेश ॥ नलपक्षे ॥ यतस्यरागमसूर्णं पाणि
च रसां कर्त्कलसैन्यमादिर्येषां तैः स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गवलानि च ॥ षड्विधेन वालेन सम
द्धं पद्राज्यं तस्य प्राज्योपभोगस्य पिशुनाः सूचकाः लेखाः सामुद्रिकोक्ता ध्वजाद्याकाराः कर्मीभूता
॥६॥ दधते ॥ अन्नपक्षे दध धारणे इत्यस्यैकवचनं ॥ तस्मादनेन पत्या नलेन सार्द्धं मुदमुद्वहस्व ॥ केनके
वहरितोद्रेकासावीव ॥ देवपक्षे पार्थे लेखाः नितंवशायादतिशयेन स्वपर्णेति ॥ निः स्व दमपि पूर्ववत्ता
रुण्यन्तम ॥ हे का नु प्रासञ्जनोपमापेक्षस्त्य पः ॥ निदापक्षे ॥ लेखा देवाः अस्य पाणि च रसां साज ॥६॥
णसहसरागं ततो नत्रसमासः ॥ अपी द्रुषपूर्वं धदते ॥ तस्माद्धरिणा [redacted] अमुना मुदमुद्वहस्व ॥

शचीवासल्यागमनात् ॥ ७ ॥ अकार्यमिति ॥ एतां पूर्वोक्तां वाचं श्रावयं डलेइ इनलोपि चाखिलां सवर्णं
तुल्यत्वंगतीमाकार्यं श्रुत्वा ऽभयत्रे इनले च समानं रूपं विगास्तमानापश्यती असौ सुदतीत स्त्रीशो
भन दंताच भैमी कमेण श्रोत्राकार्यान्निर्यं नावापत् ॥ नेत्रान्निर्यं नावापत् ॥ वाक्यस्य इनलयोः
समत्वात श्रोत्रान्निर्यां न प्राप ॥ रूपसाम्यान्नेत्रान्निश्चयाभावः ॥ अपि चेति द्वयमप्योऽन्यसमुच्चयपा
र्थम् ॥ भाटानुप्रासविशेषोक्तिसंसृष्टपः ॥ ८ ॥ शाकृति ॥ पक्ष । शाकृः किं सदृत्वदृष्टः निषधाधिप
तिर्नलोवेति दोलेवा चलति दोलापतेतादृक्मनोयस्याः सा दृशी भैमी पारमाव्य विचार्येत असमाप्तम् ॥ नल भाजं ४
पंचकौवा अस्याभैम्यापवनस्य वायोः सखा पमग्नि निर्दिश्य ऽऽदिश्य भगवती सेवपादिगुणां पुनर्नलो
ऽयः पुनर्वं वसो स्वजं नाना अस्त जात ॥ अकरोत ॥ कौव्यलिंगतनुनोपपयोः संसृष्टिः अनुप्रासश्चा
काविप्रतिभोत्पादितत्वाभावान्नात्र संशयप्रमः कार्यः ॥ दोलेवा चरातीत्य पेकार्युः क्वचिडिति क्व

गी॰कृ॰ल॰टी॰

डि॰ डि॰ डि॰चा तडि॰सानच्॥ अभ्यासमिति सामीप्येऽध्यारोपे वा॥ एवं॥ चतुर्भिरग्निमादृ॥ एव
इति॥ अग्निपदे॥ तेमेमिराषो ग्निः प्रथमस्पर्शस्थो पञ्चो ष्मस्पर्शस्य निधिःस्थानम्॥ अपस्पर्शदा
धं गतिः ऽ द्युतिः सास्यास्तीत्यु द्युतिमान्॥ ऊर्ध्वं ज्वलनशील इत्यर्थः॥ अतिशयतो द्युतिमान्वा॥
अनेन धनंजयेनाग्निना किं नामकर्मोपयुक्तं वह्निः पावक इत्यादिनार्जितं किंतु सर्वमपितन्ना
निर्वचनयोगात्प्राप्तमित्यर्थः॥ पद॥ नामसंभावनीयां अग्निना किं नामवस्तु न प्राप्तं किं सर्वं प्रा
प्तम्॥ तेजसपरमात्मनांसर्वत्रसत्वादात्मसकलकामत्वाद्वा॥ धनंजयेनाने नामप्रकृतमे
॥७॥ वा किं नार्जितं सार्थकं कृतम्॥ धनं जितवान्धनंजयः॥ संज्ञायां भृतवृजीत्यादिना खच्॥ त्वं राम॰
हेमस्य चर्मा सुवेरग्नेरस्मात्प्रभृतमुत्पन्नमधिगच्छ जानीहि॥ अग्नेरपत्यं पुपम [illegible] हिरण्य
मितिश्रुतेः प्रराचष्मादिकर्मेलि॥ पद॥ सुवेरग्नेरस्मात्प्रभृतेवद्युहेमाधिगच्छ प्राप्नुहि॥ धन ॥७॥

मिद्धे हुताशनादिति स्मृतेः॥ अस्याग्नेरिव कृशस्यापि भास्वरं पर[?]प्रकाशाकं तत्त्वत द्रूपे च तस्य संप
न्नं दृष्टा॥ नलप दे॥ एषः नलः प्रतापः दत्रं तेजः तस्य निधिस्थानम्॥ अपे सदा ऽकृष्टाग्रे तिर्भाग्यपु
दयस्तद्दानम्॥ दानं दापः तेन सह यया॥ सद्भि[?] रापैः सह यया वेति धनविशेषणम्॥ जयेन किं नाम धनं ना
र्जितं किल सर्वम्॥ अनेन धनार्जनस्य दानमेव [?]मुख्यं फलमुक्तम्॥ स दापः शुभावहो विधि[?]
त्रेति वा॥ शुचेः सदाचारात् स्वधर्मार्जितधनात् कृशास्वरूपाद् यातिरसीनाद्धा मुष्मान्नलात् त्वम् भूतं वद्धुदे
माद्युगदृ प्राप्नुहि॥ भापांतरसत्वे तु रूपे वधुधनं न पद्यादित्यर्थः॥ अस्यैवं भास्वरादेदीप्यमानाद्रूपसं कस्य च न दृ
पत्कोपकांतिः न॥ भा दीप्तिः स्वरः शब्दः रूपसौंदर्यं संपत् तेषां संपद्दा॥ को भवता दापो दत्त इति न दाभाव्या
ता॥ दापो दाने॥ पौतकाधनेङ्गति विश्वः॥ शुचिरप्युक्तम्॥ वीति दोषो घनं जयः॥ [?]प्वं जारः शुचिरीत
वामरः॥ अनुप्रासश्लेषव्यतिरेकसंसृष्टयः॥ निदापदे॥ एषो ऽग्निः प्रतापस्य निधिः अस्मान्नोव

णः तेन

नैकुन्तटी एवप्राप्यः अयंसया उत्कृष्टागतिर्जनितद्धानुनमार्गतिमामांश्च ॥ अनेनधनंजयेन किंनामकृष्ण
कर्मीअश्वप्राशः कृपीटयोनिरनल इत्यादिनार्जितम् ॥ कृपीटकाष्ठम् ॥ वहुहेमनाधिगच्छ वहुधन
प्राप्तिं नैसर्पः ॥ अस्यैव भास्वरस्य संपत्कस्य न सर्वस्यापीत्यर्थः ॥१॥ अप्रत्यर्पीति ॥ रुचिरैरुत्तोयस्या
भिष देमैअस्याग्ने र्मूर्तिर्भस्मात्पर्यमस्यतं सेतीनां ज्वालानांपदुतासामर्थ्यं तपाकवली भवंति तानि तानि प
पिव्या विकाराःपार्थिवीनितराघतादीनिअधिकाणि द्रव्याणि तेभ्यः प्रभवा उत्पन्ना ॥ भस्मत
॥८॥ पश्चिनोपिमहेश्वरस्य हरस्यांगरागउद्धूलनंतस्य जननायोग्यतयैसंजायते ॥ अनधिकरणावाची
त्यादावाधिकरणाशब्दस्य द्रव्यवाचित्वात ॥ अत्रस्वरूपमात्रमेवोक्तं न स्तुतिरितिकेचित ॥ भस्माप्य ॥८॥
स्यशिवोपकृतये न्यस्यकावार्तेतिस्तुतिरित्यन्ये ॥ रुचिरकर्णीतिसावधानाव्यज्यते ॥ अत्रभस्मो भवतिर
वास्तिनघनादीतिविचार्यहराणीषेतिभावः ॥ नलपदे ॥ अंगरुचिरकर्णीमेमि अस्यनलस्यमूर्तिः

संपत्समेदेश्वरस्य धानिकस्यापि तपस्विनो मुनेरपि रागस्याभिलाषस्य जननाय संजायते ॥ इदंकृ
संपन्ने [redacted] मपादितिधानिको मुमुक्षुर्दाक्ष्ये [illegible] सते ॥ पद ॥ रागः प्रीतिः एतत्संपद् दृष्ट्वा लुब्धतीत्यर्थः ॥
दे ॥ ग्रार्जितत्वाद्धनिकस्य ॥ दानान्मुमुक्षोः श्रद्धा प्रीतये जायते वा ॥ रागः ईर्ष्या वा ॥ कीदृक् अत्यर्थमत्यंतं म२
दैतीनामायुधानोपद्रुतपाशश्रयाकेवलाग्रासास्तद्रूपाभवंतस्ते च ते पार्थिवा नृपास्तेषामधिकोपे
रणा पार्थिवानाम[illegible]धिकरणानि स्थानानि तेभ्यः प्रभवा उत्पन्ना तानि प्र[illegible] भवो वा यस्याः ॥ संगेति सं
वृद्धिं वरिणी यत्वज्ञापनार्थं अत एव पूर्वत्र तद्भावः ॥ रागो नुरक्तो मात्सर्यं ॥ तपस्वी वानुकंपार्दं इ
ति विस्पष्टः ॥ विरोधश्लेषानुप्राससंसृष्टयः ॥ कश्चित्पदो व्यतिरेको पि क्रायोप पृथ्वीशब्दात्संबंधेरणा ॥
थसेतस्येश्वरः इत्यर्थे सर्वभूमिप पृथिवीभ्यामित्यत्र ॥ [illegible]पद ॥ अस्य भाति भस्मसमसेश्वरस्य रा
ज्ञो तपस्विनः दीनस्यापि रागो मात्सर्यं तस्य जननाय संजायते ॥ तत्र हेतुमाह ॥ अत्यर्थमत्यंतं देती

नै. कु. टी. ल. नां ज्वालानां पटुतया कवलीभवंति पार्थिवानि पृथिवीविकार[illegible]रूपाणि त्र्याघेः करणानि शरीरा
णि तेभ्यः प्रभवो सर्वदेहदाहकत्वात्सर्वभोमात्सर्वभित्यर्थः ॥ एनं अस्य त्यजेति भावः ॥ ११ ॥ एतदिति ॥
से पितृमुखि अशेषा सर्वासौ [illegible] विबुधानां देवानां संसत्सभा एव मुखं यस्याः ॥ अग्निर्वै देवानां
मुखमिति श्रुतेः ॥ अस्याग्नेर्यमतो विमर्शं दूतोपि माधवस्यं मध्ये सत्वं दिगपदे मासनाच दंवासिति ॥
अत्यंतं महत्सक्ति यस्य तेजस्विनं ॥ मदः स्तुतेजः सुदृक् नमीसं चैनमुपेक्षि प्राप्नुहि ॥ दारुभिः काष्ठैः स
॥श्री॥ क्तितेनामुना करणेन किरणानां श्री धीयते धार्यते ॥ अहरहतुल्या याकृणावा ॥ नलपदं ॥ असोप्र
त्यक्षाऽशेषा विबुधानां सुरीणां संसदेव मुखं प्राधान्यं यस्याम् ॥ यथा सर्वांगेषु मुखं प्रधानं तथा
स्तरिस भया मय भित्यर्थः ॥ कै[illegible]बुधा इति प्रश्नपूर्वमसौ गणप इत्यर्थः ॥ अस्य यमासर्ववार्त्तिनो
विमर्शं दूतोप्यधिकं माधवस्य रातुमिभयो स्तत्व इत्यर्थः ॥ लोकपाशत्वादिद्रयमयोरेतन्मध्यव ॥श्री॥

त्रिलक्ष्म॥ यमतो यमैर्द्वंद्वे चमाध्यस्यं निर्मीक इत्यर्थो वातासिः॥ सार्वविभक्तिकः॥ एनं महस्वि
नमुपेदि॥ येनामुना कृपोः श्रीःसदाऽप्रस्तुतारस्ताद्धिपते॥ एनं मस्तपूजयपस्विनं शोभ[illegible] नप
ति॥ महस्विनमुत्सविनं वाऽपेदि समीवंगद्धु वा॥ करः पाणि शापरस्मिष्विति विभ्रवः॥ मुखं मुखंच
कैस्यादि त्यजपालः॥ स्त्रेबसंस च्यु[illegible] पमाधि त्रिमुखीत्यत्र पितामुखं यस्याइति समासः॥ नचाभिनो
न्यस्यावयवो भवतीति पितृमुखमिव मुखं यस्या इत्यर्थो निष्कृष्टः इति शेषः॥ वयं तु पितृर्मुखमि
व मुखं यस्य इति समास इति भ्रमः॥ केचित्तु अन्यपुंसो मुखं पितुरिव यस्य पतीत्या दुःसाध्यंत्यन्न॥ अने
न धन्यत्वं ध्वन्यते॥ धन्या पितृमुखी कन्येति स्मृतेः॥ निंदावदे॥ अप्रसाव शेषास्वर्वेत्यर्थः॥ आवि
वुधानां मखं क्लांसंसत॥ पतन्मुखा॥ त्वमेनमस्त्यज॥ अस्तु स्तेप[illegible]सो लोटि [illegible] मध्यमे कवच
नं इ इतो यमतो पिवष्ठा यैतासिः॥ अनादरे षष्ठी इ डुयमच्चानादरे इत्ये इ इतो पि यमतो पिवामहस्विनी

१३

नै॰ कु॰ ल॰ टी॰ नलमुपेहि स्मरणात्॥ प्रभुना खिन्नामाध्यस्थ्यं प[illegible]ण्यात यातव करश्रीर्विवादे क्रियते॥[illegible]॥१२॥
नेति॥ हे भैमि पदार्थदीप्रस्य स्याग्नेरेधासि॥ काष्ठं स्वल्पं रुचिमत्वं प्रीतिमत्वं दीप्तिमत्वं वा वह्नित्व पक्षे॥
10 समिधा मध्ये निवासितो स्यत्तरणानि रिपवः॥ पक्षे रिपवः शीघ्रं नाशं पतेत यातरणानी त्यर्थः॥ इदं का
ष्ठं स्थानं वा न ध्यै ज्वलनं वा न तरसी वेगवान् यं केनापि विरोधिना पराभावितुं शक्यो भवति न केना
पीत्यर्थः॥ केन जले न परास्मर्षितुं शक्य इति वा॥ इदं पंच सु रूप स्थानं मध्यं ज्वलनं तद्धानयमेवा॥ नल
॥१॰॥ पक्षे॥ पटो गृहिणाधारस्य शाकस्यास्य स्वल्पमेघायत विरुचिः प्रीतिः तद्वत्त्वं नैव॥ सामितः पुद्धस्यम ॥१॰॥
ध्ये निवसतो प्य रिपवस्तरणानि तत्तुल्या इत्यर्थः॥ इदस्तरणो भुव वातरसी वलवान् स्थानमुदयस्त
दाश्रयं केनापि विरोधिना पराभावितुं शक्यः॥ विरोधी चासौ नाव विरोधि जानेति वा शत्रुमनुष्यः
केन मुखे न परिस्मरपते मा वती ति भैमीसंबुद्धि वा॥ [illegible]व रूपकान् प्रासमस्त रूपः॥ रूचिमंत्पर्वा ॥१॰॥

शोभायामभिषंगाभिलाषयोः ॥ तरोवल्ले चंगे च ॥ सुखशीर्षजलेषु कमिति विश्वः ॥ इध्ममेधस मिदि
त्यमरः ॥ नित्यासिच्प्रजामेधयोरित्यत्र पूर्वोन्यतरस्यामित्यस्यानुवर्तितत्वादननुवृत्तेर्नित्यत्वे सिद्धे नियमार्थमा
मन्यत्राप्यसिज् भवतीति ज्ञापनार्थमिति वामनकाशिकोक्तेरल्पमेधसीति साधु ॥ निवत इति पदो हेतौ मा
ता ॥ निदापदे ॥ परीश्चतु सपास्तैरुदागैो रुचिम त्वं नैव ॥ त्वमस्मिन्न रुचिति विरक्तैवेत्यर्थः ॥ किंम
तेऽल्पामेधायस्य तदेवाह ॥ मध्ये सभित ॥ कृतापकारे या शंकितापकारेण वाधिकवलेन वैरमः ॥
त्पराणे न तास्यापकृतेनाप्यकारशंका ततः काष्ठमध्यस्थत्वोद्यो ज्ञेत्वम ॥ उपमुत्थानवान्केन
वायुना तस्यची वेगवान्विरोधिना जलेन परामावितुं शक्यः तस्मादेनमस्यत्यजेत्यर्थः ॥ कोवायुरिति
शङ्कित इत्येकादेकाशात ॥ पटुस्ती दृशोवनीरोगे चतुरे चतयान्यवदिति विश्वः ॥ १२ ॥ साधारणानि
ति ॥ उपर्वुधेननेषधेन च साधारणासिममामेतां गिरं निपापविशेषना स्ववत्यामेभ्यो एकं चिंतं तपु

नै.उ.सं.स.टी. पुरस्स्यं प्रतिनलोपमित्यूचेऽग्रपरांचित्तमनलोनलान्योग्निरित्यूचेरा कस्येवाचिन्तस्याक्रियामेयाद्वेदरवो
पचर्यते ॥ एकं पुरः स्यामिति वा स्वस्मान्नरात्रून्नद्यातिसन्नासौ नलस्त्रेति पूर्वमनल इति ह्रेदः ॥ इदमीय
मितितिमित्यस्याविशेषणं ॥ अस्यामेम्याग्रयमित्यर्थः ॥ चित्तविशेषणत्वेऽवाप्तवऽइत्यनेनैव भैमीसं
वंधत्वाभाद्वैमन्यादिवासवती अत्रेति पयकृ ॥ अतः स्वयं भैमीविशेषणं प्रवती ॥ इदमीयचित्तमित्य वा४
न्यपद्वतिकेचित ॥ तन्न ॥ पर्वार्द्धकर्त्वध्यासारापत्तेः ॥ समानंधारस्यासमस्यपषोयरादित्वात्समा
॥११॥ नस्यसभावः ॥ ततश्चागतीध्रसाधारणा दस्चेत्यत्रिउंीप्र ॥ संदेहरूपके ॥ एकस्यनलानलत्वेविरोधा
भासश्च ॥ उभयस्मिन्युध्यते इत्युपधेतिः ॥ अरुहरादीनामितिरेफः ॥ १४ ॥ एताहशीमिति ॥ अथानंतरंस ॥११॥राम
रस्वतीतां भैमीमेताहशींसंशयपुंसां संदेहवाचित्रं चयपद्यमन्यः स्यात्तथा मेपातिव्रत्यभंगस्यादितिम
पंचतैः चित्रितानेकप्रकाराचित्तवृत्तिर्यस्यास्ताहशा विलोक्यस्वरविंदीनापद्मानां विकाशिनः विकासक

यास्तद्वीलात हुतावास्त्समयः करा यस्य तस्य देवस्य रवेः स्तनुं पुत्रं दिवयातिपममुद्दिश्य उदीरयितुं प्रचक्रे ॥
वक्तुमारेभे ॥ शौनिवारराग पिंदिक्रमतिपदं दिक्रियातरव्या [illegible] हृत्यर्थं विशेषणान्तरम् ॥ १५ ॥ चतुर्भिर्यम
मादा ॥ दण्डमिति ॥ अहतोसं बुद्धौ अहतो यमो दण्डं विभर्त्ति धत्ते ॥ ततो हेतोः हेतोर्दण्डभीत्या पैकेनाकुल
स्य स[illegible]स्य जगतः पंके नरककूपावे वापातो न स्यात ॥ अथ चान्योपि पिष्टि धत्ते अन्यस्य पंकपातो नेति
चित्रम् ॥ ध्वैर्योराघ्वनोरपि दमस्य गर्वस्य दर्पस्य वाव्यवनाशं दातुं शीलं या [illegible] सा पुनः पुनर्व्यप
याभिः तद्भुतवती [illegible] मिवी ॥ एतस्य यमस्य रुग्भिः रोगैः काष्ठ्या दापनाम्न यते इत्यमरः ॥ किमुत्प्रस्तीनकोपी
त्यर्थः ॥ कर्मजरु ड्ताताभ्यामप्यविकालसत्वात ॥ नासत्ययोरपीति वाच्यस्य वैद्ययदस्य नाकुलशक्तिम
यनायेम ॥ नलापहे ॥ अथ पं नलोदण्डं धनदे स्वाकुं धिगादिदण्डं विभर्त्ति अतो भयात्कोपाकुलस्य सर्व
स्य जगतो नौकस्य पंकेपा पपातो न ॥ पद्दा ॥ पंदण्डसैन्यं धत्ते ततः शत्रुभयात्सकंपस्य पंकेदुःखपातो न ॥

१३

मेनैकत्रलटी

पद्मा॥ दंडं व्यूहभेदं सैन्यस्थितिविशेषं॥ ततः गच्छतीति जगतः पलायतः पंकेऽक्षीणौ जातो नस्यादि
तिकाकुः किंतु स्यादेव॥ पंकपदस्यामत्वसाम्यादक्षीर्णिमादः॥ स्वर्वैद्ययोरपि सौदर्यस्य मयोगात्र
सास्य व्ययदापि नीमित्तस्य स्तभिदे हकातिमिथुक्तस्तुल्यो वा कोऽथ्रमरो देवोप्यस्ति किंतु काश्रयापि न॥
ततइति सेतत्के काव्यलिंगम्॥ एवमन्वयव्यतिरेकाभ्यां व्यतिरेकः दंडइत्युपक्रम्य॥ दंडोपमेमानमे
दे लकुटे दंडसैन्ययोः॥ व्यूहभेदे प्रकांडे चेति विश्वः॥ पंकोस्त्री सादकर्दमौ॥ अस्त्री पंकं पुमान्पा
॥१२॥ पत्यमरः॥ स्वर्वैद्ययोः शूद्रत्वेन प्रतिग्रहाभावेन संप्रदानभावत्वान्न चतुर्थी॥ तेन दाधातोर्लक्ष
णा॥ निदानवदे॥ अपदंडमभिमानं विमर्शी॥ अभिमानेऽग्रदेः दंड इति विश्वः॥ सकलस्य जगतस्रातस्ते ॥१२॥
वा॥ तेन पंके पापे जातो न स्यात् किंतु स्यादेव॥ तेनायं श्लेष इत्यर्थः॥ स्वर्वैद्ययोरपि सतिमित्तात्वः
किंतु मत्र स्ति॥ तद्भातासौ कांत्यापि नतुल्यः॥ किंमता मिसाभिः ग्रस्य यमस्य मदोग वस्तिन्नाशि
तो

नीभिः पंचमो यो गैः पीड्यति तं तो नीरु जीकुर्वतः ॥ व्यापारेण पितुल्येन ॥ अत्र हेतुः ॥ अमेरोगंर
ति ददाति ॥ १६ ॥ मंत्रोति ॥ हि भौमित्रस्य रवेः प्रियासेन्द्राऽस्य पंचमस्योप जननमुत्पत्तिं प्रति हेतुः श्री
तापुराणादौ म्राकर्णितावा ॥ अस्य हकू जननी छायाभित्रा प्रियाकुत्रचिन्ता ध्यगाभिनज्ञाता ॥
किंतु शनेरेव ॥ अपंचमः कस्य जनस्योत्पत्तिमतः स्वसुहृन्न शत्रुर्न किंतु सर्वस्य ॥ अमुनाय
मे नैवं नियमेन बुतादिना तंपस्तपम ॥ त्वदं शनात ॥ स्वमुना हेतुनैव यमानियमाभ्यां तपस्त
पं पेतासैरितिशेषः ॥ अस्मादीताः सर्वे तां कुर्वंती त्पर्थः ॥ नलपद्दे ॥ अस्य संज्ञानाम श्रुताऽक
र्णितासती भित्राणां प्रियस्य स्यो जननं प्रति हेतुः कीताख्याता वा ॥ अपके कस्य जनस्य लोकस्य सु न
हृन्मित्र नाकिंतु सर्वस्य ॥ सम्यक पालना द्रुपकारित्वा द्ध ॥ अस्य हकू छाया कीर्तिः कुत्रचिन्नेर
सुरो रोगो षुन ध्यगाभिनद्दृष्टा ॥ ईदृकू छायालो कपालनरीतिः कापिनेदृष्टा ॥ अमुना नलेन

नै॰ऊ॰अ॰ल॰टी॰ यमेतयमेरित्यर्थः ॥ ब्रह्मचर्यंदयाक्षांतिर्दानंशौचमकल्कता ॥ अहिंसास्तेयमाधुर्यंदमश्चे
तियमाः स्मृता इत्युक्तेः ॥ स्नानमौनोपवासेज्यास्वाध्यायोपस्थनिग्रहाः ॥ नियमागुरुशुश्रू
13 षाशौचाक्रोधाप्रमादता इत्युक्तेर्नियमैस्तपस्तपःस्वदर्थमितिशेषः ॥ यतस्ते अक्षान्तियान
नुराग इतिभावः ॥ संध्यानाम्नीगायत्र्याचेतनायांराविस्त्रियाम् ॥ छायायास्यादातपाभावेप्र
तिबिंबार्कयोषितोरितिविश्वः ॥ निदाघदे ॥ अस्यसंज्ञामित्रासांप्रियोपजननंप्रतिदेतुर्नं
॥१३॥ श्रीता ॥ अपकस्यस्तुहृत्तनकस्यापि ॥ अस्यछायापिईदृकूप्राणहारिका ॥ अमुनैवयमे
न नियमेनतपस्तप्तमितिकुत्राचन्नाध्यगामि ॥ ९७ ॥ किंचेति ॥ हेमेमि ॥ किंचकेवलंसंज्ञा ॥१३॥ मा र
यस्यमातानेत्येवनो ॥ अन्यच्चप्रभयाअवनमितेतिरस्कृतेअखिलसर्वेराजनिःचंद्रस्यतेजो
येनसः ॥ राजामृगांकेक्षत्रियेनृपइत्यमरः ॥ रमणीयाम्हातेयस्यसोऽवरमणीदेवःसूर्यः ॥ अ

स्वयमस्यपिताजनकः अस्यपमस्य ऽक्रांतिं ऽन्नमनंयति ऽक्रांतिदानामिकामरण
दाः यशक्तिः आपुधावशेषः॥ स्त्यो कः क्रांति दानामशक्तिरितिपुराणात्॥ कंस्व
नुलक्ष्मीकृत्यनप्रतिभाति नराक्षा भवति॥ किंतुसर्वमनु॥ परेषुमन्येषुजनेषुगदा
न रोगानियोक्तुः अस्यकृष्णत्वंकालत्वंश्यामत्वंचापरत्वातोत्यत्या अपरा इत्यर्थः॥ नल
पक्षे॥ एवंरेमेति भिक्षु रमणीया महर्षियस्य सः प्रभावेण नामतः अप्रदवलानारा
णेतेजोसि येन सदैवोवीरसेनः अस्य राज्ञः पितारमणी नाऽस्त्रीणां रमणो योऽप्रा
रमणीया अस्य शक्तिः आपुधावशेषः॥ सामर्थ्यं च रात्रुं अनु ऽक्रांति यामति दानप्रतिभा कं २
ति किंतु सर्वमनु॥ परेषुगदां रास्त्राविशेषं नियोक्तुरस्य कृष्णत्वं च देवकीनंदनत्वं चगदापु

१३

नै॰अ॰ऊ॰ल॰टी॰

14

द्वचानुपात।।कृष्णसामर्थ्यमित्यर्थः।।कृष्णुसंबंधितोगदाइपुगपद्य।।परानुत्कृष्टाश्चतेइ
षुगदाश्चतानप्रयोक्तुःगर्यो द्वनुपुत्रस्यकृष्णस्यत्वंप्रद्युम्न त्वंच।।मणिद्वयोरितिस्त्रीलिं
गत्वेकृतिकारादितिङीप्।।पमकोपमाश्लेषसंसृष्टयः।।स्फुटैवात्रानिंद्या।।१८।।एवकृत
ति।।हेमुग्धेमृढेमुग्धनापिकेवारएकःमुरव्यःप्रपंचपरेतानांमृतानांराजोयमनामाधिप
त्यमितिनन्दयरिः।।सामर्थ्यमेतिप्राप्नोति।।ततस्मात्वंप्रव्रजीवितानांईशोयमस्तस्यधियेवु
द्धिंविधत्स्वकुरु।।दस्वयोरश्विनोःसहोदरस्यभ्रातुःदस्वयोःसहोवलनमृतीकरणोषधा
दिशक्तिस्तस्यादरस्यमपरूपस्ययमस्यमृतेषुप्राणिषुभूरिवहुत्वरूपमावंसमाश्रयति।। ।।२४।।राम
यस्यवशिसतत्प्रभावंसमाश्रतीतिवा।।स्वलुनिश्चये।।नलपक्षे।।परेचइतरेचतेपामा

त्र

त्रिपुर्द्वंपरे रुत्कृष्टापेइतरेरेशौवः॥तेषामाजौ॥ परेत्याजेवर्ग्विशेषवशांमस्स परोनितरयंतितेषा
माजौवाएवा येप्रभावंएतितत्तस्माद्यजीवितस्य ईशोनलः तस्यधियंविधत्स्वकुरु॥सेमुग्धे
सुदर्शभूतेषुमस्ताभूतेपुइयंभूः दसमदोदरस्य नेलस्यवरूपमावंसमाश्रयतिप्राप्नोति॥तत्रो
तर्प० ५ पमाश्लेषसंसरूपः॥मुग्धाल्पयौवनेत्यालंकारिक्तैः॥ससोदरशब्दोलक्षणयासादृश्यमाप्त॥
इतरसाधतात्करोती॥ शिलोचू॥स्फुरैवात्रनिंदा॥१०॥गुफइति॥शमयतीतिशमनोयमः नेद्य
दिवास्तु॥ नलेचसमानः गिरोगुफः न्यूनेकनलानांदर्शनेनजाताशंकायस्यतस्मिन्निवदभी
धिपतेर्भीमिस्यसुतायाःस्व नेपत्तसंशंकानिर्ममेचके ततएवः पिष्टंपिपेषपिष्टपेषणं यथाह्दृष्टा
तयाजातसाकेशंकोत्पत्तिरित्यर्थः॥खलुनिश्चये॥स्फुरदस्यनमादावुत्प्रेक्षामासः॥२०॥त
त्रापीति॥सातत्रभवतीपुष्पादेवीभूरांसतितद्दीलायाभैम्यातत्रापिपुरस्थेविधिरंगीकारम्॥

१६

नै.उ.त्र.ल.टी.

15

॥२५॥

मु २

निषेधो नांगीकारस्ताभ्यां निवृत्तिरिति शेषः ।। तयोर्निवृत्तिरिति चंडूटीका ।। तामालोक्य क्रमेणाऽ
चितं पाथसः जलस्य पतिं वरुणं प्रतिलंघीकृत्य धृताऽप्रमिरवाऽग्रे गुलमौपस्य ताहक्कूपाशिर्यस्याः ता
दृङ्मार्गमभिधा तुमुपाक्रमत ।। पाशि इति पाठे कूपा विशेषणम् ।। विधिनिषेधशब्दौ लक्षणया प्रवृत्ति
निवृत्तिपरौ ।। उपपराभ्यामिति क्रमेस्तङ् ।। २१ ।। चतुर्भिर्वरुणमाह ।। यतीति ।। हे भैमि यांतस्य साक्षात् जय
ति सर्वोत्कृष्टोऽस्ति ।। साकेत्याह ।। या सर्वतोमुखं जलं तद्रूपतया व्याप्ताखिलनानास्थिता ।। यादसां जलजं
तूनां रत्नौघयुद्धैः शब्दैर्वा पूता ।। यानेकेषां विदारका ।। नैके नाना विदारका यस्यां वा ।। विदार्यं ते ते
विदाराः ।। कूपाः स्वार्थिकः नैककूपानां प्रयोगतिर्यस्यां वा ।। नैकान् विदारयतीति नैकविदारः ।।
तादृक्कस्य जलस्यापो [illegible] यस्यां वा ।। अत्र त्वं तमसीशिभ्ररितराशितानि चता निवारीशि च तेषां नि
धिः स्यान्नभरितरत्नादिनिधयो यस्यां वेति चंडूः ।। यस्याः परतीरोधः परं तीरं प्रतीते [illegible] विषयो ठोच

मि ४

॥२५॥

नै

रोन ॥ अव्वी नोपरपारोन दृश्यत इत्यर्थः ॥ यस्यापरतोन्यस्माद्द्रोघश्चावरणं दृष्टिर्जोचरोन ॥ अन्ने
कुमीनां पदिसंगां दारकाय यस्यामितिवा ॥ नलपदे ॥ अस्यसा च मूर्जपति ॥ साक्षा ॥ यासर्व
तः सर्वलोकात् सर्वमैभ्यो वा मुखतया श्रेष्ठत्वेन व्यवतिष्ठमाना ॥ सर्वतोमुखना म्नाव्यसभाव
नसर्वतः सर्वदिक्षु मुखे यस्यास्तत्तया सर्वदि[illegible]गगताप्रचुराचेलुत्तम ॥ यादोषो वा द्वारेणे युद्धैः
सवैर्वा पुता ॥ असुखव्यरणा अदोरणस्तै जयतिवा ॥ सेनाजये नान्यस्य जयोस्ति यदत्वेवं नाकिंतु स्व
यमेवासो युद्धं कुरुते तेन सेनाजयोक्तिः ॥ कोकाल्विदारयतीति नैकविदारः ताद्दृक्कायेयस्याः विदा
रणं विदारः तस्मात्कं सुखं यस्या वा ॥ नसीणांतरवारीणां खड्गानां निधिः ॥ यस्याः परतः सान्यो मु
काराद्द्रोधश्चावरणं प्रतीतो विवयोन ॥ समुखप्राग्भुक्तत्वे मानवो यस्यास्स कारादधोदान

११

नै.रु.वृ.लटी

एववा॥स्त्रैणव्यतिरेकिसंस्पृष्टपः॥पुष्करंसर्वतोमुखम्॥कूपकास्तुविदारकाः॥तरवारिःसित
खड्ग इति विग्रहः॥नैकविदारकैत्यत्र[illegible]॥वु[illegible]लटाप्॥प्रत्ययस्थादिति सूत्रे पर्युदासपक्षे बहुव्रीहि
प्राजके[illegible]त्यादिरसुवंतस्य[illegible]स्यातइतीवस्यादतो निषेधस्त्राश्रितः॥तेनांगकार्याभावान्नतनुमतेतस्य
स्यापृष्टेःलुप्तस्य[illegible]जमः सुपः परत्वात्प्रत्ययस्थादिति नैत्वम्॥नास्तिसुवंतस्मिन्नित्यत्रबहुकामी
॥२६॥ केत्यत्रापिनस्यात्॥विदारिकेतिपाठेसुगमं॥विमर्श्योपपदवाभावोपबुद्धिस्थेतत्रतरवादयोभवं
तीतिकाशिकोक्तेरप्यरितरेतिसाधु॥नंदापदौ॥र्यासर्वतोमुखतथासर्वतोमुखत्वाभावेननी
पगाभितपैत्यर्पः॥पद्मा॥सर्वतःसर्वेत्यर्पः॥प्रथमार्थेतासिः॥जलस्यमुखभूम्यवाप्तप्रमुखत
पानीकेविदारकाःकाष्ठपाषाणघापत्रं॥परस्यापरतोग्रगतोयोधःप्रतिकूलाइतिगति स्तस्या ॥२६॥
विवमोनेतिनाकुः॥वधाजलेप्रतिकूलाजातिर्भवतिमूयितरवाप्यानधयोप.मा॥२२॥नासीरेति

तिर

देमैभिरुस्यवरुणस्यनासीरस्यसेनामुखसीमनिम्नंतेघनः निविडः धानिर्यस्य जलस्यतीरप्रतिघा
तात्सुधानाद्धा॥ भयान्वकुकुंभीराः कर्कटास्तस्यास्मिन्नस्ति मत्प्र॥ मकरैः सहितं यादनवानामपरिता
सर सदृश्रीशः॥ उक्तानिपद्मानिपेषुतादृशानिकाननानाविपेषुतेषां सरसां सखा॥ उक्तापद्मापस्मा ता
दृक्तुदकंयस्यग्रन्यते जीव्यते नेततदनंतंतस्य सखा॥ ततः कर्मधारयः॥ पद्मापस्मात्सवासो
कीननसखश्रीतिवा॥ उक्ताप्पद्मा पक्षिनाविष्टोस्त्वादितिवा॥ नदीनामिनोधिजीतावेकत्वम॥
सुखोत्पत्तौकरणभावंसेतुत्वाभितेगतेरत्नैरत्नमत्यंतंसुखमातनोति॥ रत्नानिदत्वाप्रीतिकरोतीत्य
र्थः॥ करणेदेहभावंसत्ताभितेः प्राप्तेः स्वोत्पत्तिरित्यर्थोवा॥ वक्रणस्यालंकरणभावाभितेस्तद्धेदस्यै
रित्यर्थोवा॥ करणमिद्रूपंतस्यभावेमद्दयाभितेज्जीतैर्वा॥ [illegible]॥ घनस्येवधानिर्यस्य सेमः

नै॰ उ॰ न॰ न॰ टी॰

करोपस्य मपा मद्सम: करो पस्यवा॥ दानस्य मदस्यवारिणा सदा॥ उद्धृतं पद्मकं विंदुजालकं यस्मा
त्ताद्दृग्गाननं मुखं तस्य सखा॥ अलंकरणानामितै प्राप्तै रत्नै र्हीननोकृतुन्नतः भूपान्वदुः॥ कुंभीजजः यस्य
नासीरस्य सीमनि मुखं रवान्नादानातनोति॥ नक्रस्तः कुंभीरस्तद्वदा॥ पद्मकं विंदुजालकं स्यात् मदः॥
करवासाधनो दौत्रकोप्यस्यास्मिन्नक्रमीस्विति विग्रहः॥ उपमा श्लेषसंकरः॥ सहृदानेस्य त्रवैकल्पिकं
त्वोन्नसभावः॥ निदापदे॥ अस्य नासीरस्य सीमनि समकरो मत्स्यः सुखं आतनोतीति कान्कुः किंलु
॥९१॥ नातनोति॥ घनं धनिसरामः भूपान्वदुसंख्यः दानेन खंडनेन सहितं वारियस्य उत्पलकमुन्मूलितकाम
लमननं जलं तस्य सखा मित्रं [illegible] अलंकारैः देहे भावस्तानितैः प्राप्तै रत्नैर्हीनो दीनो नेति का
कुः॥ २३॥ सस्पंदनो रतिः॥ दैविलासवतीनामतिविलासे शिरः कंपे॥ अस्या नृपतेः कावाहिनीनदीस्यं ॥९१॥स
दना निअस्य वसादकानि ह दोषि रोषावेगो वा तत्सहितैः प्रकर्षेण वहंतीति प्रवदत्सो प्रवाहै॥ ९३॥ स

स्पंदनैः वेगवत्तरैः प्रवद्दरौः नौकाभिः कृत्वा कूलं तीरं प्रतिकूलं पातं गमनं न तनुते करोति ॥ किंतु सर्वापि
करोति ॥ सगमनैः पातैः कृत्वानु तीरं गमनं कानने करोति किंतु सर्वापि ॥ प्रयी जलस्य पाते कृत्वानुलो तीरं त्र
कानाम यतीत्यर्थः ॥ तस्यास्ताः सिकतावालुका वहुतया घयंक पंक्रमः ॥ यत्तपा वकुंनशक्या इत्यर्थः ॥
ताः काः ॥ पाः कर्कशतास्पृष्टता दुर्गमतां वा काठिन्यं श्रिताः ॥ कर्कानां घटानां जलजंतूनां वा सिकता वहु
त्वेन रम्यत्वं घटस्ता श्रितत्वेन लोकोपकारित्वं द्योत्यते ॥ नलपदी ॥ प्रस्यकानाम संभावनायां नि
श्चये वा ॥ वाहिनी सेनास्पंदनैः रथैर्युक्तैः प्रकृष्टैर्वहनैरश्वादिभिः प्रतिकूलं शत्रुं प्रतिपातं गमनं न करोति
किंतु चतुर्विधापि ॥ यद्वा ॥ वैरिणां पातं नाशं न करोति किंतु सर्वापि ॥ कस्य प्रतिकूलं प्रतिकूलं पातं य
त्वा प्रतिकूलपातं नाम स्यातिं न तनुते ॥ स्पंदनेन वेगेन युक्तैर्वा ॥ प्रवद्दरौ क्रीडारथैः कर्कशानां श्रेताश्वा
नां शतैराश्रितायास्तस्यास्ताः सिकतावालुकाः वहुतया वाहुल्येन नाकाक्रमेः ॥ ताभ्योपि वहुरित्यर्थः ॥ म

नैत्रकु...र द्रा॥तस्याः सकाशात्ता वालुका वहुतया किंक्रमः॥वालुकासंख्यातुं शक्यं तेसा तुक यन्निन्नेतिवा॥यद्वा॥
कर्चूशमाश्रिताः ग्रासः प्रदरणं येषां ते ग्रासिकास्तेषां भावः ग्रासप्रस्तरणान्नुंसः वहुतया किंक्रमः॥यद्वा॥
१४ वहवो वयवा येषां ते वहुतया वहु संख्या ग्रासिका मस्याम॥वा सिकता यतो देशो व्वाक्लिबः॥स्पंदनं च
स्ततो नीरस्पंदनास्ति भिररयोसिकता वालुकास्यु॥सिकतान्विते देशे चे तिध्वस्तु॥सिकता शर्कराभ्यां
॥१८॥ वैत्यसायदेशे लुप्त्वेलचौ चेति लुप्य दृष्टो लुप्तापत्पुत्त्ववदिति देशात॥कर्णीर यःप्रुर्वरणाभित्यमरः॥पोतः प्रवद ९५
२३ णास्मृतमितिहलायुधः॥हत्यचइतिणः॥पातमिति विशपतीत्यादिनाण मुलूत्वती पाप्रमतीतिसमासः॥
ग्रसिप्र दृणामेषामित्यर्थे प्राग्वदते ष्ठगिति प्रकृते प्रदरणामिति ठकू॥निदाप दे॥ग्रस्य कावादि
नीसेनाप्रतिकूलपातविरीतगति पलाय ननतनुते॥किंतु सर्वा॥२४॥शोणामिति॥हे सुभगे सो भो
ग्यवती ग्रस्यपे दपोप्रणा पिनसरस्त्रे दृगुणासे वक्रयोणनदं वश्य॥किंवे त्यादि को तो॥सासरस्वती ॥१८॥

नदीअस्यसेवनेपरैव ॥भुवनस्य जलस्याधिनाथमेनं भजस्व॥ मन नास्मुखेकर्तृगेफलेतद्॥
फवीपवितोषेवा॥ अस्य शेवकी विशेषेणाव कुं नशक्या अतः सामान्येनोच्यंते॥ केकमलस्य जलस्या
शयाआधाराः न ह्यादपस्तद्रमं न भजंति किंतु सर्वेष॥ जलपतिरयमित्यर्थः॥ क्षीरोदध्याश्रापपस्से
वकास्तस्यसेनाथेनु चरत्वेकाकचेतिवा॥ आशापेह पावा॥ शोदिवदेसत्त्वस्यादेवतालं दूपंतद्धितितेषो
सुभगे ५ सेवकत्वं युक्तम॥ नलपदे॥ हे भुवनस्य जगतः पतिमेनं भजस्व॥ अस्यं दस्यं शोणां रक्तां गुणां पश्य॥ सा ॥१॥
सरस्वतीवा॥ अस्य मुखस्य सेवनपरैव॥ सेवसेवनपरा ननु मुखाभितिवा॥ सेति स्वंगोपर्यपति॥
कमलपालद्मा॥ आशापे ह्रया आशयाः स्यानभूतावा॥ वाशब्दोप्यर्थे॥ धनिका अपीत्यर्थः॥ प्रय
मद्धितीत्यविशेषणैः कमलात्सौंदर्यविद्योदार्यसिद्धेत्वते॥ नलपदे॥ हे भज अस्य पदे स्था
नेऽप्रप्रणायिनं विरोधि नशोभामग्निं पश्य॥ सारस्वती स्त्रीरत्नं त्वमेव सेवनपरैवासि॥ त्वमास्म

नै॰ टी॰ उ॰ ल॰ स्वत एवाविरक्तासीत्यर्थः॥ त्वमेनं भज॥ किं वा कमलामुत्तमस्त्री यां रायावास्तस्ताऽमं भजंतिनकोपीत्य
र्थः॥ शोणास्या न्तोकनदयोः शोणः कोकनदच्छुतौ॥ लोहितोश्वेऽग्निशानौ च शोणः स्यात्लोहिते त्रिष्विति विश्वः॥
19 सरस्वतीसरिद्भेदे गोवाग्देवतयोरपि॥ स्त्रीरत्ने चापगायां च गवि वापि सरस्वतीति च॥ कमलं सलिले
ताम्रे जलजे व्योम्नि भेषजे॥ मृगभेदे शोकमलः कमला श्रीवरस्त्रियोरिति विश्वः॥२५॥ राकेति॥ अ
अ५ योध्यकोकुंठाकुंठारी वाङ्मयं पृथ्वी स्त्रावाणी वाक् देवी च भीनोद्भवां प्रति अनेकनलानलत्रणाहिवा ॥राम॥
॥राम॥ वल्लवेते राकासंशयस्तद्रूपापालतापास्तत्तिं न वेदूवत्लु नाहिनन्तु॥ यद्वा॥ नवा चासो अर्द्धिश्चता
कारोतु प्ररायत्वित्यर्थः॥ अप्रवित्रं न॥ तथापि नले जले स्फुरे वस्त्रा चतुल्यं कालं समतया चत संशय मेकार
वल्लीमिवद्वेपत॥ इंदुर्द्वौ॥ अप्रविद्यमाश्रयंम॥ नाहि पाकुंठारी लतां नाहिनत्सिक्तातामुप
चितां करोत्यर्थः॥ हरस्य पुंसि दुर्धर्षमात्रं पुंस्याद्यस्मा धर्मे द्वयुतातटस्थः संप्रोतस्याद्यस्मत् पुमान्वेति॥

नलं पुमानेवा त्मामधेद्दि एवा पुमान्स्यात्मा दवैतिसंदिग्धेइति विरोधः॥ परिहारस्तु॥ तुल्यका
लं यथा क्रमं नले रोसुखं जलेशे च कालतां ततिं कालिमानं प्रापितिस्म॥ तथाहि॥ यदि देवी नलएव ना
यमित्येनमवदृपत॥ तदा भैमी मां न मे वाव रिष्यत्तन्नेक्षतमिति शेनले॥ यदिये
वी मा नलएवा यमित्यवदृपत्तदा भैमी नलवुद्ध्या मामेवावरिष्यत्तन्न क्षतमिति विवादावसानायिति वि
वादा जलेशे कालिमात्वं तं जातः॥ कालताच्च नैकनलस्यातुराभिमच्चवरणात॥ अथ च मत्संदेहाद्दूर
रो भजेन्नलसंदेहान्मां भजेदिति क्रमान्नलवरुणयोः संदेहततिं प्रापतिस्म॥ अनेकनलसंशयवल्ली
नच्छिनत्तु॥ यादि हि दाशरथी हरिकादिः सा नैकनलस्यां तां ततिं नच्छिनत्तीति नाश्चर्यं यत्तु भैमी प्र
ति नले जलेशे च संदेहवल्ली मेककालमाच्छिनत्तच्चित्रम्॥ यादि नच्छिनत्ति सा दिधिनत्तीति विरोधः॥
मत्संदेहादेनं भैमी भजेदिति नलभ्रांतिः॥ मत्संदेहान्मां भजेदिति वरुणभ्रांतिः॥ वरुणवाचिशब्दस्वा

नै॰ द्व॰ वल॰ टी॰ द्वक्तो त्वया विना मैमी वरुणां न वरिष्यतीति नलभ्रमनाशः॥ नलाङ्कुरत्वात्मे मीमद्वाचि शावसत्वा...मां वरिष्य
तीति निश्चयादरुणाभ्रमनाश इति वा॥ वाशा दिवीवा॥ एकैकवर्द्धपतिसमकालं छिनत्ति चेति चित्रम्॥ देवा
नामग्रहणमदमुक्तौ तौ मां वरिष्यतीति वरुण संदेहो गतः॥ शोषो समप्यते यमन्तर्गतेति मां वरिष्यति न
20 लेसेरापनाशः॥ तथापि समकालमेकं छिनत्ति परं नाच्छिनत्तीति चित्रम्॥ सफरभेदाच्छिदुच्युतकेन च
सकालतावर्द्धनावर्द्धनयोर्विरोधः॥ देव्यावाशितो प्यदमनपानहृत्तं इति वरुणाकालिमा॥ अद्गमे
॥२०॥ वशेषोमप्यप्यस्याः संदेहो माभूदिति नलकालिमेत्यन्ये॥ ७ अनेकत्वराण्याल तावाणीवाकूनादि ॥२०॥
नातियतो न मेदिकाच्छेत्तुमशक्ता॥ तीक्ष्णा छुरिकादिरेव वल्लीं छिनत्तीत्युक्तिः॥ २६॥ वालाभिति॥ अ
लीकानलीकृतः स्वप्नात्मा पैमर्गाप्पिभिः कुलपरैरपितैर्विबुधैर्दैवैरपि तौ वालोमापि ७ पूर्वदृष्टे
मपूर्ता रितावी दैषीयं भगवती राज्ञापरिषदि सभायां परिशोभमाजं शोबं निबधा घिराजं निर्दिश्यप

तां प्रतिस्थ्रासस्मा॥ परिवेषभाजामिति पाठे परिवेषं मंडलीं राजसमाजसमीपवर्त्तित्वमित्यर्थः॥ प
रिवेषं श्रृंगारं वा॥ पक्षे॥ राजा चंद्रस्तत्संदर्शसभायाः परिवेषं नजाति॥ पर्यापरिवेषेण वं द्रोणिः प्रभ
स्तयास समानलेनेति भावः॥ अपि रुभय ग्रसे बंधः॥ बहुभिरपि विबुधैरपि मायापिभिरपि बालापिपक्षा
पिन प्रतापितेत्युति शेषः॥ विबुधाज्ञाता रोपिमापिन इति विरोधः॥ ग्रस्ताम्रु पैच॥२७॥ हरिणोति बद्ध्य
माणत्वात्पूर्वेनानप देव्याख्या॥ ततं ड्रस्य॥ देमे मि॥ प्रतिशयेन अतिशायिते वा जो पुंडलषः॥ विज
यस्या विपरानेवस्य प्रभवो वा कुल्यपे ते॥ क्तवैः कांतेस्तदनुराणस्य वा यं स्याने चाराणां वा मध्यामहमे मं
डलस्तवया नाविशेषेत्तो ज्ञाद्यिभ्यो भेदेन सत्यत्वेन नायते किंतु ज्ञापतामित्यर्थः॥ पुंड्रलक्षः विजयस्या जु
नस्य प्रसरः ख्यातिर्येनेति वा॥ अपि नमायेन प्रतिपत्यार्थदानेव रातपापरतया॥ दानेन नवरातया वाजि

ग्रस्ताजीति

तव   नर

नै·उ· अ·ल· रतेंद्विपावाह्रितपाकृतयाचेष्ठपापावकानुकूलव्यापारैनपरदारानि वृत्याप्रत्यर्पिपदानंवरातांचताम्पाम
पंजीमूतवाहनस्पपापवकार्पेप्राणानपित्स्तोवद्दतोराजविशेषस्याघिपंबुद्धिंकस्पनकरोति किंतुसर्वस्या
पि॥दाताजितेद्विपश्चापमितिभावः॥पद्वा॥प्रत्यर्पि नोरीन्यंतितेप्रत्यर्पिंदास्पनाःप्राणाःपेषांतेअतिश्च
रावसापस्पतस्पभावस्तनायातहितचेष्ठपाशत्रुवशताकरणेनजीमूतानेवावाहनंपस्पतस्पेंद्रस्पबुद्धिं
नकरोति॥लब्धाविजयप्रसवइतिपाठेविजयस्यप्रवउत्पत्तिर्पेन॥इंद्रपक्षे॥प्रथम हेंद्रस्त्वया॥किंनाविज्ञा सप
॥२२॥ पतेकिंत्विंद्रत्वेननिश्चेपः॥कंभूतः॥अतिशापितेअजिपुद्ध पस्या॥लब्धोविजयेनार्जुनेनकृत्वाप्रसरोवेगो
विस्तारोपेन॥प्रत्याजिश्चासौलब्धाविजयप्रसरश्च प्रवंइतिपाठेलब्धोविजयोर्जुनोजपंतोवाप्रसवः
पुत्रोपेन॥तचैतेजसःपदंस्थानंमहोस्पास्तीतिमहीउहले च्छोत्सववान॥प्रत्यार्थनोदानवानांरातेष्व
हिताप्रतिकूलाहितस्पशत्रोर्वापाचेष्ठाव्यापारस्ते नकस्यजीमूत [illegible]वाहनइंद्रस्तस्याघिपंनकरोति ॥२२॥

सउ

किंतु सर्वस्य ॥ पद्मा ॥ अयमिंद्रस्त्वया किं केन हेतुना अत्याजि त्यक्तः ॥ महत्त्वेन त्यागानौचित्यात् ॥
अयं विज्ञ इव आचरतीति विज्ञायते न किंतु सततो विज्ञ इत्यर्थः ॥ रुचेः कांतेः पदं स्थानं नेति वक्ष्यमाण मा
हत्म्या ज्ञायो ज्यम ॥ अरुचेः पदं नेति वा ॥ पद्मा ॥ अयं विज्ञायते अपेरुचिपदं न किंतु स्थानमेव ॥ प
द्मा ॥ अयेन विज्ञायते रुचिपदं नमहीन ॥ अत्रेंद्रस्य गोमहचितः ॥ महेंद्रस्त्वया विज्ञायकि मत्याजि ॥
ऽचितमेतत् ॥ किंप्रश्नसंभावनायां वा ॥ त्याजेरेतुमाह ॥ लघो विनाज्ञसह नाम जौविस्तारोयस्य ॥ ५५
अमहताहरणकाले गरुडेन जित इत्यर्थः ॥ तिः रुचेः पदं नमहीनेति नाहंति वा ॥ इंद्रस्त्वया किं न ज्ञा
पते किंतु ज्ञातः ॥ अत्याजोलघो विनेत्यादि पूर्ववत् ॥ प्रत्यर्थिनो रयस्तेभ्यो दानं मेदोपायस्तद्व
शात् पेतिपूर्ववत् ॥ अरीन् जेतुं शक्नोतीति दानमुपायं प्रयुंक्ते ॥ अयमिंद्र इति केन निश्चितं इति
त्याज्य इति भावः ॥ २८ ॥ पनेति ॥ द्वितीयाद्युमधजेनेतिवर्त्पमानावात पूर्वमिलपदोव्याख्या

१२

दि२

ऽ च टी ततोऽग्नेः ॥ हमैमि येनामुनानलेन वज्रत्वंतं विगाढः सोवितः सुरस्येंद्रस्याध्वा मार्गः त्रैलोक्यपालनं
नुरूपः स्वर्गमार्गो वा येन ॥ राज्याभिषेकः बोधायनामंगलस्नाने तेन विकस्वरं मतोपस्य ॥ ततः पू
र्वेणाकर्मधारयः ॥ वज्रविगाढेत्यादि राज्यविशेषणं वा ॥ इंद्रेणाप्सेविता जगत्पालन प्रकारा यस्येति
२२ वा ॥ ननु मेमीत्र्यपंच सुरस्य पवरेवा नामग्रहीत्वा नाम्न्यादि शिगस्तोरितिणामुत्व ॥ त्र्यपं नलमेव
मनपारीत्यो मिवादीरितमुक्तं तत्सत्यं नलमनुमूवर्जनं पतित्वेनांगीकरणं साधु भस्म ॥ मपानलना
॥२२॥ मग्रहीत्वोक्तमेनं हरणाच्चेति भावः ॥ वाद्रिपत ॥ येनामुनाग्निनावज्रकेत्वो विगाढो नुभूतः सुरेश्व
रस्येंद्रस्याध्वरेषु यज्ञेषु आज्यस्य घृतस्याभिषेकः प्राप्तवस्ते न कृत्वा विकस्वरमस्ते जोयस्यतादृ ॥२२॥
शेन वज्रमेव जातम् ॥ वज्रसेवितदेवेंद्रयज्ञसंवृद्धिपदाज्यैतस्नवनेन विकसितं तेजसा जातमिति वा ॥
वज्रकेत्वो विगाढ इंद्रो यादीत्यादि ना कृतः सुरेश्वरो यज्ञतादृशो यज्ञेशोत्पत्र वं वा दितिवा ॥ ननु

मैमि॰पुत्रपं वसुअनलं वह्निं प्रतिवर्जनं त्यागः साधुश्राःखवेद्या॥ ग्रावर्जनं पतित्वेन स्वीकरणं वा॥ तमनु
तेवर्जनं साधिति वा॥ ग्रा सामस्त्येन तु वितर्के॥ वर्जनं साधितिका कुर्वी॥ प्रवर्द्धेन परा ब्लपुष्पोप
मितिस्त्वचितम्॥ नलान्यमग्निं चानुतेवर्जनं साधुश्राः सर्वे॥ २८॥ यदिति॥ शमनेनसमं तृतीयादितिव
यमा॥ यात्वादिद पर्वनिल पदैव्याख्यात तो यमस्य॥ दमैमि॥ बोवधारणो॥ य॰स्य वंडिमस्कृत्स्वम॥
रणास्य विधौ कृतौ॥ विगतयुसवौ व्यसवः व्यसून् करोति व्यसपति॥ ततः कर्तरिव ङ्लौ चौल्पुटे॥ स
वीनप्यसीन्न॰ त्येनेति भावः॥ व्यसनात्मितंव्यसनम्॥ यथा भद्रादि व्यसनं नरवरो करोति तथा मैमपि
रणा कालेएनं वशी करोति तेन वंडत्वपोज्यंव्यापारं रणा विधावेवापं करोति ना॰त्वमन यइति भावः
तिवा॥ व्यसनमरि विपद्रूपं वा॥ वंसनुष्ठपे वा॥ अमुख्यानुलस्या॰ सायमभिप्रायमा॥ श्रितं दहि
या त्वं रारलत्वं शपपाणि मा श्रितं दानक्रूरत्वं वीतहात्वं सर्वं सोत्वासे यातं धर्मेणा राजमानेऽमु

१२

नै॰ ऊ॰ कृ॰ र॰ टी॰ प्रिमन्त्वे सद्रजस्यस्वाभाविकस्यरागस्यप्रीतेर्भराद्धाकुल्यादौ त्मनमर्प्पयितुं दातुं मर्हसि॥ मत्र्वपीत
मितुंनार्हसि किंत्वर्हस्येव॥ पूर्वेनन्प्रसरत्वधार्मिकत्वेउक्तैः॥ सर्वेषां पेत्वमपावरीतव्यइतिभावः॥ दम
पदे॥ सेचंडिकोपनेः मुच्चपमस्यमारता विधिव्यसनं पूर्णाहरणशीलत्वं आशापादिरादाहरण
23 त्वमाश्रि[illegible]तत्वोतिरूप्यज्ञात्वा सेषात्यमनलेनलाभिन्नेतत्सर्हरोवा मुग्धिन्यमेराजेयमेसदृशी
कृतिमोनुरागस्त[illegible]दरादात्मानमर्पयितुंप्रर्हसि॥ सर्वप्राणादुदमधीनादाहिरणदिगीशोयंव
॥२३॥ प रणइतिभावः॥ पदं॥ चंडिनलात्यनामश्रौतिमाव[illegible]कोपनेसर्वप्राणहरणरूपं व्यसनंदोषं मनु
प्यादिशादहिरणत्वं वाश्रितेनात्वनैनेत्यर्थः॥ तत्वंसत्यं ज्ञात्वानलाभिन्नेः सजातरुचिमादनुरागा
त्स्वंदातुंनार्हसि॥ स्वंदातुमर्हसि किंतु नेतिवा॥ स्वत्वधर्मासक्तत्वात्संभोगानासक्तत्वं व्यज्यते॥ ॥२३॥
नलपदे लुप्तपातित्वं सम्यक्प्रजातनंत्वत्प्रेम फलकं पुण्यं वा धर्मः॥ आश्रयाश्रितामतिपा

नै॰ ३

ठ येोग्यमा अयेस्यानमाश्रितम॥ यमैस्मरत्वा अयेणापरदिअयेणाश्रितंददिणत्वम॥ व्यसनंवि
पदिम्नेशेदोषेकामजइत्यमरः॥ ददिणस्याभावोददिणत्वम॥ सर्वनाम्नइतिपुंवत्॥ अनलामित
त्रनअसाहश्यापर्यः पदोः॥३॥ कितेहति॥ तु पीअतस्यवरुणोनेतिवदयमाणत्वादित्तपूर्वनलपद्
व्याख्यातत्तोवरुणस्य॥ हेमैमिअस्यनलस्याशपोमिप्रायः तवपाशोः वीडनंतस्यावित्तिमितयेकु
त्येअयजताअशायस्मात्सोपा॰ शःनअपाशोनपाशः ईद॰ ज्ययास्यात्तयातेमतिः किंशब्दःसं
भावनायाम॥ यपाश्च पंचवरुणायनितरशोनभवेत्तयात्वंवद्धधाकरिष्यसीतिगम्यतेइत्ययः॥ अ
सौभुवनंजेजस्मं वरिष्ठमन्मचरणशीलान्कीनानवान्नाबाति॥ किंतुसर्वानपि॥ मानवामानी
वा॥ भवती अमुत्रनलेरतानेतिनयुक्तं॥ असौनरतामबुध्यत्वंनेतिनयुक्तम॥ रलयोरभेदापद्
भवती। नलत्वंनेतिन॥ असौनरतावाभवतिसंबुद्धिर्वा॥ अत्ररतानेतिपुक्तं किंतुन॥ अत्ररतेतिकिंनयु

१२ ६७१

नै॰ उ॰ त्र॰ त॰ टी

त्कंवा॥ वरसंपन्नो॥ अस्य पाशिनः शापो स्तुः यथा येन प्रकारेण त्वत्पाणिग्रहणाय नास्ति पाशो य
स्मिन्नसनपा[illegible]शः निबंधार्थं नकारसमासः॥ पाशहीनस्यात् तथा ते किंमतिः॥ किं प्रष्टुं॥ अत्रादोषे वा॥
यद्येन इष्टराजपि तह्यपि वरुणपाशं करे कृत्वा बलात् त्वां वरिष्यति ततएवं न कार्यम्॥ असौ भुवने जलं
वारिच्छन्नमानवान् काज्जलान्नो रक्षति किंतु सर्वान्॥ नो रक्षति किंतु रक्षतीति वा॥ नोस्माकं भुव
॥२४॥ नं भुवनं संचरिष्णुनिति वा॥ भवती[illegible] अमुं जनयतेति न पुंक्तम्॥[illegible] नरत्वं मनुष्यत्वं न तत्वं वा
मुत्र नेति पुंक्तम्॥ पद्य॥ यथास्य पाणिस्त्वत्पाणिपीडनाय पाशहीनस्यात् तथा ते कुत्सितामतिः
किंमतिः॥ य[illegible]तो सौ मानवान्काज्जलान्नो रक्षति सर्वान् जलैर्मज्जयतीत्यर्थः॥ यतो त्र नरता पौ
रुषं न भवतीति पुंक्तम्॥ यद्यपि यो रुषयुक्तः स्यात् तर्हि जलान् मनुष्यान् रक्षिष्यतु॥ यो रुषयु ॥२४॥
तश्च वरीतव्यो न तत्वयं तद्येत्यर्थः॥ असौ ना पुरुषो न॥ अतोत्र भवतीरते तिपुंक्तो किंतु नेति वा॥

अत्र भवती दत्ता नेति पृष्टामिति काकुर्वा ॥ किं प्रश्नोपि च कुत्सा यामि ति विस्मयः ॥ ३१ ॥ श्लोकादि ति ॥
त पादे च्याविशेषे णामुग्धा मत्स्य दासा मे मी पुनरवादि उक्ता ॥ की दृक् ॥ प्रथमतः श्लोकाल
अत्र राजी त्यादि नलस्य दरिद्रो देशा समानभाव ॥ द्वितीय पात यनामुने त्यादे धर्म मध्य जे नाग्नि
साम्य ॥ तृतीय पादे डिमे त्यादेः शमने नप मेन साम्यम ॥ तुर्य त्रनु यो त्विं तेत येत्यादे वैरस्यो न
साम्य ... जयती ॥ ३२ ॥ त्वमिति ॥ हे भैमि पात्वं नलेन अपृथिवी प्रथी पितृ शीलं यस्याः सामिता
या तस्यास्तेऽत्र मनु चनलेति जाप्य णादीनं अनुभाय कृत्या णाय तु ह ये च क कुतो न स्यात् भवेत्वा किं
तु स्यादेव ॥ किलाति श्रये ॥ किं विधे ... नले ॥ इद्रः अप्र नलो ऽग्निः अप्रमर्मन्मोर वेस्तनूजः पुत्रो यमः
पयः पति र्वरुणस्ते षामेकरूप प्राप्त्य दसंसदि समापादी प्यमानेप्रा का शमाने ॥ नले इंद्रा
यै सत्वा त द्वरणेन दुःखं ... षी ॥ त ... य स्वा शा वरणा त ॥ न वि पर्यपः ॥ ते पुनलंपशा भौवात ॥
तै

१३
नै॰ टी॰ ५ स॰

ग्रुतोपेवरीतव्यइति भावः ॥ पद्य ॥ पात्वंनलेनप्रार्थिनीतस्यामु चनलोनिजाप्यैसांशुमायपद्म
कुतः स्यात्मकिन्तुन ॥ नलेनेतिदेतोत्ल तीया ॥ कुतोतत्राह ॥ इंद्रा ॥ निरुपमवरुणानां चतुष्टयेपव
25 रूप्यंनलरूपमवेमत्वंचप्राप्य हृसंसदिदीप्यमानेज्वलतिसति ॥ एतत्प्रसादाभावेनलव
रणांशापायेति भावः ॥ पद्य ॥ पात्वंनलेविषयेनार्थिनीस्वयंर्पमानपिनलंनहृष्णोषिपतः स्यास्त त ७
द्देहाद्रादिचतुष्टयेतन्मध्येकैदेऽन्योपमेवीशेवानिजाप्यैसांशुमायस्याद्द ॥ मपाम्हरिशः प्री
॥२५॥ यमानापियंनलंनहृष्णाषेतदेतन्मध्येकंतत्ख्येदतिवद ॥ पद्य ॥ पात्वंनलेनार्थिनीतस्या
स्तेनलरूपंप्राप्य हृसंसदिदीप्यमानेद्रादिचतुष्टयेनिजाप्यैसांकशुभायस्यात्विंतुकु
तोपिन ॥ ग्रत्यन्तानुरक्तायाग्रन्यत्रनिजाप्यैसोशुमंनना ॥ नलरूपधारणादेषांशोभानसद ॥२५॥
जेसौंदर्यादतोनवरणीया इत्यर्थः ॥ ३३ ॥ अधुनैकेनपद्यापिवर्णयति ॥ देवेरिति ॥ ग्रनिप

योइंद्रा[illegible]ग्निदक्षिणादिगीश्वरपाशिभिरितिक्रमोक्तेस्तेन क्रमेन व्याख्यायते॥ तत्रैंद्रपद्दो॥ हे विदु
षि श्लोकोक्ति चातुरी ज्ञानचतुरे एष पुरस्थः दीव्यति स्वर्गे क्रीडति देवो मरुः जगत्या मर्त्यलोकस्य पतिः
पालको नाकिं त्वयापि त्वं पतिरिंद्रः॥ त्वया किमु न निरीक्ष्यते किमु न ध्रियते॥ किंतु निरीक्ष्यते ध्रियते च
श्चेत्यर्थः किमु शब्दो वितर्के॥ मया न निरीक्षितस्त्वया कथं ज्ञातमिति॥ मैमीवृश्यते न ध्रियत इत्युत्तर
पद्मा॥ धराण्यां शैलानामाजेर्दौपगतिर्हेतुर्वज्रेसेननाथोरुषपुरस्तो देव इंद्रः पतिः पतित्वेनाकिं नाभि त्र॥
रीक्ष्यते निरीक्षितश्च त्वं किं न ध्रियते॥ धरा जगत्या वज्रेणेंद्रः किं न निरीक्षितः किंतु निरीक्षितः एवं चाकिं नाभि
यत इति वा किंतु पक्षपदे वा॥ उ शब्दः संबोधनार्थः॥ धरा पर्वतान जति द्विपतीति धराजइंद्रः स
एवं गतिः शरणाय स्यास्तस्याः प्राप्याः पतिर्देव इंद्रो न निरीक्ष्यत इति न [illegible] किंतु न ध्रियते॥ सं द्राघनेन लक्षि
नभातीत्यत उपहास॥ खलु निरीक्षितं प्रपन्नं लोकेन किंतु ने[illegible]व भातिनलाभः किं चित्स्यादस्य पांतवी नवी चेत्कार्यं

लब्धबुद्धिः ॥ नलोपि नेत्यर्थः हेतुमाह ॥ प्रतिरोपितं मनस्तेजो यस्य न रापेद्रूपा वद्धुतेजाः ॥ अयं नलस्तस्या
विशेषस्तु तुल्यो निःसारो न ॥ अस्य वरणे प्रति रोपितायेमनसा उत्सवानंदनक्रीडाद्याः अनंतमाप्राणम
तेषां लाभः प्राप्तिः ॥ प्रतिमदताश्चिरकालिकस्य प्राणानस्य लाभो वा ॥ यदि अस्य विघ्नो रीनं अष्ठं उज्झसि
तार्हितेपयोन्य [illegible] उरु कोनाकोतरः वरः पतिः ॥ पद्यं ॥ अन्यः कोपि वरः किंतु न कोपि ॥ अपि च पद्ये नंत्य जसित
र्हितवकृतरो वरो मीष्टो भवेत्किंतु न कोपि किंतु परः शत्रुरेव भवेदित्यर्थः ॥ पद्ये नंत्य जसि तर्हि पयोत्य
केन वायुना तरति प्लवते प्रसरति केन जलेन तीर्यते शांतिं प्राप्य ते सकृतरो भिन्नवरः पतिरित्यर्थः ॥ अत्र
॥२६॥ इत्याज्ञा द्योतितः ॥ एषः परायामुषः पतिः पालको नलो न किंतु देव इति निर्णीयते न म्रियते किमु प्रश्नः ध
रो जन्म [illegible] द्यावज्जीवन देहतु यस्यास्ता दृशाई दुरापाः पतिर्देवो न निश्चीयते इति न किंतु निश्चितः ॥ अ ॥२६॥
तरावन म्रियते किंचिद्वि तिवा ॥ नलस्य वाभावस्य ॥ केषु खेतरति ॥ पद्यं ॥ अयं नस्त [illegible] रूपोन पतीनां

तिमहात्म्यत्वंतंतेजस्वीन॥अतिक्रांतंदैत्यैर्महोपस्येतिवा॥पद्येनमुजासतर्दितेलाभः॥आग्निपदे॥
धरतीतिधरोनादनंसुवासावनश्चधरश्चवसाजोमेघस्तेनगत्वाधरापांवाजगत्यायुतःपान्तादिह्वाराधि
लोकीरक्तरणात्यतिदेवोधुतिमानमरश्चाग्निरेषानिर्णीयतेइतिन॥निश्चितश्चेतन्नात्वापितुराायुतः
किंनदृश्यते॥एषोदेवश्चपगत्यानितरांनीयतेदशांतरंप्राप्यतेइतिनतेनकिंनाभ्रियतेइतिवा॥एषपु
रोवर्तीनापुरुषःधरसमेनाजेनगतिर्यस्य॥धरोवादनमजोयस्यसधराजोवह्निः॥सर्यवृगतिः
शरणांपस्याःश्च[illegible]गत्यादिषुःपतिर्देवोग्निःकिंननिर्णीयतेनिर्णीतश्चात्किंमुनभ्रियतेइतिवा॥
पद्यग्निस्तर्हिनलत्वेनकुतःस्फुरतीत्यतश्चाह॥खलुनिश्चितमयंनलोनकिंतुततोप्यतितेजस्वीत
वनलवदाभातीत्येतावत॥अपेत्वसंबंधीनलोनकिंतुअतिमहात्म्योनलोग्निस्तद्वदाभासमत्वे
नभातिशोभतेतोनलोनाकिंत्वनलएवेत्यर्थोवा॥अथनलस्त्वाविशेषसद्वदेसारेनकिंत्विति

मस्ताः तलेनत्व शानमायस्य स्वदीपमर्पेतज्वलयती त्यर्थः ॥ नतलेन त्व शोभैवमातीतीति न किंतु काष्ठ
समच्छ्येतिवा ॥ एवं सर्वजा किंचित्स्वस्वरूपनिरूपणा परं किं चिद्गुणा वर्णा न परं ज्ञेयम् ॥ यदि एनेऽज्ञमित
त धिक्कैः परोन्यः श्रेष्ठश्च ते को वरो भर्ता किं त्वेतत्सि मस्ते जस्वी कोपि न ॥ त्र यच ते को भीष्टो व
रः किंतु कोपि न किंतु परः शत्रुरेव ॥ त्र यच के सुखं ती पति प्राप्य तेऽनेन सकृतरो धर्मः ॥ केन त्र
स्यशातीपते कतरः ॥ श्लेनैतानैयम प्रभु कृति यापि दुःखं नानुभूय ते स ते भर्ता ॥ प्रत्या सित्या
गःस्मृचितः ॥ एयनामनुष्यो न किंतु धराजेमत्या त्र्याज्ञेव्यापति रक्षितिरिति भावसा निर्णीयते किं यतो
नाभ्रियते ॥ सत्यमेतत्वया निश्चितं इत्यतत्र्याह ॥ त्र्वं ततलो न किंतु न लाभः स हृजेयेको ति नेत्यर्थः ॥ न त
त्वो त्र्वा भायस्य तत्त्वस्य स्य ते जो नदे त्यान्त्र ॥ नेषधराजगत्यो त्वया एवो ष्ठिनः किमु न निर्णीयते किं
तु निर्णीयत एव ॥ त्र्वं तेव यतिर्नलो नाकिंतु दैत्यैरति क्रांततेजाः ॥ दस्यानलतुल्यः ॥ यदि एनं ऽज्ञं

॥२७॥ ॥२७॥

टि॰

१८३ सिताद्धिकतरः सुखसमुद्रो नलस्तेवरः ॥ प्रमप्रदो ॥ एषधरानजतिक्षिपति श्रं जाम्यां रवुरैवधिरा
जोमद्दिवतस्यतेनवाजत्वापुत ॥ पद्या ॥ धर्मराजपदेधकारात्वरस्वरे फपुतस्यमकारस्यगत्यालो
पे नधराज इति भवति धराज इति ॐ नेन वादेनवादेनवार हृकोपमः किंतु निश्चापतेकिंतुबिश्चित
एव ॥ पतोनविपते इति नाकिंतुविपत एव ॥ पमत्वेन ज्ञात्वाप्यपवरीतुमारवोपुत्ता मिदामितिप्रासिद्ध
वद्धुक्तिः ॥ पद्या ॥ धराजेनमहिषस्यवागतिर्वस्य ॥ धराजोपमोगतिः शरत्सोपस्यास्तादृशोदक्षिरा
दिशः पतिर्ने किंतु भवति भवत्या किंतु निर्सीपतु किंतु वानाविपते किंतु पमत्वेनानिश्चापेवारीतव्य
श्च ॥ भवति मस्ताभवतिते जानलोनगदतो नकिंतुतानिः ॥ पतस्तेपरोन्पः श्रेष्ठश्चकतरोवरोमन्ताकिं
तुनास्त्येव ॥ धर्मरूपत्वाद्रुद्दनएव ॥ नलगदनइत्यस्यपचाद्यचिरूपं ॥ पदिलमेनमुञ्जसिताद्धित
वलाभोनाकिंतु × भवपनलोन किंतुतवातिमस्ताभमनानांलीभः ॥ सर्वप्राणायतधीनाभवतस्त्वया

१३

नै॰ क॰ स॰ ल॰ टी॰ स्मिन्न्हते ते चिरं जीवनं भविष्यति॥ पद्य॥ धर्मत्वाद्दत्वेतं मदः प्रजापस्यस चासावनलाभकश्चतेजास्वित्वा
द्वह्निसमस्त्व पं:॥ पद्ये नेत्य जस्वित द्दितव परः श्रेष्ठः रात्रुः कतरः किंत्वस्मिन्न्हते न्यस्त्वारि रिस्व पंर्वा॥
अप च वैजलं तरति कानि जला नि तरं तास्मिन्वा कतव सूरणो वरो भविता॥ अत्राप्यित्याग द्युतः॥
तथा हि एष धर्मराजगत्य दाक्षिण्यादिरः पतिर्यमोन किं तुयमएवैति निर्णीय तेन हेतुना व्रियते किं॥
धर्मे राजवुध्या न निर्णीय तद्दतिन किं तु निर्णीयत एव॥ अतएव पतिर्न व्रियते किमितिवा॥ एव
९४ देवो धर्मराजं श्या धर्मप्रधानत्वेन पतिर्नेतित्वया किं न निश्चीयते॥ न मम योग्य इति स्वयमे
॥२८॥ वानिश्चित रत्य पं:॥ पतो न व्रित इतिवा॥ अपत्वसंवैधीनलो न किं त्वतिमहतः प्राणात्र्ये ७ प्रतिम ॥२८॥
स्तेतः प्राणप्रेषं तान्याशिनो वाल्लां तिरट हृती तिमहानलायमद्गता स्वैरा भाति शोभते॥ ७ प्रतिम
पं करं हत्य पं:॥ अति महतोनानुदृष्टो छान्याशिनोतिमहतः आशाल्वालातीत्यतिमहानलः सर्वाशो

नभातीत्यमोनिःश्र मःसर्वप्राणादरणाद्यमरूपोपत्तस्मात्तवापिनलोननलातिगः हन्तीतिन
कारसमासेनगतादक्तोनकिंतुत्वसुवर्णानापिगृदिष्यतीत्यर्थोवा॥ पद्मनेत्यजस्रितहिवरः श्रेष्ठः कृत
रःसुखसमुद्रोनलोवरोभविता॥ वरुणापक्षे॥ एषधराजगत्याभूलोकस्यपतिर्नकिंत्वपांस्या
तालस्य॥ अतएवदेवःकांतिमान्सुरश्रेष्ठवरुणः किंनश्रीपते किंनद्विपते अवं नलोनकिंतुअति
मदतीनलवद्यापस्यपस्यतादृग्भातीतिशेषः॥ अतिमहत्त्वोननसहृदाभातीतिवा॥ यद्वेनंद्र
ज्ञसितर्थस्य सत्ववक्तोवरोभर्ता किंत्वेसदृगन्यो नास्तीत्यर्थः॥ धरा पांजापतेता निधरजा
तिस्थावरजंगमानितेषांगतिर्जीवनंजलंतस्यपतिर्नकिंत्वपांपतिर्देवः किंनानिश्रीपतेकिंतु
तिर्यग्योवरीतव्यश्च॥ त्वसंबंधपक्षेनलोगहनोनकिंतुगहनोगंभीरएव॥ पूर्वंजलरूपत्वात्
पुनात्वदंगीकारात्त॥ अतिमहत्तात्वणामाभापस्मात्सः॥ जलरूपपक्षे॥ अतिमहत्स्व

नै० ल० टी पूर्व्वस्यानलस्याधेरभावोऽप्यभावो यस्मात् ॥ जलरूपत्वेनाग्निविरोधत्वात् ॥ यद्येवमुक्तं तदा
तेन नरः श्रेष्ठः कः परः शत्रुः किं त्वय मेवेत्यर्थः ॥ धरेस्त्वस्ता चलेऽप्यजोमदन इवेति धराजो [illegible] वरुणः
पक्षः ॥ धरतीति धरः पोषको जो विष्णुर्यस्य स विष्णुभक्तो वरुणो जगति येस्यास्त स्याः प्रतीच्याः प
ति ४ तिर्न किं तु सत्पर्वं वरुणः किं न निर्ज्ञीयते ॥ पक्षः ॥ धरो जगत्पोषकः सचासाव जश्च तस्य विष्णो
र्गतिराधारो जलं तस्य पतिर्न किं तु वरुणः किं न निर्ज्ञीयते नापं तव नलः किं त्वत्यन्तमालक्ष्मीके
षां तैर्दैत्या [illegible] ग्र्यतिज्ञातामापैस्तेपापिनः तान दतीत्यति महाग्ज्ञो विष्णुरिनः स्वामी यस्य तं वरु
॥२७॥ णं पश्चिमपजस्वितर्हि तेलाभो न किं तु हानिस्तस्मान्तेकतरो वरुणः परः श्रेष्ठो नरो मन्ता ॥ प्रतिमाना
लक्ष्मीद्वेषिणां दैत्यानां वा द्वानं नायासे नलाभो यस्य स एव लाभो यस्येति वा ॥ यद्येवं पजस्वितर्हि
परोन्यः श्रेष्ठश्च कतरः किं तु स एवेति निर्ज्ञीयते किमु किं तु निश्चितपवपतीन त्रियते ॥ पक्षः ॥ नै ॥२७॥

लातिगच्छतिसनलोनकिंतुगच्छतिजलेमज्जयतीत्यर्थः॥अयत्प्राप्नुवन्नलंतरणायस्य
सोऽयंनलः॥नयत्वमंगच्छन्नलंतरणंयस्माद्वा॥जलेएवनलत्वणंजायते॥यद्येनंत्यजसि
तर्हितेऽतिमहतांमनानांप्राणानांलाभःजीविताऽसीत्यर्थः॥यस्मात्केसुखेतरतीतियरःश्रेष्ठो
नलोवरोभर्त्ताभविता॥नलप्राप्त्यावतेजीवनंनान्यथेतिभावः॥यद्वा॥यद्येनमुकुंस्यत
र्हितिमहतःस्वप्राणेभ्योदयाधिकस्यप्राणेभ्योपिप्रियस्यनलस्यलाभस्तेभविता॥यतोऽ
स्मात्परोऽयनंतरःश्रेष्ठःकोवरइतिप्रश्नः॥अस्मादनंतरोनलएवेत्यर्थःइतिवा॥नलोऽयं
नरलयोरभेदान्नरोऽयंनकिंतुदेवोवरुणः॥अस्यविश्लेषोऽद्भुतरूपस्यनलस्यलाभः॥यतःक स्त
तरःसुखसमुद्रःअयंनापुरुषःश्रेष्ठस्तवनलोन॥यद्येनंत्यजसितर्हितेलाभःयतःपरःश्रेष्ठःक

१२

वरो कोऽ

नै॰उ॰त्र॰टी॰ तरःसुखतरो न लोमभर्त्ता वा॥ एष के जले तरतीति कतरो वरुणो देवो धराजगत्याः पतिर्न किंतु
॥३॰॥ पातालस्य॥ यद्येनं त्यजासि तदा ते परोऽग्निः सत्यं नलो वरो वा॥ नलपक्षे॥ एवं निषधराज
स्य निषधेशस्य राज्ञः निषधराजस्य वा जगत्या ज्ञानेन पतिः स्वामी प्राणेशो देवः श्रीउदि
३० युक्तः राजा च॥ राजा महीरक्षो देव इति शात॥ नाम नुष्वो नलः किमु नानि श्रीपते॥ किंतु नि
तरएव किमु न श्रिपते वरीतव्यश्च॥ खलु यस्मात्त्वं वातिमहान्त्यस्य विष्णोर्ल्लाभः॥ नावि
ष्णुः पृथिवीपतिरिति नलस्य विष्णुत्वात्॥ यद्युत्कृष्टतरा कांदा [illegible] ये नं त्यजासि तर्हि तव
नैति २ को वरोऽधिकः किंतु नलमेव वृणीष्वेति भावः॥ नलस्यापि वरोऽमर्त्यैकैव स्यादस्यसीति वा॥

॥३०॥

यद्वा ॥ एष धराजगत्याम् भूलोकस्य पतिर्नानलो देवो राजा न किंतु स एव किं न निश्रीपतौ किं वा न
म्रियते ॥ पतौ नलवरयोस्तवातिमहतः अनस्य जीवनस्य लाभः ॥ यदि त्वं स्वयं शुभा वह विधिरूपमेनं
त्यजसि तर्हि ते परः श्रेष्ठः को वरः किंतु नान्यः ॥ पद्य ॥ नैषधराजजगत्यामभवत्यानमनुष्यः एनं
लोदेवो राजा पतिः किं न निश्रीपते किं न म्रियते ॥ द्वयमपि कार्यम् ॥ यद्येनं मुंचसि तर्हि ते खलु ति
ष्ठितं महान् अप्रलाभः हानिः य [illegible] तई दृग् अन्यः कतरो वरः किंतु नास्त्येव ॥ पद्य ॥ एष देव इंद्रादि
रमरो न किंतु धराजगत्याम् भूलोकस्य पतिर्नो मनुष्यः ॥ अतिमहा अतितेजाः उत्सव वाच्यो शेषः
पूर्ववत् ॥ महशब्दोऽप्युत्सववाची ॥ यदि त्वं स्वयं दैवरूपमेनं त्यजसि तर्हि ते लाभो न किंतु हानिः ॥
यद्वा ॥ ध रायां जायंते ते धराजा नराः तेषां गत्या प्रकारेण सन्निमेषनेत्रत्वादिनैषदेवो न किंतु प

तिरितिकिं न निश्चीयते ॥ नानरो नलः ॥ यद्येनं त्यजसि तर्हि परोऽन्यो वरः श्रेष्ठस्ते कतरो लाभः किंवे
त्वद्वरणात् क्रोपि श्रेष्ठो लाभो नास्ति ॥ यद्वा ॥ एष धरामासक्तिसौंदर्याद् उः काम इति बु[illegible]द्ध्या प्रोक्तोपस
नानलो न तु देव इति किं [illegible] न निश्चीयते ॥ खलु यस्मान्नलाकारधारको नातिमानामतिसलदृश्यो
कायत्रं भिंद्राद्दीनां हित्वा नेत्यागतेलाभः ॥ अजो हरो हरेः काम इति विश्वः ॥ अतिमानकृती ति विग्रहे
ब्रह्मभ्रूणत्यादौ नियमात्क्विपोऽप्राप्तौ तरसस्वादपक्ष्मात्यवाहुलकात्क्विप् ॥ नलातीति पदे
वाहुलकात्कर्तरि क्वः ॥ केन तीर्यते केनतरतीत्यादौ च कर्तरि चेत्यधिकारे ऋदोरप् ॥ अत्र सर्वेषां
प्रकरणात्श्लेषः ॥ अत्र बहुवक्तव्यं विस्तरभीतेनोक्तम् ॥ ३३ ॥ इतीति ॥ अथानंतरं लावण्य
रूपसौंदर्यस्य लवणिमा वस्य च भस्यपानं भीमसुतानलेतावाचं देवः पति वित्यादिरद्धेः प्रवादइति जौवा

तुश्चं द्रश्चवा॥ इंद्रश्चाग्निश्चदक्षिदिग्नीश्वरश्च यमः पा॥ श्रीचवरुणास्तेः समांतुल्यां प्रमा
यन्निश्चित्यतरलाचलासंजातातरलितास्सिंधुवेस्मिंगंगासागर संगम इति शेषः॥ वडवासंमंध्यी
वीति सेोत्रोऽग्निस्तेय पापत पाकमप्यवाप्यम [illegible] तिदुःसदंतापं प्राप॥ नलेतरलितासोत्कं
ठावा॥ उपमानुप्रयसौ॥ सतै यवरसोवेणी नदीवासेकचो च्छ्रयेद् इति वृद्धाः॥ दक्षिणदिग्नीश्व
रस्य पाशिनोऽप्यर्द्धितत्वात्सूर्वैतिपातः॥३४॥ प्राप्नुमिति॥ सा मैमी नी पधानां सारं तस्य वि वि
धाप्यां मतौ सत्यां नलसंप्राप्येसतीत्यर्थः॥ तस्यालाभं स्रांसुतिस्तौ तितादृशिमैमी प्राप्तीक्वो
तस्यनलस्यतद्रूपस्यलाभं मैमी प्रतिशेसतिवदतिसतितीवा॥ तस्यामैम्यांनल [illegible] लाभ

वा२

नै·टी·त्र·द स्पर्शासिद्धिर्हि सकेवा ॥ यदा गणिंद्रादीनां चतुष्टयेतां श्रद्धां न लसत्यबुद्धिं प्राप्तुं न प्रयद्यतिदद
॥३२॥ तिसतिपंचमीचासौकोटिश्च पंचमकोटावेव पंचमकोटिमात्रे सत्यतरे पिनलेश्रद्धां नद
धे ॥ सत्यनलोपिसत्यो यमितिमतिनीमहद्वित्यर्थः ॥ तस्मात्मोतिन लविश्राषणांवा ॥ तस्यामेम्या
शं ४ लामंसतिप्राशंसते ॥ मतानां सांख्यादीनां मध्ये एकस्य वा द्वितीयं वा ह्मनेद नानास्ति किं
॥माम. चनेसाद्धिक्रतिप्रति पाद्येसत्य तरे वस्तुतः सत्येप्यद्वैते ब्रह्मैक्यबोधे वा विषये लौका
विचारश्रून्यो जनः प्रपा श्रद्धां विश्वासं न धत्ते ॥ सतियदा गणं गौतमकणाद
सांख्यपातंजलानां चतुष्टयेतामद्वैतश्रद्धां प्राप्तुं न प्रपद्यतिसति ॥ नानात्वसाधकाने ॥३२॥

कयुक्तिभिरैकात्म्यनिषेधेसतीत्यर्थः॥शास्त्रांतरदूषणेनतस्यचतुष्कोटिविमुक्तस्यलाभ
सिद्धिःतद्धिसिनिपंचमकोटिमात्रेलक्षणेपातत्वस्वरूपपंचमकोटिप्रतिपादकदर्शनांगीका
रिणिनास्तिकेमाध्यमिकेपितांअद्धांप्राप्नुनंद्वतीत्यनुषंगः॥पद्म॥तत्वमसीतिवाक्येतस्य
तत्पदवाच्यस्यलाभःप्राप्तिःत्वंपदार्थेतस्यशंसिनी तद्वैतत्यविशेषणं॥पद्म॥शंसेद्धिसाध्य
त्वात्पंचमकोटिमात्रेतस्याभेदस्यालाभस्यशंसिनिद्धिसकेप्रतिबंधकेसत्यपिनलेशः॥अ
द्वैतपदार्थैक्यकीव्याख्या॥पदार्थेतरेतुमाध्यमिकेतस्याद्वैतासिद्धेःलाभस्यशंसिनिद्धिसकेप्रति
बंधकेनाभेदे[illegible]दूषके॥इंद्रादिचतुष्कअद्धांप्राप्नुनयद्वतिसतिपंचमकोटिमात्रेभेदेमीप्रासीद्धौ

१२

सा   सं ८   ऽ२

नै॰टी॰त्र॰द॰ भ सत्मेपि नलै श्रद्धां न दध्यौ किंतु दध्यावेव ॥ अज्ञातेपि वंधौ ह्निवलात् अदूरादतेम नइति न्यायेन वदु
॥३३॥ ध्या सत्यनलं इति तस्या वुद्धिरभूदित्यर्थः ॥ अत्र पदेऽपि शब्दो निजधैर्याद्धिमता विल्वेतदुत्तरंद्वे
यः ॥ मतानेविमतावापि सत्यतरेऽद्वैततत्वे लोकतेइति परीक्षको जनः श्रद्धां धत्ते तथेति जोऽनः ॥
स्या ८ अत्र समासांतर्गतं पि विमति पदार्थानमतानामित्यनेनं वंधः ॥ यस्तु कोटि युक्त पंचम कोटि
रूपाद्वैततत्वे वौद्धमाध्यमिकमते यथा लोकः श्रद्धां श्रेन धत्ते तस्य मेदस्य लक्षमयं श्रासि निसांख्या
दितं त्र वस्तु श्रेकं श्रद्धां प्राप्तुं न यद्धतिसति ॥ वौद्धो प्यद्वैतमंगीकरोति ॥ निषधराट् नलइदूर
दौ स्वरूपधारणात् मे मौ स्वस्मै प्राप्तुं न जद्धति तल्लाभमयं सिनि मैमी प्राप्ती द्वैपंचमेऽ ॥३३॥

पर्यंतं मनिश्चद्वांनिश्चयं नघत्ते॥ इंद्रादौ भैमीप्राप्तिप्रतिबंधके सत्येपं कयं नलस्यतौ किलूनोचित
स्यबुद्धिरस्मादित्यर्थः॥ मतानामित्यादिपूर्ववत॥ ३५॥ करिष्यत इति॥ कलिना यत्तुर्थयुगे नल
स्यपारिभवः पराभवः करिष्यते द्वापरः संदेहस्तु पुनः शाब्दफलात्तु तीयं युगे चतोस्तुतनं भैमीपुरस्सा
स्कूलेः प्रथममेव वरणात प्रथममेवपीडयत॥ कलिनावरणोत्तरं नलस्यपराभवः करिष्यते
द्वापरस्तु भैम्येनलं वरीतुमेवनादादित्यर्थः॥ कलिद्वापरयो विरोधहेतुमाह॥ कलयत:
द्वापरः कलिश्च पिशुनौ खलौ द्वापि युगे जगत्याभुवि भैमीनलयोरूपपमनं विवादं नस
हेते॥ यथावात तयो विवादं कलिनासोढा तथामाविनं द्वापरो न सेहे॥ नलनिश्चये वि
वादस्यादेवत द यमेव स्वयंवरारंभात संदेहस्य व विवादप्रतिबंधकः॥ अतः कलिद्वापरस्या

नै॰टी॰त्र॰द॰ल॰ सिविरो धित्वा त्रेन स्नापीडितेति युक्त मित्यर्थः॥ किलेत्सुत्वेदायांवा॥ संदेहद्वापरौ वायेत्यमरः॥ द्वा
॥३६॥ परः संशयेपुंजे॥ पुंगंकृतादौ पुंगलइति विश्वः॥ स्पासि चूसीयुक्तेति इटोवा खिरावभावात्कारिष्य
३५ तइति वृद्धिः॥ परोमुवोवज्ञातइतिघञोविकल्पात् हृदोरप्॥ ३६॥ उत्कंठयत्विति॥ परिमोदयतेतपरि
मोदयमानाणामोद्वजनकावाणायस्मात त्वेमांमैमी प्रत्यैंष्किंद्रादिषु नलेषु युगपदेककालेपर्य
[illegible] गमेदेनोत्कंठयन्सोत्कंठांकुर्वन्॥ पद्मा॥ नलोयमनलोवेति पुष्पारकस्मिन्नयपकृप्रका
रभेदेनोत्कंठयन्त्स्या उत्कंठांकुर्वन्न्यं नवासः कामो निजान स्वीयान् शिलीमुखान्बाणा
न्शीलयितुमभ्यसितुं शीलं यस्यासा भामौ संख्याचसंख्यां तस्याः सा फलंसफलं वयादित्रा ॥३६॥

य॰ तदा तस्मिन्नकाले ॥ एकेन पंचविषयकामजनने शेषवैयर्थ्यात्पंचमियुगपत्तपप
कूपं चाविषयानुरागकृतेः पंचसाफल्यमित्यर्थः ॥ य॰ यगिससोत्कंठाविशेषत्वात्प्रत्येक
मित्पस्यनलाविशेषणत्वात्पौनरुक्त्यमिति शेषः ॥ तत्र ॥ शेषवैयर्थ्यांगीकारे उत्तराभा
वात्परिमोदपमासोत्पस्पानर्थस्यात्रीन्पप यूकूः प्रत्येकं यजपदिति तत्पौनरुक्त्याद्ब ॥ व
पंतु ॥ एकेन युगपत्पंचाविषयकामकृतावैकास्यादिति य॰ यगित्युक्तं ॥ एकेन क्रमात्पं
चानुरागकृतिसंभवाद्युगपदित्युक्तम् ॥ उत्कंठयन्निति हेतौ शतृप्रत्ययः ॥ उत्कंठाज
ननादित्यर्थः ॥ तेन मैम्याएकत्वे विभिन्नयमेदासंख्यासाफल्यं प्रयमपादउक्तम् ॥ त्र

१२

मै टीन.द.नउ घुनापंचसुसादाद्वैमी विषयपंचानुरागकृतेसाफल्यमादृ॥ अत्रापियुगपद्विसंव
धवते॥ अन्यथा [illegible] प्रत्येकं क्रमादेकेनमोदजननेपंचसाफल्यानापत्ते:॥ एवंपंच
॥३५॥ सुप्रत्येकंयुगपत्परिमोदयमारा वाणा: काम: निजेत्यादि पूर्ववत्॥ एवंताशानवं:कर्ग
35 गेफलेविधानात्तस्यदेतौविधोश्चवाणानांमोदकर्त्वंसंख्यासाफल्यहेतु:॥ सि
चस्त्रेतिकर्त्रेगेफलेतज्ञनप्राप्तौतदपवादेमत्राणावक्रमेकादिपरस्मैपदेत्रात्मेनपाद
मीतितानिबंधादान:॥ प्रथमेऽत्वंठपतेऽमामुत्वंठपन्निति हेतुमणिजंतात्मरात्प्रत्य
सिव य:॥ अत्रपेतत्वंठांकुर्वन्नितितत्करोतीतिचिसयव॥ अनुरागादुन्नत:कंठोयस्या:तादृ ॥३५॥

श्रीं कुर्वन्निति पूर्ववत्॥ न दरिस्क्ता॥ पंचनलानुद्दिश्य प्रत्येकमेकैकोवाराः॥ भैम्यां॥ भैमी
मुद्दिश्य पंचनल्यां प्रत्येकमेकैकोवारा इतिवासंख्याज्ञाफल्यमित्याह॥ ३७॥ देवादिति॥
इयं भैमी नलेरूपात्सौंदर्याद्धेतोर्नानुरज्यतनानुरक्ताभूदित्यर्थः॥ तत्रहेतुमाह॥ किंभूता
भैमी निषधस्य भोनलतुल्यरूपानिंद्राद्दीन्पश्यंती॥ हेतौ शातृ प्रत्ययः॥ त्यागादित्यर्थः॥ य
दिरूपादनुरक्तास्यात्तद्रूपान्देवान्नात्यक्ष्यत॥ त्यक्ताश्च तेतस्मान्नरूपादनुरक्तेत्यर्थः॥
कथं तर्ह्यनुरक्तेत्यत आह॥ पूर्वजन्मनुजन्मांतरं तत्राधिगतः प्राप्तो यः कर्मणां विपाकः
फलं तज्जन्मनोनुरक्तत्वं ततो जन्मोत्पत्तिर्यस्यतादृशोवानुरागः कुचनवस्तु विशेषएवका

नै॰टी॰त्र॰द॰ल॰ स्यचनैवकुन्मीलतिकुत्स्यते॥पूर्वकृतिकर्मवशादेकोपिकस्मीश्चित्प्रीतिंधत्ते॥एवंच
॥२६॥ पूर्वकृतकर्मवशादेवानपेक्षितान्यहेतुकोनलेनुरागस्तस्याइत्यर्थः॥नलाभिरूप्याभावेतु
न्येरूपेसत्यपिनलेएवानुरागात्तलाद्विशिष्टोन्यस्तदीयानुरागयोग्योनाभूदित्यर्थंतन्या
३६ सेतात्पर्यम्॥अत्रचकेचनैवेतिव्याख्या॥अनुरागेतत्ज्ञननेमोभयोरपिपूर्वकर्मविपाको
हेतुः॥नलेनकृत्याकृपाद्भुतोररज्यत॥किंभूतानलाकारावदेवाःस्यडंती॥तस्यानलज्ञा
नंकुतइत्याह॥जन्मेति॥जन्मांतरीयसंस्कारादज्ञातेपिनलएवतस्याप्रीतिरभूदित्यर्थज्ञीत
केचित्॥अरज्यतेतिरूपन्निविकररणाद्रुपतेर्मित्वात्कचभिप्रायेफलेतङ्॥२८॥श्रौति॥स्रस्म ॥२६॥

राकामतरलामतिर्यस्याः साऽरालाकुटिलाकेशापस्याः सामैमीतत्रसमापांसंशयेका
लेवानैषधीयं नलसंबंधिनमम राणमालयं प्रालयोपस्यामराप्रालयोयस्वनासयासोम
रालश्चतंहंसंमितिप्रलुद्धिरूपसस्मारः इतिकिं ॥ सपतगः पदीर्घकस्मिन्नप्यानेप्राप्यतेपः
पक्षिः साम स्येनपतन्मध्येसत्यनलः कइतिपद्द्यंते ॥ कुतोऽतआह ॥ तस्य हंसस्यगिरापुरेहंस
दूत्यकाले इवनलदूत्यकालइवबाधुनानलंप्रत्येभिनिष्ठिनोमि ॥ नैषधीयंकार्यंवरसारूपंप्र
लुद्धिरूपेतिवा ॥ हंसस्यशेषलेना विवक्षितत्यात्कर्मप्रवचनीयप्रतियोगाद्वा द्वितीया ॥ किल
नैषधीयमितिपाठे किलनिश्चयार्थे ॥ प्रियदूतमतमितिपाठसुगमः ॥ ३ ॥ एकैकमिति ॥

१३

७१२

उ.न.द.ल एषामैमीमद्दत्तांदरेरणमुहुर्भूयःएकैकंइद्मग्निंयमममप्संचयेदृत॥विशेषजिज्ञासयापुनःसा

॥३६॥ मिप्राबंददर्शेत्यर्थः॥अयच।दरेरणभयेनपतिब्रुतेनयंचेंद्रादीनकमपश्यतीतिजनापदभये

नेत्यर्थः॥पंचसुमध्येकेंचिदल्पमपिभेदंविद्यतेव्यावर्त्ततेऽनेनेतिभेदनंव्यावृत्तिंवानविवेदना

37 ज्ञासीत॥बोध्यर्थे॥शंकातोसंशयानांशतमानंत्यपरंपयोवितरताकुर्वतापुनस्तांकुंकाशातंद्द

रतानाशयतामनसाऽइदंवदृयमाणमाद्दस्म॥उत्त्वेद्दतेऽत्माद्धिनेवोध॥ऽत्मनोपिवद्भादरेण

प्रत्येकमीहतेतारतम्यंचनवेत्ति शंकासंतंकरोतिददातिपुनरादत्तेचेति॥भेदंस्मवेदेतिवापा

ठः॥तद्दाहेतिपाठः अहेतितिङंतप्रतिरूपमव्ययम्॥पुराद्देतिपाठश्चित्यइतिशेषः॥पुरस्ताद् ॥३६॥

दिति पाठः आदौ शंकां संतं कुर्वता अर्थान्तरेदेव दरतेत्यर्थः ॥४॥ विचारमाह ॥ प्रतीति ॥ द्वौ चंद्रौ
समाहृतौ द्विचंद्रं ॥ पात्रादित्वात् ङीप् ॥ तस्य मतिरस्ति ॥ द्वौ चंद्राविति मतिरिति शेषोक्तिः ष्ठिवत्वा ॥
तत्र तस्यां भ्रांतौ दृगंतयोः ष्ठिपिटीकरणमंगुल्यग्रेण पीडनं तदादिर्यस्य काचकामलादेः स दोष
आदिर्हेतुरस्ति ॥ अत एकचंद्रे द्वौ चंद्राविति भ्रांतिर्युक्ता ॥ तया प्रतिमा याः प्रतिबिंबस्याभिमानेना
नेपि स्वच्छस्यादर्शादेरूपस्य मीवे समर्पणान्नयनं स्वच्छे वा उपसर्प्य मुखादेर्बिंबस्य संक्रमणं
तद्धेतुः ॥ स्वच्छवस्तुषु निधेरलीकं प्रतिबिंबाभासत इत्यर्थः ॥ अमीषु दृश्यमानेषु भेदिष्वतेद्
तिभेदो नलस्तस्य भ्रमे निमित्तं हेतुर्न ॥ पुनरत्वर्थे ॥ पंचसु नलभ्रमे हेतुर्नास्तीत्यर्थः ॥ एको

रा.१

१२

श्री॰उ॰त्र॰द॰ तत्वे पंचत्वसंख्याविशिष्ट भ्रमे हेतुर्नास्तीत्यर्थ इति शेषः॥ द्विचंद्रादिभ्रांतिर्हेतुसत्वाद्युक्ता॥ ए
॥३४॥ कस्मिन्नपंचत्वभ्रांतिस्तु हेत्वभावान्नयुक्ता॥ तस्मादन्येषवै ते कथनेतिस्वयमेवसंशयं बक्रोप
रिउद्धेचेति भावः॥ भेदस्य विशेषस्य भ्रमे ज्ञाने इति केचित॥ तन्न॥ भ्रमपदस्य भ्रांतिवाचित्वा
त॥ ज्ञानसामान्यवाचित्वाभावात्॥ अभिमानोयां दिदर्ष्ये ज्ञाने प्रणयहृति सपो रितिनिषद्धः॥
२॥ ॥४१॥ किमिति॥ वाशब्दः पक्षांतरे॥ प्रसो प्रत्यहोने पधप एवं कायानां व्यूहं संघं विधाय कु
त्वापरिहासं क्रीडां तनोति किमु॥ यतो विलासयुतः॥ परिहासं विधाय कायव्यूहं तनोतीवा
किं तनोतीति पाठे काकुः॥ देहव्यूहकृतावस्यसक्तिः कथमतआह॥ विशिष्टस्य ज्ञानस्य ॥२४॥

विशिष्टज्ञानं यैः कलाग्रे येवेतिशेषः ॥ धीर्ज्ञानं मोक्षविषये विज्ञानं शिल्पशास्त्रयोरित्यमरात् ॥
शिल्पादौ चि[illegible]त्रादौ विज्ञानमिति रायमुकुटोक्तेश्च चित्रादिज्ञानं विज्ञानमिति वयम् ॥ तस्य तेषां
वा वैभवं बाहुल्यमिति शेषः ॥ तत्र ॥ तस्य तदवाच्यकत्वात् ॥ अतः सामर्थ्ये वैभवपदार्थः ॥
तद्विभ्रतस्तस्य नलस्य साकाय्यमस्य विद्या किमु न विद्यते ॥ कैव ॥ तुरगा अश्वास्तेषामा[illegible] शयो
भिप्रायः ॥ अश्वहृदय[illegible]माहुर्वा तद्वेदिता यथास्ति विज्ञाने दक्षतुंग विशेषणं ॥ वैभवमुत्कर्ष इति चा
ठः वैभवस्य भस्यानं तस्यैत्यर्थः ॥ उपसर्गस्य घञमी त्यजत्र दुलोक्तेः ॥ परिरितो समित्यत्र न दीर्घः ॥
अनुप्रासः ॥ ४२ ॥ रजन्तीति ॥ आराद् दूः पदान्तरे ॥ इहनु मध्ये ऽयमेव कोऽनलः किम् ॥ अन्यतमो न्यः ॥

१३

नै·टी·३·च·द स्वार्थे तमप्॥ ऐलः पुरूरवाः किम्॥ अपर स्त्रीपक्षे कामः किमु॥ द्वयमाप्स्यते यो किमु॥ एषु
॥३७॥ पंचस्वेवाद्यं न लभ्यमोदत्सिमांतिं किं नवद्धे किंतु तेष्वेव नलधियं दधे॥ ननु देहस्य दहतेरेकाय
वनः पंचधाज्ञात इत्यर्थः॥ यतो रूपधेयसौंदर्यम्॥ रूपशब्दाद्धेयः प्रत्ययः स्वार्थे॥ तस्य भरस्य
३९ वा तुल्यस्य सीमता मर्यादा लंतेन समेषु सादृश्यान्मोहो युक्तः॥ अनेकशो कोद्भावनाद्विकल्पो
ऽयमुत्प्रेक्षा वा॥ प्रत्येकं संबंधार्थे किंशब्दावृत्तिः॥४३॥ पूर्वमिति॥ विरहनिःसहयामयासोऽयं
प्रियो निषधाधिराजः पूर्वमितस्ततो दृष्टः॥ साहसा मम भूयः किमागतवृती॥ अन्वादेशे अन्वादे
शे अन्वादेशाविकल्पान्नमे अन्वादेशः॥ यस्या दसाया विलसितेनालीकतर्के ध्यानेन लोन्व दृष्ट

॥३८॥

मु

परपाभि॥ पूर्वं दैत्यभावाद्भ्रमोन पुनरुक्तः इत्युक्तम्॥ अधुनानुविरहरूपाद्भ्रतोः भ्रांतिर्युक्तैवेतदस्या
शयः॥ इदानीं संयोगेपि पूर्वानुभूतवियोगावस्थायाः पुनरागमात्॥ अयमपि विकल्प एव॥
अपिः पूर्वमित्यनेन भूयइत्यनेन वा योऽर्थः तद्विलासितेनेति पाठोऽसाधुः॥ ४४॥ मुग्धेति॥ अयदूरां
तरे॥ मुग्धाक्षमित्यं पूर्वोक्तविधया अपकृष्टांशं कांचेलकामादिशं कांकुर्यं दधेन पुनरित्यर्थः॥
यतः स्फुटमीदृशाः नलभूपस्य ज्ञानरूपः अयं संकेदनइंद्रः सअग्न्यादिर्येषां तेषामग्न्यादीनां कूपरो
मायया॥ द्विपतः अनपायदेव्येव एषां पुरस्थानां तयातैनतेन प्रकारेण गाथा रचिताः यथा येन प्रका
रेण ता गाथा दशाममधिपानिंद्रादीन विस्मरंति॥ श्लिष्टशब्दशक्त्या द्विधार्थे मा वदंतिनन नल

नै.टी.५न्न्द मात्रेषित्यपेर्थः॥ अतइंद्राद्दिभिरेवमत्रमार्थमापपानलरूपंधृतमितिबुद्धिपूर्वत्तानपूर्वोक्तसंदेहस्त
चेत्यर्थः॥ तथाशब्दस्याद्विरम्यासेपिगम्यमानार्थत्वाद्यथाश्चेदोनाद्धिरन्यस्तइतिशेषः॥ यथंतु अ
॥४०॥ दैशंकाभावः कथंस्यादित्यर्थः॥ अत्रमुग्धेतिहेतुः॥ हेत्वंतरमाह॥ सेऽऊंदयतिपाडपत्यन्यानिति
४० सेऽऊंदन्तइंद्रः श्रीकावर्जनंवाऽपशंकं॥ विभक्तीत्यादितासमासेक्तीवत्वम्॥ नत्वपशंकामितिपा
रा. ठः॥ कथंचद्वेशंकाभावः निर्दैयोदुरवदश्च॥ अन्यथादेवर्षेमात्यवदपत॥ निर्दयवद्रुदेवर्षेत्वा
द्धुर्निरसेत्यर्थः॥ देवत्वेमानमाह॥ देव्येतिमानतार्थे॥ अनतीमनातपासावधानपेत्यर्थः॥ अन्य
पासखेतपापीरप[illegible]वदपत॥ ४५॥ एतदिति॥ ममेयंमदीयासाचासोमतिश्चतस्यावंचकं ॥४०॥

स्यस्वयमयं नकलाद्यतुर्णामेवयंचकलेपिद्ध त्रिनेर्मयेनमम्रापंचानांवंचक्रोक्तिः॥ एतद्राजस्तुद ५

म्रामलंकंतद्वतपंचकं चएतद्धतत्पंचकं चएतदितिमतेः पंचकस्यवाविशेषणम्॥ तत्रस्थे
नायेननले मनुजस्यचिह्नं निमेषादिकं यं नचकास्ति प्रकाशताम्॥ नुदिवाचे॥ इंद्रादिमाप
यानलस्यचिह्नस्याद्धादितत्वात नप्रकाशत इत्यर्थः॥ पद्य॥ नलेवर्तमानं चिह्नं मनुष्य
स्यनेकयं प्रकाशतां॥ नलस्यमानं स्वेदादिचिह्नमितिपरं पक्रुपदंवा॥ दंतदंवेदे॥ प्रमोदि
वाधुतंतस्य सौरजोरेणस्वर्गोपपातादृक्रु जौ तनुर्येनातेषां भावस्तासामुखमादिर्येषां
तानि स्वेददीनत्वाम्लानपुष्पत्वानिमेषत्वादीनि देवलक्षणं तेकामिलदमानि किंनवदं
तिदधाति॥ वार्द्धिमुखवा इतिकृपादीनलक्षोतनार्थे॥ नलस्यमनुष्यस्य चिह्नंवा प्रकाः

लै२

१३

नै॰ उ॰ न॰ दल॰ टी॰ दिस्यदेवपि द्वैर्वा ॥ सा दात्मारि शेषा यद्धानलनिश्चयपइस्तुमपामावोक्ति ॥ किंतौ दे प्रश्नेवा ॥
पद्मा ॥ निमेषरूपं नलं चिह्नं नलेन प्रकाशितम् ॥ देववरदानाद्या निधुतरजस्तनुतादीनि च
॥५१॥ ज्ञानितान्यप्यमादेवाः ॥ किं न विभाति किंतु विभात्येव ॥ इंद्राद्या यदि मनुष्या अभविष्यंतिं दादे तउ
वचिह्नान्यान्नो निर्णयः स्यात्त्वेव तेषां देवत्वादिति वार्ह्निमुखपदेनोक्तम् ॥ अनुप्रासः ॥ ५६ ॥
या इति ॥ अथ यवेति पूर्वापरितोषेपदांतरेवा ॥ अदस्मम स्मरानदेवान् प्रति महं नलं दत्तेति किं
याचे ॥ तदयं नलप्राप्त्यै नित्यमर्चनादपि नदत्तं फलं मत्प्रार्थितं यैस्तैर्देवैरलं पूर्यताम् ॥ अ
घयावलित्यपृष्यापिवेन - लंनादद्दु सोऽधुनायाम्यामात्रेणाकृयेदास्यंतीति हृ यातत्प्रार्थ ॥५१॥

नेत्यर्थः ॥ दयालुत्वाद्धेदोस्यंतीत्यतो हेतुमाह ॥ कंदर्पस्य शोषणोपः शिलीमुखा बाणास्तस्य पा
तेन पीतः शोषितः कारूण्यपस्य निरवधिः समुद्रो येषां गदूराणि गभीराणि घोराणि निर्दयानि विधे
तानि येषां ॥ मम कलितेरिति वा पाठः ॥ प्रफुलितैरिति वा पाठे स्य पर्यं फलवद्दोभ्यामिनाति
ती जत्र ॥ ततो नञ्समासः ॥ विकल्पोरूपकम् ॥ ४७ ॥ देवानुपालमते ॥ ईश्वादृति ॥ हेदिरोपू
र्वादीनामीशीलैश्चः न लाभमवतीति न लोभः संस्थानं यस्या वा तावता स्वरूपस्य दात्रि यस्य श्व
श्रियं शोभां प्रतिपाद्य प्राप्यगुणाः सौंदर्यास्त द्वतामपि वोपुष्पा कंपरोपकृतिरेवत्रतं तदक्षि
येषां परोपकृत्याख्यातिनो वा येषां भावस्तत्वं ॥ वतखेदे ॥ कं येकुतोहेतोरस्तंगतं नष्टं ॥ स्यानुरा

नै॰ड॰त्र॰द॰ल॰यं मित्यामेभवदर्यं दूत्यकरणादुपस्वभावस्यनलस्याकप्ये घतेसर्वसौंदर्याधितदुणाप्रायेरूप
॥४२॥ कादित्वमप्याग तंतद्विषयेकथंनष्टमित्यर्थ इति शेषः॥ वयेतु॥ गतंप्रासं॰ येगत्वर्था तेप्रापच
र्थाइत्यभियुक्तोक्तेः॥ तत्कथमस्तोदित्यंतरुमित्यर्थः॥ अस्तु दैपरो॥ नलरूपांगीकृतेनलस्य
सर्वगुणांगीकारइउचितः॥ ननुकस्यचिदंगीकृतिः कस्यचित्याग इत्यर्द्धजरतीयमनुचितमित्य
र्थः॥ प्रतिपद्यगुणावत्ताभित्युक्तेः स्वाभाविकगुणाभावोद्योतितः॥ यदातुप्रतिपद्यस्थिता
नांगुणावत्तामित्यन्वयस्तदागुणत्वेन देयोपादेयत्वादिज्ञानंगृह्यते॥ प्रथमसंबुद्धाव
द्भुभार्द्वंतेनधर्माधर्मभीरुत्वाभावः॥ स्वातंत्र्यंप्रभुत्वेनलक्ष्मीवंतोनजानंतिप्रायेणापरवेदना ॥४२॥

सामाद्योत्पते ॥ लिखंतंतेतलेखाइतिवुत्पत्त्याचित्ररूपारेखास्त्रावेतिद्विधालेखत्वं ॥ श्लेषार्थ
म ॥ चित्रपक्षे ॥ वर्णानांपीतादीनांश्रियं देयत्वात्परोपकारित्वम् ॥ पक्रमतउक्तं गुणवतामिति ॥
ईशादृतिवद्भुल्योक्ति श्रान्तुरभिप्रायः ॥ कस्मात्केषामिव ॥ मूर्खाणां श्रुतशास्त्रातरावांधकूपाच्चाति
गंभीरादितिशेषः ॥ अंधकारयुक्ताः कूपास्तेषुपतनात्तदधीनत्वात्पुस्तकानामिव ॥ परोपकृति
त्वमसंगतं ॥ अत्रापिनला श्लेषविशेषाज्ज्ञातातां वर्णानां कादीनांश्रियम् ॥ गुणाः शुद्धत्वादि ॥ रज्जु
र्वा वचनपठनाद्युपकारित्वमसंगतं मूर्खस्पतत्वादेवोपकाराभावादत्वेषां भास मर्षणादि
र्षः ॥ तान्यपिविवरियामेनदिशामुपदेशानामीशानिमाकालेवरूपासिवा ॥ पद्य ॥ पश्यतः हृदये

१२

म१ वर्ग न

मैटी ३ चद्दल ध्वर्यादिगुणावतीं वि[illegible] नलस्यां श्रियं प्राप्य परोपकृतित्वं कथ[illegible] मस्तं गतं ॥ तस्य स्वा

॥ ५३ ॥ स्यस्याप्रकाशनात्परोपकृतिव्रतं यथास्तं गतम् ॥ तथा तदाकारधारणाद्भवतामपीति नलोपालं

भ एवेति ॥ स्वं योपमे ॥ प्रतिमो मरूपकं च ॥ ४८ ॥ पश्येति ॥ ईश्वरेण यस्य प्राणिनो ललाट

53 पट्टे पदयोग्यमनुचितमप्यलेखि लिखितम् ॥ तद्योग्यमुचितमर्थमपास्य दूरीकृत्य तस्य पस्या

त ॥ योग्यार्थपरिहारेण स्वयमेव भवेदित्यर्थः ॥ इन्दुनलनिश्चयेषु कथा वासना युक्तिरस्तु ॥ अन्यदं

यो हृदाविभ्र्यं धारयेयम् ॥ योग्येत्यस्य कोऽयोग्यमवतीति दृष्टान्तेन द्रढयति ॥ जलजं पद्मम दृ

र्कस्यातपैः किरणैः रुक्षैरपि दाहं नेति हिमे सत्तु दाहमेति प्राप्नोति ॥ अर्थान्तरन्यासः ॥ उर्मांस्य

॥ ५३ ॥

शैदाद्दकं॥शीतंदादहशामकमिति लोकेदृष्टमिवैद्दिपरीतंजातमितिविरोधः॥विरुद्धकार्यजन
नत्वस्यस्वभावत्वाद्वासन·नलस्यामेवाललाटेलिखितमीश्वरेणातदयोग्यमपिमेनलस्यस्या
दितिनकोपिदेवानामपराध इतिभावः॥जलजमितिनशीतत्वद्योतनार्थम्॥४८॥कल्प
द्रुमोपाच्यतामतआह॥इत्यमिति॥इहनलेकत्वेकालेवा॥इत्यमनेननलवदुत्वमवन प्र
१७३ कारैःपापापादकं ग्रमागपेनलानिर्यापि हृदैवाभावोदृश्यतेतेनदेतुनाप्रकारेवातिदाताकल्प
द्रुमोपिखलुनिश्चितंमयानलंयाच्यमानःसनसंकोचमेवसेऽवरोपेषांतादृं शिदलानिकोमल
पल्लवानप्रवांकुलमोचेषांतादृशाःपल्लवानवागतपापाणोयस्यतादृशमवमोप्रतिवद्धमुष्टिरीति

१२
दे·स·३दल
॥५४
५५

कां र्त्वियापसेकुर्वत्केसेभवतीदं मन्ये॥ प्रतिदातापिमदमाऽपाक्ष्मो प्रत्पदातेव भवेदिति मा
व:॥ संको वसऽव्यरेतिपाठः सुगमः॥ स्वदात् त्वानि श्रवपाद्रुवतीतिवर्तमान निर्दैशः॥५०॥ दे
वीनिर्नांकरिष्यत्पतत्प्राह॥ देव्याऽइति॥ वाऽयवाद् दत्त्वपंचरे पंचमध्ये आपो वैरसेभि
र्नलःतवैतंमालां निवेशायेत्युक्त्वा देव्याकुरेवरस्या स्वमाल्पंमालामर्च्येयेददामीतिसंमा
वना॥ स्वयमेवैतद्रूपयति एवंकरसोसैबादेवीमपामरवंभुंजंतेतेदेवानां द्विषतीवैरिकृता
स्पात्॥ मायाप्रकाशेनादिपर्यं॥ द्विषतीकृतेतिश्चंतमेकंपदवा॥ प्रस्तासातद्वैरिणीत्यवक्ता
र्यंतु स्वार्थिवतत्प्राह॥ नुः पुनरर्थे॥ तत्तानुल्पाय निःसाराय पत्त्वस्मे प्रात्मने स्वकार्यसिद्धे

॥५४॥

लो

वंधूनां मध्ये त्वं श्रेष्ठां देवीं न विदन्ति ॥ यत्किंचिन्मे भवतु देवद्वेषरूपं मित्रबातं न करोमी
त्यर्थः ॥ मह्र्द्धिंमल्पते धार्यते ॥ क्त्र दृशौंपल्पल ॥ मालैवबा मालयेत्स्वार्थे ष्यञिति मुकुटः ॥ द्विषो मि
त्र इतिसैतपुंजि त्वात्ङीपि द्विषती ॥ मखभुजामिति द्विषः ॥ शतुर्वेति षष्ठी ॥ अत्रापि विकल्पः ॥
॥ ५१ ॥ पदीति ॥ वाग्रमाधुपं चसुपः परमार्थः सत्यो नलः स्यात्सम भवरणाप मालामंगीकरोतु
इति च एवं प्रकारेण पद्येनां मालां तेन नलं प्रापयामि तत्तल्लङ्कां भिसः ऽपकयं कुर्वे किंत्वेवं कर्तुं न
युक्तम् ॥ यतः जगति सर्वजनेषु एवातिसति ॥ दाकपं विडंबोल ज्ञात्वा गादु पहासो भवे भवि
ति शेषः ॥ दीति खेदे ॥ हि हेत्वर्थः ॥ इ खेद इति वा ॥ हे शिवाऽपवाधः ॥ हीति चेति समुदायः प्र[illegible]रे ॥

शरदे

नै॰टी॰ऋ॰ इतिप्रकारे॥यदि चेत्तिसंबंधो वा॥जगतीम्‌ प्रवतीस्यतेनयः स्यादित्यादिवाक्यस्योच्चैर्भूयोऽस्यते॥
त्रिभ्वादेर्नादेशः॥कुर्वइतिकार्तंजे फलेतङ्॥अत्रापि विकल्प एव॥५३॥इतरेति॥इतरे श्रुतुभि
॥४५॥ र्नलैस्सकलांसाम्यमजल्पीतरेनलासकलाभाडोयस्येतिवा एषपंचस्तुमध्येशेषौत्स्वः नैषधः क
स्यहेतोर्मम चेतःसुधाभिरम्यैतैःस्वपयतिप्लुतकरोति॥रूपसाम्यप्रियतोरेचतःतोयमेवस
६३ त्यानलइतिभावः॥निरूपाधिकपरमप्रेमसंवादाना॥इदमेवद्रष्टोतेनद्रुढयति॥वायवायुक्त
मिदं॥प्रथमत्र्यायश्चरमः पश्चात्यः तयोरथ्यपोवरयोरिक्षरैःसाम्यद्रातिशेषः॥चरमयोरि
तिसप्तमी॥तयोर्मध्यवर्णयोस्तोवांसाम्यइत्यन्वोः॥साद्रश्येसतिवरमेपाश्चात्यवर्णो त्रनु ॥४५॥

प्रा[illegible]सस्यश्चेकाख्यभासांकांतीनां॥विलासश्चमत्कारो विलसतिशोभते इति शेषः॥भास
त इति वपुष्म॥अनुप्रासेन भासंते तेषां कवीनां मितिवा॥यद्यपि वर्णसाम्यसत्यप्याद्योऽलंकृशा
द्वी ती प[illegible]एवानुप्रासत्वं तथापि द्वितीयसाहित्ये आद्यपि वर्णसाम्यानुप्रासत्वं॥तथान्तरमप्यां
तरं तारित्वेन पश्चाद्दृश्यमानत्वेनैव पंचमो मनसो योचते न त्वत्र सत्यत्वं हेतुरिं सर्वे तुल्या एवेति शे तिंध
षः॥वस्तुतस्तु सर्वेषां तुल्यत्वे प्रकृतासंजते रत्य एवानुप्रासत्वं नाद्ये॥अतः सत्यत्वादेवोत्तयोरो
चते इति॥अत्र त्यपोरेव प्रथमचतुर्थयोः शब्दयोरस्यपोरेव वर्णयोः साम्ये सति चरमशब्दे [illegible] एवा
नुप्रासो न प्रथमशब्दे इत्य यमेदृष्टांतः॥वा शब्द इत्यर्थः॥आद्यतुर्यपादयोर्वत्वोः साम्येव चरमे
तुर्य एवानुप्रासो भाति॥न त्वाद्ये तत्र तदनुक्तेः॥लयपतीति भित्यवपदेक्रस्यः॥ग्रंथाग्रे मालिनी छंदः॥५४॥

श्री॰कु॰व॰टी॰ इतीति॥इत्युक्तविधयामनसिकुर्यतः स्वयमानाविकल्पात्संदेहात्वदोषोद्भावनेनसंत्यजंतीमे
॥५६॥ मीकेचिदपिपदेपंचमध्येकेचिच्चरुखेवानिर्गमेवलनिश्चयंवनमासस्मादप्राप॥अयानं
तरंपरितापेनास्कंदितःनाधितःश्रीपितोयानदोयस्यतदस्यामुखंभ्रिद्दिरेखाविरचितःकृतः
अवकंदः यरामःयोयस्यतभिंदुभितिदादिनवंदस्यगमूल॥उपमा॥आस्कंदितेस्मत्रदेत
राम- मनवंतान्निपाद्यांसेटीतिशालोपः॥पद्म॥आस्कंदनमास्कंदःसंजातोयस्य॥तारकादि
त्वादितच्॥अः स्कंदोयस्येत्यास्कंदी॥ताच्छीकृतआस्कंदितइतिवा॥अस्कंदितेतिपदोच्च
वम्॥५५॥ ॥आदर्शभिति॥तदीयपदस्यानेव्वरंस्रीदितिपाठःसाधुः॥पर्वार्द्धपर्वंवत॥॥५६॥

स्वादुरसस्योत्पादमुत्पत्तिं विभर्त्तितस्मिन्नैषधीयचरितेमहाकाव्येत्रयोदशतयादेश्यः
वाच्यः सर्गः व्यरंसीत्समाप्तिमगमत्॥ अत्रव्याङ्परिभ्योरम इति परस्मैपदं॥ ५६॥
॥ प्राप्ततोमानुपमां विबुधः श्रीरामकृष्णशर्म्मार्यं॥ लक्ष्मणशर्म्मा कृतवान्नैषधगूढा
र्थकापिकां टीकां॥ १॥ ग्रंथसंख्या ९०७५॥ नैषधादिपणम॥ अयं त्रयोदशः सर्गः समा
सः॥ १३॥ श्री॥ श्री॥ श्री॥ श्री॥ श्री॥ श्री॥ श्री॥ कृ॥ श्री॥ कृष्णो विजयतेतरां॥ नमः॥

नै॰ठी॰१४५॰ल

॥५७॥

॥श्री॥

इदंपुस्तकंस्वर्पमगिरिधशक्तिनस्य

[redacted]

॥गोविंद॥

॥श्री॥

॥५७॥